

İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

**19. Yüzyıl Sonu – 20. Yüzyıl Başı Yakutlarda Sosyo-Kültürel
Değişim Bağlamında Şaman Giysileri**

Yüksek Lisans Tezi

Muhammet Kasım Aydın

Haziran 2024

İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

**19. Yüzyıl Sonu – 20. Yüzyıl Başı Yakutlarda Sosyo-Kültürel
Değişim Bağlamında Şaman Giysileri**

Yüksek Lisans Tezi

Muhammet Kasım AYDIN

Danışman

Doç. Dr. Nilgün DALKESEN

2. Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Rabia Ebrar AKINCI

Haziran 2024

TEZ JÜRİSİ ONAYI

Muhammet Kasım Aydın tarafından hazırlanan "19. Yüzyıl Sonu – 20. Yüzyıl Başı Yakutlarda Sosyo-Kültürel Değişim Bağlamında Şaman Giysileri" başlıklı bu Yüksek Lisans Tezi, Tarih Anabilim Dalı'nda hazırlanmış ve jürimiz tarafından kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ

İMZA

Tez Danışmanı:

Üyeler:

Unvanı Adı Soyadı

Kurumu

Unvanı Adı Soyadı

Kurumu

Unvanı Adı Soyadı

Kurumu

Unvanı Adı Soyadı

Kurumu

Unvanı Adı Soyadı

Kurumu

Tez Savunma Tarihi: / / 20....

BEYANLAR

Yazım ve Kaynak Gösterme Kılavuzu Beyanı

Danışmanlığımda yazılan bu tezin Chicago yazım ve kaynak gösterme kılavuzunda belirtilen kurallara uygun olarak yapılandırıldığı ve bu kılavuzun dipnot kaynak gösterme standartlarının bu tezde tutarlı olarak uygulandığı tarafımdan incelenerek teyit edilmiştir.

İmza

Doç. Dr. Nilgün DALKESEN

Etik İlkeler Sadakat Beyanı

Hazırladığım bu tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu, akademik ve etik kuralları gözeterek çalıştığımı ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi beyan ederim.

İmza

Muhammet Kasım AYDIN

ÖZET

19. Yüzyıl Sonu – 20. Yüzyıl Başı Yakutlarda Sosyo-Kültürel Değişim Bağlamında Şaman Giysileri

Aydın, Muhammet Kasım

Yüksek Lisans Tezi, Tarih Anabilim Dalı, Genel Türk Tarihi Bilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Nilgün Dalkesen

Haziran 2024.

Kesin olarak bilinemeyen bir tarihte Lena bölgesine gelen Yakutların siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel hayatları, XVII. yüzyıldan itibaren Çarlık Rusya'sının Sibirya bölgesi üzerinde kurduğu hâkimiyet ile bazı değişikliklere uğramıştır. Rusya'nın bu bölge üzerindeki hâkimiyeti, XVII. yüzyıl başlarında inşa etmeye başladığı kale ve şehirlerle birlikte pekişmiştir. Buna ek olarak, XVIII. yüzyılda sistematik bir şekilde yapılan keşif seferleri ve demiryolları gibi altyapı yatırımları da buna katkı sağlamıştır. Sibirya bölgesinin etki altına alınması, XX. yüzyılda Sovyet Rusya'sı devrinde de devam etmiştir. Yakutların gündelik giysilerinde, evlilik adetlerinde, bayramlarında ve kullandıkları eşyalarda bu değişikliklerin yansımaları görülebilmektedir. Yakutların geleneksel inançları bağlamında şamanizm ön plana çıkmaktadır. Farklı kültürlerin etkileri, Yakut şamanizminin bazı kült ve motiflerinde de karşılık bulmaktadır. Bilhassa Çarlık ve Sovyet Rusya'sının Yakutlar da dâhil olmak üzere Sibirya'nın yerli halklarının geleneksel inançları üzerinde kurduğu baskı ve yasaklamalar, bu etkilerin başlıca nedenleri arasındadır. Şamanizm özelinde bakıldığında Çarlık Rusya'sının Ortodokslastırma ve Sovyet Rusya'sının ateizm politikası Yakut şamanlarının öldürülmesine, kıyafet ve aksesuarlarının yakılarak imha edilmesine ve itibarlarının zedelenmesine neden olmuştur. Bütün bu baskı ve yasaklamalara karşın şamanizm, Yakutlar için Ruslara karşı egemenlik mücadelelerinin bir sembolü haline gelmiştir. Bununla birlikte bir şekilde günümüze kadar kalabilen ve dünyanın farklı müzelerinde muhafaza edilip sergilenen Yakut şaman kıyafet ve aksesuarları da bulunmaktadır. Bu kıyafetlerde, kıyafet üzerindeki pendantslerde ve farklı aksesuarlarda Yakutların ekonomik ve sosyo-kültürel hayatlarına dair bazı yansımalar bulunmaktadır. Bu tez çalışmasında incelenen ve XIX. yüzyıl sonu ile XX. yüzyıl başı arasına tarihlenen bazı Yakut şaman cübbelerinde ve bu cübbelerin üzerindeki kimi unsurlarda süreklilikten söz etmek mümkündür. Yakut şamanlarının geleneğe ve inanca gösterdikleri bağlılığın yanı sıra onların toplumsal hayattaki ekonomik durumları, bu sürekliliğin nedenleri arasında zikredilebilir.

Anahtar Kelimeler: Sibirya, Yakutlar, Şamanizm, Şaman Giysileri, Rusya

ABSTRACT

Shamanic Garments in the Context of Socio-Culturel Change Among the Yakuts in the Late 19th and Early 20th Century

Aydın, Muhammet Kasım

Master's Thesis, Department of History, General Turkish History

Supervisor: Assoc. Prof. Nilgün Dalkesen

June, 2024

The political, economic and socio-cultural life of the Yakuts, who arrived in the Lena region at an indeterminate time, began to change from the 17th century with the establishment of Tsarist Russia's dominance over the Siberian region. Russia's control over the area was consolidated with the construction of fortresses and cities from the early 17th century. Systematic exploration expeditions and investment in infrastructure such as railways in the 18th century also contributed to this consolidation. The subjugation of the Siberian region continued during the Soviet era in the 20th century. Reflections of these changes can be seen in the Yakut's daily dress, marriage customs, festivals, and the objects they use. Among the traditional beliefs of the Yakuts, shamanism stands out. The influences of different cultures are also reflected in some of the cults and motifs of Yakut shamanism. In particular, the repression and prohibitions imposed by Tsarist and Soviet Russia on the traditional beliefs of the indigenous peoples of Siberia, including the Yakuts, are one of the main reasons for these influences. Specifically with regard to shamanism, the orthodoxisation of Tsarist Russia and the atheist policies of Soviet Russia led to the killing of Yakut shamans, the burning and destruction of their clothes and accessories, and the tarnishing of their reputations. Despite all these repressions and prohibitions, shamanism has become a symbol of the Yakuts' struggle for sovereignty against the Russians. However, there are also Yakut shaman clothes and accessories that have somehow survived to the present day and are preserved and exhibited in different museums of the world. In these clothes, pendants on the clothes and different accessories, there are some reflections on the economic and socio-cultural life of Yakuts. It is possible to speak of continuity in some Yakut shaman robes analysed in this thesis and dated between the end of the XIXth century and the beginning of the XXth century, and in some elements on these robes. Yakut shamans' commitment to tradition and belief, as well as their economic status in social life, are among the reasons for this continuity.

Keywords: Siberia, Yakuts, Shamanism, Shaman Attire, Russia

ÖNSÖZ

Giysiler de dâhil olmak üzere maddi kültüre dair unsurlar, zaman ve mekân bağlamında değerlendirildiğinde, yazılı kaynakların değinmediği ya da detaylandıramadığı siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel hayat hakkında birçok veri sunabilir. Bu tez çalışmasında, dünyanın çeşitli yerlerindeki müzelerde muhafaza edilen ve çoğunlukla XIX. yüzyıl sonu ile XX. yüzyıl başı arasındaki döneme tarihlenen Yakut şamanlarının giysi ve aksesuarları tarihsel koşullar göz önünde bulundurularak incelenmeye çalışılmıştır. Yakutların siyasi hayatlarındaki en büyük etki ve değişim, Sibirya'nın diğer yerli halklarında olduğu gibi, Çarlık ve Sovyet Rusya'sı döneminde gerçekleşmiştir. Çarlık Rusya'sı XVII. yüzyıldan itibaren peyderpey Sibirya üzerinde hâkimiyet kurmuştur. Bu siyasi hâkimiyet bölgenin ekonomik ve sosyo-kültürel açıdan etkilenmesini de beraberinde getirmiştir. Bu durum, Sibirya'nın çeşitli bölgelerinde yapılan şehir ve kalelerin yanı sıra sistematik Rus göçleriyle güçlenmiştir. Yakut şaman giysilerinde ve bu giysiler üzerindeki pendantslerde Yakutların ekonomik ve sosyo-kültürel hayatlarına dair bazı ipuçları bulunmaktadır. Avcılık faaliyetleri, besiciliğini yaptıkları hayvanlar, kozmogonik anlatıları, ölüm ve ruh inançları bunlardan bazılarıdır. Rusya ve Çin başta olmak üzere farklı kültürler Yakutları gündelik giysi, kullanılan alet edevat, inanca ait bazı düşünceler gibi konularda etkilemiştir. Ancak Yakut şamanlarının ekonomik açıdan varlıklı kişiler olmaması ve geleneği sürdürme isteği gibi nedenlerden dolayı Yakut şaman giysi ve aksesuarlarında bir süreklilikten bahsetmek mümkündür.

Öncelikle tez danışmanım Doç. Dr. Nilgün DALKESEN'e en içten teşekkürlerimi sunarım. Kendisinin verdiği değerli önerilerin ve desteğin bu tez çalışmasının şekillenmesinde ve gelişmesinde büyük katkıları olmuştur. Ayrıca, neredeyse tamamen yabancı olduğum bir alan da sabırla sorularıma yanıt veren, en basit kavramları dahi açıklamaktan imtina etmeyen ve çalışmamın her aşamasında desteğini esirgemeyen ikinci danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Rabia Ebrar AKINCI'ya minnettar olduğumu belirtmek isterim. Tez çalışması süresince görüşlerine sık sık başvurduğum yol arkadaşım Murat YANMAZ'a değerli katkılarından dolayı teşekkür ederim. Son olarak, yazım süreci boyunca her koşulda beni destekleyen ve yanımda olan sevgili aileme teşekkürü bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
ÖNSÖZ.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
GÖRSEL LİSTESİ	1
GİRİŞ.....	9
Saha Cumhuriyeti (Yakutya) Hakkında Güncel Bilgiler	17
Coğrafi Özellikleri, İklimi ve Ekonomisi	17
Yönetim Şekli, Nüfusu ve Dili	18
1. BÖLÜM: YAKUTLARIN SİYASİ TARİHİ	19
1.1. “Sibir” İsmi ve Sibirya Bölgesi ile İlgili Kaynaklar	19
1.1.1. Sibirya Bölgesine Yapılan Keşif Seferleri, Sürgün Literatürü ve Seyahatnameler	22
1.1.2. Yakut Şamanizm’i ile İlgili Kaynaklar	31
1.2. Yakutların Etnik Kökenine Dair Görüşler	36
1.3. Rus İstilas Öncesi Dönem.....	38
1.4. Çarlık Rusya Dönemi Gelişmeleri (1598-1917).....	44
1.5. Sovyet Dönemi Gelişmeleri (1917-1991)	48
1.6. Sibirya Sürgünleri ve Yakutya	49
1.7. Rusların ve Sovyetlerin Yakutlara Karşı Asimilasyon Politikası.....	50
1.7.1. Asimilasyon Politikalarının Yakut Şamanlarına Etkileri	51
2. BÖLÜM: YAKUTLARIN EKONOMİK VE SOSYO-KÜLTÜREL TARİHİ.....	56
2.1. Geçim Kaynakları	57
2.1.1. Yakutlarda Madencilik	62
2.2. Yakutların Kullandıkları Eşyalar	64
2.3. Yakutların Kullandıkları Giysiler.....	66
3. BÖLÜM: YAKUT ŞAMANİZMİ	85

3.1.	Yakut Şamanizminin Genel Özellikleri ve Yakut Mitolojisi	85
3.2.	Yakutların Tanrı, Ruh ve Ölümle İlgili İnanışları ve Defin Adetleri	90
3.3.	Yakut Kozmogonisinin Özellikleri Hakkında Görüşler	95
3.3.1.	Üçlü Evren Tasavvuru	96
3.4.	Yakutlarda Bazı Önemli Kültler ve Motifler	99
3.5.	Yakutlarda İnsanın Yaratılışı Efsanesi ve Yakut Şamanizmi	103
3.6.	Yakutlarda Şaman Olmaya ve Şamanların Statüsüne Dair	104
3.7.	Yakut Şamanlarının Toplumsal Görevleri	107
3.8.	Yakut Şamanlarının Ruhlar ve Hayvanlarla Münasebeti	109
4.	BÖLÜM: YAKUT ŞAMANLARININ KUTSAL NESNELERİ	111
4.1.	Yakut Şaman Cübbesi	112
4.1.1.	Yakut Şaman Cübbelerinde Değişim	116
4.1.2.	Yakut Şaman Cübbesi Örnekleri	120
4.2.	Diğer Şaman Nesneleri	148
	SONUÇ	152
	KAYNAKÇA	156

GÖRSEL LİSTESİ

- Görsel 1:** “Yakutistan/Saha Cumhuriyeti” Google Earth, Erişim 28.06.2024. 18
- Görsel 2:** Peter Lauridsen, Vitus Bering’in İlk Seyahat Haritası. *Vitus Bering: The Discoverer of Bering Strait*. (Chicago: 1889). Ss. 240. 23
- Görsel 3:** Peter Lauridsen, Vitus Bering’in İlk Seyahat Haritasının Yakutsk’u Gösteren Kısım. *Vitus Bering: The Discoverer of Bering Strait*. (Chicago: 1889). Ss. 240. 24
- Görsel 4:** Friedrich, Müller Gerard. *Transbaykal Bölgesinden Buryat Ritüel Davulu*, XVIII. yüzyılın ilk yılları, [Fotoğraf, İkinci Kamçatka Seferi, Arş No: MAE No. 719-84]. Kunstkamera, Rusya.
http://collection.kunstkamera.ru/entity/OBJECT/302682?expedition=1241797303_3511165_3513107&index=0. 25
- Görsel 5:** Stanley A. Freed, vd. Bering Boğazındaki Bölgeleri ve Jesup Kuzey Pasifik Keşif Gezisinde Çalışılan Toplulukları Gösteren Harita. *Capitalist Philanthropy and Russian Revolutionaries: The Jesup North Pacific Expedition (1897-1902)*. (Washington: 1988). C. 90, s. 1, ss. 8. 26
- Görsel 6:** Franz Boas Tarafından Çizilmiş ve Elle Renklendirilmiş Kültür Dağıtım Haritası. “Jesup North Pacific Expedition”, American Museum of Natural History, 05.05.2024, <https://www.amnh.org/research/research-library/virtual-resources/jesup>. 27
- Görsel 7:** Stanley A. Freed, vd. Amerika Doğa Tarihi Fotoğraf Bölümü tarafından basıldı. Dina Brodsky Yochelson toprak kaplı kulübeden çıkarken. Yochelson’un köpeği Kushka kulübenin yanında dinleniyor. *Capitalist Philanthropy and Russian Revolutionaries: The Jesup North Pacific Expedition (1897-1902)*. (Washington: 1988). C. 90, s. 1, ss. 10. 27
- Görsel 8:** Stanley A. Freed, vd. Amerika Doğa Tarihi Fotoğraf Bölümü tarafından basıldı. Kolyma Nehri Yakınında Waldemar Bogaras ve Yardımcıları Dinlenirken, 1895. *Capitalist Philanthropy and Russian Revolutionaries: The Jesup North Pacific Expedition (1897-1902)*. (Washington: 1988). C. 90, s. 1, ss. 16. 28
- Görsel 9:** Stanley A. Freed, vd. Amerika Doğa Tarihi Fotoğraf Bölümü tarafından basıldı. Dina ve Waldemar Jochelson Korkodon Nehrinde, 1901. *Capitalist Philanthropy and Russian*

Revolutionaries: The Jesup North Pacific Expedition (1897-1902). (Washington: 1988). C. 90, s. 1, ss. 14. 28

Görsel 10: Stanley A. Freed, vd. Amerika Doğa Tarihi Fotoğraf Bölümü tarafından basıldı. Markova'da Jesup Kuzey Pasifik Keşif Gezisinin bir üyesi olan Norman G. Buxton ve Kızak Köpekleri, 1901. *Capitalist Philanthropy and Russian Revolutionaries: The Jesup North Pacific Expedition (1897-1902)*. (Washington: 1988). C. 90, s. 1, ss. 18. 28

Görsel 11: Vasili Surikov, *Ermak'ın Sibiry'a'yı Fethi (Şamanlar Ateşli Silahlara Karşı Davullarıyla Savaşıyor)*, 1895. [Çizim, Tuval Üzerine Yağlı Boya]. The State Russian Museum, Rusya, https://en.rusmuseum.ru/collections/painting-of-the-second-half-of-the-xix-century-beginning-of-xxi-century/artworks/conquest-of-siberia-by-ermak/?sphrase_id=379241. 43

Görsel 12: Polikarpovich, Kuruochin Akim. *Vilyui kolonisinden bir grup cüzzamlı*, XX. yüzyıl başları, [Fotoğraf, Arş. No: MAE No.2106-74]. 17,3 cm x 24,2 cm, Kunstkamera, Rusya, <http://collection.kunstkamera.ru/>. 46

Görsel 13: Waldemar Jochelson, *Köyden Kovulan Hastalıklı (Cüzzamlı?) Bir Yakut*, 1897-1902, [Fotoğraf, Asset ID: 1953, Jesup Kuzey Pasifik Keşif Gezisi]. 5 x 7, Amerika Doğa Tarihi Müzesi, Amerika Birleşik Devletleri, <https://digitalcollections.amnh.org/Browse/Research-Library---Museum-Archives/Expeditions---Research/Page2#/SearchResult&VBID=2URMLBW6PC76&PN=2&WS=PackagePres>. 47

Görsel 14: M. Hoppal, 1931'den Bir Seçim Afişi. "Yerel Meclise İşçi Sınıfını Seç! Kulaklara ve Şamanlara İzin Verme!", *Avrasya'da Şamanlar*. (İstanbul: 2012). Ss. 87. 53

Görsel 15: Waldemar, Jochelson. *Taşımacılık, Yakutsk Yakınları*, 1897-1902, [Fotoğraf, Asset ID: 1756, Jesup Kuzey Pasifik Keşif Gezisi]. 5 x 7, Amerika Doğa Tarihi Müzesi, Amerika Birleşik Devletleri, https://digitalcollections.amnh.org/CS.aspx?VP3=DamView&VBID=2URMLBV2L9H&PN=1&WS=SearchResults&FR_1=1&W=1536&H=730. 56

Görsel 16: *Tundrada Yakutlar ve Atları*. 1897-1902, [Fotoğraf, Asset ID: 11078, Jesup Kuzey Pasifik Keşif Gezisi]. 5 x 7, Amerika Doğa Tarihi Müzesi, Amerika Birleşik Devletleri,

<https://digitalcollections.amnh.org/Browse/Research-Library---Museum-Archives/Expeditions--->

[Research/Page2#/SearchResult&VBID=2URMLBW6PC76&PN=3&WS=PackagePresv....](https://digitalcollections.amnh.org/CS.aspx?VP3=DamView&VBID=2URMLBW6PC76&PN=3&WS=PackagePresv....) 57

Görsel 17: *Evin Yakınında Atlar ve Çitlerle Birlikte Bir Yakut Evi*, 1897-1902, [Fotoğraf, Asset ID: 1733, Jesup Kuzey Pasifik Keşif Gezisi]. 5 x 7:1733, Amerika Doğa Tarihi Müzesi, Amerika Birleşik Devletleri,

https://digitalcollections.amnh.org/CS.aspx?VP3=DamView&VBID=2URMLBV2L9H&PN=1&WS=SearchResults&FR_ =1&W=1536&H=730. 58

Görsel 18: Waldemar, Jochelson. *Tarla Süren Yakut Çifti*, 1902, [Fotoğraf, Asset ID: 1769, Jesup Kuzey Pasifik Keşif Gezisi]. 5 x 7, Amerika Doğa Tarihi Müzesi, Amerika Birleşik Devletleri,

<https://digitalcollections.amnh.org/Browse/Research-Library---Museum-Archives/Expeditions--->
[Research/Page2#/SearchResult&VBID=2URMLBW6PC76&PN=1&WS=PackagePresv....](https://digitalcollections.amnh.org/CS.aspx?VP3=DamView&VBID=2URMLBW6PC76&PN=1&WS=PackagePresv....) ... 59

Görsel 19: Ivan, Popov. *Yakut Avcı*, XX. yüzyılın ilk yarısı, [Fotoğraf, MAE No.1611-26]. Kunstkamera, Rusya, <http://collection.kunstkamera.ru/en>. 60

Görsel 20: Ağ şamandırısı yapan balıkçı, XX. yüzyılın ilk yarısı, [Fotoğraf, Arş. No: MAE No.4568-119]. Kunstkamera, Rusya, <http://collection.kunstkamera.ru/en>. 60

Görsel 21: Waldemar, Jochelson. *Yakut Balıkçı ve Kanosu*, 1897-1902, [Fotoğraf, Asset ID: 11012, Jesup Kuzey Pasifik Keşif Gezisi]. 5 x 7, Amerika Doğa Tarihi Müzesi, Amerika Birleşik Devletleri, https://digitalcollections.amnh.org/asset-management/2URM1TH4MO67?FR_ =1&W=1536&H=730. 61

Görsel 22: Ivan, Popov. *Hasat Yapan Bir Yakut*, XX. yüzyılın ilk yarısı, [Fotoğraf, Arş. No: MAE No.1611-39]. Kunstkamera, Rusya, <http://collection.kunstkamera.ru/en>. 62

Görsel 23: *Yakut Maden Arayıcıları*, XX. yüzyılın ilk yarısı, [Fotoğraf, Arş. No: MAE No.4568-199]. Kunstkamera, Rusya, <http://collection.kunstkamera.ru/>. 63

Görsel 24: *Trans-Mançurya, Trans-Moğol ve Baykal-Amur Hattının Güzergâhlarını İçeren Trans-Sibiryâ Demiryolunun Haritası*, 2015. “Trans-Siberian Railroad”, Encyclopedia Britannica, erişim 14 Mayıs, 2024, <https://www.britannica.com/place/Siberia>. 64

Görsel 25: Svetlana, Fedorova Marina Romanova. *Yakutların Kullandıkları Kimiz Kabı*, 1910, [Fotoğraf, Arş. No: REM 12175-1]. Yükseklik 22.0, çap 11,7, Rus Etnografya

Müzesi,	Rusya,	https://www.ethnomuseum.ru/ .	65
.....			65
Görsel 26:	<i>Deri İşleyen Yakut Erkekleri</i> , XX. yüzyılın ilk yarısı, [Fotoğraf, Arş. No: MAE No.4568-69]. Kunstkamera, Rusya, http://collection.kunstkamera.ru/en .		67
Görsel 27:	<i>Kutup Tilkisi Derisinin Temizlenmesi</i> , XX. yüzyılın ilk yarısı, [Fotoğraf, Arş. No: MAE No.4568-86]. Kunstkamera, Rusya, http://collection.kunstkamera.ru/en .		68
Görsel 28:	<i>Havalandırmaya Bırakılan Deriler</i> , XX. yüzyılın ilk yarısı, [Fotoğraf, Arş. No: MAE No.4568-14]. Kunstkamera, Rusya, http://collection.kunstkamera.ru/ .		68
Görsel 29:	<i>Elbise Diken Yakut Kadını</i> , XX. yüzyılın ilk yarısı, [Fotoğraf, Arş. No: MAE No.4568-70]. Kunstkamera, Rusya, http://collection.kunstkamera.ru/ .		68
Görsel 30:	<i>Y. D. Strellov ve I. D. Novgorodov'un kazılarında Çıkarılan Geleneksel Yakut Giyimi</i> , XVIII. yüzyıl, A. P. Okladnikov. <i>Yakutia Before Its Incorporation In The Russian State</i> . (London: 1970). Ss. 293.		69
.....			69
Görsel 31:	<i>Yakut Kadın Giysisi</i> , XVIII. yüzyıl, A. P. Okladnikov. <i>Yakutia Before Its Incorporation In The Russian State</i> . (London: 1970). Ss. 256.		70
Görsel 32:	<i>Geleneksel Kıyafetiyle Bir Yakut Kadını</i> , 1803, Edward Harding. <i>The Costume Of The Russian Empire</i> . (Londra: 1803). Ss. 192.		71
Görsel 33:	Waldemar, Jochelson. <i>Kışlık Kıyafetiyle Yakut Kadını</i> , 1901, [Fotoğraf, Asset ID: 1677-8, Jesup Kuzey Pasifik Keşif Gezisi]. 5 x 7, Amerika Doğa Tarihi Müzesi, Amerika Birleşik Devletleri, https://digitalcollections.amnh.org/Browse/Research-Library---Museum-Archives/Expeditions---Research/Page2#/SearchResult&VBID=2URMLBW6PC76&PN=1&WS=PackagePres .		73
Görsel 34:	İlyiç, Yokhelson Vladimir. <i>Kürk Manto ve Şapkalar</i> , XIX. yüzyıl sonu, [Fotoğraf, Arş. No: MAE No.4399-180/2]. 8,4 cm x 12,0 cm, Kunstkamera, Rusya, http://collection.kunstkamera.ru/ .		73
Görsel 35:	Petr, Sleptsov. <i>Yakut Erkek Giyimi Ön ve Arkadan Görünüm</i> , XX. yüzyılın ilk yarısı, [Fotoğraf, Arş. No: MAE No.4128-90]. Uzunluk 92.0; etek boyunca genişlik 83.0; manşon uzunluğu 58.0, Kunstkamera, Rusya, http://collection.kunstkamera.ru/en .		74
.....			74

- Görse 36:** Petr, Sleptsov. *Yakut Kadın Giyimi Ön ve Arkadan Görünüm*, XX. yüzyıl sonu, [Fotoğraf, Arş. No: MAE No. 4128-45]. Uzunluk 102.0; etek boyunca genişlik 103.0; eldivenle birlikte kol uzunluğu 55,0, Kunstkamera, Rusya, <http://collection.kunstkamera.ru/en>. 74
- Görsel 37:** Petr, Sleptsov. *Yakut Çocuk Giyimi Ön ve Arkadan Görünüm*, XIX. yüzyıl sonu, [Fotoğraf, Arş. No: MAE No.4128-99]. Parkanın uzunluğu 73.0; kolların uzunluğu 50.0; göğüs plakasının uzunluğu 70.0, Kunstkamera, Rusya, <http://collection.kunstkamera.ru/en>. 75
- Görsel 38:** *Eski Yakut Kadın Sangıyahı*, XVIII. yüzyıl, A. P. Okladnikov. *Yakutia Before Its Incorporation In The Russian State*. (London: 1970). ss. 254. 76
- Görsel 39:** Petr, Sleptsov. *Yakut Kadın Kemeri*, XX. yüzyılın ilk yarısı, [Fotoğraf, Arş. No: MAE No.4128-194/1]. 85.0 cm x 8,0 cm, Kunstkamera, Rusya, <http://collection.kunstkamera.ru/en>. 77
- Görsel 40:** Andrey, Popov. *Yakut Kadın Başlığı*, XIX. yüzyıl sonu, [Fotoğraf, Arş. No: REM 437-54]. 41.0 cm x 52.0 cm, Rus Etnografya Müzesi, Rusya, <https://catalog.ethnomuseum.ru/>. 78
- Görsel 41:** Svetlana, Fedorova Marina Romanova. *Yakut Erkek Başlığı*, XX. yüzyıl sonu, [Fotoğraf, Arş. No: REM 12175-19]. Yükseklik 35.0, Rus Etnografya Müzesi, Rusya, <https://catalog.ethnomuseum.ru/>. 78
- Görsel 42/1:** N, Malevkina. *Eldiven*, XIX. yüzyıl sonu, [Fotoğraf, Arş. No: MAE No.1243-8/2]. Uzunluk 30.0; genişlik 16,0; kalınlık 1,9, Kunstkamera, Rusya, <http://collection.kunstkamera.ru/en>. 80
- Görsel 42/2:** N, Malevkina. *Eldiven*, XIX. yüzyıl sonu, [Fotoğraf, Arş. No: MAE No.1243-8/2]. Uzunluk 30.0; genişlik 16,0; kalınlık 1,9, Kunstkamera, Rusya, <http://collection.kunstkamera.ru/en>. 80
- Görsel 43/1:** N, Malevkina. *Yakutların Kullandığı Ayakkabıdan Bir Örnek*, XIX. yüzyıl sonu, [Fotoğraf, Arş. No: MAE No.1243-9/2]. Yükseklik 43,6; taban uzunluğu 27,0; taban genişliği 10,7, Kunstkamera, Rusya, <http://collection.kunstkamera.ru/>. 81

- Görsel 43/2:** N, Malevkina. *Yakutların Kullandığı Ayakkabıdan Bir Örnek*, XIX. yüzyıl sonu, [Fotoğraf, Arş. No: MAE No.1243-9/2]. Yükseklik 43,6; taban uzunluğu 27,0; taban genişliği 10,7, Kunstkamera, Rusya, <http://collection.kunstkamera.ru/>. 81
- Görsel 44:** Petr, Sleptsov. *Kadın Kışlık Botu*, XX. yüzyılın ilk yarısı, [Fotoğraf, Arş. No: MAE No.4128-199/2]. Yükseklik 83,5; taban plakasının uzunluğu 25,0; kalınlık 0,8, Kunstkamera, Rusya, <http://collection.kunstkamera.ru/en>. 82
- Görsel 45:** *İşlemeli Göz Korumalığı*, XX. yüzyılın ilk yarısı, [Fotoğraf, Arş. No: MAE No.4568-203]. Kunstkamera, Rusya, <http://collection.kunstkamera.ru/en>. 83
- Görsel 46:** Waldemar, Jochelson. *Kımız Festivalinde Yapılan Dans*, 1902, [Fotoğraf, Asset ID: 1803, Jesup Kuzey Pasifik Keşif Gezisi]. 5 x 7, Amerika Doğa Tarihi Müzesi, Amerika Birleşik Devletleri, <https://digitalcollections.amnh.org/Browse/Research-Library---Museum-Archives/Expeditions---Research/Page2#/SearchResult&VBID=2URMLBW6PC76&PN=2&WS=PackagePre s>. 86
- Görsel 47:** “Ysyakh” festivali, 1910, [Fotoğraf, Arş. No: REM 2451-9]. 17 cm x 12 cm, Rus Etnografya Müzesi, Rusya, <https://catalog.ethnomuseum.ru/>. 87
- Görsel 48:** *Yerüstü Yakut Mezarı*, XX. yüzyılın ilk yarısı, [Fotoğraf, Arş. No: MAE No.4568-112]. Kunstkamera, Rusya, <http://collection.kunstkamera.ru/>. 94
- Görsel 49:** *Yakut Evi*, 1897-1902, [Fotoğraf, Asset ID: 1731, Jesup Kuzey Pasifik Keşif Gezisi]. 5 x 7, Amerika Doğa Tarihi Müzesi, Amerika Birleşik Devletleri, <https://digitalcollections.amnh.org/Browse/Research-Library---Museum-Archives/Expeditions---Research/Page2#/SearchResult&VBID=2URMLBW6PC76&PN=1&WS=PackagePre s>. 95
- Görsel 50:** Gorbaçova, V. V. *Bir Demirci Ocağında Çalışan Üç Yakut Demirci*, 1904, [Fotoğraf, Arş. No: REM 1085-53]. 8,7 cm x 11,4 cm, Rus Etnografya Müzesi, <https://catalog.ethnomuseum.ru/>. 103
- Görsel 51/1-6:** Alexander, Eugen. *Yakut Şaman Cübbesi Önden/Arkadan Görünüm ve Ayrıntı*, 1927, [Fotoğraf, Arş. No: K.2-402a]. Ön uzunluk 60 cm, bilekten bileğe 12 cm,

- Danimarka Ulusal Müzesi, Kopenhag, Danimarka,
<https://skinddragter.natmus.dk/Clothing/Details/1304>. 123-126
- Görsel 52/1-5:** Petr, Sleptsov. *Yakut Şaman Cübbesi Önden/Arkadan Görünüm ve Ayrıntı*, XIX. yüzyıl sonu, [Fotoğraf, Arş. No: MAE No. 4128-431]. Toplam uzunluk 142.0; parka uzunluğu 73.0; omuz genişliği 55.0; kol uzunluğu 50.0; önlüğün uzunluğu 70.0, Kunstkamera, Rusya, <http://collection.kunstkamera.ru/>. 129-131
- Görsel 53/1-7:** Pfizenmayer, E. *Yakut Şaman Cübbesi Arkadan Görünüm ve Ayrıntı*, 1902, [Fotoğraf, Arş. No: I.A. 3302]. 133 x 147 cm (kol uzunluğuyla birlikte), SMB Berlin Devlet Müzeleri, Almanya, <https://id.smb.museum/object/622089/schamanengewand>. 134-137
- Görsel 54:** Alexander, Castren Matthias, *Krasnoyarsk Bölgesinden Ayı Heykelciği*, [Fotoğraf, Neredeyse tüm Sibirya halklarında ortak bir simgedir. Arş No: MAE No.27-32]. Uzunluk – 6,3; yükseklik – 4,2; genişlik – 1,5. Kunstkamera, Rusya, <http://collection.kunstkamera.ru/entity/OBJECT/302556?query=%D0%BC%D0%B5%D0%B4%D0%B2%D0%B5%D0%B4%D1%8C&index=10>. 137
- Görsel 55/1-6:** Gürçan, Kevser. *Yakut Şaman Cübbesi Önden/Arkadan Görünüm ve Ayrıntı*, XVIII. yüzyıl, [Fotoğraf, Arş. No: 1871-3]. Genişlik, 68 cm; Etek ucu genişlik: 136 cm; Boy: 163 cm; kol boyu: 56 cm; kol ağzı genişliği: 13 cm; yaka açıklığı: 22 cm; omuz genişliği: 13 cm; omuzdan omuza genişlik: 46 cm; etek ucu saçak boyu: 55cm, Kunstkamera, Rusya, <http://collection.kunstkamera.ru/>. 139-142
- Görsel 56/1-8:** Gürçan, Kevser. *Yakut Şaman Cübbesi Önden/Arkadan Görünüm ve Ayrıntı*, 1885, [Fotoğraf, Arş. No: I.A. 732]. Genişlik 60 cm; uzunluk: 130 cm; kol boyu: 65 cm; omuzdan omuza genişlik: 42 cm; yaka açıklığı 24 cm; etek ucu genişliği: 120 cm, SMB Berlin Devlet Müzeleri, Almanya, <https://id.smb.museum/object/622089/schamanengewand>. 144-147
- Görsel 57:** Petr, Sleptsov. *Yakut Şaman Başlığı*, XIX. yüzyıl sonu, [Fotoğraf, Arş. No: MAE No. 4128-443]. Uzunluk 28.0; genişlik 12.0; yükseklik 40.0; kalınlık 0,5; deri kayış uzunluğu - 21.0; genişlik - 2.0, Kunstkamera, Rusya, <http://collection.kunstkamera.ru/>. 148

- Görsel 58/1-2:** Amfilokhievich, Dryagin Pavel. *Yakut Şaman Davulu İç ve Dış Yüzeyi*, XX. yüzyılın ilk çeyreği, [Fotoğraf, Arş. No: MAE No. 4202-153]. Uzunluk 62.0; Genişlik 47.0; Yükseklik 12.5, Kunstkamera, Rusya, <http://collection.kunstkamera.ru/>. 150
- Görsel 59:** Kirschner, Julius. *Yakut ve Rengeyiği Evenlerinin (Lamutlarının) Tokmağı*, 1914, [Fotoğraf Negatif, Arş. No: 34420]. 8 x 10: 34420, Amerika Doğa Tarihi Müzesi, New York City, Amerika Birleşik Devletleri, <https://digitalcollections.amnh.org/>. 151

GİRİŞ

Bu çalışmaya başlarken hareket noktamızı, tarih ve antropoloji gibi birbirine yardımcı disiplinleri uyumlu bir biçimde harmanlayabilmek oluşturmaktadır. Bu bağlamda her iki disiplini de bir şekilde ilgilendiren bir konu olarak “19. Yüzyıl Sonu – 20. Yüzyıl Başı Yakutlarda Sosyo-Kültürel Değişim Bağlamında Şaman Giysileri” başlığı üzerine çalıştık. Almanya, Danimarka ve Rusya gibi ülkelerdeki çeşitli müzelerde sergilenen sınırlı sayıda korunabilmiş Yakut şaman cübbeleri tarih aralığı olarak XIX. yüzyıl sonu ile XX. yüzyıl başı dönemlere aittir. Bu nedenle çalışma konusu da tarihsel olarak bu dönemle sınırlandırılmıştır.

Çarlık Rusya’sının dini politikaları ve Sovyet Rusya’sının kurduğu rejimin modernizasyon ve ateizm politikası sonucu Yakut şamanlarının ritüellerinin uygulanması ve giysilerinin kullanılması da diğer Sibiryalı halklarında olduğu gibi baskı altında tutulmuş ve yasaklanmıştır. Bu baskı aynı zamanda onların giysilerinin tahrip ve imha edilmesine de yol açmıştır. Çarlık ve Sovyet Rusya’sının şamanlara karşı yürütmüş oldukları politikalara rağmen şamanizm, Yakut geleneğinde yaşamaya devam etmiştir. Aynı zamanda şamanizm, Yakutlar için Ruslara karşı egemenlik mücadelelerinin bir sembolü haline gelmiştir.¹ Bu konuda tezimizin “Asimilasyon Politikalarının Yakut Şamanlarına Etkileri” başlıklı bölümünde ayrıntılı olarak bilgi verilmiştir. SSCB sonrasında şamanizme ait giysiler ve uygulamalar canlanmıştır. Bu bağlamda şaman giysilerine odaklanmak, bilhassa SSCB öncesinde, Yakutların sosyo-kültürel ve ekonomik hayatlarının anlaşılması için yapılan yorumlar açısından önemlidir.

Yakut şaman giysilerinin ve bu giysiler üzerindeki pandantiflerin² her biri kültürel açıdan anlamlıdır. Bu anlam Yakutların siyasi ve sosyo-kültürel hayatlarından, dünya tasavvurlarına, dinsel düşüncelerinden, doğaya, canlılara ve bilhassa hayvanlara bakış açılarına kadar çeşitli konularda bilgiler barındırır. Ayrıca bu giysi ve pandantifler, özel olarak Yakut şamanizmine ve mitolojisine dair de birçok veri sunmaktadır. Buradan hareketle somut olarak görebildiğimiz Yakut şaman giysilerinde pek çok unsurun etkisini bulabilmek mümkündür. Örneğin Yakutların kuzeye göçleri ve Rus istilasına gibi siyasi; geçim kaynakları, beslenme gibi ekonomik; halk edebiyatı, giysiler, bayramlar ve eşyalar gibi sosyo-kültürel hayatlarına dair var olanların ve değişen unsurların etkileri bunlardan bazılarıdır. Bunu yaparken antropologların, etnografların ve tarihçilerin görerek, inceleyerek ve araştırarak yazdıkları

¹ Çokuur Gavriliev, “The Development Of Russian Federalism And The Republic of Sakha (Yakutia)” (Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Bilkent Üniversitesi, 2020), 66-67.

² Kolyeye, bileziğe vb. eşyalara asılı mücevher veya süs eşyası. Judy Pearsall ve Bill Trumble, “pendant”, *Oxford Advanced Learner’s Dictionary Of Current English* içinde. (İngiltere: Oxford University Press, 1996), 1074.

eserleri, tespit ve muhafaza ettikleri görsel materyalleri, tarih ve mekân bağlamını göz önünde bulundurarak, kullanmaya çalıştık. Yukarıda sayılanlar dikkate alınarak bir Yakut şaman giysisine bakarak yapılacak yorumların, belli bir dönem aralığındaki, Yakutların siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel hayatlarına dair birtakım bilgilere ışık tutacağını ummaktayız.

Tezi yazarken izlediğimiz yöntemle değinecek olursak, öncelikle konuya Saha Cumhuriyeti (Yakutya)'nin güncel bilgileri ile başladık. Bu bilgiler iklim, coğrafya, yönetim biçimi, nüfus, ekonomi ve dilden oluşmaktadır. Bunlar görece daha yavaş değiştiği için Yakutların kültüründe yaşanan sosyo-kültürel ve ekonomik değişimleri daha iyi irdelememize fırsat vermiştir. Bunun ardından Yakutların siyasi ve sosyo-kültürel tarihine dair bulabildiğimiz yazılı malzemeleri tez konumuza hizmet edebilecek şekilde sunarak fotoğraflarla desteklemeye çalıştık.

Yakut Şamanizm'ine ayrılan bölümde Yakut kozmogonisine dair temalardan Yakut şamanlarının görevlerine kadar Yakut şamanizmine ve bu şamanizm ile bağlantılı mitolojik anlatılara değindik. Bu başlıklar altında zikredilen konular, Yakut şaman cübbelerinin yorumlarına bir nevi hazırlık aşamasıdır. *Yakut Şamanlarının Kutsal Nesneleri/Kostümleri* başlıklı son bölüm ise, Yakut şaman cübbesi başta olmak üzere Yakut şaman başlığı, davulu ve davul tokmağı gibi giysi ve aksesuarların yer aldığı ve yorumlandığı bölümdür. Bu bölüm de fotoğraflarla desteklenerek hazırlanmıştır. Tezde yararlanılan literatüre ek olarak, müzelerin dijital koleksiyonlarında bulunan fotoğraf arşivlerinden görsel kaynak olarak faydalanılmıştır.

“Maddi kültür” el yapımı eşyalar, giysiler, sanat, mimari ve diğer türden nesneleri ifade etmek için kullanılan bir terimdir.³ Tarih disiplini açısından giysileri önemli kılan unsur, ilgili dönemin toplumu hakkında bizlere çeşitli ipuçları sunmasıdır. Giyim kuşam alışkanlıkları, ekonomi, coğrafi özellikler, iklim, bitki ve hayvan türleri, sanat, giysi yapımında kullanılan materyaller, giyside yer alan desenlerden hareketle kozmogonik, eskatolojik, vs. destanlara dair yorumlar, cinsiyet rolleri ve statü (dini, politik, vb.) bunlardan bazılarıdır. Bu sayılanlar arasında iklim, coğrafi özellikler ve bitki ve hayvan türleri, giysi tercihlerini etkileyen doğal unsurları oluşturmaktadır. Giysiler aynı zamanda “dönemlerin, ülkelerin, toplulukların veya

³ Alan Barnard ve Jonathan Spencer, ed., *Encyclopedia of Social and Cultural Anthropology*, içinde "Material Culture" (New York: Routledge, 1997), 612.

kişilerin özelliklerini yansıtan önemli objeler, kültürün en canlı belgelerinden de biri olmuştur.”⁴

Zaman içerisinde tüm diğer maddi kültür unsurları gibi giysiler de çeşitli sebeplerle değişmektedir. Farklı toplumlar arasındaki kültürel etkileşim, zaman içerisinde inanca bağlı olarak değişen düşünceler, ekonomik saikler ve yeni meslek gruplarının ortaya çıkması bu sebeplerden bazılarıdır. Buna bağlı olarak giysilerde kullanılan malzeme ve kesim teknikleri de değişim gösterebilir. Yakutların giysilerinde de bu gibi sebeplerden dolayı zaman içerisinde bazı değişimler olmuştur. Örneğin, XVIII - XX. yüzyıllar arasında giysilerin kesim biçimlerinde (yaka, cep, puf ve manşet) ve süslemesinde (cam boncuklar, Çin pulları, çizme düğmeleri, vs.) yeni yöntemler ve nesneler kullanılmıştır.⁵ XVIII. yüzyıldan itibaren Yakutların giysi yapım biçimlerinde ve süslemelerinde meydana gelen değişimleri Seroşevski (1858-1945) şöyle anlatmaktadır: “Şimdi bezler, basmalar, ipekler, çuhalar aldı başını gidiyor; eski Saha giysileri ise, tilki, samur, vaşak, kunduz derisindendi... daha eskilerde ise at ve sığır derilerinden yapılırdı.”⁶

Birçok maddi unsurla birlikte giysi örnekleri müzelerde muhafaza edilmektedir. Yakut şaman inancına ait giysi ve aksesuarlar da bunlara dâhildir. Değerli olduğu düşünülen nesnelerin toplanıp, korunarak sergilenen yerler olan müzelerin kökenleri antik çağa kadar uzanmaktadır. Buna karşın modern anlamda müzeler, Rönesans ile birlikte ortaya çıkmıştır. Özellikle XVII. yüzyıl Avrupa'sında gerçekleşen sanat ve bilim merakı neticesinde koleksiyonerler çeşitli objeleri toplamaya ve sergilemeye başladılar.⁷ XVIII. yüzyıl başlarında müzelerinin öncüleri kabul edilebilecek üst tabakaya ait elitler, insan yapımı eserleri ve doğal objeleri biriktirerek koleksiyonlarını büyük ve görkemli salonlarda sergilemekteydiler. 1750'li yıllardan itibaren müzelerdeki koleksiyonlar halka açılmaya başladı. Örneğin, 1793 yılında Fransa ulusal müzesi, *Louvre*'da merkezileşti ve özel koleksiyonlar halka açıldı. Bu tarz müzeler, Fransız Devrimi'nin de etkisiyle birlikte bazı devletler için dönemin hanedanı (hâkim gücü) ve dini ile temsil edilen bir toplumdan demokratik ve seküler bir cumhuriyete doğru dönüşümü simgeliyordu. XIX. yüzyılda müzeler, imparatorluk inşası ve sömürgeciliğin etkili sembolleri haline geldi. Buralar, giderek artan koleksiyonları ile evrensel dünyanın tasvirini sunabiliyor

⁴ Dilber Yıldız, “Giysilerin Tarihsel Sürecine Genel Bir Bakış”, *The Journal of Social Science* 6, sy 11 (2022): 170-71.

⁵ L. Romanova, S. Duchesne, ve vd., “Yakut Clothes of the 17th and 18th centuries, archaeology and restitution”, *Vestnik Arheologii, Antropologii i Etnografii*, sy 4 (2020): 135-36.

⁶ V. L. Seroşevsky, *Saka Yakutlar*, çev. Arif Acaloğlu (İstanbul: Selenge Yayınevi, 2007), 88.

⁷ The Editors of Encyclopedia Britannica, “Encyclopedia Britannica”, içinde *Ashmolean Museum*, 2022, <https://www.britannica.com/topic/Ashmolean-Museum>.

ve Batı kültürünün ilerlemesini anlatabiliyordu. Bu yüzyılda sanat, doğa tarihi, tarih ve bilim müzeleri yaygınlaştı. Endüstriyel ekonominin yükselişi şehir nüfusunu arttırmış, bu durum ise, şehir müzelerinin yaygınlaşmasının sebeplerinden biri olmuştur. Bu tez çalışmasında da kullandığımız New York Amerika Doğa Tarihi Müzesi (1869) bunlardan biridir. XIX. yüzyılın ikinci yarısı boyunca müzeler, ulusların zafer sembolleri olarak kalmaya devam etti. Ancak çalışan sınıfın artmasıyla birlikte müzelerin eğitici yönleri de belirginleşmeye başladı. Bu yıllarda okullarda öğretici müze eğitimleri yaygınlaştı.⁸ XIX. yüzyıl sonlarında Rusya’da gelişen yollar, demiryolları ve nakliye rotaları gibi Çarlık yönetiminin altyapıları, insanları ve nesneleri İmparatorluğun çeşitli yerlerine taşıdı. Bu durum müzeler ve okullar gibi kurumların gelişmesini ve yaygınlaşmasını hızlandırdı.⁹

XX. yüzyıla gelindiğinde müzelerin sayısında bir artış görüldü. Dünyanın dört bir yanına yayılan müzeler, batılı olmayan görüşleri hoş karşılamaya başlarken objelerin kategorik olarak sergilenme yöntemleri de değişti. Tarihi ve sosyolojik konseptler bağlamında yeni tür sergileme biçimleri ortaya çıktı. XX. yüzyılın sonlarına doğru müzeler, ziyaretçilerinin ihtiyaçlarına göre bazı değişiklikler yaptı. “Fonlar”, “sorumluluklar (denetlenebilirlik)” ve “ulaşılabilirlik” bu değişikliklerin temel motivasyonları arasındaydı. Müzeler zamanla koleksiyonları koruma ve sergileme gibi amaçlarından taviz vererek “toplumun gelişmesi” için bir enstitüye evrildi. Bugün hâlihazırda müzeler sergi ve eğitim gibi amaçlar için yaratıcı politikalar yürütmektedir.¹⁰

Tarihi ve etnografik objeler genellikle koruma ve saklama, eğitim ve araştırma amacıyla müzelerde yer alır. Bunun yanı sıra toplumsal ve kültürel ilgi ve turizm de müzelerin oluşturulmasında rol oynayan sebepler arasındadır.¹¹ Konumuz itibarıyla Sibirya ve şamanizme özgü objeleri barındıran başlıca müzeler kuruluş tarihleri sıralamasına göre şöyledir:

Kunstkamera (St. Petersburg, Rusya, 1714),

British Museum (Londra, İngiltere, 1753),

Irkutsk Bölgesel Müzesi (Irkutsk, Rusya, 1782),

⁸ Susan Davis Baldino, *The Oxford Encyclopedia of The Modern World*, içinde "Museums", ed. Peter N. Stearns (İngiltere: Oxford University Press, 2008), 296-98.

⁹ Marisa Karyl Franz, “A Gathering of Names: On the Categories and Collections of Siberian Shamanic Materials in Late Imperial Russian Museums, 1880–1910” (Doktora Tezi, Toronto Üniversitesi, 2019), 108.

¹⁰ Baldino, “Museums”, 296-98.

¹¹ Franz, “A Gathering of Names: On the Categories and Collections of Siberian Shamanic Materials in Late Imperial Russian Museums, 1880–1910”, 5.

Danimarka Ulusal Müzesi (Kopenhag, Danimarka, 1807),

SMB Berlin Devlet Müzeleri (Berlin, Almanya, 1830'lar),

Amerika Doğa Tarihi Müzesi (New York City, 1869),

Krasnoyarsk Bölgesel Müzesi (Krasnoyarsk, Rusya, 1889),

Rusya Etnografya Müzesi (St. Petersburg, Rusya, 1902).

Şamanizme ait objelerin yukarıda sayılan müzelerin koleksiyonlarına kabaca XIX. ve XX. yüzyıllarda dâhil edildiği söylenebilir. Farklı koleksiyonların farklı zamanlarda oluşturulmuş olabileceği göz önünde bulundurularak, geniş bir tarih aralığı verilmiştir. Yeni topraklar keşfetmek, zengin doğal kaynaklara erişmek, Sibirya'nın stratejik konumu ve bölgenin kültürel açıdan ilgi çekici olması Danimarka, İngiltere, Amerika, Rusya ve Almanya gibi ülkelerin Sibirya bölgesine ilgi duymasının nedenleri arasındadır.

Kolonizasyon süreci, keşifler ve sürgünler ile gelen ilgi ve egzotik merak Sibirya ve şamanizme ait objelerin çeşitli müzelerde sergilenme sebepleri arasında görülebilir. Bilhassa XIX. yüzyılda Sibirya gibi ulaşımın kolay olmadığı bölgelerde yaşayan insanlar yerel ve egzotik olarak tanımlanıyordu. Aynı zamanda aristokratlar ve koleksiyonerler tarafından hem gösteri nesneleri olarak hem de etnografik malzeme olarak şamanlara ve onlara ait aksesuarlara ilgi duyuluyordu.¹² Bu ilgi ve merakı tetikleyen sebepleri biraz irdelenecek olursak, Sibirya ve şamanizme ait materyallerin neden müzelerde muhafaza edildiğini anlayabiliriz.

Öncelikle XVII. yüzyıl ortalarında Rus yerleşimciler, yanlarında ateşli silahlarla donatılmış askerlerle birlikte kürk avcılığının ve ticaretinin zengin ve yerleşimin yoğun olduğu yerlere hareket etmişti.¹³ Coğrafyanın uzaklığı, kürk ticareti yapmak için Rusya'dan bölgeye gidenleri korumak ve bölgede kalıcı olmak amacıyla XVII. yüzyıldan itibaren Yakutsk gibi şehirler ve *ostroglar*¹⁴ kurulmasında önemli rol oynamıştır. Bölgenin kürk kaynaklarından faydalanabilmek için ilgili bölgelere zoraki göçler de yapılıyordu. Aynı zamanda bu göçlerle Sibirya bölgesinin Ruslaştırılması da sağlanıyordu. 1870-1914 yılları arasında Rusya'dan

¹² Franz, *A Gathering of Names*, 53-5.

¹³ R. A. French, *The Cambridge Encyclopedia of Russia and the Soviet Union*, ed. Archie Brown vd. (New York: Cambridge University Press, 1982), 52; Rein Taagepera, *Russian Colonial Expansion to 1917*, ed. Michael Rywkin (London and New York: Mansell Publishing Limited, 1988), 88.

¹⁴ *Ostroglar* dağılmış bir vaziyette iletişim, nakliye ve Sibirya gibi çok geniş bir bölgenin güvenliği için önemli bir konumdaydılar ve genellikle nehirlerin yanlarına inşa edilmekteydiler. Savaş zamanında *ostroglar* askeri operasyonların merkezini teşkil etmekteydi. (Lantzeff, 1943, 87).

Sibirya'ya yapılan göç sayısı üçe katlanmıştı. Omsk, Krasnoyarsk ve Irkutsk gibi şehirlerin gelişmesi ve yeni şehirlerin kurulması bunun başlıca nedenleri arasındadır. XIX. yüzyıl sonlarından XX. yüzyıl sonlarına kadar ise, bölgede azalan kürkler ve yeni maden yataklarının keşfiyle Sibirya bölgesinin yeraltı kaynaklarının elde edilmesi ön plana çıkmıştır.¹⁵

Sibirya ve şamanizme ait materyallerin müzelerde muhafaza edilmesinin nedenleri arasında keşif seferleri de bulunmaktadır. Çarlık Rusya'sı başta olmak üzere farklı bölgelerden antropologlar ve diğer araştırmacılar tarafından Sibirya bölgesine XVIII. yüzyıldan itibaren sistemli bir şekilde keşif seferleri (Çarlık Rusya sponsorluğunda gerçekleştirilen Birinci Kamçatka Seferi 1725-1731, Alman kâşif ve etnograf olan ve Gerhard Friedrich Müller'in katıldığı İkinci Kamçatka Seferi 1733-1743 ve Amerika Doğa Tarihi Müzesi'nin desteklediği Jesup Kuzey Pasifik Keşif Gezisi 1897-1902) yapılmıştır. Bu konuda tezimizin "Sibirya Bölgesine Yapılan Keşif Seferleri ve Sürgün Literatürü ve Seyahatnameler" bölümünde ayrıntılı olarak bilgi verilmiştir. Keşif amaçlı seyahatler olarak tanımlayabileceğimiz birinci ve ikinci Kamçatka ve Jesup Kuzey Pasifik Gezisinin rotaları genellikle Sibirya'nın kuzey bölgeleri olmuştur ve bu seferlerde etnograflar tarafından yerli halklarla temasa geçilmiştir. Buna ek olarak Rusların Sibirya bölgesine kabaca 1600'lü yıllardan itibaren ekonomik, siyasi ve kültürel açıdan hâkimiyet altına almasında keşif seferlerinin bir payı bulunmaktadır. Bu konu ile ilgili "Sibirya Bölgesine Yapılan Keşif Seferleri ve Sürgün Literatürü ve Seyahatnameler" bölümünde ayrıntılı açıklama yapılmıştır.

Sibirya coğrafyasının zor iklim şartları ve coğrafi uzaklığı, Sibirya'nın bir sürgün bölgesi olarak kullanılmasının en önemli nedenleri arasındadır. Sibirya'ya sürgün olarak genellikle Çarlık ve Sovyet Rusya'sı aleyhinde olan siyasi suçlular gönderilirdi. Sürgünler nedeniyle bölgeye gidenlerin tuttuğu kayıtlar, bu bölge hakkında bilgi kaynağı olmuştur. Aynı zamanda bu sürgünlerin bir kısmı çeşitli keşif seferlerine de katılmıştır. V. L. Seroşevski, G. Potanin, N. M. Yadrintsev, vs. gibi yerli halklarla bir arada yaşayarak onları gözlemleme imkânı bulan ve bu gözlemlerini yazıya dökenler olmuştur. Sürgünlerin yazdıkları eserler bir tanıklıktan ve yorumdan öteye gidememesine karşın dönemin ruhunu yansıtmaları ve yerli halkın dışarıdaki bir göz tarafından nasıl görüldüğünü tasvir etmesi açısından önemlidir. Sürgüne gönderilenlerin Sibirya bölgesine ve şamanizme ilgi ve merak uyanmasına katkı sağladıkları görülmektedir.

¹⁵ David Christian, *A History of Russia, Central Asia And Mongolia Volume II Inner Eurasia from the Mongol Empire to Today, 1260-2000* (USA: Wiley Blackwell, 2018), 178.

Sürgünler ve keşif gezileri, müzeler için çoğunlukla önemli materyaller toplanması için bir kaynak olmuştur. Bu tür geziler sırasında, araştırmacılar ve kâşifler, keşfettikleri bölgelerden ve toplumlardan maddi kültüre ait nesneleri toplamışlardır. Bu materyaller, daha sonra müzelere veya koleksiyonlara bağışlanmış veya ilgililer tarafından sergilenmek üzere satın alınmıştır. Bu tez çalışmasında çevrimiçi erişime açık koleksiyonlarından yararlandığımız müzeler aşağıda sıralanmıştır. Aşağıda verilen bilgiler, müzelerin koleksiyonları taranarak elde edilmiştir.

St. Petersburg Bilimler Akademisi Peter Büyük Antropoloji ve Etnografya Müzesi yani Kunstkamera, 1714 yılında Rusya'nın St. Petersburg şehrinde kurulmuştur.¹⁶ Başlangıçta çok çeşitli koleksiyonları bulunurken XIX. yüzyıldan sonra müze, etnografya müzesi haline gelmiş ve genişletilmiştir. Bu süreçte zooloji ve botanik gibi bazı koleksiyonlar, farklı müzelere taşınmıştır.¹⁷ Müzede hâlihazırda etnografik, anatomik, biyolojik, arkeolojik ve hidrobiyolojik koleksiyonlar bulunmaktadır. Etnografik koleksiyonda keşif seferleriyle birlikte Sibirya, Orta ve Batı Asya, Kuzey Avrupa ve Kuzey Amerika halklarına ait materyaller yer alır. Bu halklar Kunstkamera'da giysi, mücevher, ev eşyası, sanat eserleri, dini objeler gibi maddi kültürel öğelerin yanı sıra fotoğraflar aracılığıyla temsil edilmektedir. Yakutlara ve Yakut şamanlarına ait materyallere müzenin “Etnografik Koleksiyon”undan, “Sibirya Halklarının Şaman Davulları” albümünden ve “Kuruochin Akim, Ivan Popov, Yokhelson Vladimir, Sleptsov Petr ve Malevkina” gibi koleksiyonerlerin listelendiği kısımdan ulaşılabilir.

Danimarka Ulusal Müzesi, 1807 yılında Danimarka'nın Kopenhag şehrinde kurulmuştur. Müzenin koleksiyonunda arkeolojik kalıntılar, etnografik eserler, sanat eserleri ve tarih öncesi dönemden günümüze kadar olan çeşitli objeler yer almaktadır. Bu müzede hâlihazırda etnografik, arkeolojik, sanat, mimar ve tarih koleksiyonları yer almaktadır. Etnografik koleksiyonda Sibirya, Kuzey Avrupa, Kuzey Amerika, Asya ve Pasifik Adaları halklarına ait materyaller bulunmaktadır. Bu halklar müzede giysiler, takılar, ev eşyaları, araç-gereçler, mimari, törensel ve dini objeler etnografik nesnelerin yanı sıra fotoğraf ve videolar yer almakta ve sergiler aracılığıyla temsil edilmektedir. Bu müzede Yakutlara ait materyaller, “Etnografik, Deri Kıyafetler ve Takımlar” koleksiyonunda yer almaktadır.

SMB Berlin Devlet Müzelerinin kuruluş tarihi olarak net bir bilgi bulunmamasına karşın, XIX. yüzyıla kadar gittiği tahmin edilmektedir. Özellikle XIX. yüzyıl başlarında Prusya Kralı

¹⁶ Franz, *A Gathering of Names*, 3-4.

¹⁷ Franz, *A Gathering of Names*, 5.

III. Friedrich Wilhelm (1770-1840) tarafından başlatılan müze koleksiyonlarının birleştirilmesiyle oluşturulan çeşitli müzeler, Berlin Devlet Müzelerinin temelini oluşturmaktadır. Bu müzede etnografik, Alman Tarihi Müzesi, *Dahlem* Müzeleri, *Germaldegalerie*, Berlin Wall koleksiyonları yer almaktadır. Etnografik koleksiyonlar içerisinde Sibirya, Afrika, Kuzey Amerika, Asya, Okyanusya ve Avrupa halklarına ait materyaller muhafaza edilmektedir. Bu halklar giysi, mücevher, el sanatlar, ev eşyaları, sanat eserleri gibi etnografik nesnelerin yanı sıra diorama ve rekreasyon (bir konuyu ya da sahneyi temsil eden üç boyutlu model), fotoğraflar ve eğitim programları yer almaktadır. Müzedeki Yakut şamanlarına ait nesneler, “Etnografik Koleksiyon” içerisinde yer almaktadır.

Amerika Doğa Tarihi Müzesi, 1877 yılında Amerika Birleşik Devletleri New York City’de kurulmuştur. Bünyesinde doğa tarihi, antropoloji, astronomi ve diğer bilimsel alanlarda çok sayıda koleksiyon barındırır. Bu müzede paleontoloji, mineraloji ve jeoloji, zooloji, antropoloji ve etnografya, ekoloji ve çevre koleksiyonları bulunmaktadır. Antropoloji ve etnografya koleksiyonunda Sibirya, Kuzey Amerika, Afrika ve Asya halklarına ait materyaller yer almaktadır. Bu halklar müzede giysi, ev eşyaları, sanat eserleri, dini objeler gibi etnografik nesnelerin yanı sıra fotoğraf ve videolar, diorama ve rekreasyon ve belgesel malzemelerle temsil edilmektedir. Yakut şaman aksesuarları müzenin “Antropoloji ve Etnografya Koleksiyonu”nda yer almaktadır.

Bu tez çalışması dünyanın çeşitli yerlerindeki müzelerde muhafaza edilen Yakut şaman cübbelerinin yerlerinde görülmemesi açısından kısıtlılıklara sahip olup, saha çalışması içermeksizin literatür ağırlıklı çalışma olarak ilerlemiştir. Biz burada şaman kültüründeki giysilere sadece kutsallık ve dinsel yaklaşımın dışında tarihsel koşullar (dönemin siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel özellikleri) doğrultusunda bakarak şamanların durumunu anlamaya çalıştık. Şamanizme yönelik çalışmalar daha çok spiritüel ve psikolojik özellikleri üzerinden ilgi gördüğü ve romantik ve egzotik yaklaşımlarla tarihsel bağlamından kopuk olarak incelendiği için bu tarz çalışmaların önemli olduğunu düşünmekteyiz.

Saha Cumhuriyeti (Yakutya) Hakkında Güncel Bilgiler

Coğrafi Özellikleri, İklimi ve Ekonomisi

Günümüzde Yakutların yoğunlukla yaşadıkları bölgeye Saha Cumhuriyeti denilmektedir. Buranın yüzölçümü 3.083.523 kilometrekaredir.¹⁸ Orta Sibirya platosunun doğu kesimleri, Lena havzasının orta ve aşağı kesimleri ile Verhoyansk ve Aldan Sıradağlarının neredeyse tamamını kapsayan¹⁹ Saha Cumhuriyeti Avrasya'nın kuzeybatısında bulunmaktadır ve Rusya'nın en geniş bölgesi (Uzak Doğu Federal Bölgesi)dir. Bölgenin %40'ı Kuzey Kutup Dairesi içerisindedir. Saha Cumhuriyeti, Trans-Baykal, Krasnoyarsk ve Habarovsk bölgeleri, Irkutsk, Magadan, Amur bölgeleri ve Çukotka Özerk Bölgesi ile sınır komşusudur.²⁰

Saha cumhuriyetinin iklimi güneyde keskin karasal iklimden kuzeyde subarktik (Kuzey yarıkürede Antarktika'nın güneyinde kalan bölgedir. Yaklaşık olarak 50°N ve 70°N enlemlerini kapsar²¹) ve kutup iklimine kadar değişir. Ocak sıcaklıkları ortalama -39.4°C, Temmuz sıcaklıkları ortalama +15.1°C. Ocak ayındaki ortalama yağış miktarı 11 mm, Temmuz ayındaki ortalama yağış miktarı ise 57 mm'dir.²² Lena, Yana, İndigirka ve Kolima ana nehirleri arasındadır. Ayrıca bölgede 700.000'in üzerinde göl vardır.²³ Saha Cumhuriyeti, ulaşım açısından dünyanın en izole ve erişimi zor bölgelerinden biridir: Bölgesinin %90'ında yıl boyunca ulaşım bağlantısı yoktur.²⁴

Saha Cumhuriyeti, maden kaynakları ve madencilik alanında Rusya'nın en önemli bölgelerinden biridir. Endüstriyel imalat, bölgesel GSYİH'nın %60'ından fazlasını oluşturmaktadır. Mineral üretimi elmas, altın, kömür, demir cevheri, kalay, antimon, çinko, kurşun, tungsten, gümüş, cıva, uranyum, doğal gaz ve petrol yataklarına dayanmaktadır.²⁵ Rusya'daki tüm elmasların %99 kadarı bu bölgeden elde edilmektedir. 2021'de elmas üretimi 32,4 milyon karat miktarına kadar ulaşmıştır.²⁶ Tarım, yerel halk için geleneksel olan şu alanlarla temsil edilmektedir: Et ve süt sığırcılığı, at sürüsü çiftçiliği, geyik yetiştiriciliği ve

¹⁸ "Republic of Sakha (Yakutia)", Federation Council Of The Federal Assembly Of The Russian Federation, erişim 14 Mart, 2023, <http://council.gov.ru/en/structure/regions/SA/>.

¹⁹ Feyzan Göher ve Timur Vural, *Saha, Tuva ve Hakasya Müzik Kültürü Tarihsel ve Etnografik Bulgular Işığında* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2021), 6.

²⁰ "Republic of Sakha (Yakutia)", Federation Council Of The Federal Assembly Of The Russian Federation.

²¹ The Editors of Encyclopedia Britannica, "Encyclopedia Britannica", içinde *Continental Subarctic Climate*, 2016, <https://www.britannica.com/science/continental-subarctic-climate>.

²² "Republic Of Sakha (Yakutia)", Arctic Council Russian's Chairmanship, 14 Mart, 2023, <https://as.arctic-russia.ru/en/useful/regions/respublika-sakha-yakutiya/>.

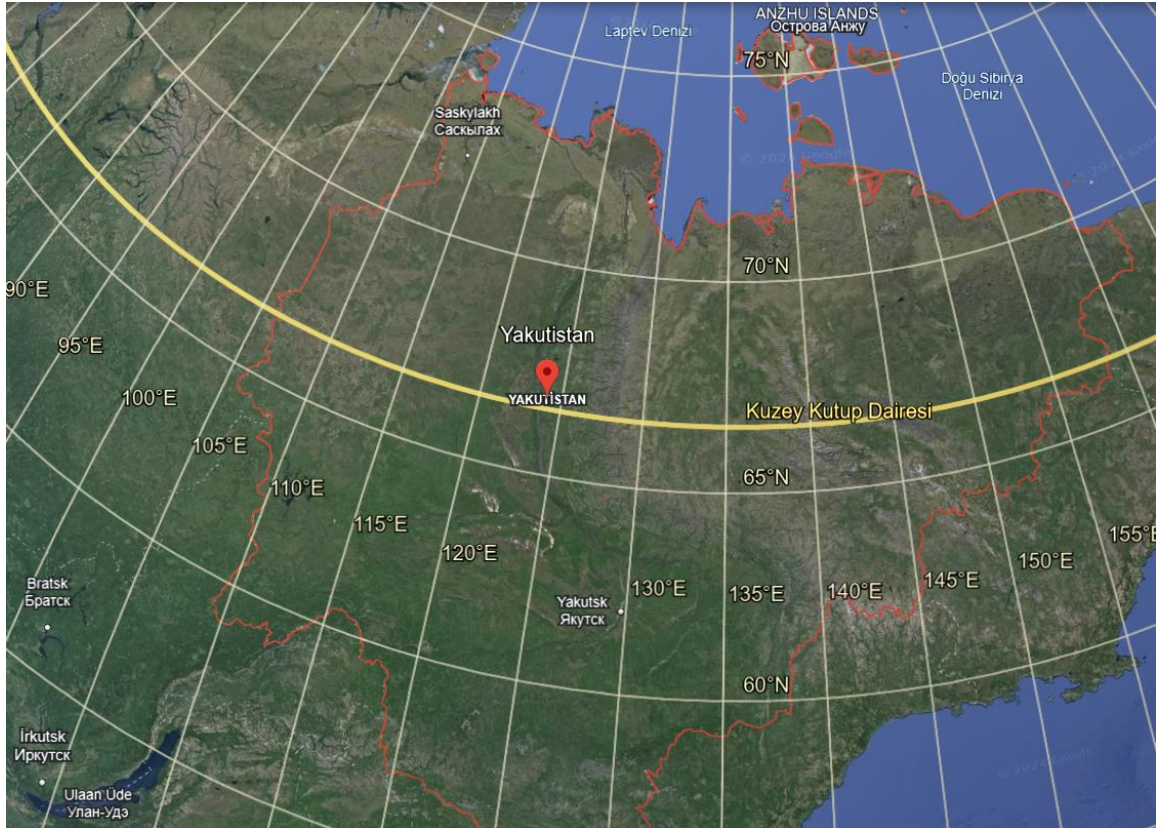
²³ "Republic of Sakha (Yakutia)".

²⁴ "Republic of Sakha (Yakutia)".

²⁵ "Republic of Sakha (Yakutia)".

²⁶ "Republic of Sakha (Yakutia)".

mahsul çiftçiliği. Cumhuriyetin kuzey kesimlerinde avcılık, kürk avcılığı, balıkçılık ve kafes hayvancılığı da gelişmiştir.²⁷ Saha Cumhuriyeti geyik sayısı bakımından yaklaşık 162.000 geyik ile Rusya’da üçüncü sıradadır. 37 milyon hektarlık bir alanı kapsayan 106 çiftlikte 1.200 den fazla rengeyiği çobanı bulunmaktadır.²⁸ Saha Cumhuriyeti, 34 farklı ülke ile ticaret yapmaktadır. İhracat listesi çoğunlukla elmas, altın, kömür, kereste, kürk, ren geyiği ve attan oluşmaktadır.²⁹

Görsel 1: Yakutistan/Saha Cumhuriyeti Haritası, 2024.

Yönetim Şekli, Nüfusu ve Dili

Saha Cumhuriyeti 20 Eylül 1990 yılından itibaren Rusya Federasyonunun içerisinde, Sibirya’nın kuzeydoğu bölgesinde yer alan özerk bir cumhuriyettir. Cumhuriyetin başkenti 1632 yılında kurulan Yakutsk şehridir.³⁰ Saha Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, 27 Nisan 1922’de kurulmuştur. Saha Cumhuriyeti anayasası 27 Nisan 1992’de yürürlüğe girmiş,³¹

²⁷ “Republic of Sakha (Yakutia)”, Federation Council Of The Federal Assembly Of The Russian Federation, erişim 14 Mart, 2023, <http://council.gov.ru/en/structure/regions/SA/>.

²⁸ “Republic of Sakha (Yakutia)”.

²⁹ “Yakutia Economy”, Yakutia Travel, 6 Mayıs, 2024, <https://www.yakutiatravel.com/facts-about-yakutia/economy>.

³⁰ “Republic of Sakha (Yakutia)”.

³¹ Ahmet Taşağıl, “TDV İslam Araştırmaları Merkezi”, içinde *Yakutlar*, 2013.

Cumhuriyetin adı önce “Yakut-Saha Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti”, sonra 27 Aralık 1991’de “Saha Cumhuriyeti” olmuş ve “Yakutya” kelimesi de parantez içinde kullanılmaya başlanmıştır.³² Saha Cumhuriyeti'ndeki yasama organı, Cumhuriyetteki daimi, en yüksek ve tek yasama organı olan Saha Cumhuriyeti Eyalet Meclisi (*Il Tumen*) tarafından temsil edilmektedir.³³ *Il Tumen* 200 kişiden ibaret olup, bunların %83’ü Saha asıllıdır.³⁴

1989 yılında Yakutların %65’i şehirlerde yaşıyordu.³⁵ 1989 yılında Sovyet sayımına göre YASSR’de toplam nüfus, 1, 081, 000’dir. Bu sayı içerisinde Yakutların nüfusu 382,000’dir. Yakutlar bu sayı ile toplam nüfusun %35 ini oluşturmaktadır. 2023 verilerine göre Yakutistan’ın nüfusu 996, 200’dür. Saha Cumhuriyeti içerisinde 2010 yılındaki etnik grupların yüzdeleri şu şekildedir: Yakut – 49.91, Rus – 37.84, Evenk – 2.25, Ukraynalı – 2.18, Even (Lamut) – 1.61, Diğer – 6.21.³⁶

Yakutların dili konusunda çokça zikredilen görüş, Yakutça’nın Türk dilleri ailesinin önemli kollarından bir tanesini oluşturduğu³⁷ ve tarihin bir döneminde Çuvaşça ile birlikte eski Türkçeden ayrıldığı yönündedir. Bu görüş aynı zamanda onların tarihin bir döneminde Baykal bölgesinden Kuzey’e doğru göç ettiklerine dair görüş ile de örtüşmektedir. Türk dillerinin sınıflandırılması konusunda Yakutça, Kuzeydoğu dil ailesine ait olarak gösterilmektedir.³⁸

1. BÖLÜM: YAKUTLARIN SİYASİ TARİHİ

1.1. “Sibir” İsmi ve Sibirya Bölgesi ile İlgili Kaynaklar

“Sibir” isminin ne zaman kullanılmaya başladığına dair farklı görüşler bulunmaktadır. Bu adlandırmanın geçtiği en erken kayıtlar, Moğol devrine işaret etmektedir.³⁹ Moğolların Gizli Tarihi’nde geçtiğine göre 1207 yılında Cengiz Han (1162/7-1227), oğlu Cuci’yi orman halklarını itaat altına almak için göndermiştir. Bu olay, eserde şöyle anlatılmaktadır: “Şibir, Kesdiyin, Bayıt, Tuhas, Tenlek, To’les, Tas ve Bacigid’lerin bu tarafında oturan orman

³² Fatih Kirişçioglu, *Türkler Ansiklopedisi*, ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, ve Salim Koca, c. 20 (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 231. Kendilerine “Saha” adını vermelerine karşın, XVII. yüzyıldan beri Avrupa ve Rus literatüründe “Yakutlar” olarak anılmaktadırlar. (Taşağıl, TDV. “Yakutlar”).

³³ “Republic of Sakha (Yakutia)”, Federation Council Of The Federal Assembly Of The Russian Federation.

³⁴ Taşağıl, “TDV İslam Araştırmaları Merkezi”, içinde *Yakutlar*, 2013.

³⁵ Marjorie Mandelstam Balzer ve Ian Skoggard, “Culture Summary: Yakut”, eHRAF World Cultures, erişim 6 Mayıs, 2024, <https://ehrafworldcultures.yale.edu/cultures/rv02/summary>.

³⁶ “Republic of Sakha (Yakutia)”, Federation Council Of The Federal Assembly Of The Russian Federation.

³⁷ Talat Tekin ve Mehmet Ölmez, *Türk Dilleri Giriş* (İstanbul: Simurg Kitapçılık ve Yayıncılık, 1999), 67-68.

³⁸ Astrid Menz ve Vladimir Monastirev, *The Turkic Languages*, ed. Lars Johanson ve Eva A. Csato (New York: Routledge, 2021), 84-85; L. Johanson, “Encyclopedia Britannica”, içinde *Turkic Languages*, 2023, <https://www.britannica.com/topic/Turkic-languages>.

³⁹ W. Barthold, “İslam Ansiklopedisi”, içinde *Sibir ve İbir* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1966), 585.

halklarını tabi kıldıktan sonra”...⁴⁰ Daha sonra “Sibir” kelimesi, telif tarihi 1312 olan Reşideddin (1247-1318)’in *Cami-üt-Tevarih*’inde Naymanların bulunduğu yerin adı (“İbir-Sibir”) olarak geçmektedir. Bu yerin ise daha çok Batı Sibirya olabileceği ifade edilmektedir.⁴¹ Sibirya coğrafyasının kapsadığı bölgeler konusunda zamana göre farklı sınıflandırmalar yapılmaktadır. Örneğin XVI. yüzyılda Sibirya, Ural dağlarının doğusundaki Tobol, İrtiş, İşim (İsil) ve Ob ırmaklarının havzalarından Altay dağlarına kadar uzanan sahayı içine almaktaydı.⁴² XX. yüzyılda ise, Sibirya’nın sınırları “Batı Sibirya Düzlikleri, Orta Sibirya Dağlık Bölgesi, Güney Sibirya Dağları (Altay, Sayan, Tannu-Ola, Baykal Ötesi, Stanovoy Dağları) ve Kuzeydoğu Dağlık Bölgesi”nden müteşekkildir.⁴³

Sibirya bölgesi ile ilgili yazılı ilk kayıtlardan biri 1180-1252 yılları arasında yaşamış olan Giovanni di Plano Carpini isimindeki İtalyan keşişe aittir. Carpini, 1245-47 yılları arasında Moğol imparatorluğuna bir misyonerlik seyahati gerçekleştirir. Seyyah, Sibirya hakkında detaylı bir malumat vermemesine karşın, eserinde “Sibirya” isminden bahsederek buradaki şiddetli soğuklara değinmektedir.⁴⁴ Sibirya tarihi ile ilgili Rus kaynaklı eserlere bakılacak olursa, bunların ilki Rusların Sibirya’da yaptığı savaşları destansı bir şekilde anlatan vakayinameler/letopislerdir. Bu vakayinameler genellikle yazan kişinin isimleriyle anılmaktadır. Bunların en eskisi, Tobolsk Başpiskoposu Kiprian tarafından 1621-1624 yılları arasında yazılmıştır. Bu vakayinamenin kaynağını Rus ordusunda seferlere katılan kişiler oluşturmaktadır.⁴⁵ Bunun ardından 1637 yılında Sibirya başpiskoposu Savva Esipov tarafından yazılan ve Rusya’nın Urallar ötesindeki faaliyetlerini ve Sibir Hanı Küçüm ile olan mücadeleleri konu edinen vakayiname gelmektedir.⁴⁶

Bunlara ek olarak, Sibirya ile ilgili 1697-1699 tarihleri arasında resim ve haritacılık gibi alanlarda eğitim görmüş olan Semen Emelyanov Remezov (1642-1720) tarafından bir vakayiname⁴⁷ kaleme alınmıştır. Remezov eserinde, Sibirya tarihinin yanı sıra bölgenin yerlilerinin yaşamları hakkında da bilgiler verir. Bu bilgilerde yer yer hayal ürünü anlatımlar

⁴⁰ Ahmet Temir, çev., *Moğolların Gizli Tarihi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2016), 160.

⁴¹ Abdülkadir İnan, *Eski Türk Dini Tarihi* (Ankara: Altınordu Yayınları, 2017), 191.

⁴² Nadir Devlet, *Sibirya Araştırmaları*, ed. Emine Gürsoy-Naskali (İstanbul: Simurg Kitapçılık ve Yayıncılık, 1997), 25.

⁴³ Igor V. Naumov, *The History of Siberia*, ed. David N. Collins (New York: Routledge, 2006), 3; İlyas Topsakal, *Sibirya Tarihi* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2020), 28-29.

⁴⁴ Plano Carpini, *Moğolistan Seyahatnamesi*, çev. Ergin Ayan (İstanbul: Kronik Kitap, 2018), 20.

⁴⁵ Fatih Ünal, “Çarlık Döneminde Rusların Sibirya Araştırmaları”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 8, sy 41 (2015): 623.

⁴⁶ Isolde Thyret, “The Esipov Chronicle and the Creation of the Concept of Siberia as a Special Sacred Space”, *Russian History* 44, sy 4 (2017): 597.

⁴⁷ *Remezovskaya Letopis* ya da *Tobolskaya Letopis* olarak adlandırılmaktadır.

da görülmektedir.⁴⁸ Remezov aynı zamanda 1701 tarihinde Sibirya bölgesi ile ilgili coğrafi bir eser⁴⁹ bırakmıştır. Bu eserini, kendisinden önceki coğrafi eserleri ve Sibirya'yı iyi tanıyan insanları (bölgede vazifeli askeri ve idari yetkililer) kaynak olarak kullanarak yazmıştır. Eserinde Sibirya'nın yollarını, köylerini, sahillerini, nehirlerini, ormanlarını vs. hemen hemen bütün coğrafi unsurlarına yer vermiştir. Remezov'un ardından kapsamlı bir şekilde ilk defa Rusya tarihini ve bu tarih bağlamında Sibirya'nın yerli halklarını yazan⁵⁰ V. N. Tatişçev (1686-1750) gelmektedir.⁵¹

Sibirya tarihi ile ilgili arşivsel kayıtlar XVII. yüzyıla yani Rusların Sibirya bölgesini istila ettiği döneme kadar geriye götürülmesine karşın bu kayıtların önemli bir kısmı XVIII.-XIX. yüzyıllarda genellikle Sibir tarihi araştırmaları bağlamında yayımlanmıştır. Mektuplar, raporlar ve idareler arası yazışmalar, bu kayıtlardan bazılarıdır.⁵² Aynı zamanda bunlar, bazı modern tarihçiler tarafından Sibirya tarih yazımının başlangıcı olarak kabul edilmektedir.⁵³

Sibirya bölgesi ile ilgili literatüre Büyük Petro döneminde (1672-1725), Sibirya'nın tarihi ile ilgili yapılan sistematik çalışmalar önemli katkı sağlamıştır. Bu çalışmalar daha çok doğal kaynaklara ve zengin bölgelere ulaşmayı hedefleyen keşif seferleri üzerinden olmaktadır. Bu seferler neticesinde Sibirya'nın coğrafi özellikleri ve tarihi hakkında önemli bilgiler elde edilmiştir. Bu konuda tezimizin “Sibirya Bölgesine Yapılan Keşif Seferleri ve Sürgün Literatürü ve Seyahatnameler” bölümünde ayrıntılı olarak bilgi verilmiştir. Örneğin G. F. Müller'in eseri⁵⁴, XVIII. yüzyılda Sibirya üzerine yapılan çalışmalar bağlamında önemlidir.⁵⁵ XIX. yüzyılın ilk yıllarında G. I. Spassky tarafından Sibirya hakkında yazılan tarihi verilere ve kroniklere dayanan süreli bir yayına⁵⁶ başlanmıştır. Ayrıca bu yüzyılın ortalarına doğru Sibiryalı tarihçi P. A. Slotsov (1767-1843) Sibirya arkeolojisi, tarihi ve Sibirya'nın yerli

⁴⁸ Fatih Ünal, “Çarlık Döneminde Rusların Sibirya Araştırmaları”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 8, sy 41 (2015): 619-21.

⁴⁹ *Çertejnaya Kniga Sibiri*.

⁵⁰ *Istoriia Rossiiskaia* vol. I-V. (St. Petersburg, 1768-1784). G. F. Müller tarafından yayına hazırlanmıştır.

⁵¹ The Editors of Encyclopedia Britannica, “Encyclopedia Britannica”, içinde *Vasily Nikitich Tatishchev*, 2024, <https://www.britannica.com/biography/Vasily-Nikitich-Tatishchev>.

⁵² Fatih Ünal, “Çarlık Döneminde Rusların Sibirya Araştırmaları”, 623.

⁵³ İlyas Topsakal, “An Analysis of Studies on Siberian History, Culture, Archeology and Civilization”, *The Journal of Siberian Studies* 2, sy 6 (2014): 3.

⁵⁴ *The Conquest of Siberia and The History of the Transactions, Wars, Commerce, etc. Carried on Between Russia and China, from the Earliest Period*, (Londra: 1842). Eserde Çarlık Rusya'nın Sibirya bölgesine doğru siyasi manada genişlemeleri, yapılan savaşlar, Rus-Çin münasebetleri, ticaret ağları ve bazı başarılı sefer girişimlerinden bahsedilmektedir.

⁵⁵ Topsakal, *An Analysis of Studies on Siberian History*, 4-5.

⁵⁶ *The Siberian Journal*. (St. Petersburg: 1818)

halkları hakkında bir eser⁵⁷ bırakmıştır. Kendisinden sonra gelen yerli araştırmacılar, bu eserden sıkça yararlanmışlardır.⁵⁸

Sovyetler Birliği zamanında yapılan yayınlarda Çarlık Rusya döneminde Sibiryaya üzerindeki hükümet politikalarına eleştirel bir bakış açısıyla yaklaşıldığı görülmektedir. Bu durum ise, Sibiryaya tarih yazımında bazı değişikliklere yol açtı. Sovyetler döneminde Sibiryaya bölgesindeki yerli halklar tarihsel, dilbilimsel, folklorik, etnografik ve antropolojik açıdan incelenmiştir. 1920'li yıllarda S. V. Bakhrushin (1882-1950) isimli Sovyet tarihçi, arşivsel belgelerden hareketle Sibiryaya'nın yerli halklarına dair çalışmalar⁵⁹ yapmış ve bu çalışmalarıyla öncü bir rol oynamıştır.⁶⁰ İkinci Dünya Savaşından sonra yaşanan nispeten istikrar döneminde Sibiryaya çalışmalarında hareketlilik⁶¹ görülmektedir. Bu dönemde yapılan yayınlar politik ve siyasi bir amaca hizmet etmektedir. Bu durum Yakutlarda dâhil olmak üzere Sibiryaya halklarının şaman inançlarının baskı altına alınmasına ve şamanların halk düşmanı olarak nitelendirilmesine neden olmaktadır.⁶² Aynı zamanda Sovyetler Birliği döneminde belgesel ve etnografik kaynakları bir arada kullanarak çalışan bilim insanları⁶³ da bulunmaktadır.⁶⁴

1.1.1. Sibiryaya Bölgesine Yapılan Keşif Seferleri, Sürgün Literatürü ve Seyahatnameler

Yakutların da kuzeydoğusunda ikamet ettiği Sibiryaya bölgesi ile ilgili yapılan ilk planlı geziler, Sibiryaya tarihinin sistematik bir şekilde araştırılması açısından değerlidir. Sibiryaya'ya dair yürütülen keşif çalışmaları I. Petro (1672-1725) devrinde başlamıştır. Bu dönemde Sibiryaya'yı kapsamlı olarak ilk keşfedenlerden biri Alman kökenli hekim, doğa bilimci ve kâşif olan Daniel Gottlieb Messerschmidt idi. Messerschmidt, 1718 yılında I. Petro tarafından keşif seferleri yapmasının yanı sıra kürk ve maden gibi yerüstü ve yeraltı kaynaklar bulması amacıyla Sibiryaya'ya gönderildi. Messerschmidt demir başta olmak üzere farklı maden

⁵⁷ *İstoričeskoye obozroniye Sibiri, Kniga pervaya s 1585 po 1742 g.* (St. Petersburg: 1886). *Historical Review of Siberia*, 1886.

⁵⁸ Topsakal, *An Analysis of Studies on Siberian History*, 6.

⁵⁹ *Očerakakh po İstorii kolonizatsii Sibiri v XVI i XVII vv.* (Moskova: 1927). *Essays on Colonization History of Siberia in XVI and XVII. Centuries.*

⁶⁰ Topsakal, *An Analysis of Studies on Siberian History*, 8-9.

⁶¹ Kato Kyudzo (*İstoriya Sibiri*, Tokyo, 1963), S. İ. Rudenko, M. G. Levin, L. P. Potapov (*The Peoples of Siberia*, Chicago 1964), Okladnikov (*Ancient Population of Siberia and its Culture*. Chicago, 1964) ve (*İstoriya Sibiri s drevneyshih vremen do nashih dney. V pyati tomah*, Glav. red. A. P. Okladnikov i V. I. Shunkov, L., Nauka, 1968-1969). Okladnikov ve M. G. Levin'in eserleri Avrupa ve Amerika'da Sibiryaya tarihi için önemli çalışmalardır. (Topsakal, 2020, 22-3).

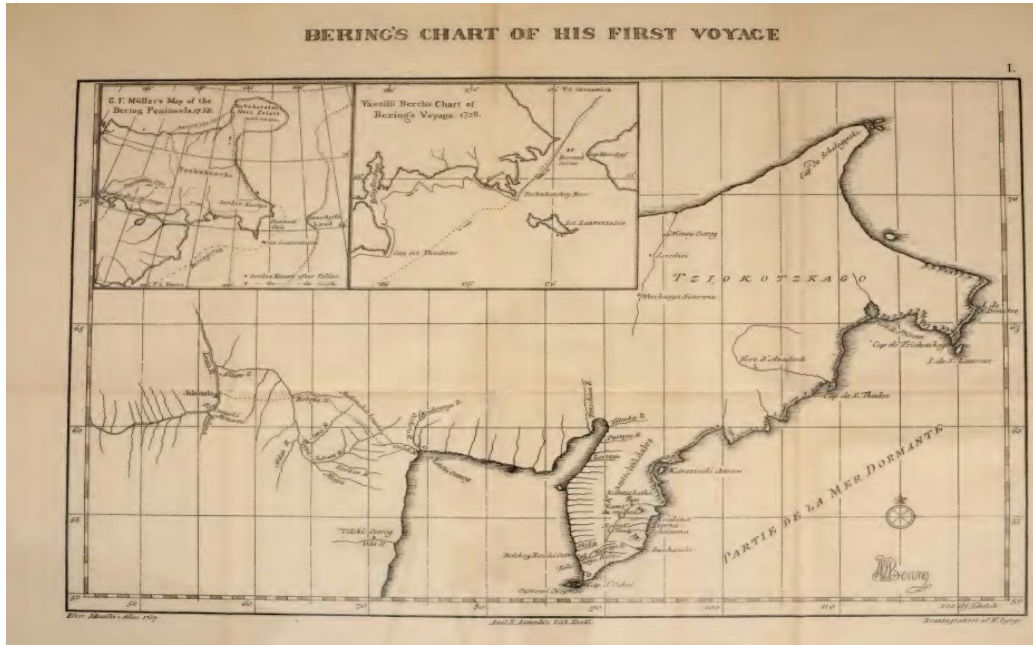
⁶² İlyas Topsakal, *Sibiryaya Tarihi*, 22-23.

⁶³ S. A. Tokarev (*Obshchestvennyy stroj yakutov XVII-XVIII vv.* Yakutskoe gos. izd-vo, 1945.), L. P. Potapov *Narody Sibiri*. Moskova, ANSSSR, 1956.), M. G. Levin, A. P. Okladnikov, N. N. Stepanov, I. S. Vdovin ve I. S. Gurviç (*Etnicheskaya İstoriya Severo-Vostoka Sibiri*, TIJe, M., 1966.)

⁶⁴ Topsakal, *Sibiryaya Tarihi*, 21-22.

yataklarını keşfettiği Tobolsk gibi şehirleri ziyaret ettikten sonra 1723 yılında Irkutsk ve Baykal bölgesinde çalışmalar yaptı. Messerschmidt'in çalışmaları, Rus İmparatorluğu'nun doğu sınırlarını genişletme çabalarına katkıda bulundu ve bölgenin coğrafi ve doğal kaynaklarını tanımlamada önemli bir rol oynadı.⁶⁵

Messerschmidt'in seferine ek olarak, Sibiry'a bölgesine I. ve II. Kamçatka Seferleri adı altında bir dizi keşif gezisi gerçekleştirildi. I. Kamçatka Seferi (1725-31), Danimarkalı denizci Vitus Bering (1681-1741)'in liderliğinde düzenlendi.⁶⁶ Seferin amacı, Kamçatka adasının keşfi ve bölgenin coğrafi ve doğal kaynaklarının araştırılmasıydı.⁶⁷ Yakutlar arasında misyonerlik vazifesinde bulunmak ise, Bering'in kişisel amaçları arasındaydı.⁶⁸ 1726 yılının yaz aylarında Bering, Yakutsk'a ulaştı. Yakutsk şehri lojistik destek açısından keşif seferleri için bir durak konumundaydı.⁶⁹ Bu sefer aynı zamanda, Rus İmparatorluğu'nun Pasifik Okyanusu'ndaki etkisini artırma ve yeni koloniler kurma çabalarının bir parçasıydı. Rusya'nın Pasifik bölgesindeki varlığını güçlendirmesi ve doğu sınırlarını genişletmesi, bu seferin sonuçlarından bazılarıdır.⁷⁰

Görsel 2: *Vitus Bering'in İlk Seyahat Haritası.*

⁶⁵ "Messerschmidt, Daniel Gottlieb (1682-1735)", JStor Global Plants, 5 Mayıs 2024, <https://plants.jstor.org/stable/10.5555/al.ap.person.bm000383165>.

⁶⁶ The Editors of Encyclopedia Britannica, "Encyclopedia Britannica", içinde *Vitus Bering*, 2024, <https://www.britannica.com/biography/Vitus-Bering>.

⁶⁷ The Editors of Encyclopedia Britannica.

⁶⁸ Peter Lauridsen, *Vitus Bering: The Discoverer of Bering Strait* (Chicago: S. C. Griggs & Company, 1889), 61-62.

⁶⁹ Lauridsen, *Vitus Bering*, 19.

⁷⁰ The Editors of Encyclopedia Britannica, "Encyclopedia Britannica", 2024.

Görsel 3: *Vitus Bering'in İlk Seyahat Haritasının Yakutsk'u Gösteren Kısım.*

Sibirya bölgesinin coğrafi keşfi ve bölgedeki halklarının tanımlanması açısından Rusya Bilimler Akademisi tarafından düzenlenen II. Kamçatka Seferi (1733-43) önemlidir. Seferin talimatnamesinde “araştırma alanı içerisinde yaşayan milletlerin ortaya çıkışları, göçleri ve eskiden yaşadıkları yerleri tasvir eden sözlü edebiyat ürünlerinin toplanmasına önem verilmesi” istenmektedir.⁷¹ Seferin kaptanı Bering, 1741 yılında Amerika kıyılarına ulaştı. Alaska’ya yakın yerlerden değerli kürkler getirildi. Bunlar kürk tüccarlarını harekete geçirdi. Çeşitli dönemlerde bölgelere kürk elde etmek amacıyla seferler düzenlendi.⁷² II. Kamçatka seferinin Yakutlarla ilgili kısmı ağırlıklı olarak tarihçi G. F. Müller doğa bilimci İ. G. Gmelin ve dil bilimci Y. İ. Lindenau tarafından yürütülmüştür. Müller ve Gmelin, 1735 Mart ayında Irkutsk bölgesinde çalışmalar yaptılar. Irkutsk’tan çıktıktan sonra Angara nehri boyunca İlimsk’e geldiler. Eylül 1736’da Yakutsk’a vardılar. Buradan da Baykal gölüne seyahat yaptılar.⁷³ Bu seferin Yakutlar için önemi, Yakut sözlü edebiyatına ve şamanizmine dair önemli derlemelerin yapılması ve bazılarının yazıya geçirilmesidir.⁷⁴

Görsel 4: *II. Kamçatka Seferinde Tespit Edilen Transbaykal Bölgesinden Buryat Ritüel Davulu, XVIII. yüzyılın ilk yılları.*

Kamçatka Seferlerinden sonra XIX. yüzyılın ortalarında Kuzey ve Doğu Sibirya Gezisi (1842-1845) düzenlenmiştir. Bu gezi Rusya Bilimler Akademisi tarafından desteklenmiştir. Gezi, Yakutların sözlü edebiyatına dair ilk verilerin derlenmesi bakımından önemlidir.⁷⁵ Amerikalı gezgin, coğrafyacı ve yazar olan George Kennan (1845-1924), 1865-1867 yılları arasında Alaska'dan Pasifik Okyanusu vasıtasıyla Sibirya'ya telgraf kablosu döşemek için araştırmalar yapan "Western Union" telgraf araştırma ekibiyle birlikte Sibirya'da bulundu. Bunun ardından 1885-1886 yılları arasında Rus imparatorluğunun sürgün ve hapishane sistemlerini araştırmak amacıyla tekrar bölgeye gitti.⁷⁶ Rus denizci, seyyah ve armatör olan Aleksandr Mihayloviç Sibiriyakov (1849-1893), 1884-1886 yılları arasında Ural dağlarına seyahat ettikten sonra Tobol nehrini takip ederek Sibirya'ya çıkış noktası olan Tobolsk'a ulaştı. Sibiriyakov aynı zamanda, kutup bölgelerine yapılan bazı keşif gezilerini de finanse etti.⁷⁷

Sibirya bölgesine düzenlenen keşif seferlerinin belki de en önemlisi Jesup Kuzey Pasifik Keşif Gezisi (1897-1902)'dir. Bu gezi, Amerika Doğa Tarihi Müzesi başkanı Morris K. Jesup tarafından finanse edilmiş ve Franz Boas'ın öncülüğünde gerçekleşmiştir. Gezinin rotası, Kuzey Amerika'nın Pasifik kıyısı ile Sibirya'nın Doğu kıyısıdır. Gezinin amacı ise, bu

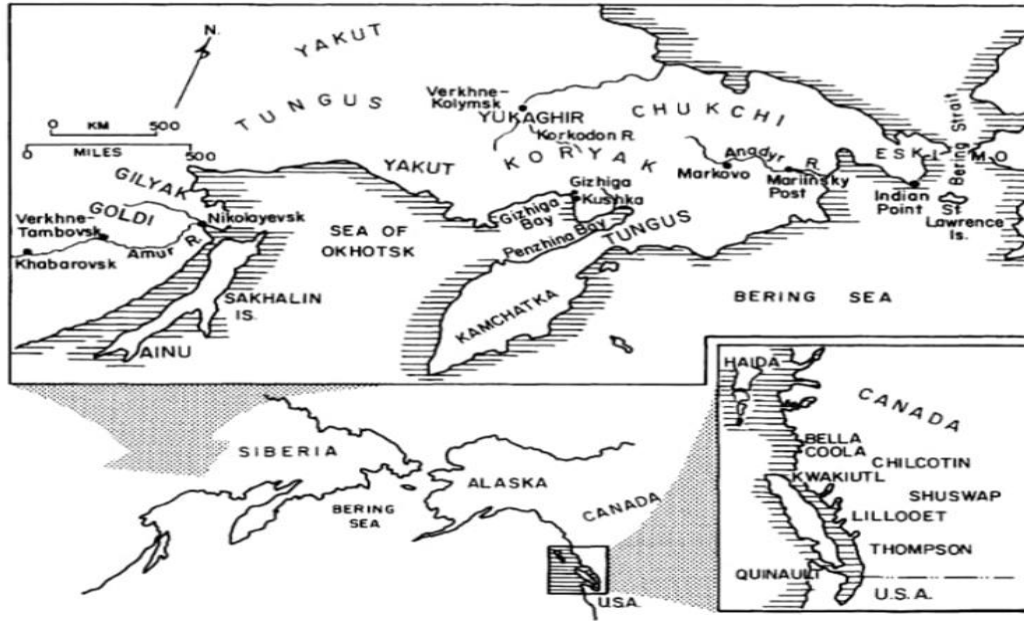
⁷⁵ Murat Ersöz, "Olonho Metinlerinin Derlenmesi ve Yayınlanmasıyla İlgili Çalışmaların Tarihi", 520.

⁷⁶ "George Kennan Papers", The New York Public Library Archives & Manuscripts, erişim 14 Mayıs, 2024, <https://archives.nypl.org/mss/1630?iamaselector=>.

⁷⁷ The Editors of Encyclopedia Britannica, "Encyclopedia Britannica", içinde *Aleksandr Mikhaylovich Sibiriyakov*, 08 Nisan 2024, <https://www.britannica.com/biography/Aleksandr-Mikhaylovich-Sibiriyakov>.

bölgelerdeki toplulukların kültürleri hakkında araştırmada bulunmaktadır. Asya'dan insanların Bering boğazını kullanarak Amerika kıtasına geçtiğini öne süren teoriye dair kanıtlar bulmak, seferin amaçlarından bir diğeridir.⁷⁸

Sibirya'nın keşif gezisi bir güney iki kuzey Sibirya'ya gönderilmek üzere üç farklı takım tarafından yürütüldü. Güney takımının başında etnolog Berthold Laufer ve antropolog Gerard Fowke vardı. 1898 yılındaki ilk çalışma alanları Amur Nehri ve Sakhalin Adaları civarıydı. İki kuzey takımının başında ise Waldemar Bogaras ve Dina ve Waldemar Jochelson bulunuyordu. Bunların çalışma alanı ise, bütün Kuzey Sibirya'ydı.⁷⁹

Görsel 5: Bering Boğazındaki Bölgeleri ve Jesup Kuzey Pasifik Keşif Gezisinde Çalışılan Toplulukları Gösteren Harita.

1900 yılının haziran ayında Bogaras, Rengeyiği besiciliği yapan Çukçilerin yanında çalışmalar yapıp fotoğraflar çektikten sonra Eylül ayında kuzeydoğu Kamçatka'ya geçti. Yapılan seyahatler çoğunlukla köpekler tarafından çekilen kızaklar ve nehirlerde kullanılan kayıklar ile yapılmaktaydı.⁸⁰ Rus kökenli etnolog ve antropolog olan Dina ve Waldemar Jochelson, Koryak, Yukagir ve Yakutları araştırmak için görevlendirildi. İlk olarak 16 Ağustos 1900 yılında Gizhiga nehri yakınlarında küçük bir kasaba olan Kushka'ya gittiler. 1899-1900 yıllarında sert geçen kış mevsimi yüzünden Rengeyiği besiciliği yapan Koryaklar farklı

⁷⁸ "Jesup North Pacific Expedition", American Museum of Natural History, 05.05.2024, <https://www.amnh.org/research/research-library/virtual-resources/jesup>.

⁷⁹ Stanley A. Freed, Ruth S. Freed, ve Laila Williamson, "Capitalist Philanthropy and Russian Revolutionaries: The Jesup North Pacific Expedition (1897-1902)", *American Anthropologist* 90, sy 1 (1988): 12.

⁸⁰ Stanley, *Capitalist Philanthropy and Russian Revolutionaries*, 18.

bölgelere çekildiği için kasabada hiç Koryak bulamadılar. Ancak 1901 yılında *Verkhne-Kolymsk* nehri civarında Yukagir ve Koryakları belgeleme şansı buldular.⁸¹ W. Jochelson ayrıca, Yakutların yaşadıkları bölgelere de seyahat etti ve çeşitli bilgiler edindi. Bu bilgiler arasında çeşitli halk müziklerinin yanı sıra şaman şarkıları da bulunuyordu.⁸²

Görsel 6: Franz Boas Tarafından Çizilmiş ve Elle Renklendirilmiş Kültür Dağıtım Haritası.

Görsel 7: Dina Brodsky Yochelson Toprak Kaplı Kulübeden Çıkarken. Yochelson'un Köpeği Kushka Kulübenin Yanında Dinlenirken, 1897-1902.

⁸¹ Stanley, *Capitalist Philanthropy and Russian Revolutionaries*, 20.

⁸² Ross Brillhart, "Jesup North Pacific Expedition", Indiana University Bloomington", erişim 7 Mayıs, 2024, <https://libraries.indiana.edu/jesup-north-pacific-expedition>.

Görsel 8: *Kolyma Nehri Yakınında Waldemar Bogaras ve Yardımcıları Dinlenirken, 1895.*

Görsel 9: *Dina ve Waldemar Jochelson Korkodon Nehrinde, 1901.*

Görsel 10: *Markova'da Jesup Kuzey Pasifik Keşif Gezisinin Bir Üyesi Olan Norman G. Buxton ve Kızak Köpekleri, 1901.*

Yukarıda değinildiği üzere Sibirya bölgesinin de içinde dâhil olduğu çeşitli amaçlarla birçok keşif seferi gerçekleştirilmiştir. Bu seferlere katılanlar tarafından bölge yerlileri ve coğrafyası hakkında önemli bilgiler içeren çeşitli seyahatnameler kaleme alınmıştır. Bu seyahatnameler çoğunlukla I. Petro Dönemi (1672-1725)’ne tarihlenmiştir. Bunlardan biri 1733-43 yılları arasındaki II. Kamçatka Seferine katılan G. F. Müller’dir. Yaklaşık 10 yıl süren bu keşif gezisinin neticesinde Müller, Sibirya tarihi ile alakalı birçok eser vermiştir. 1750’li yıllarda yayınlanan *İstorii Sibiri*, bunlardan biridir.⁸³ 1741-1742 yılları arasında aynı sefere katılan Alman zoolog ve botanikçi olan George W. Steller (1709-1746) seyahatname kaleme alan bir diğer araştırmacıdır. Rusya’dan Amerika’ya giden deniz rotasının haritalandırmasını yapmak ve seyahat ettiği yerlerin bitki ve hayvan yaşamı hakkında da çeşitli veriler toplamak, Steller’in sefere katılma sebepleri arasındadır. Bunlara ek olarak Steller, Sibirya bölgesini de içine alacak şekilde bir seyahatname kaleme aldı.⁸⁴ Steller, 1746 yılında Sibirya bölgesinin Tumen şehrinde ani bir ateş hastalığı yüzünden hayatını kaybetti.⁸⁵ Steller’in seyahatnamesi, 1743 yılında yayımlandı. Bu seyahatname biyolojik ve etnografik gözlemlerin yanı sıra seyahat edilen bölgelerin coğrafi özellikleri açısından da önemlidir.⁸⁶

Sibirya bölgesi ile ilgili diğer bir seyahatname ise, İkinci Kamçatka Seferine katılan Rus doğa bilimci ve coğrafyacı olan Stepan Petrovich Krasheninnikov (1713-1755)’a aittir. Krasheninnikov, 1755 yılında keşif sırasındaki gözlemleri hakkında bir eser *Opisanie zemli Kamchatki (Kamçatka Adasının Tanımı)* kaleme alır. Eserinde Sibirya bölgesinin coğrafi özelliklerinden bahsettiği gibi yerli halkların kültürlerinden de bilgiler verir.⁸⁷ Krasheninnikov’a ek olarak Peter Simon Pallas, Sibirya ile alakalı seyahatname yazan diğer araştırmacıdır. 1741 doğumlu Alman doğa bilimci olan P. S. Pallas, 1760’lı yıllarda Rusya ve Sibirya’ya yapılan bilimsel gezilere katılmıştır. Bu geziler esnasında (1771-1776) bir seyahatname (*Reise durch verschiedene Provinzen des russischen Reichs*) yazmıştır. Bu seyahatname bilhassa Sibirya’nın doğal ve etnografik özellikleri hakkında veriler sunmasına

⁸³ Yusuf Akbaba, “Sibirya Araştırmalarının Unutulan Öncüsü Gerhard Friedrich Müller”, 623.

⁸⁴ The Editors of Encyclopedia Britannica, “Encyclopedia Britannica”, içinde *Georg W. Steller*, 2024, <https://www.britannica.com/event/Great-Northern-Expedition>.

⁸⁵ George Wilhelm Steller, *Journal of a Voyage With Bering 1741-1742*, ed. O. W. Frost (California: Stanford University Press, 1988), 37.

⁸⁶ O. W. Frost ve Margritt A. Engle, “Journal of a Voyage With Bering, 1741-1742”, Stanford University Press, <https://www.sup.org/books/title/?id=3113>.

⁸⁷ “Opisanie zemli Kamchatki”, Library of Congress, erişim 10 Mayıs, 2024, <https://www.loc.gov/item/2018694160/>.

ek olarak Yakutların kültürü, gelenekleri, yaşam tarzı ve ekonomisi hakkında da bilgiler içerir.⁸⁸

1842-1845 yılları arasında Kuzey ve Doğu Sibiryaya Gezisi düzenlenmiştir. Bu geziye katılan A. F. Middendorf asıl ilgi alanı bitki ve hayvan bilimi olmasına karşın Yakutların sözlü edebiyat örneklerinden de bazı notlar kaydeder. Araştırmacı, seyahat notlarını⁸⁹ (masal, efsane, ayin, şiir, vs.) 1878 yılında yayımlanmıştır.⁹⁰ Bu notlarda “kaydettiği sözlü ürünler arasında *Eriedel Bergen* isimli kahramanlık destanı olan *olonhoda*n kısa bir bölüm de bulunmaktadır. *Eriedel Bergen* tam metin olarak derlenmemiş olmasına rağmen, ilk kez yazıya geçirilen *olonho* olması dolayısıyla önemlidir.” Middendorf bu çalışmasıyla Yakutların folklor tarihinde *olonhoya* ilk derleyen kişi olarak geçmiştir.⁹¹ Nikolay Przhevalsky (1839-1888), Sibiryaya bölgesi hakkında seyahatname kaleme alan diğer bir seyyahıdır. Przhevalsky, 1870 yılında Irkutsk ve Baykal gölü çevresinde araştırmalarda bulunmuştur. Bu iki yere ek olarak Moğolistan, Çin ve Tibet gibi bölgeleri de ziyaret etmiştir. N. Przhevalsky seyahatnamesinde (*Mongolia, the Tangut Country, and the Solitudes of Northern Tibet*, 1876) Orta Asya ve Sibiryaya’nın coğrafyası, doğal yaşamı ve Yakutlar da dâhil olmak üzere yerel halkları hakkında bilgiler toplanmıştır.⁹²

1865-1867 yılları arasında Sibiryaya’da bulunan George Kennan, 1870 yılında Sibiryaya bölgesine yaptığı seyahat notlarına dayanarak ilk kitabını⁹³ yayımladı. Kennan eserinde Yakutlardan ucuz işgücü elde ettiğini ve onlardan 300 kadar at satın aldığını yani ticaret yaptığını ifade etmektedir.⁹⁴ Başka bir örnek ise, 1868-1875 yılları arasında Yakutistan’ın Verhoyansk bölgesine sürgüne yollanan Rus bilim insanı İ. A. Hudyakov’dur. Hudyakov’un Yakutların sözlü edebiyatı hakkında çalışmaları bulunmaktadır.⁹⁵ Bu dönemde çalışma yapmış bir başka önemli sima ise, 1881 yılında Yakutsk’a sürgüne yollanan Pekarskiy’dır. “Yakut Dili Sözlüğü” ile tanınmasına karşın Pekarskiy, sürgündeyken topladığı malzemeler ile çok sayıda destan, masal, şiir, vs. derlemiştir.⁹⁶

⁸⁸ The Editors of Encyclopedia Britannica, “Encyclopedia Britannica”, içinde *Peter Simon Pallas*, erişim 05 Mayıs 2024, <https://www.britannica.com/biography/Peter-Simon-Pallas>.

⁸⁹ *Puteşestvie na Sever i Vostok Sibiri*, 2C., St. Pbg., 1878.

⁹⁰ Metin Ergun, *Yakut Destan Geleneği ve Er Sogotoh* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2013), 31-2.

⁹¹ Ersöz, “Olonho Metinlerinin Derlenmesi ve Yayımlanmasıyla İlgili Çalışmaların Tarihi”, 520.

⁹² The Editors of Encyclopedia Britannica, “Encyclopedia Britannica”, içinde *Nikolay Przhevalsky*, erişim 05 Mayıs 2024, <https://www.britannica.com/biography/Nikolay-Przhevalsky>.

⁹³ *Tent Life In Siberia*, G. P. Putnam & Sons, 1870.

⁹⁴ George Kennan, *Tent Life In Siberia* (New York: G. P. Putnam & Sons, 1872), 423.

⁹⁵ Yuriy Vasilyev ve Ali Abbas Çınar, “Yakutistan’da Folklor Faaliyetleri”, *Milli Folklor* 3, sy 23 (1994): 38.

⁹⁶ Ergun, *Yakut Destan Geleneği ve Er Sogotoh*, 2013, 33-34.

Sürgün literatürü konusunda bu tez çalışmasında kendisine sıkça değinilen bir isim olarak Polonyalı Vatslav Leopold Seroşevski söylenebilir. Seroşevski, 1880-1892 yılları arasında Sibirya’da sürgünde bulunmuştur. 1896 yılında sürgün dönemi boyunca derlediği malzemelere dayanarak *Yakutı* isimli eseri yazmıştır. Bu eserinde Yakutların ekonomik, siyasi ve sosyo-kültürel hayatlarına dair önemli bilgiler vermektedir.⁹⁷ Sibirya sürgününde sadece Ruslar ve Polonyalılar gibi ülkelerden suçlular değil, aynı zamanda Yakutistan’da doğan bilim insanları da bulunmaktadır. Bunların başında şair, gazeteci ve “halk adamı” olan Platon A. Oyunskiy (1893-1939) gelmektedir. Oyunskiy, Yakutistan’da Sovyet sisteminin kurucularından biri olarak uzun süre önemli pozisyonlarda görev almıştır. En önemli eseri olarak Yakut kahramanlık destanı olan “Olonkho” hakkındaki çalışması gösterilmektedir.⁹⁸ Oyunskiy yersiz suçlamalar yüzünden tutuklanmış ve 31 Aralık 1939’da hapishanedeyken veremden ölmüştür.⁹⁹

1.1.2. Yakut Şamanizm’i ile İlgili Kaynaklar

Çarlık Rusya’sı döneminde Yakutistan, Yakut şamanizmi ve destanları hakkındaki ilk yazılı kaynaklar XVII. yüzyıla dayanmaktadır. Ancak XVIII. yüzyıldan itibaren mezkûr konular hakkındaki çalışmalar, sistematik bir şekilde Sibirya bölgesine yapılan bilimsel geziler çerçevesinde gelişmiştir.¹⁰⁰ Bu gezilere katılan G. F. Müller ve Y. İ. Lindenau¹⁰¹ gibi araştırmacılar Yakut sözlü edebiyatına ve şamanizmine dair önemli derlemeler gerçekleştirmiştir.¹⁰² Detaylı bilgi için “Sibirya Bölgesine Yapılan Keşif Seferleri” başlıklı bölüme bakılabilir.

⁹⁷ Muvaffak Duranlı, “Vatslav Leopold Seroşevski’nin ‘Yakutskie Rasskazi’ Adlı Eseri”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi* 11, sy 1 (2011): 64-65.

⁹⁸ Derlenen ve Olonkho’nun bir versiyonu olan Nurgun Botur: Platon A. Oyunskiy, çev. Alina Nakhodkina. *Olonkho Nurgun Botur The Swift* (Renaissance Books: UK, 2014).

⁹⁹ Alexey Ivanov, “Platon Oyunskiy” (Google Arts & Culture, 2015), <https://artsandculture.google.com/story/3gUBTQa-YoQcIw>.

¹⁰⁰ N. A. Alekseyev, *Türk Dilli Sibirya Halklarının Şamanizmi*, çev. Metin Ergun (Konya: Kömen Yayınları, 2013), 19.

¹⁰¹ Y. İ. Lindenau 1746 yılına kadar Sibirya’nın farklı bölgelerinde bulunmuş ve bulunduğu yerlerde de bilimsel gezilerine devam etmiştir. (Duranlı, 2013, 7). Y. İ. Lindenau’nun Yakutlarla ilgili çalışması (*Opisanie Yakutov. Material, sobrannie s 1741 po 1745.*), yirmi beş alt bölümden meydana gelmektedir. Bu bölümler Yakutların kökeni ile başlamakta olup, onların maddi kültürleri, bayramları, kozmogonileri ile devam etmektedir. Çalışmanın yirmi birinci bölümünden itibaren Yakutların dini inançlarına, geleneklerine ve şaman inancına ait düşüncelere değinilmektedir. Çalışma daha sonra kurban sunma yöntemleri ve Yakutların inancında kendilerine yer bulan çeşitli ruhlar ile ilgili bilgiler verilerek nihayete erdirilmektedir. (Duranlı, 2013, 13-5).

¹⁰² Fatih Kirişçioglu, “Olonkho Metinlerinin Toplanması ve Araştırılması”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sy 13 (2003): 228; Muvaffak Duranlı, *Türk Dünyası Masal Araştırmaları (Tastarakay’dan Keloğlan’a)*, 187.

Bu dönemin diğer önemli simaları şunlardır: Wilhelm Radloff¹⁰³, İ. A. Hudyakov (1842-1876)¹⁰⁴, N. A. Vitaşevskiy, V. M. İonov, E. K. Pekarskiy (1858-1934)¹⁰⁵, V. L. Seroşevski (1858-1945)¹⁰⁶, V. M. Mikhailovski¹⁰⁷, V. F. Troşanskiy, S. V. Yastremskiy ve V. N. Vasilyev.¹⁰⁸ Yine bu yüzyılda Yakut destanlarının derlenmeye başlandığı görülmektedir. İlk derlemeler, A. F. Middendorf tarafından gerçekleştirilmiştir.¹⁰⁹ XIX. yüzyılda Yakutların halk edebiyatı ile daha çok Yakutlar arasında sürgünde bulunan kimseler ilgilenmiştir.¹¹⁰ Örnek olarak 1886-1896 yılları arasında Yakutistan'da sürgün hayatı yaşayan S. V. Yastremskiy¹¹¹ ve 1868-1875 yılları arasında Yakutistan'ın Verhoyansk bölgesinde sürgünde bulunan İ. A. Hudyakov¹¹² sayılabilir.

XX. yüzyılda da Yakut şamanizmi ve destanları hakkında önemli çalışmalar yapılmıştır. Örneğin Sibirya bölgesi ile ilgili araştırmalarda bulunan Antropolog Maria A. Czaplicka (1884-1921), bunlardan biridir. Polonyalı bir antropolog olan Czaplicka, daha çok İngiltere'de çalışmalarını sürdürmüş ve 1912 yılında Franz Boas, Lev Shternberg ve Rus etnograf Waldemar Jochelson (1855-1937) gibi önemli isimlerle tanışma imkânı bulmuştur.¹¹³ Aynı

¹⁰³ Radloff, doğrudan Yakut Şamanizm'i ile ilgili bir eser vermemiş olmasına karşın özellikle Güney Sibirya ve Orta Asya halklarının tarihi, dilleri ve inançları konusunda önemli araştırmalar yapmıştır. Yazarın en önemli eseri, (*Aus Sibirien I-II*, Leipzig 1884)'dir. (Radloff, çev. A. Temir, 2008, 5-6). Bu eserinde "Sibirya ve Türkistan'daki Türk boylarının dili, dini, etnografyası, tarihi, arkeolojisi, coğrafya ve ticaret hayatı" gibi konular bulunmaktadır. (Yıldız, 2007). Eserinin ikinci cildinin ilk kısmında "Şamanlık ve Bunun Kültü" başlıklı bir bölüm bulunmaktadır ve Şamanlığın etkilenmiş olabilecekleri dinlere dair görüşlerini söylemektedir.

¹⁰⁴ Hudyakov, Çarlık rejimi ile mücadele ettiği için Yakutistan'ın Verhoyansk bölgesine sürgüne yollanmıştır. Yazar, 1868-1875 yılları arasında sürgünde kaldığı sırada Yakutların sözlü edebiyatına dair metinler toplayarak Rusça'ya çeviriler yapmıştır. 1890 yılında ölümünden sonra yayımlanan çalışmasının (*Verhoyansk Sbornik*. İrkutsk 1890) içerisinde masal, ır veya ırıa (Saha şarkılarına verilen isimdir. Köylerde söylenen türkülere ise *toyuk* denilmektedir), efsane ve destan örnekleri vardır. (Ergun, 2013, 31-2).

¹⁰⁵ Pekarskiy 1881 yılında Yakutsk'a sürgüne yollanmıştır. Sürgündeyken topladığı malzemeler ile çok sayıda destan, masal, şiir, vs. derlemiştir. Pekarskiy, ortalama 50 yıllık bir çalışmanın mahsulü olan "Yakut Dili Sözlüğü" ile tanınmıştır. (Ergun, 2013, 33-4). Eserin ilk fasikülü 1899 tarihinde Yakutsk'ta basılmıştır. Bu fasikül, İlimler Akademisi tarafından 1907 tarihinde gözden geçirilerek tekrar yayımlanmıştır. Sözlüğün 1909-30 arasında toplam on üç fasikülü basılmıştır. Pekarskiy eserinde Yakut dili ile alakalı kendi döneminin güncel çalışmalarını da takip etmiştir. (İnan, 1991, 367).

¹⁰⁶ Bu tez çalışmasında çok sık yararlanılan Polonya kökenli siyasi suçlu Vatslav Leopoldoviç Seroşevski'nin eseri olan "Yakuti", müellifin sürgün yıllarında (1880-1892) kaleme aldığı önemli bir eserdir. Bu eser, Yakutlar üzerine yazılan en kapsamlı ilk çalışma olarak görülmektedir. (Duranlı, 2011, 64). Yazar aynı zamanda Yakut *olonholarının* diğer türlerden farklı olduğunu ortaya atan ilk kişidir. (Ergun, 2013, 35-6).

¹⁰⁷ Yazarın 1892 yılında yayımladığı *Shamanstvo* başlıklı çalışmasının ikinci bölümü Sibirya ve Yakut Şamanizmi ile ilgili muhtelif konularda (hastalık sağaltımı, fal bakma vs.) bilgiler içermektedir. (Sungur ed., 2022, 82-6).

¹⁰⁸ Alekseyev, *Türk Dilli Sibirya Halklarının Şamanizmi*, 19.

¹⁰⁹ Ersöz, "Olonho Metinlerinin Derlenmesi ve Yayınlanmasıyla İlgili Çalışmaların Tarihi", 521.

¹¹⁰ Kirişçiöğlu, "Olonkho Metinlerinin Toplanması ve Araştırılması", 230.

¹¹¹ Metin Ergun, *Yakut Destan Geleneği ve Er Sogotoh* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2013), 38-39.

¹¹² Ergun, *Yakut Destan Geleneği ve Er Sogotoh*, 31-32.

¹¹³ Z. Nilüfer Nahya, "Bir Kadın Antropologun Hayatı ve Antropolojisi: Maria A. Czaplicka'nın Sibirya'sı ve Türkler", *Antropoloji Dergisi*, sy 34 (2017): 91-93. Yazarın ilk çalışmasının (*Siberia: A Study in Social Anthropology – Shamanism in Siberia*. 1914) kaynaklarını gezi notları ve alan araştırma çalışmaları

yüzyılda Çarlık Rusya'nın hâkimiyeti altındaki topluluklarda milli kültürün hareketlendiği görülmektedir. Bunun en önemli belirtilerinden biri Yakutların sözlü edebiyatında yaşanan gelişmelerdir. Örneğin, 1906 tarihinde Yakutların ağırlıkta olduğu bölgede ilk kez Yakutların epik destanlarından olan bir *olonho* sahnelenmiştir.¹¹⁴ Bu yüzyılda derlenen Yakut destanlarına örnek verilecek olursa, N. A. Vitaşevskiy'in *Abaahı Kıha* adlı destan metni¹¹⁵ ile 1916 yılında yayımlanan V. N. Vasilyev'in *Kuruubay Haannaah Kulun Kullustuur* adlı destan metni¹¹⁶ söylenebilir.¹¹⁷

Sovyetler Birliği zamanında yapılan çalışmalarda Çarlık Rusya döneminin Sibiryâ üzerindeki baskıcı politikalarına eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirilmiştir.¹¹⁸ Bu dönemde Yakut Şamanizmi ve destanları üzerine yapılan çalışmaların arttığı görülmektedir.¹¹⁹ Bu dönemin önemli simalarından bazıları şunlardır: E. D. Prokofyeva (1902-1978)¹²⁰, A. E. Kulakovskiy (1877-1926), G. V. Ksenofontov (1888-1939/40)¹²¹, A. A. Popov (1902-1960)¹²², G. U. Ergis ve İ. S. Gurviç,¹²³ P. A. Oyunskiy¹²⁴ ve S. V. Yastremskiy¹²⁵. 1920'li ve 30'lu yıllarda okuma oranlarının gelişmesi sonucunda Yakutların folklor çalışmalarında Yakut kökenli araştırmacılar da yer alır. A. E. Kulakovskiy, G. V. Ksenofontov ve A. A. Popov bunlardan bazılarıdır.¹²⁶

oluşturmaktadır. Yazar Yakutları da ziyaret ettiği Yenisey Keşif Gezisini organize etmiştir. 1916 yılında Londra'da yayınladığı *My Siberian Year* isimli eserinde gezi notlarını paylaşmıştır. (Nahya, 2017, 91-3).

¹¹⁴ Kirişcioğlu, "Olonkho Metinlerinin Toplanması ve Araştırılması", 230.

¹¹⁵ *Abaahı Kıha*, Jivaya Starina, XXIII (2), 1915.

¹¹⁶ *Obraztsı Narodnoy Literaturı Yakutov, vip. 1, Kuruubay Haannaah Kulun Kullustuur*, Petersburg 1916.

¹¹⁷ Ergun, *Yakut Destan Gelenegi ve Er Sogotoh*, 2013, 37-38.

¹¹⁸ Topsakal, *An Analysis of Studies on Siberian History* 8-9.

¹¹⁹ Alekseyev, *Türk Dilli Sibiryâ Halklarının Şamanizmi*, 20-21.

¹²⁰ Prokofyeva, Yakut şaman davulu ve cübbeleri üzerine çalışmalar yapmıştır. Yazar (*Şamanskıe Bubni*, Leningrad, 1971) isimli eseri ile SSCB Antropoloji ve Etnografya Müzesi ile SSCB Devlet Etnografya Müzesi gibi benzer müzelerde toplanan şaman davullarıyla giysilerini sınıflandırmıştır. (Alekseyev, 2013, 22).

¹²¹ Kendisi de Yakut Türk'ü olan Ksenofontov, Yakut Şamanizmi hakkında çalışmalar yapmıştır. (*Hrestes. Şamanizm i Hristianstvo*. İrkutsk, 1929) isimli eseri bu konu ile ilgilidir. Yazar aynı zamanda Yakut olonhoları ile ilgili de çalışmalar yapmıştır. Örneğin, *Er Sogotoh* destanının bir bölümünü 1927 yılında yayımlamıştır. (Ergun, 2013, 38-41).

¹²² A. A. Popov, çocukluk ve gençliğini Yakutlar arasında geçirmiştir. Yakut Şamanizmi ve folkloru alanında çalışmalar yapmıştır. Eserlerinde özel olarak Yakutların kâinata bakış açıları, animistik görüşleri, batıl inançları, zanaat kültü ile ilgili bilgileri, çeşitli fal yöntemleri, kabile ve soy koruyucusu ruhlara adanan törenleri ve cenaze merasimleri gibi konularda bilgiler vermektedir. (Alekseyev, 2013, 20-1). Yazar aynı zamanda 1955 tarihinde bir *olonhosut* olan İ. G. Timofeyev-Teplohov'dan derlediği *Kuruubay Haannaah Kulun Kullustuur* isimli destan metnini yayımlar. (Ergun, 2013, 49-51).

¹²³ N. A. Alekseyev, *Türk Dilli Sibiryâ Halklarının Şamanizmi*, 20-21.

¹²⁴ Yazar bazı Yakut destanlarını derlemiştir. (*Culuruyar Nurgun-Bootur*. Pesnya Pervaya, Yakutsk: 1930) destanı bunlardan biridir. Ayrıca yazar, 1934 tarihinde "Saha Dili ve Kültürü Bilimsel Araştırma Enstitüsü"nün açılmasına öncülük eder. (Ersöz, 2010, 45).

¹²⁵ Yazar, 1886-1896 yılları arasında Yakutistan'da sürgün hayatı yaşamış ve yerli halklar hakkında çalışmalar da bulunmuştur. (Ergun, 2013, 41).

¹²⁶ Yuriy Vasilyev ve Ali Abbas Çınar, "Yakutistan'da Folklor Faaliyetleri", 39.

Yakut şamanizmi, mitolojisi ve destanları ile ilgilenen diğer araştırmacılara değinilecek olursa, bunların başında Macar araştırmacı Mihaly Hoppal (1942-...) ¹²⁷ ile Fin araştırmacı Anna-Leena Siikala (1943-2016) ¹²⁸ gelmektedir. Bu yazarlara ek olarak, Mircea Eliade (1907-1986) ¹²⁹, Jean Paul Roux (1925-2009) ¹³⁰, Macar dilbilimci ve etnograf Vilmos Dioszegi (1923-1972) ¹³¹, bir başka Fin araştırmacı Uno Harva (1882-1949) ¹³², İ. V. Puhov ¹³³ ve N. V. Emelyanov ¹³⁴ söylenebilir.

Son olarak, Sovyet döneminin son yıllarından yani 1990 yılından itibaren Rusya Bilimler Akademisinin Sibirya Bölümü Dil Enstitüsünde (Novosibirsk şehrinde) Sibirya ve Uzak Kuzey Doğu milletlerinin folklor antolojisi yayımlanmıştır. Bu serinin hazırlanmasında W. Radloff, V. G. Tan-Bogoraz, M. K. Azadovskiy, Ts. J. Jamsarano, N. F. Katanov, G. U. Ergis, S. S. Surazakov gibi araştırmacılar çalışmıştır. 60 ciltlik bu serinin her cildi, kitap ve plaklardan oluşmakta olup kitaplarda, yerli halklar hakkında çalışmalar, makaleler, folklor ürünleri, vs. bulunurken plaklar ise, destan ve halk şarkılarını ihtiva etmektedir. Yakutlara bu seride 6 cilt ayrılmıştır. ¹³⁵

¹²⁷ Yazarın bilhassa Avrasya şamanları üzerine yaptığı önemli çalışmalar bulunmaktadır. Bazıları şunlardır: *Studies on Shamanism* (1992), *Studies on Mythology and Uralic Shamanism* (2000), *Samanok Eurazsiaban* (2005). Telif eserlere ek olarak, yazarın Şamanizm ile ilgili danışmanlık yaptığı belgesel filmleri (*Samanok nyomaban* 1975), *A saman Eurazsiaban* 1985-88) de bulunmaktadır. (Hoppal, 2012, 1).

¹²⁸ A. L. Siikala'nın Sibirya şamanlığı üzerine birtakım çalışmaları vardır. Bunlardan biri şudur: (*The Rite Technique of the Siberian Shamanism*. Scripta Instituti Donneriani Aboensis, Helsinki: 1978). Eserinde Yakutlarda dâhil olmak üzere farklı Sibirya halklarını incelemiş ve bu halkların şaman inançlarındaki farklılıkları sosyo-ekonomik ve kültürel koşullar bağlamında değerlendirmiştir. (*Faculty of Arts, University of Helsinki*. "Anna-Leena Siikala", er., 2024).

¹²⁹ Romanyalı dinler tarihçisi olan yazarın tezimizde kullandığımız eseri (*Le Chamanisme et les techniques archaïques de l'extase*. Paris, 1951)'dir. Yazar bu eserinde Yakut Şamanizm'i ve şamanları hakkında diğer halk ve topluluklarla karşılaştırmalı bilgiler vermektedir. Eliade, şablon şeklindeki üçlü dünya motifini farklı coğrafyalardaki çoğu topluluğa uygulaması ve şamanizmi "esrime deneyimi"ne indirgeyerek değerlendirmesi hususlarında kimi araştırmacılar tarafından eleştirilmektedir.

¹³⁰ Yazarın, Yakut Şamanizmi'ne değindiği bazı çalışmaları bulunmaktadır. Bu çalışmaları A. Kavas, yazdığı makale (Ahmet Kavas, "Türk Tarihçisi Jean Paul Roux'nun (1925-2009) Ardından", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy 19 2009) de listelemiştir. Bunlardan bazıları şunlardır: *La mort (la survie) chez les peuples altaïques anciens et médiévaux d'après les documents écrits*, 1963; *Faune et flore sacrées dans les sociétés altaïques*, 1966; *L'Asie centrale, histoire et civilisation*, 1997. Yazarın eserlerinin birçoğu Türkçeye çevrilmiştir.

¹³¹ Yazarın Yakut Şamanizmine değindiği eseri şudur: (V. Dioszegi, *Popular Beliefs and Folklor Tradition in Siberia*, ed. V. Dioszegi, Budapeşte: Akademiai Kiado, 1968).

¹³² Harva, Altay Şamanlığını anlattığı ve 1933 yılında Almanca olarak kaleme aldığı eserini (Uno Harva, *Altay Panteonu*, çev. Ömer Suveren İstanbul: Doğu Kütüphanesi, 2015) Yakut, Dolgan ve Tunguz gibi halkların şaman inançlarını, kostümelerini ve aletlerini kıyaslamak suretiyle tamamlamıştır. Yazarın bu eseri XX. yüzyıl başlarında "Çarlığın himayesinde Sibirya'ya yaptığı antropolojik saha araştırmalarına dayanır." (Harva, 2015, VII).

¹³³ Puhov, eserinde (*Yakutskiy Geroičeskiy Epos Olonho: Osnovnie Obrazi*, Moskova 1962) Yakut kahramanlık destanları ile ilgili en kapsamlı çalışmayı yürütmüştür. (Ergun, 2013, 65-8).

¹³⁴ Yazarın Yakut destanlarına ek olarak, Yakut mitolojisi ile ilgili çalışmaları da bulunmaktadır. (Ergun, 2013, 84).

¹³⁵ Vasilyev ve Çınar, "Yakutistan'da Folklor Faaliyetleri", 39.

Türkiye’de Yakut Şamanizm’i hakkında yapılmış ilk çalışmalar Abdülkadir İnan (1889-1976)’a aittir. Yazarın Yakut Şamanizmi ile alakalı çalışmalarından biri, *Tarihte ve Bugün Şamanizm* (Ankara, 1954) isimli eseridir. İnan bu eserinde şamana ve Şamanizm’e ait olan çeşitli terimlerden bahsetmiş, Yakutlar da dâhil bazı toplulukların kozmogonik anlatılarına yer vermiş ve Müslüman olan Türklerde şamanizm kalıntılarına değinmiştir. Yazarın bir diğer çalışması *Eski Türk Dini Tarihi* (İstanbul 1976)’dır. Bu eserde hem eski Türk dininin figürleri (Tengri, Umay, Yer-su vs.) hem de Yakut şamanizminde çok sık karşılaşılan, ruhlar ve kültlerden bahsedilmiştir. Bu çalışmalara ek olarak İnan, *Makaleler ve İncelemeler I* (Ankara 1968, 1987), *II* (Ankara 1991) adlı iki ciltlik eserinde Yakut Türklerine ayrılan 2 makale bulunmakta ve Yakut Şamanizm’i hakkında *IJA KIIL* gibi bazı terimler açıklanmaktadır.¹³⁶

A. İnan’a ek olarak bilhassa Türk mitolojisi ile ilgili eserleriyle tanınan Bahaeddin Ögel (1924-1989)’den bahsedilebilir. Ögel, daha çok İslamiyet öncesi Türk siyasi ve kültür tarihi üzerinde yaptığı çalışmalarla tanınmaktadır. Yazarın bizi ilgilendiren eseri, *Türk Mitolojisi I-II* (Ankara 1971-1989)’dir. Bu eserde Yakut mitolojisi ve Yakut şamanizmine dair unsurlara ve Yakutların kozmogonik efsanelerine değinilmektedir. Ögel’in eserini önemli kılan bir başka husus ise, anlatılanların kronolojik (Hunlardan itibaren) olarak ele alınmasıdır.

Bu sayılanlara Halil İbrahim Kafesoğlu (1914-1984)¹³⁷, Sadettin Buluç (1913-1984)¹³⁸, Saadettin Yağmur Gömeç (1964-...)¹³⁹, Fuzuli Bayat (1958-...)¹⁴⁰ ve Yaşar Çoruhlu (1964-...)¹⁴¹ dâhil edilebilir. Son yıllarda Yakut Şamanizmi ve destanları üzerine yapılan çalışmalara bakıldığında ise Kevser Gürçan Yardımcı¹⁴², Sergen Çirkin¹⁴³, Feyzan Göher ve Timur Vural¹⁴⁴ ile karşılaşılmaktadır.

¹³⁶ Mustafa Erkan, içinde *İNAN, Abdülkadir* (TDV İslam Ansiklopedisi, 2000).

¹³⁷ İ. Kafesoğlu doğrudan Şamanizm ile ilgili bir eser bırakmamıştır. Ancak *Türk Milli Kültürü* (Ankara 1977) adlı eserinde “Şamanlık Meselesi” başlığı altında Türk şamanlığının etkilendiği din ve kültürlere değinmiştir. Ayrıca *Umumi Türk Tarihi Hakkında Tespitler, Görüşler, Mülahazalar* (İstanbul 2014) isimli eseri ile yazar, Yakut dilinin yanı sıra “Eski Türk Dini” başlığı altında Yakut Şamanizmi’ne de temas etmiştir.

¹³⁸ Buluç, İslam Ansiklopedisine (İstanbul, c.11, 1979) “şaman” maddesini yazmıştır. Bu madde de Yakut Şamanizmi üzerinde de durmuştur.

¹³⁹ Yazar, *Şamanizm ve Eski Türk Dini* (Ankara 2016) isimli eseri ile Yakutların siyasi tarihinin yanı sıra Yakut şamanlarının araç gereçlerine değinmiştir.

¹⁴⁰ F. Bayat’ın Şamanizm üzerine birçok eseri bulunmaktadır. Bazıları şunlardır: *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı* (İstanbul 2009); *Türk Mitolojik Sistemi I-2* (İstanbul 2007); “*Türk Şaman Metinleri* (Ankara 2004).

¹⁴¹ Çoruhlu eserlerinde şaman kıyafet ve aksesuarlarından ve şaman ayinlerinden bahsederken Yakut Şamanizmi’ne de değinmiştir. Konumuz ile ilgili olan eserleri şunlardır: *Türk Mitolojisinin Anahatları* (İstanbul 2002) ve *Türk Mitolojisinin ABC’si* (İstanbul 2000).

¹⁴² K. Gürçan, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Türk İslam Sanatları Programı çerçevesinde 2016 yılında *Avrupa Müzelerindeki Türk Şaman Elbiseleri* başlıklı bir doktora tezi hazırlamıştır. Daha sonra bu çalışma kitap şeklinde *Avrupa Müzelerinde Türk Şaman Elbiseleri* (İstanbul, 2016) basılmıştır. Mezkûr çalışmada 6 adet Yakut şaman kostümüne yer verilmiştir.

1.2. Yakutların Etnik Kökenine Dair Görüşler

Yakutların etnik kökenine dair görüşlerden biri, onların güney (Baykal) bölgelerinden kuzeye göç etmeleri bağlamında zikredilmektedir.¹⁴⁵ Bu görüşe göre Yakutlar, kesin olarak bilinmeyen bir çağda güneyden kuzeye göç etmek zorunda kalmış ve Sibirya'nın Kuzey Buz Denizi'ne yakın tundralarında zamanla yaşamlarını kurmuşlardır.¹⁴⁶ Bu görüş desteklenirken Yakutların güney bölgelerine verdikleri önemden bahsedilmektedir. Ayrıca Yakutların güney bölgelerinde besledikleri bozkır cinsi atları, yeni yerlerinde de yetiştirmeye devam etmeleri, bu görüşe bir kanıt olarak sunulmaktadır.¹⁴⁷ Yakutların güney kökenlerine dair bir başka örnek ise, İkinci Kamçatka Seferi'ne de katılan Lieutenant Laptev tarafından verilmektedir: “Yakutların eski halk şarkıları, altından, kıymetli taşlardan, aslanlardan, kaplanlardan ve şu an kuzeyde Yakutların yaşadıkları yerlerde tamamen bilinmeyen unsurlar, onların güney kökenlerine bir delildir. Aynı zamanda *olonholarda* sıcak ülkelere dair anlatılar da bulunmaktadır.”¹⁴⁸

Yakutların kuzeye göçü ile ilgili konuya biraz daha yakından bakılırsa bu göçün tarihi, yeri ve nasıl gerçekleştiği konusunda bir fikir birliği olmadığı görülmektedir. Bazı kaynaklar tarih vermeksizin Yakutların yabancı halklar, çoğunlukla da “Moğollar”¹⁴⁹ nedeniyle kuzeye

¹⁴³ S. Çirkin, Sergen Çirkin, *Güney Sibirya Arkeolojisi ve Şamanizm* (İstanbul 2022) isimli eserinin beşinci bölümündeki “Etnografik Bulgulara Göre Kültür Objeleri” başlığı altında şaman giysisi ve aksesuarlara değinirken Yakut şamanlarının giysilerinden de örnekler vermektedir. Bu esere ek olarak Sergen Çirkin'in editörlüğünde *Kökler Yay Çeken Kavimlerin Şafağı III. Cilt Antropoloji ve Etnografya* (İstanbul 2021) isiminde üç cilt halinde çıkan ve bilhassa üçüncü cildinde Sibirya ve Yakut Şamanizmi'ne dair bölümler bulunan bir başka eseri daha vardır.

¹⁴⁴ Bu iki araştırmacı ortak olarak Feyzan Göher ve Timur Vural, *Saha, Tuva ve Hakasya Müzik Kültürü Tarihsel ve Etnografik Bulgular Işığında* (Ankara 2021) başlıklı bir eser yayımlanmışlardır. Bu eser, Temmuz-Ağustos 2017 yılındaki saha araştırmasına dayanır. Bu alan araştırmasının kapsamı “Yakutistan (Saha Yeri), Tuva, Hakasya Özerk Cumhuriyetlerini” ve Rusya'ya bağlı Novosibirsk ve Krasnoyarsk Krayı'nda yer alan ve Türk tarihine ilişkin değerli eserler barındıran müzeleri içermektedir. (Göher ve Vural 2021, 1).

¹⁴⁵ Platon A. Slepsov, *Culture Incarnate Native Anthropology from Russia*, ed. Marjorie M. Balzer (ABD: M. E. Sharpe, 1995), 63; V. L. Seroşevsky, *Saka Yakutlar*, 75. Seroşevski bu görüşünü Yakutların şu an bulundukları bölgede bulunmayan bazı hayvanları tanıdıklarını söyleyerek desteklemektedir. Örnek olarak Yakutlar'ın yılanı Moğollar gibi *Mohoy* olarak adlandırdıklarını ifade etmektedir. Buna karşın 60. Paralelin kuzeyinde yılan görülmemektedir. Yakutların deveden de haberdar oldukları söylenmektedir. Yazara göre bu hayvanı *teben* olarak adlandırırlar. Bu tabir Güney Türklerinde *teve* olarak geçmektedir. (Seroşevski, 2007. 33-6). J. P. Roux, Yakutların kuzeye göçlerinde develerini kaybettiklerini ancak onun ismini koruduklarını ve rengeyiklerine verdiklerini söylemektedir. Yazar, *taba* teriminin deve anlamına geldiğini Böhtlink'in eserine (*Jakutisch-Deutsches Wörterbuch*, St. Pbg., 1851) atıf yaparak söylemektedir. (J. P. Roux, *Orta Asya'da Kutsal Bitkiler Ve Hayvanlar* (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2005), 20).

¹⁴⁶ *Türkler*. (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 774.

¹⁴⁷ L. N. Gumilev, *Avrasyadan Makaleler-1*, çev. Ahsen Batur (Selenge Yayınları: İstanbul, 2006), 97.

¹⁴⁸ A. P. Okladnikov, *Yakutia Before Its Incorporation In The Russian State* (London: McGill-Queen's University Press, 1970), 259.

¹⁴⁹ Jean-Paul Roux, *Türklerin Tarihi*, çev. Aykut Kazancıgil ve Lale Arslan (İstanbul: Dergah Yayınları, 2020), 219.

itildiklerini söylerken¹⁵⁰ Seroşevski gibi bazıları ise, Cengiz Han'ın fetihlerini bir dönüm noktası olarak bu fetihlerin öncesinde Yakutların kuzeye göç ettiklerini ifade etmektedir.¹⁵¹ Bu tarz bir ayırım yapmadan göçün çok daha eski dönemlerde M. Ö. 700'lü yıllarda olmuş olabileceği de söylenmektedir.¹⁵² J. P. Roux gibi mezkûr göç sürecinin X. yüzyıldan XVI. yüzyıla kadar aralıklarla sürdüğünü ifade edenler de bulunmaktadır.¹⁵³ Göçün güzergâhı olarak Baykal, Yukarı Lena'nın bozkırları ve Lena boylarına doğru bir yol tarif edilirken¹⁵⁴ bu göçün zamana yayılarak peyderpey ve Yakutlara farklı boyların da katılımıyla gerçekleşmiş olabileceği düşünülmektedir.¹⁵⁵

Yakutların atalarından bahsederken kaynakların çoğunun işaret ettiği bir kavim adı olarak Kurıkanlar görülmektedir. Kurıkan görüşü, topluluğun Orhun kitabelerinde “Üç-Kurıkan” olarak zikredilmesi nedeniyle bilhassa önem kazanmaktadır. Kitabelerde görebildiğimiz kadarıyla iki farklı yer de bu kavimden bahsedilmektedir. Kurıkanlar Orhun Kitabelerinde şu şekilde geçmektedir:

Kültigin Yazıtı'nın doğu yüzü (4): “vefat etmiş, Yasçı, ağlayıcı, doğuda gün doğusundan Böklü Çöllü halk, Çin, Tibet, Avar, Bizans, Kırgız, Üç Kurıkan, Otuz Tatar, Kıtay, Tatabı, bunca millet gelip ağlamış, yas tutmuş. Öyle ünlü kağan imiş. Ondan sonra küçük kardeşi kağan”¹⁵⁶

Cenaze merasimine yas için gelen Kurıkanlar yine Kültigin Yazıtı'nın doğu yüzü (14): “Yabguyu, şadı orda vermiş. Güneyde Çin milleti düşman imiş. Kuzeyde Baz Kağan, Dokuz Oğuz kavmi düşman imiş. Kırgız, Kurıkan, Otuz Tatar, Kıtay, Tatabı hep düşman imiş. Babam kağan bunca ...”¹⁵⁷

Çin kaynaklarında görülen *Ku-li-kan* ve Orhon yazıtlarındaki “Üç-Kurıkan”lar Yakutların ataları kabul edilmektedir.¹⁵⁸ Kırgızlara komşu olduğu düşünülen Kurıkanlar¹⁵⁹ Çin

¹⁵⁰ Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş Eski Devirlerden 16. Asra Kadar* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2020), 63.

¹⁵¹ Seroşevsky, *Saka Yakutlar*, 47-48.

¹⁵² İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2018), 52; Gülçin Çandarlıoğlu, *İslam Öncesi Türk Tarihi ve Kültürü* (İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 2019), 6.

¹⁵³ Peter B. Golden, *Türk Halkları Tarihine Giriş*, çev. Osman Karatay (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2018), 425; Jean-Paul Roux, *Türklerin Tarihi*, 219.

¹⁵⁴ Laszlo Rasonyi, *Tarihte Türklük* (Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1971), 270.

¹⁵⁵ Seroşevsky, *Saka Yakutlar*, 46.

¹⁵⁶ Muharrem Ergin, *Orhun Abideleri* (İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 2017), 41.

¹⁵⁷ Ergin, *Orhun Abideleri*, 45.

¹⁵⁸ L. P. Potapov, *Altay Şamanizmi*, çev. Metin Ergun (Konya: Kömen Yayınları, 2012), 114; Ahmet Taşağıl, “TDV İslam Araştırmaları Merkezi”; Emel Esin, *İslamiyetten Önceki Türk Kültür Tarihi ve İslama Giriş* (İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası, 1978), 31.

kaynaklarına göre, Baykal gölünün ve Uygurların kuzeyinde ve Okyanus'un güneyinde oturan bir topluluktur.¹⁶⁰ Üç-Kurikanlar Baykal bölgesinden uzaklaşıp Sibiryaya taygalarına yerleştikleri düşünülmektedir.¹⁶¹ Bazı kaynaklar tarafından Yakutların çömlek işçiliği, at gemi üzerindeki dekorasyonlar ve ata binerken kullanılan kıyafetleri Kurikanlarla benzerlik gösterildiği ifade edilmektedir.¹⁶² Yakutların ataları konusunda bir başka görüş olarak, *Uryankıt* tabiri ön plana çıkmaktadır. Bu topluluk, Cengiz Han zamanında nispeten daha "iptidai Şamanizm'in mümessilleri olarak" kuzey bölgelerinin ormanlık kısımlarında yaşamaktadır. Uryankıtlar bazı kaynaklara göre, "Gök-Türk yazıtlarındaki Kurikanların torunları ve bugünkü *Urenha* ve Yakut Türklerinin ataları sayılmaktadır."¹⁶³

1.3. Rus İstilasından Önceki Dönem

Sibirya'daki ilk insan izleri 100.000 yıl öncesine kadar geri götürülmektedir. Sibirya'nın güney bölgelerinde Paleolitik döneme ait kamp yerleri bulunmuştur. Bu bölgedeki insanların yarı göçebe olarak yaşadıkları düşünülmektedir. Geç veya üst Paleolitik ve Mezolitik dönemi insanları yavaş yavaş bütün Sibiryaya bölgesine yayılmışlardır.¹⁶⁴ M.Ö. 8.000-7.000 yıllarında Neolitik dönemin yani bazı hayvan ve bitkilerin evcilleştirilmeye başlanmasıyla¹⁶⁵ birlikte Sibirya'da yaşayanların yaşamı önemli ölçüde değişmiştir. Mamutlar dâhil büyük hayvanlar yok olmuş ve bölgede günümüzün manzarası görülmeye başlamıştır.¹⁶⁶ Yaklaşık M.Ö. 4500'lü yıllardan başlayarak aşağı yukarı 2.000 yıl süren ve Bronz çağı olarak tarihlenen dönemde Sibirya'da insanlar, metalden aletler yapmaya başlamıştır. İlk Sibiryaya Bronz Çağı kültürü olarak, Altay ve Sayan dağlarında görülen *Afanasevo* kültürü (M.Ö. 2500-1700) gösterilmektedir. Bu kültürde yarı-göçebe bir hayat tarzı revaçtaydı.¹⁶⁷ Bunun ardından Sayan'dan Urallara kadar uzanan *Andronovo* kültürü (M.Ö. 1700-1200) görülmeye başlamıştır. Bu kültürün insanları metalleri eritiyor ve dikdörtgen biçimli kulübelere yaşıyorlardı. Besledikleri temel hayvan manda/inek iken koyun ise ikinci derecede önem arz ediyordu.¹⁶⁸ Bu insanlar için tarımın da önemli olduğu düşünülmektedir.¹⁶⁹ *Andronovo*

¹⁵⁹ A. P. Okladnikov, *Ancient Population of Siberia and Its Cultures* (Massachusetts: The Peabody Museum Cambridge, 1959), 58.

¹⁶⁰ Hayrettin İhsan Erkoç, *Yenisey'den Seyhun'a Türkler* (İstanbul: Kronik Kitap, 2021), 43.

¹⁶¹ L. N. Gumilev, *Eski Türklerin Tarihi* (İstanbul: Selenge Yayınevi, 2003), 396.

¹⁶² B. Pakendorf, V. A. Spitsyn, ve A. Rodewald, "Genetic Structure of a Sakha Population from Siberia and Ethnic Affinities", *Human Biology* 71, sy 2 (1999): 231.

¹⁶³ Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm* (Ankara: Altınordu Yayınları, 2017), 10.

¹⁶⁴ Naumov, *The History of Siberia*, 17.

¹⁶⁵ Bozkurt Güvenç, *İnsan ve Kültür* (İstanbul: Boyut Yayıncılık, 2018), 212.

¹⁶⁶ Naumov, *The History of Siberia*, 14.

¹⁶⁷ Naumov, *The History of Siberia*, 17-19.

¹⁶⁸ Naumov, *The History of Siberia*, 20.

¹⁶⁹ Elvin Yıldırım, *Türk Bozkır Kültürünün Doğuşu Andronovo Kültürü* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2020), 28.

kültüründe at ve koyun besleyenlerin yayıldığı bazı bölgeler bulunmaktaydı.¹⁷⁰ Bu kültürün henüz M. Ö. 2. bin ortalarında yayıldığı alanlar şunlardır: “Doğuda Baykal gölü ve Selenga kıyılarına, güneyde Tanrı dağlarına, güneybatıda Kazakistan’a ve Harezmi’nin güneyine, batıda Sibirya üzerinden Don nehri.”¹⁷¹ *Andronovo* kültüründen sonra *Karasuk* kültürü (M.Ö. 1200-700) görülmeye başlamıştır. Bu kültür Bronz çağıının Sibirya’daki doruk noktasını teşkil eder.¹⁷² *Karasuk* kültürünün *Andronovo*’dan farklı olduğu düşünülmektedir. Mezku kültür M. Ö. 700’lü yıllardan itibaren “güney Sibirya’yı, Baykal bölgesini, Moğolistan’ı, Yedisu havzasını” etkisi altına almıştır.¹⁷³ Bu kültürde atlar için henüz eyer kullanımı başlamamış olsa da basit bir şekilde yular kullanımı vardır. *Karasuk* metal eşyaları Yakut bölgesine kadar çoğu bölgede bulunmuştur. Doğu Sibirya kabileleri arasında Bronz çağı kültürü *Glazkov* (M. Ö. 2200-1200) ismini almıştır. Bu kültür Yenisey Nehri ile Baykal gölü arasında gelişmiştir. Bazı *Glazkov* gömü alanlarında şamanizmin doğuşuna işaret eden şamanik eşyalar bulunmuştur.¹⁷⁴ Aynı zamanda bu dönemde metal kullanımı yaygınlaşmıştır.¹⁷⁵ Bronz çağıından itibaren Sibirya şamanizminin varlığından söz edilebilmektedir.¹⁷⁶

Avrasya tarihinde M.Ö. 1000 yılı İskit dönemi olarak adlandırılmaktadır.¹⁷⁷ İskitlerin İç Asya’dan geldiklerine dair bir görüş bulunmaktadır. Bu kavimlerin gelenek ve yaşayışları, bozkır atlı göçebe kavimleri ile benzer özellikler sergilemektedir.¹⁷⁸ Herodotos, İskitlerin gelenek ve görenekleri hakkında eserinde¹⁷⁹ ayrıntılı bilgiler verir. Bu dönemde insanlar Mançurya dâhil çok geniş alanlara yerleşmiş durumdadır. Demir işçiliği yine aynı dönemde gelişme göstermiştir. *Tagar*, *Pazırık*, *Slab-Grave* kültürleri yine bu dönemde keşfedilmiştir. *Tagar* kültürü (M.Ö. 700-100) Yenisey’in üst bölgelerinde gelişmiştir. Bu kültürün temel ekonomi kaynağı, hayvancılıktır. Toplumun elit tabakası için inşa edildiği düşünülen kurganları da bu kültür içerisinde görmekteyiz.¹⁸⁰ Altay bölgesine yerleştirilen *Pazırık* Kültürü (M.Ö. 500-300)’nde de hayvancılık önemli bir ekonomik kaynaktır. “*Slab-Grave*”

¹⁷⁰ İbrahim Kafesoğlu, “İslam Ansiklopedisi”, içinde *Türkler* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1988), 145-46.

¹⁷¹ Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, 51.

¹⁷² Naumov, *The History of Siberia*, 20.

¹⁷³ Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, 52.

¹⁷⁴ Naumov, *The History of Siberia*, 21.

¹⁷⁵ Okladnikov, *Ancient Population of Siberia and Its Cultures*, 27.

¹⁷⁶ Roux, *Türklerin Tarihi*, 50.

¹⁷⁷ Naumov, *The History of Siberia*, 25.

¹⁷⁸ Bahaeddin Ögel, *Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi I. Cilt* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2015), 138.

¹⁷⁹ Herodotos, *Tarih*, çev. Müntekim Ökmen (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2021), 318-28.

¹⁸⁰ Naumov, *The History of Siberia*, 22-5.

Kültürü (M.Ö. 13. yüzyıl ile 3. yüzyıl) ise merkezi ve iç Moğolistan, Transbaykal, Baykal Gölü'nün batısı olmak üzere çok geniş bir alana yayılmıştır.¹⁸¹

Orta Asya ve Sibiryâ tarihi için önemli bir oluşum olan Hunların tarih sahnesine kesin çıkışlarının ne zaman olduğu hakkında net bir bilgi bulunmamaktadır.¹⁸² Siyasi bir oluşum olarak Hunları ancak M.Ö. IV. asırdan itibaren takip etmek mümkün olmaktadır.¹⁸³ Orta Asya'da Hun devletinin ortaya çıkışı ise, M.Ö. 209 tarihinde 24 Hun kabilesinin *shan-yü* liderliğinde tek bir askeri konfederasyonda birleşmesiyle meydana gelmiştir.¹⁸⁴ M.Ö. III. yüzyıl boyunca hızla güçlenerek Sibiryâ topraklarının büyük bir kısmı, Hunlar tarafından ele geçirilmiştir.¹⁸⁵ Aynı zamanda Sibiryâ bölgesi, Hunların fetih alanı içerisindeydi.¹⁸⁶ Hun İmparatorluğu zamanında Sibiryâ halkının yaşamında bronz yerini demire bırakmaya ve birçok Hun kökenli ev eşyası, aletler ve silahlar yaygın olarak kullanılmaya başlamıştır.¹⁸⁷

Hun devletinin yıkılmasından sonra Çinliler tarafından *Siyen-pi* olarak adlandırılan ve *Tunghuların* bir kolu olduğu düşünülen¹⁸⁸ göçebe topluluklar, aralıklarla Güney Sibiryâ'ya saldırılarda bulunmuştur. M.S. 552 tarihinde Bumın Kağan önderliğinde Gök-Türkler, *Juan-Juan*ları mağlup etmelerinin neticesinde Gök-Türk devleti tam olarak bağımsız bir şekilde tarih sahnesinde görülmüştür.¹⁸⁹ Gök-Türk devletinin kuruluşu Türk boylarının tekrar tek bir çatı altında toplanmasıyla sonuçlanmıştır. Bu kağanlık Güney Sibiryâ, Transbaykal ve Altay-Yenisey bölgesi dâhil olmak üzere geniş topraklar üzerinde hâkimiyet sağlamıştır.¹⁹⁰ Gök-Türklerin yıkılmasının ardından Yenisey Kırgızları tarafından Kırgız Kağanlığı kurulmuştur. Bu Kağanlık, ilk bağımsız Sibiryâ devleti olarak görülmektedir. Bu devletin ana ekonomik yapısı göçebe hayvancılık ve ticaret üzerine şekillenmiştir.¹⁹¹ Kırgızlar bu bölgede 1207 yılında Cuci'nin seferlerine kadar bağımsız bir şekilde kalmayı başarmıştır.¹⁹²

¹⁸¹ Naumov, *The History of Siberia*, 25-26.

¹⁸² Ahmet Taşağıl, *Kök Tengri'nin Çocukları* (İstanbul: Bilge Kültür sanat, 2020), 51.

¹⁸³ Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, 59.

¹⁸⁴ Naumov, *The History of Siberia*, 29.

¹⁸⁵ Topsakal, *Sibiryâ Tarihi*, 35.

¹⁸⁶ Joseph De Guignes, *Hunların, Türklerin, Moğolların ve Daha Sair Batı Tatarlarının Tarih-i Umumisi I*, çev. Hüseyin Cahit Yalçın (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2018), 142-43.

¹⁸⁷ Naumov, *The History of Siberia*, 32.

¹⁸⁸ Bahaeddin Ögel, *Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi I. Cilt*, 210.

¹⁸⁹ Ahmet Taşağıl, *Göktürkler I-II-III* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2018), 22.

¹⁹⁰ Naumov, *The History of Siberia*, 37.

¹⁹¹ Naumov, *The History of Siberia*, 40.

¹⁹² Christian Noack, "Batı Bozkırları: Rus Egemenliği Altında İdil-Yayık Bölgesi, Sibiryâ ve Kırım", içinde *İç Asya Tarihi Cengizliler Çağı*, ed. Nicola Di Cosmo, Allen J. Frank, ve Peter B. Golden, çev. Altay Tufan Özcan ve Mustafa Uyar (İstanbul: Kronik Kitap, 2022), 58-59.

XIII. yüzyılın başında Moğol devleti Güney Sibirya topraklarını ele geçirerek, bu bölgelerde hâkimiyet kurmuştur.¹⁹³ Cengiz Han 1207 tarihinde oğlu Cuci'yi Kuzey'e orman halklarını itaat altına almak için yollamıştı. Çok kuzeydeki halklar hariç Cuci, üç sene içerisinde bu halkları Moğol İmparatorluğunun bir parçası haline getirmiştir.¹⁹⁴ 1224 yılında Cengiz Han'ın ülkeyi oğulları arasında paylaşmasıyla birlikte Sibirya, üç oğlu arasında pay edilmiştir. Bu paylaşımına göre Ob'un Batısı Cuci'ye (Altın Orda), Ob'dan Sayan dağlarına kadar olan bölge Çağatay'a ve Baykal'ın ötesi ve batısı da Ögedey'e bırakılmıştır. Moğollar tayga halklarından vergi olarak kürk almaktaydı. Buna ek olarak bu halklardan insanları askeri vazifeler için de kullanıyorlardı. Moğollar Sibirya halklarını birçok açıdan etkilemiştir. Moğolların ekonomik olarak etkisi, Sibirya'dan elde edilen kürkleri daha uzak bölgelere ulaştırabilmesine olanak sağlayacak sistemi kurmalarıdır.¹⁹⁵

Ruslar XI. yüzyıldan itibaren Ural dağlarının doğusunda geniş ve zengin topraklar olduğunu öğrenmişlerdi.¹⁹⁶ XIII. yüzyılda Kıpçak Bozkırları ve Güney Batı Sibirya, Altın Orda devleti tarafından yönetilmiştir. XIV. yüzyılın başlarında iç ve dış birçok faktörün bir araya gelmesiyle Altın Orda devleti gittikçe zayıflamış ve 1502 tarihinde ise ortadan kalkmıştır. Altın Orda'nın yerini Kırım, Kazan, Sibir, Astarhan ve Nogay hanlıkları almıştır.¹⁹⁷ Kazan Hanlığı ile Nogay Hanlığı arasında Batı Sibirya'nın kontrolü için bir mücadele başlamış, bu mücadele XV. yüzyılda bağımsız bir Sibirya Hanlığı'nın kurulmasına neden olmuştur.¹⁹⁸ XV. yüzyıldan itibaren bu siyasi ve sosyal yapı Sibir Hanlığı olarak karşımıza çıkmaktadır. Başkenti İrtiş'in sağ tarafında yer alan *İsker* (Kaşlık) şehridir.¹⁹⁹ Hanlığın coğrafyası olarak Tura, Tobul ve İşim nehirleri arasında kalan topraklar ve İrtiş Nehri'nin yanı sıra Baraba bozkırları gösterilmektedir.²⁰⁰

Ruslar, IV. İvan (Korkunç İvan) zamanında bölgede kurulan üsler ve şehirler sayesinde daha kalıcı hale gelmeye başladı.²⁰¹ 1552 yılında Kazan Hanlığı'nın IV. İvan'a teslim olması, Sibir Hanlığına geçiş yollarının da Rusların eline geçmesi anlamına gelmektedir.²⁰² 1558-1582 yılları arasında yapılan savaşlar sonucunda Sibir Hanlığının bağımsızlığı peyderpey sona

¹⁹³ Topsakal, *Sibirya Tarihi*, 36.

¹⁹⁴ Temir, *Moğolların Gizli Tarihi*, 160.

¹⁹⁵ Naumov, *The History of Siberia*, 44-45.

¹⁹⁶ Topsakal, *Sibirya Tarihi*, 88-89; Naumov, *The History of Siberia*, 53.

¹⁹⁷ Topsakal, *Sibirya Tarihi*, 69.

¹⁹⁸ Naumov, *The History of Siberia*, 46.

¹⁹⁹ Topsakal, *Sibirya Tarihi*, 36.

²⁰⁰ İlyas Kemaloğlu, içinde *Sibir Hanlığı* (TDV İslam Ansiklopedisi, 2019).

²⁰¹ George V. Lantzeff, *Siberia In The Seventeenth Century* (London: University of California Press, 1943), 33.

²⁰² Topsakal, *Sibirya Tarihi*, 91.

ermiş ve Hanlık 1598 yılında tamamen Rusların eline geçmiştir.²⁰³ Bu başarılı savaşlarda Volga kossak²⁰⁴ liderleri (atamanlar), Don bölgesi kossaklarından ve Hazar denizi civarında haydutluk da yapmış olan Yermak²⁰⁵ ve adamları, Tatarlar, Ruslar ve lojistik destek veren Stroganovlar önemli rol oynamıştır.²⁰⁶ Bu savaşlar neticesinde, 1593-1604 tarihleri arasında Sibirya üzerinde belirgin bir şekilde Rus hâkimiyeti görülmektedir.²⁰⁷

XVI. yüzyıl sonu ve XVII. yüzyıl başlarında Ruslarla ilk temasa geçenler, Hanti ve Mansiler idi.²⁰⁸ Kuzey Doğu Sibirya'nın ilk keşfi ise 1633-38 yılları arasında yapılmıştır. Kâşifler Yakutsk'tan Lena nehrinin aşağı kısımlarına geçmiş ve Arktik doğu ve batı sahillerini dolaştıktan sonra Olenyok, Yana ve İndirgırka nehirlerinden yukarıya doğru çıkmışlardır.²⁰⁹ Ruslar ele geçirdiği bölgeleri tutabilmek²¹⁰ ve ilerlemelerini hızlandırmak için kaleler²¹¹ ve askeri şehir anlamına gelen *ostrog*lar inşa etmişlerdir.²¹² 1600 tarihine geldiğimizde Moskova'nın gelirinin yaklaşık %4 kadarı ele geçirilen bölgelerden alınan kürkler²¹³ tarafından sağlanmaktaydı.²¹⁴ XVII. yüzyıl “yumuşak altın” olarak adlandırılan kürk ticaretinin en yoğun olduğu dönemdi. Bu dönemde bölgeye sırasıyla kürk avcıları, Kazak paralı askerler, Çar'ın askerleri ve kilise misyonerleri gelmekteydi.²¹⁵

Ruslara bağlı olarak hareket eden Kossaklar Lena nehri civarına ilk defa 1620'li yıllarda gelmiştir.²¹⁶ XVII. yüzyılda Sibirya bölgesine Rus hâkimiyetinin girmeye başladığı sırada

²⁰³ Nadir Devlet, *Çağdaş Türk Dünyası* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları, 1989), 86.

²⁰⁴ Kossaklar, Karadeniz ve Hazar Denizinin kuzey bölgelerinde yaşayan bir halktır. Çarlık Rusya tarafından XIX. yüzyıldan itibaren askeri görevler için kullanılmışlardır. Bunlar at yetiştiriciliği ve at üstünde savaşma konusunda uzmanlaşmışlardır. XV. yüzyılda Kossak terimi, yarı bağımsız Tatar gruplarını ifade etmek için kullanılmıştır. Ayrıca bu terim, XV. yüzyılın sonlarına doğru Polonya, Litvanya ve Moskova'da serflikten kaçan köylüleri de ifade etmiştir. (The Editors of Encyclopedia Britannica, “Encyclopedia Britannica”, içinde *Cossack*, 2023, <https://www.britannica.com/topic/Cossack>).

²⁰⁵ G. F. Müller ve Peter Simon Pallas, *The Conquest of Siberia and The History of the Transactions Wars, Commerce, &C. & C. Carried on Between Russia and China, From The Earliest Period*. (Londra: Smith, Elder, And Co. Cornhill, 1842), 9.

²⁰⁶ Basil Dmytryshyn, Crownhart-Vaughan, ve Thomas Vaughan, *Russia's Conquest Of Siberia* (USA: The Press of The Oregon Historical Society, 1985), 14-15.

²⁰⁷ Devlet, *Çağdaş Türk Dünyası*, 86.

²⁰⁸ A. J. Haywood, *Siberia A Cultural History* (Oxford: Oxford University Press, 2012), 34.

²⁰⁹ James Forsyth, *A History Of The Peoples Of Siberia Russian's North Asia Colony 1581-1990* (New York: Cambridge University Press, 1996), 76.

²¹⁰ W. Radloff, *Sibirya'dan I/1*, çev. Ahmet Temir (İstanbul: Maarif Basımevi, 1974), 162.

²¹¹ Roux, bu kalelere örnek olarak şunları vermektedir: “1620'de Yenisey, 1628'de Krasnoyarsk, 1634'te İlimsk ve 1652'de İrkutsk.” (Roux, 2020, 372).

²¹² Topsakal, *Sibirya Tarihi*, 103.

²¹³ Kürkleri alınan hayvanlar ise çoğunlukla şunlardır: “samur, kara tilki, sansar ve tiyin.” (İnan, 2017, 191).

²¹⁴ David Christian, *A History of Russia, Central Asia And Mongolia Volume II Inner Eurasia from the Mongol Empire to Today, 1260-2000*, 176.

²¹⁵ Orlando Figes, *Nataşa'nın Dansı Rusya'nın Kültürel Tarihi*, çev. Figen Dereli (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2017), 346.

²¹⁶ Balzer ve Skoggard, “Culture Summary: Yakut”.

Yakutlar'ın bir kısmı “Tigin”²¹⁷ adlı bir toyonun idaresinde yaşamaktaydı.²¹⁸ Ruslar Yakutları tamamen kontrol altına almadan önce 1630'lu yıllarda birçok Yakut isyanını bastırmak zorunda kalmışlardı.²¹⁹ Bu isyanların bazılarında Yakut şamanları da iştirak etmiştir. Örneğin, 1642 yılında Yakutların Ruslara karşı ayaklanmalarında şamanlar öncü rol oynamıştır.²²⁰ Buna ek olarak Vasili Surikov²²¹ tarafından yapılan ve Yermak'ın Sibirya'yı fethettiğini gösteren tablo da görüldüğü üzere, ateşli silah kullanan Rus askerlerine karşı davul çalan şamanlar bulunmaktadır.²²² (Görsel 11). Aynı zamanda şamanizm ve şamanlar, Yakutlar için Ruslara karşı egemenlik mücadelelerinin bir sembolü haline gelmiştir.²²³

Görsel 11: Vasili Surikov, *Ermak'ın Sibirya'yı Fethi (Şamanlar Ateşli Silahlara Karşı Davullarıyla Savaşıyor)*, 1895.

Yakutlar kendi aralarında bir birlikten yoksun olmaları ve komşu Tunguslar ile de çatışma halinde bulunmaları, istilacılara karşı etkili bir biçimde karşı koyamamalarının başlıca nedenleri arasındadır.²²⁴ Hatta Rusların ve Tungusların baskılarından bunalan Yakutların

²¹⁷ Tigin/tegin adı da Türkler'de bilinen adlardan olup “prens” manasına gelir. Bütün Yakutlar'ın başındaki idareciye ise “ulu toyon” denir. (Taşağıl, TDV).

²¹⁸ Taşağıl, “TDV İslam Araştırmaları Merkezi”, içinde *Yakutlar*, 2013.

²¹⁹ W. Bruce Lincoln, “*Vahşi Batı*” *Sibirya ve Ruslar*, çev. Mehmet Harmancı (İstanbul: Sabah Kitapları, 1996), 42.

²²⁰ Alekseyev, *Türk Dilli Sibirya Halklarının Şamanizmi*, 270.

²²¹ V. Surikov (1848-1916), tarihi konular ile ilgili eserler veren en önemli Rus ressamıdır. Surikov çalışmasında Batı Sibirya'daki Ermak'ın savaşını tasvir etmeden önce Sibirya'nın yerli halklarının giysileri, gelenekleri, kullandıkları silahları, vs. hakkında bilgi topladı. (“Yermak's Conquest of Siberia”, Google Arts & Culture, erişim 24 Mayıs 2024, <https://artsandculture.google.com/asset/yermak-s-conquest-of-siberia/TQHTi4jZ6YCqFA?hl=en>).

²²² Fıges, *Nataşa'nın Dansı Rusya'nın Kültürel Tarihi*, 346.

²²³ Çokuur Gavriliev, “The Development Of Russian Federalism And The Republic of Sakha (Yakutia)”, 66-7.

²²⁴ Forsyth, *A History Of The Peoples Of Siberia Russian's North Asia Colony 1581-1990*, 59-60.

bazıları, XVII. yüzyıl ortalarından itibaren aileler ve oymaklar halinde Verkhoyansk, Kolim, Olekma ve Vilyuy bölgelerine yerleşmeye başlamıştır.²²⁵

1.4. Çarlık Rusya Dönemi Gelişmeleri (1598-1917)

1598 Sibir Hanlığı'nın düşmesinden 1917 Devrimine kadar olan bu dönem Yakutların siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel hayatlarını büyük ölçüde etkilemiştir. Ruslar, çok geniş bir alan olan Sibiry bölgesini istila ettikten sonra bölgede kalıcı bir askeri birlik yaratmak konusunda sorunlar yaşamıştır. Sibiry ile Rusya arasındaki coğrafi uzaklık, bunun en önemli sebepleri arasındadır. Bu sorunu çözmek için Rusya, bölgeye askeri koloniler (daha çok Kossaklar ve profesyonel askerler) yollamaya²²⁶ ve uç bölgelerde kaleler inşa etmeye başlamıştır.²²⁷ Bu tarz politikalar Yakutları birçok açıdan etkileyecek Rus yerleşimlerinin artmasına sebep oldu.

XVII. yüzyılın ilk yarısında Yenisey bölgesine Rusya'dan tarım amaçlı göçler başlamıştır. Yeni yerleşimciler, bu yerleşimden hoşnut olmayan Buryatlar, Tunguzlar ve Yakutlar tarafından sık sık saldırılara uğramıştır.²²⁸ Bu yüzyılın önemli gelişmelerinden biri, Ruslar tarafından 1632 yılında Lena nehir sistemi yakınına Yakutsk şehrinin kurulmasıdır. Bu şehir, Rusların bölgede kalıcı olmasına katkıda bulunurken aynı zamanda daha uzak bölgelere seferler düzenlemesi amacıyla bir üs olarak da kullanılmıştır.²²⁹ 1640'lı yıllara gelindiğinde ise, ilk yerleşimciler Okhotsk denizine ulaşmıştı.²³⁰ XVII. yüzyılın sonlarına doğru 1690'lı yıllara gelindiğinde Buryat, Tungus, Yakut gibi yerli halkların toprakları ele geçirilmişti.²³¹

Çarlık Rusya'sı, Sibiry bölgesinde hâkimiyet kurduktan sonra bu bölgeden *yasak*²³² adı altında düzenli bir şekilde vergi olarak çeşitli hayvanların kürklerini almaktaydı. Moskova'dan kilometrelerce uzak olan bu bölgeden verginin düzgün bir şekilde toplanabilmesi için bir yönetim mekanizması (*amanat*)²³³ kuruldu.²³⁴ Bu mekanizmanın

²²⁵ Seroşevsky, *Saka Yakutlar*, 56.

²²⁶ Lantzeff, *Siberia In The Seventeenth Century*, 156.

²²⁷ Topsakal, *Sibiry Tarihi*, 109.

²²⁸ Forsyth, *A History Of The Peoples Of Siberia Russian's North Asia Colony 1581-1990*, 64.

²²⁹ Balzer ve Skoggard, "Culture Summary: Yakut".

²³⁰ Vernadsky, *A History of Russia*, 90.

²³¹ Taagepera, *Russian Colonial Expansion to 1917*, 2.

²³² Brill de "yasa" kelimesinin karşılığı olarak *jasak*, *jasay* gibi ifadeler geçmektedir. (Morgan, 2002, 293). Yasa ile yasak kelimelerinin aynı anlama geldikleri ancak Türkçe mi Moğolca mı olduğu konusunda bir fikir birliğinin olmadığı görülmektedir. Moğollarda geçen *jasak* kelimesinin "ceza, hükümet ve hakim" gibi manalara geldiği ve Cengiz Han'ın bu kelimeyi kullandığı da bilinmektedir. (Gedikli, 2013, 336). Kelimenin zamanla, "yasa yoluyla alınan vergi" anlamı kazandığı ifade edilmektedir. Sibiry'da "yasak", Ruslar'ın ilerlemeleriyle birlikte gelişmiştir. (Lantzeff, 1943, 123-4).

²³³ Göçebe olarak yaşayan topluluklardan vergi toplamanın zorluğu, bu sistemin başlıca geliştirilme sebeplerindendir. Bu yöntem, Çarlık yöneticilerinin kabile reislerinin yakın akrabalarını kalelerde esir tutma ve bu kişilerin sağ kalma karşılığında vergi alabilmesine dayanmaktadır. (Duranlı, 2008, 83).

²³⁴ Lantzeff, *Siberia In The Seventeenth Century* (London: University of California Press, 1943), 116-7.

içerisinde bölgede söz sahibi olan voyvodalar ve orta sınıf iş adamları bulunmaktaydı. Aynı zamanda bölgede inşa edilen *ostroglar* vergi yüzünden çıkan ayaklanmalara karşı Çarlık yetkililerinin güvenliğini sağlamaktaydı.²³⁵ Çarlığın vergi politikası, kürk haracını XVII. yüzyıl sonunda 100.000 kürke yükseltmişti.²³⁶ Bu politika, kürk vergisi vermek istemeyen Yakutların daha kuzeye Evenk ve Yukagirler'in olduğu bölgelere göç etmesinin nedenlerinden biriydi. Göç etmeyenlerin bir kısmı siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel açıdan Rusların etkisi altına girdiler. Bazı Yakut liderleri Rus kumandanlarla kürk ticareti ve ulaşım hizmeti gibi konularda işbirliği yaptı.²³⁷

Rus tüccar ve askerlerin Sibirya'ya yerleşmeleri, bölgenin ekonomik ve sosyo-kültürel yapısını etkilemiştir. 1700 yılına kadar Rusya'dan gelenlerin sayısının, Sibirya'nın yerli nüfusu olan 200-300.000 kişi sayısına ulaştığı tahmin edilmektedir.²³⁸ Bu göç politikası ile birlikte Çarlık Rusya'sı Sibirya bölgesini hem siyasi olarak elde tutabilmek hem de bölgenin yeraltı ve yerüstü kaynaklarına daha rahat ulaşabilmek amacıyla 1708 tarihinde Yakutların yaşadıkları bölgeleri de içine alan "Sibirya Guberniya"sını teşkil etti.²³⁹

XVIII. yüzyılda Rusya'nın Sibirya politikasına dair I. V. Naumov şunları söylemektedir:

"Argun nehrinin batısına Rus-Çin sınırı çizmek, insan yaşamı için daha uygun olan Sibirya'nın güney bölgelerini ele geçirmek, Rus Sibirya'sını göçebe akınlara karşı korumak; Çukçi, Koryak vs. Sibirya'nın kuzey doğusunda bulunan halkları hâkimiyet altına almak ve daha uzak bölgelerde güvenliği sağlamak."²⁴⁰

Rusya'dan Sibirya'ya göç eden nüfusa ek olarak, 1730'lu yıllarda Çin'in genişleme politikası yüzünden Sibirya'ya göç etmek zorunda kalan Moğollar, Cuncarlar vb. halklar da bulunmaktaydı. Böylece Sibirya'daki nüfus tüccarlardan, köylülerden, soylulardan, küçük burjuvalardan, ruhban sınıfından, zanaatkârlardan, Kossaklardan ve sürgünlerden oluşmaktaydı. Bu sayılanlar arasında köylüler, dominant grubu teşkil etmekteydi.²⁴¹ Bunlara ek olarak, Rus hükümetinden maddi destek almak için bölgeye gelen gönüllüler de vardı. Bölgenin nüfusu, XVIII. yüzyıl boyunca ve XIX. yüzyılın başlarında önemli ölçüde

²³⁵ Lantzeff, *Siberia In The Seventeenth Century*, 123.

²³⁶ W. Bruce Lincoln, 67. Yakutlardan yasak vergisi olarak "1641'de 8724 samur, 2142 tilki, 1701'de 12.720 samur, 6818 tilki" toplanmıştır. (Taşağıl, TDV, Yakutlar).

²³⁷ Balzer ve Skoggard, "Culture Summary: Yakut".

²³⁸ Christian, *A History of Russia, Central Asia And Mongolia Volume II Inner Eurasia from the Mongol Empire to Today, 1260-2000*, 178.

²³⁹ Cavanşir Feyziyev, *Türk Devletleri Tarihi 3. Kitap* (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2019), 274.

²⁴⁰ Naumov, *The History of Siberia*, 87.

²⁴¹ Naumov, *The History of Siberia*, 99-100.

artmıştır.²⁴² Sibirya bölgesine yığılan bu nüfus, Yakutlarda dâhil olmak üzere Sibirya'nın yerli halklarını ekonomik ve sosyo-kültürel açıdan etkilemiştir.

Çarlık tarafından yapılan göç politikaları sayesinde 1795 yılında Yenisey'in doğusunda Rus nüfusu için 800.000 sayısı, Yakutlar ve Buryatlar için ise 360.000 sayısı verilmektedir.²⁴³ 1900'lü yılların başlarına gelindiğinde göçebe halklardan olan Hakaslar, Buryatlar ve Yakutlar'ın büyük bir kısmı yerleşik hayata geçmişti. Bunlar ayrıca Rusça kelimeler kullanıp, Rus kültürüne ait kıyafetler giymeye başlamışlardı. Ancak kendi geleneksel gezgin-göçebe hayat tarzlarını sürdüren topluluklar da vardı. Rengeyiği besiciliği, yerleşik hayata geçmenin popüler olduğu zamanda bile birçok insan için ana geçim şekliydi.²⁴⁴ Buna ek olarak, Rusların Yakutlarla etkileşime geçmesiyle birlikte Yakutlar arasında bazı salgın hastalıklar da görülmeye başlamıştır. Bunlardan biri çiçek hastalığıdır.²⁴⁵ Yakutların yaşadıkları bölgelerde belli aralıklarda (1659-1660, 1681, 1691, 1695, 1714) bu hastalığın salgın şeklinde ortaya çıktığı görülmektedir.²⁴⁶ Yakutlar arasında görünen bir başka önemli hastalık ise, cüzzamdır. Bu hastalığa yakalananlar ormanlık bölgelere yerleştirilmektedir. Bu tarz hastaların neredeyse tamamı ev şartlarında büyü ve şamanik yöntemlerle tedavi edilmektedir.²⁴⁷

Görsel 12: Vilyui Kolonisinden Bir Grup Cüzzamlı, XX. yüzyılın ilk yarısı.

²⁴² Naumov, *The History of Siberia*, 99.

²⁴³ Noack, "Batı Bozkırları: Rus Egemenliği Altında İdil-Yayık Bölgesi, Sibirya ve Kırım", 488.

²⁴⁴ Victor L. Mote, *Siberia Worlds Apart* (USA: Westview Press, 1998), 72.

²⁴⁵ Seroşevsky, *Saka Yakutlar*, 63-4. Çiçek hastalığı ruhuna karşı Yakut şamanlarının mücadelelerinin anlatıldığı hikâyeler bulunmaktadır. (Ksenofontov, 2011, 93, 99 ve 289).

²⁴⁶ Yuriy Vasilyev, M. Fatih Kirişçioğlu, ve Gülsüm Killi, *Saha (Yakut) Halk Edebiyatı Örnekleri* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1996), 41.

²⁴⁷ Seroşevsky, *Saka Yakutlar*, 63-4.

Görsel 13: *Köyden Kovulan Hastalıklı (Cüzzamlı?) Bir Yakut, 1897-1902.*

Rusya'daki 1905 İhtilalinin Yakutlarla ilgili getirilerinden biri onlara hürriyet ve milli kültür alanında çalışma imkânı vermiş olmasıdır. Bu çerçevede 1906 Ocak ayı başlarında “Yakut Milli Birliği” kuruldu.²⁴⁸ Bunun merkez komitesi, “Yakutistan Hükümeti” ilan edildi.²⁴⁹ Bu birliğin lideri avukat ve meclis üyesi olan Vasiliy Nikiforov idi. Yakut ulusal hareketinin Çarlık Rusya'dan istekleri şunlardı: “Yakutistan'daki bütün topraklar Yakutlara ait olmalıdır, Rus vesayeti olmaksızın Yakutlar kendilerini özgürce yönetebilmelidir, Yakutlar insan haklarına sahip olmalıdır ve *Duma*²⁵⁰’da temsil edilebilmelidir.”²⁵¹ 1905 ihtilalinden sonraki kargaşa ortamını fırsata çeviren bazı Yakut aydınları Yakutça gazete (*Yakutskiy Kray*) başta olmak üzere hikâye ve romanlar yayımlamıştır.²⁵² Yakut aydınları aynı zamanda Çarlık Rusya'ya bir deklarasyon vererek toprak ıslahatı, yeni idare yapısı ve vergiler konusunda Petersburg'un kendi iç işlerine karışmamasını ve Yakutistan'ın muhtar bir eyalet olarak idare edilmesini istedikleri gibi Yakut halkını da bu konular etrafında bilinçlendirdiler. Bu gelişmeler sonucunda Yakutlar, 27 Nisan 1906 yılında başarısızlıkla sonuçlanan birkaç ayaklanma gerçekleştirdi.²⁵³ Buna rağmen 1905-6 yıllarındaki olaylar, Yakutlar arasında milli bir kimlik anlayışı olduğu şeklinde yorumlanabilir.²⁵⁴

²⁴⁸ Taşağıl, “TDV İslam Araştırmaları Merkezi”, içinde *Yakutlar*, 2013.

²⁴⁹ İnan, *Makaleler ve İncelemeler I. Cilt*, 25.

²⁵⁰ Rus devlet meclisidir. Devlet konseyi ile 1906'dan 1917 Devriminde dağılmasına kadar Rus emperyal yasama organını ifade etmektedir. (Britannica, 2020. Er. Nisan 2023. <https://www.britannica.com/topic/Duma-Russian-assembly>).

²⁵¹ Forsyth, *A History Of The Peoples Of Siberia Russian's North Asia Colony 1581-1990*, 167-68.

²⁵² Taşağıl, “TDV İslam Araştırmaları Merkezi”, içinde *Yakutlar*, 2013.

²⁵³ İnan, *Türk Dünyası El Kitabı*, 1280.

²⁵⁴ Forsyth, *A History Of The Peoples Of Siberia Russian's North Asia Colony 1581-1990*, 168.

1.5. Sovyet Dönemi Gelişmeleri (1917-1991)

1917 Devriminin arifesinde Sibirya’da 600 kadar sosyalist devrimci yani politik sürgün vardı. Bu sürgünlerin İrkutsk, Krasnoyarsk ve Tomsk gibi şehirler ve bölgelerdeki Sibirya köylüsü üzerinde göz ardı edilemez bir etkisi bulunmaktaydı. Bunlar, Sibirya’da 15 kadar sosyalist devrimci grubu organize etti.²⁵⁵ Rusya’daki gelişmelerin ilk haberleri Sibirya’ya 28 Şubat 1917 tarihinde ulaştı. Mart 1917 tarihinde Sibirya’nın bütün bölgelerine geçici hükümet tarafından tam yetkili komiserler atandı.²⁵⁶ İlk Kızıl Muhafız müfrezesi, 1917 Martında Krasnoyarsk da kuruldu.²⁵⁷

1917 Bolşevik İhtilali’nden sonra Ruslara karşı Yakut milliyetçileri *Saxa Omuk* (Saha Milleti) ve *Saxa Aymax* (Saha Kavmi) adlı iki teşkilat kurdular. Sovyet hükümeti bu teşkilatları 5 Ağustos 1920’de yasakladıysa da gizli faaliyetler 1928’e kadar sürdü. Çarın generali Kolçak Sibirya bölgesini kısa süreliğine elinde tutmasının ardından²⁵⁸ 1920’de Sosyalistler durumu kendi lehlerine çevirdi. 1921 yılında Yakutistan Sovyet kızıl ordu tarafından işgal edildi. 27 Nisan 1922’de Saha Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti yani “Yakut Avtanom Sovyet Sosyalist Respublikası” (YASSR) teşkil edildi. P. A. Oyunskiy ilk halk komiserleri Sovyet’inin başkanı oldu.²⁵⁹ 1923 yılında Sibirya bölgesi, Sibirya Krayı ve Uzak Doğu Krayı olmak üzere ikiye bölündü. 1930 yılında ise Sibirya Krayı, doğu ve batı olmak üzere kendi içerisinde ikiye ayrılacaktı.²⁶⁰ 1924 tarihine gelindiğinde Yakutistandaki toprak arazilerinin, arazisi olmayan köylüler yararına yeniden bölünmesine karar verildi. “Toprak devletin mülküdür” anlayışıyla kurulan kollektif çiftliklerin ekonomide ön plana çıkması ise, Yakutların geleneksel yaşamlarından uzaklaşmasının en önemli nedenlerinden biridir.²⁶¹

1945 sonu ile Stalin’in 1953 yılındaki ölümü arasında Sibirya dâhil bütün Sovyetler Birliği, ülkenin donuklaşmış ekonomisi ile toplumunun yeniden inşası gibi devasa bir görevle karşılaşmak zorunda kalmıştı. Ulaşım ve iletişim ağları kullanılamaz hale gelmiş, köprüler yıkılmış, endüstri ve tarım bölgeleri harap olmuştu. Fabrikaların çoğu 1941’de Uralların ötesine taşınmıştı. İkinci Dünya savaşı sırasında ve sonrasında Sibirya, önemli bir rol

²⁵⁵ Wood, *Russian’s Frozen Frontier* (New York: Bloomsbury Academic, 2011), 173.

²⁵⁶ Naumov, *The History of Siberia*, 155-6.

²⁵⁷ Naumov, *The History of Siberia*, 159.

²⁵⁸ William H. Chamberlin, *The Russian Revolution Volume II 1918-1921* (New Jersey: Princeton University Press, 1987), 29; Jonathan D. Smele, *Civil War In Siberia* (New York: Cambridge University Press, 2006), 2-3.

²⁵⁹ Taşağıl, “TDV İslam Araştırmaları Merkezi”, içinde *Yakutlar*, 2013.

²⁶⁰ Naumov, *The History of Siberia*, 193-5.

²⁶¹ Nadir Devlet, *Sibirya Araştırmaları*, 274.

oynamıştır. Sibirya bu rolü soğuk savaş boyunca, Sovyet politik sistemleri nihai olarak 1991 yılında çökene kadar oynamak durumunda kalacaktır.²⁶²

Sovyetler'in dağılma sürecinde, özellikle *glasnost* (açıklık) ve *perestroyka* (yeniden yapılandırma)nın sağlamış olduğu ortamda, “27 Eylül 1990’da Yakut Saha Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Devlet Egemenlik Deklarasyonu ilan edildi. 1991 Ekiminde cumhurbaşkanlığı makamı teşkil edildi. 20 Aralık 1991’de doğrudan başkanlık seçimi yapıldı ve M. Y. Nikolavyev ilk cumhurbaşkanı seçildi, devletin adı Saha Cumhuriyeti olarak değiştirildi. Saha Cumhuriyeti anayasası ise, 27 Nisan 1992’de yürürlüğe girdi.”²⁶³

1.6. Sibirya Sürgünleri ve Yakutya

Sibirya coğrafyası doğal durumu nedeniyle Çarlık öncesi, Çarlık Rusya’sı ve Sovyet Rusya için bir nevi hapisane görevi görmekteydi. Sibirya coğrafyasının çetin iklim şartlarına ek olarak, Rusya’ya uzaklığı da onun sürgün yeri olma durumunu perçinlemiş gibi durmaktadır. Sibirya sürgünleri, Yakutlar için önemli bir konumdadır. Sürgüne gönderilen suçlulardan bazılarının hapis dönemi boyunca Yakutlar arasında bulunmaları ve onlar hakkında yazılı etnografik eserler bırakmaları, bu sürgünlerin önemlerinden bazılarıdır. Buna ek olarak, siyasi suçluların Çarlık kolonizasyonuna karşı Yakutların bilinçlenmesinde de rol oynadığı görülmektedir.

Sibirya’yı sürgün bölgesi olarak görme hadisesi, Rus istilasından öncesine tarihlenmektedir. Hunların bazı Çinli kumandanları sürgüne göndermesine dair bir örnek bu konu ile ilişkilidir: “Sibirya hududunda gönderildiği sürgün yerinde avladığı fareler, topladığı meyvelerle beslenmişti.”²⁶⁴ Sibirya’yı sürgün yeri olarak kullanma hususunda ilk önemli adım ise, 1648’den yani Çar I. Aleksey (1645-80) döneminden itibaren atılmıştır.²⁶⁵ XVIII. yüzyıl sonları ile XIX. yüzyılın ilk yılları arasında kürk ticaretinin önemini yitirmeye başlamasıyla birlikte “Sibirya” terimi, kürek cezasıyla, işkencelerle ve zor hayat şartlarıyla birlikte anılır hale gelmişti.²⁶⁶ Orijinal ismi “*Glavnoye Upravleniye Ispravitelno-Trudovoykh Lagery i Kolonii*” olan, Türkçe’ye “Ana Yönetim Düzeltme İş Kampı ve Kolonileri” olarak çevrilen ve “Gulag” olarak kısaltılan sistem, Sibirya sürgün politikası için önemlidir. Bu sistem işçi kamplarını, tutukevlerini, transit kampları ve hapisanelerden oluşan bir yapıyı içinde barındırır. Sovyetler Birliği ile birlikte 1918 yılında Gulag’ın kullanılmaya başlanmasına

²⁶² Wood, *Russian’s Frozen Frontier*, 214.

²⁶³ Taşağıl, “TDV İslam Araştırmaları Merkezi”, içinde *Yakutlar*, 2013.

²⁶⁴ Guignes, *Hunların, Türklerin, Moğolların ve Daha Sair Batı Tatarlarının Tarih-i Umumisi I*, 176-77.

²⁶⁵ Haywood, *Siberia A Cultural History*, 321.

²⁶⁶ Figes, *Natasha’nın Dansı Rusya’nın Kültürel Tarihi*, 347-48.

karşın 1930’lardan itibaren J. Stalin ile bu sistem yaygınlaşmıştır. Bu sisteme göre, suçlular ve muhalifler ağır işlerde çalıştırılmakta ve kötü koşullarda yaşamak zorunda bırakılmaktadır. 1950’li yıllara kadar Sovyetler Birliğinin siyasi tutukluları ve suçluları buralara hapsedilmiştir.²⁶⁷

Sibirya’ya gönderilen sürgünler Yakutlar için Batıdaki gelişmelerin aktarıcısı durumundadır. Bunlardan G. Potanin (1835-1920) ve N. M. Yadrintsev (1842-1894) gibi önemli simalar, Sibirya’nın geniş hakları olan özerk bir bölge, hatta Çarlık Rusya’dan ayrı müstakil bir devlet olmasını savunmaktaydı. Bu tarz sürgünler, Yakutların Çarlık Rusya sömürüsüne karşı bilinçlenmesinde yardımcı oldular.²⁶⁸ Yakutlar ayrıca, Potanin ve Yadrintsev gibi sürgünlerden kendi bilim insanlarını yetiştirme konusunda da yararlandılar.²⁶⁹

1.7. Rusların ve Sovyetlerin Yakutlara Karşı Asimilasyon Politikası

Rusların Orta Asya ve Sibirya halklarına daha özeldi ise Yakutlara karşı asimilasyon politikasıyla ilgili bazı uygulamalar ön plana çıkmaktadır. Bunların başında Ortodoks Hristiyanlığın Çarlık Rusya hükümetinin amaçları doğrultusunda etkin bir şekilde kullanılması gelmektedir. Yakutistan’da Hristiyanlığın tarihi, XVII. yüzyılın ortalarında başlamaktadır.²⁷⁰ Hristiyanlığı kabul edenlere yapılan vergi muafiyeti, parasal karşılığı olan hediyeler²⁷¹, tanınan birtakım kolaylıklar ve XVIII. yüzyılda zoraki vaftiz gibi uygulamalar Sibirya bölgesindeki asimilasyon sürecini hızlandırmıştır.²⁷² İlk defa 1731 tarihinde İrkutsk şehrinde “Hristiyan Dini İdaresi” kurulmuştur.²⁷³ “1819’da ise Yakutça kısa bir Hristiyan akait kitabı yayımlanmıştır.”²⁷⁴ XVII ve XVIII. yüzyılda Yakutların evlilik adetlerinde Hristiyan ritüelleri görülmektedir. Örneğin bu yüzyıllarda Hristiyanlığında etkisiyle evlenen çiftler, kendi adetlerini yerine getirdikten sonra kiliseye gitmektedir. Aynı zamanda çeşitli ikonaları selamlama gibi yeni uygulamalar da görülmektedir.²⁷⁵ XIX. yüzyıl sonlarında Yakutların Ruslar tarafından kültürel açıdan birçok alanda etkilendiği, bazı seyyahlar

²⁶⁷ The Editors of Encyclopedia Britannica, “Encyclopedia Britannica”, içinde *Gulag*, 2023, <https://www.britannica.com/place/Gulag>.

²⁶⁸ İnan, *Makaleler ve İncelemeler I. Cilt*, 25.

²⁶⁹ İnan, *Türk Dünyası El Kitabı*, 1280.

²⁷⁰ Harun Güngör, *Türkler Ansiklopedisi*, ed. Salim Koca Hasan Celal Güzel ve Kemal Çiçek, c. 3 (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 493.

²⁷¹ Muvaffak Duranlı, “Saha (Yakut) Türklerinin Hristiyanlaştırılma Sürecine Genel Bir Bakış”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi* VIII, sy 2 (2008): 84.

²⁷² İlyas Topsakal, *Kökler Yay Çeken Kavimlerin Şafağı III. Cilt Antropoloji ve Etnografya*, ed. Sergen Çirkin (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2021), 30-1.

²⁷³ Fatih Kirişcioğlu, *Türkler Ansiklopedisi*, ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, ve Salim Koca, c. 20 (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 229-30.

²⁷⁴ Taşağıl, “TDV İslam Araştırmaları Merkezi”, içinde *Yakutlar*, 2013.

²⁷⁵ Sleptsov, *Culture Incarnate Native Anthropology from Russia*, 177-78.

tarafından zikredilmektedir.²⁷⁶ İlk Yakut alfabesinin tarihi 1922 yılına kadar gitmektedir. 1929 yılına gelindiğinde ise, Yakutlar için Latin alfabesinin kullanımı gündeme gelmesine karşın 1939 tarihinde Yakutlara Sovyet Rusya tarafından Kiril alfabesi zorunlu olarak kabul ettirilmiştir.²⁷⁷ Bilhassa Çarlık Rusya'sı döneminde bölgenin demografik yapısını değiştirmeyi ve bölgedeki yeraltı ve yerüstü kaynaklara ulaşmayı amaçlayan Rus göçleri, Yakutlar başta olmak üzere Sibiry halklarına karşı uygulanan asimilasyon politikalarından diğeridir.²⁷⁸

Rusların ve Sovyetlerin Yakutlara karşı yürütmüş oldukları asimilasyon politikalarına karşın onların eğitim öğretim hayatında önemli etkileri olduğu da bilinmektedir. Ancak nispeten bu olumlu etkide dahi Yakutlar'ın inançlarına bilinçli ya da bilinçsiz Ortodoks Hristiyan teolojisinden etkiler girdiği görülmektedir. Rus Ortodoks kilisesinin Yakutların yaşadığı bölgede yaptığı çeviri çalışmalarının Yakut dilinin gelişimi ve yazılı edebiyata kaynaklık etmesi bakımından önemlidir. 1819-1916 yılları arasında başta Yeni Ahit olmak üzere bazı Ortodoks dini metinleri Yakut diline çevrilmiştir.²⁷⁹ Sovyet Rusya döneminde Yakut arasında ana dilde eğitim ve genel olarak kültürel gelişmeler, Çarlık devrine kıyasla daha ileri durumdadır. 1934'te çocuk ve gençlerin eğitimini iyileştirmeyi amaçlayan pedagoji enstitüsü kurulmuş ve çok sayıda yerli öğretmen yetiştirilmiştir. 1956 yılında bu enstitü üniversiteye çevrilerek “dil ve edebiyat, doğa bilimleri, coğrafi-jeoloji, zooteknik fakülteleri” kurulmuştur.²⁸⁰ 1947'de açılan “Saha Bilim Araştırma Merkezi”, “Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Bilimler Akademisi”nin Saha şubesine dönüştürülmüştür. 1956'da ise, Saha Devlet Üniversitesi açılmıştır.²⁸¹ XX. yüzyılda Yakutlar arasında okuma-yazma oranında bir artış görülmesine karşın Yakut bilim insanları, Sovyet Rusya'nın asimilasyon politikalarından hala şikâyetçidir.²⁸²

1.7.1. Asimilasyon Politikalarının Yakut Şamanlarına Etkileri

Yakut inanç ve geleneklerinde önemli bir yer tutan şamanlar, Çarlık ve Sovyet yetkilileri tarafından baskı altında tutulmuştur. Çarlık Rusya'sı döneminde XVII. yüzyılın sonu ile XVIII. yüzyılın başlarıyla birlikte şamanlara karşı yürütülen baskıcı politikalar, Hristiyanlık

²⁷⁶ Kennan, *Tent Life In Siberia*, 325.

²⁷⁷ İlyas Topsakal, Kürşat Yıldırım, ve Mustafa Tanrıverdi, *Rusya'daki Türkler* (İstanbul: Türk Dünyası Vakfı, 2015), 365.

²⁷⁸ Taşağıl, “TDV İslam Araştırmaları Merkezi”, içinde *Yakutlar*, 2013.

²⁷⁹ Maria Kosko, *Shamanism an Encyclopedia of World Beliefs, Practices, and Culture*, ed. Mariko N. Walter ve Eva Jane N. Fridman (USA: ABC CLIO, 2004), 608-9; Ümit Şahin, “Saha (Yakut) Türklerinin Geleneksel İnanışlarında Hristiyanlık İzleri”, 272.

²⁸⁰ İnan, *Türk Dünyası El Kitabı*, 1281.

²⁸¹ Taşağıl, “TDV İslam Araştırmaları Merkezi”, içinde *Yakutlar*, 2013.

²⁸² İnan, *Türk Dünyası El Kitabı*, 1281.

propagandası altında gerçekleşmiştir. Hristiyanlığın ön plana çıkartılmasının ardında Yakutların siyasi olarak daha rahat kontrol edilmesi yatmaktadır.²⁸³ 1696 yılında Yakutlar'ın Yakutsk şehrinde veya çevresinde şaman ayinleri düzenlemeleri yasaklanmıştır.²⁸⁴ Buradaki şamanlar, baskı ve yasaklamalar neticesinde saçlarını kesmiş ve kendilerini gizlemeye çalışmışlardır.²⁸⁵ II. Katerina (1729-1796) döneminde şamanizme karşı yürütülen politikalar en yüksek seviyesine ulaştı.²⁸⁶ XVIII. yüzyılda Ortodoks kilise mensupları, şaman kostüm ve aksesuarlarına el koyup yaktığı için Yakut ülkesinde fazla şaman kostümü kalmadığı ifade edilmektedir.²⁸⁷ Bazı kaynaklar bu yüzyılda Çarlık Rusya'sının şamanları ve şamanlara inanan Çuvan, Horomo, Çukçi ve Koryak bölgelerindeki insanları evlerinde canlı canlı yaktığını ifade etmektedir. Şamanların gerek ölümlerle gerekse de işkencelerle toplumsal hayattan dışlanmasıyla birlikte Yakutların geleneksel yapılarında da kırılmalar meydana gelmiştir. XVIII. yüzyılda Çarlık Rusya'sı şamanlara karşı Hristiyanlığı ve Budistliği desteklemiştir. Bu politika 1900'lü yıllara kadar devam etmiştir.²⁸⁸ 1850'li yıllara gelindiğinde farklı bölgelerde artık Yakutların çoğu vaftiz edilmişti.²⁸⁹

Ancak şamanlığın Yakutlar arasında hala revaçta olduğu görülmektedir. Örneğin, XIX. yüzyılın ortalarında Yakutya'nın yerli halklarıyla ilgili olan "1822 Yerliler Kanununa 'Yakutların Kanunları ve Gelenekleri Hakkında' diye bir bölüm eklenmiş ve bu bölümde 'şamanlığın, gizli de olsa birçok Yakut tarafından inanılmaya devam edildiği' belirtilmiştir." Hristiyanlaştırma politikalarına rağmen Yakut kadın ve erkek şamanlarının Ortodokslastırma politikasına karşı zaman zaman direndikleri görülmektedir.

Sovyet Rusya'sının ilk dönemlerinde, Sovyetlerin eşitlik politikası neticesinde, Sibirya'nın yerli halkları inançları konusunda nispeten rahat hareket edebilmiştir. Hatta bu dönemde yerli halkların eğitim seviyesini arttırmak için 1924 yılında *Sovetskiy Severnyy Soyuz* yani "Kuzey Halkları Konsili" kurulmuştur. Ancak bu rahatlama dönemi 1935 yılında tam tersine

²⁸³ Mustafa Ünal, "Shamanism Under The Pressure Of The Universal Religions An Historical Outlook", *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, sy 19 (2013): 354.

²⁸⁴ Nikolai A. Alekseev, *Shamanic Worlds*, ed. Marjorie M. Balzer (New York: ME Sharpe, 1997), 78.

²⁸⁵ Marjorie M. Balzer, *Religious Policy in the Soviet Union*, ed. Sabrina Petra Ramet (USA: Cambridge University Press, 1993), 233-34.

²⁸⁶ Ronald Hutton, *Shamans Siberian Spirituality and the Western Imagination* (New York: Hambledon Continuum, 2001), 22.

²⁸⁷ S. I. Vainshtein, *Shamanism In Siberia Russian Records of Indigenous Spirituality*, ed. Andrei A. Znamenski (New York: Springer-Science+Business Media, B.V., 2003), 101.

²⁸⁸ Ünal, "Shamanism Under The Pressure Of The Universal Religions An Historical Outlook", 353-54.

²⁸⁹ Ronald Hutton, *Shamans Siberian Spirituality and the Western Imagination*, 19.

düşmanlığa, despotizme, baskıya ve asimilasyon politikalarına döndü. Sovyet Rusya'sı tarafından Çarlık Rusya'sı döneminde olduğu gibi geleneksel inançlar reddediliyordu.²⁹⁰

Sovyetler, Marksizm-Leninizm'in temel ilkelerinden olan dinin nihayetinde ortadan kaldırılacağına dair görüşü benimsemesi²⁹¹ neticesinde diğer dinlere karşı da aynı baskıcı rejimini sürdürdü. Buryatların ve Tuvaların Budist manastırları kapatıldığı gibi Batı Sibirya Tatarlarının da camileri kapatıldı. Bunlara Rus Hristiyan kiliseleri de dâhil edilebilir. Şamanlar, Sovyetler tarafından Komünist partinin düşmanı, “şarlatan”²⁹² ve cahil insanlar olarak lanse edilmeye başladı. Buna ek olarak halkı kendi tarafına çekmek için Sovyetler, şamanların insanları okula ve hastaneye gitmekten alıkoyduğu propagandasını yaptı.²⁹³ Ayrıca şamanlar, yaptıkları ayinler için düşük ücretler almalarına karşın, Sovyetler Birliği tarafından zenginler ve insanları sömürenler zümresine dâhil edildi.²⁹⁴

Görsel 14: 1931 Yılında Bir Seçim Afişi. “Yerel Meclise İşçi Sınıfını Seç! Kulaklara ve Şamanlara İzin Verme!”.

²⁹⁰ Ünal, “Shamanism Under The Pressure Of The Universal Religions An Historical Outlook”, 354.

²⁹¹ Balzer, *Religious Policy in the Soviet Union*, 3-4.

²⁹² James Forsyth, *The Development of Siberia People and Resources*, ed. Alan Wood ve R. A. French (London: Palgrave Macmillan, 1989), 81-82.

²⁹³ Ünal, “Shamanism Under The Pressure Of The Universal Religions An Historical Outlook”, 354.

²⁹⁴ Balzer, *Religious Policy in the Soviet Union*, 235.

Sovyetlerin baskılarına karşın 1930'lu yıllarda bazı şamanlar direnç gösteriyordu. Bunlardan biri Viliuisk bölgesinden bir kadın şaman (*udagan*) olan *Alykhardaakh* idi. Çoğu şaman öldürülmeden önce “sahtekâr” olduğunu itiraf etmesi için baskı altında tutuluyordu. Bu durum, şamanlara inananların dirençlerini ve inançlarını kırmaya yönelik bir politika olarak görülebilir. XX. yüzyılın ilk yarısında şamanlar ayin yapmaya devam ederlerse, bulundukları yer üzerinde herhangi bir haklarının kalmayacağı söylenerek tehdit edildi. Bu tarz politikalara rağmen bazı dönemlerde şamanlar, nispeten daha rahat hareket edebiliyordu. Örneğin, Rus iç savaşında olduğu gibi II. Dünya savaşının getirmiş olduğu savaş ve kargaşa ortamında şamanlar üzerindeki baskı hafıflemişti. Bu dönemde savaşa giden kimselerin aileleri tarafından oğullarının, eşlerinin ya da kardeşlerinin geri dönüp dönmeyeceği ile ilgili kehanette bulunması için şamanlar, kiralandı. Ancak savaştan sonra Sovyetler'in eğitim ve tıp politikaları, genç nesillerin şamanlara ilgi duymasının önüne geçti. Bununla paralel olarak Yakutların yaşadıkları bölgelerde 1950'li yıllarda, yurt imkânı da sunan Sovyet okulları açıldı. Bu okullarda devrim tarihinin yanı sıra şaman ayinlerinin birer aldatmaca olduğu ve şamanların hiçbir hastalığı iyileştiremedikleri anlatılıyordu. 1980'lere gelindiğinde çoğu şaman, Sovyet yetkilileri tarafından halkın gözünde itibarsızlaştırılmıştı. Bu gibi politikalar neticesinde bazı ebeveynler çocuklarına şaman olan atalarından bahsetmek istemiyordu. Neticede şamanların çoğu, ezoterik bilgilerini ve ritüellerini bir sonraki nesle aktaramadan öldü.²⁹⁵ 1980'li yıllara kadar bu tarz politikalarla birlikte şamanizm ve şamanlar, başta Sibirya olmak üzere Asya'nın farklı bölgelerinde neredeyse ortadan kalkacak hale geldi.²⁹⁶ Ancak 1990'lı yıllarda şamanların güçlerine dair kentlerde ve kırsal kesimlerde, hikâyeler anlatılmaya başlandı. Sovyetlerin dağılma sürecinde bilhassa *glasnost* ve *perestroyka* ile gelen rahatlama döneminde şamanlar, ritüellerini açıkça yapabiliyordu. Önemli liderler artık, şaman soyundan geldiklerini gururla söylüyordu. Aynı yıllarda daha önceden hor görülen ve reddedilen bereket kültürünün temel figürü olan *ayzit* gibi bazı kültler Yakutlar arasında tekrardan canlandı.²⁹⁷ Sonuç olarak Çarlık ve Sovyet Rusya'sı döneminde birçok şamanın öldürülmesine, ritüelleri baskı altına alınmasına, kostümleri yakılmasına, ünleri

²⁹⁵ Marjorie M. Balzer, *Religious Policy in the Soviet Union*, ed. Sabrina Petra Ramet (USA: Cambridge University Press, 1993), 235-6.

²⁹⁶ Hutton, *Shamans Siberian Spirituality and the Western Imagination*, 26.

²⁹⁷ Balzer, *Religious Policy in the Soviet Union*, 235-6.

baltalanmasına ve otoriteleri sarsılmasına rağmen²⁹⁸ Yakut geleneğinde uzun bir geçmiş bulunan şamanizm, zayıflamakla birlikte hayatta kalabilmeyi başardı.²⁹⁹

Çarlık ve Sovyet Rusya'sı döneminde şamanizme karşı yürütülen baskıcı politikalar neticesinde bazı şamanların resmi olarak Rus Ortodoks kilisesinin bir üyesi konumuna geldiği görülmektedir. Bununla birlikte bazı şaman geleneklerine Ortodoks inancından birtakım motifler girmiş ve Ortodoks Hristiyanlık ile şaman gelenekleri arasında bazı benzetmeler yapılmıştır. Örneğin Priklonskii'nin şahit olduğu bir şaman, ayine başlamadan önce ikonaların önünde dua ettikten sonra yardımcı ruhlarını çağırmıştır. Hristiyan tanrısının yardım etmeyeceğine inanan Yakutlar, yerli ruhlara niyaz da bulunuyorlardı.³⁰⁰ Benzer şekilde Yakut halkının günah çıkartma ayini için papazlara, çeşitli hastalıklar için ise şamanlara başvurdıkları ifade edilmektedir.³⁰¹ Aynı zamanda Yakutlar ödül ve ceza, Bakire Meryem kültü ve tanrının bazı sıfatları gibi konulardaki inanışları kendi ruh inançlarına eklemişlerdir.³⁰² Örneğin İsa, Yakutların yaratıcı tanrısı olan *Ayu Toyon*'un yerine geçmiştir.³⁰³ Buna ek olarak Ksenofontov, Hristiyanlık ile Yakut şamanlığı arasında benzerlik olduğunu ve zamanla birbiri içerisine geçtiğini düşündüğü bazı uygulamaları ve inançları sıralamaktadır: Hristiyanlıktaki kutsal ruhun bir insanın içine girmesi ile şamanların ruh inancı, İsa'ya atfedilen kehanet yeteneği ile Yakut şamanlarının gelecekte haber verme yetenekleri, İsa'nın ya da azizlerin doğuşu hakkındaki anlatılar ile Yakut şamanlarının doğuş anlatıları, İsa'nın Yahya tarafından vaftiz edilmesi ile tecrübesiz şamanın tecrübeli şaman tarafından eğitilmesi, Noel'deki çam ağacı ile şamanların kutsal ağacı gibi.³⁰⁴ Bu örneklerden Yakutların Hristiyanlaştırma faaliyetlerinin yüzeysel kaldığı ve onların geleneksel inançlarını Ortodoks akideleriyle harmanlayarak eklektik bir yapı oluşturdıkları yorumu yapılabilir.

²⁹⁸ Marjorie M. Balzer, *Horizons of Shamanism*, ed. Peter Jackson (İsviçre: Stockholm University Press, 2016), 1-2.

²⁹⁹ Kosko, *Shamanism an Encyclopedia of World Beliefs, Practices, and Culture*, 608.

³⁰⁰ Vainshtein, *Shamanism In Siberia Russian Records of Indigenous Spirituality*, 100.

³⁰¹ Şahin, "Saha (Yakut) Türklerinin Geleneksel İnanışlarında Hristiyanlık İzleri", 272.

³⁰² Hava Selçuk, *Selenge'den Tuna'ya Türk Kültür Tarihine Dair Notlar* (İstanbul, 2020), 108-9.

³⁰³ Balzer ve Skoggard, "Culture Summary: Yakut".

³⁰⁴ G. V. Ksenofontov, *Yakut Şamanlığı*, çev. Atilla Bağcı (Konya: Kömen Yayınları, 2011), 136-149.

2. BÖLÜM: YAKUTLARIN EKONOMİK VE SOSYO-KÜLTÜREL TARİHİ

Yakutların ekonomik uğraşları, onların maddi kültürlerini de etkilemiştir. Ekonomik faaliyetler, Yakutların yaşadıkları bölgeyi istila eden ve/veya bölge ile ticari olarak ilişkiler geliştiren devletlerin siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel etkileriyle değişebilmektedir. Yakutların ekonomik uğraşlarını belirleyen en önemli ve doğal etken olarak coğrafi ve iklim özelliklerini gösterebiliriz.

Ekonomik uğraş olarak Sibirya'nın yerli halkları bulundukları coğrafyaya bağlı olarak yerleşik, geyik çobanları ve göçebe olmak üzere kabaca üç sınıfa ayrılabilir. Buna göre yerleşikler, Ural ve Amur'dan başlayıp Sibirya'nın kuzeyindeki geniş kıyı alanındadırlar. Bunların başlıca geçim kaynağı, balıkçılıktır. Rengeyiği besleyen topluluklar ise tayga ile ormanlık tundra da yaşarlar. Bu gruplar geçimlerini avcılık, balıkçılık ve geyik sürülerinden elde ettikleri ürünlerle sağlarlar. Göçebeler ise bozkır ve ormanlık bozkır alanını işgal ederler. Bu toplulukların en büyük geçim kaynağı ise, hayvan yetiştiriciliğidir.³⁰⁵

Görsel 15: *Taşımacılık, Yakutsk Yakınları, 1897-1902.*

Yukarıdaki tasnife ek olarak tayganın şartlarına adapte olmuş orman halklarının da göçebe olarak tanımlandığı görülmektedir. Bu tanıma göre mezkûr halklar daha çok avcılık, balıkçılık ve toplayıcılıkla uğraşırlar. Ayrıca hem besin kaynağı olarak hem de kıyafet yapımında derilerini kullanmak için rengeliği beslerler. Aynı zamanda bu geyikler, ulaşımı da

³⁰⁵ Topsakal, *Sibirya Tarihi*, 88.

sağlamaktadırlar. Kısacası rengeyikleri, ağaçsız Kuzey Kutup dairesinin kuzeyinde yaşayan insanlar için hayati öneme sahiptir.³⁰⁶ Yakutlar'dan bahsederken coğrafi olarak Kuzey Yakutları (yani genellikle Lena nehrinin kuzeyindeki bölgelerde yaşayanlar) ile Güney Yakutları (yani Lena nehrinin güneyindeki bölgelerde yaşayanlar) olarak ayrılabilindiklerini ve aralarında belli başlı bazı farkların olduğu görülmektedir. Örneğin, kuzeydekiler daha çok avcı ve balıkçı bir hayatla meşgul iken güneydekiler Tungus gibi yerli halklarla yakın kültür özelliklerini taşırlar.³⁰⁷

2.1. Geçim Kaynakları

Yakutların geçim kaynakları arasında ilk sırayı hayvancılık ve avcılık oluşturmaktadır. Hayvancılık faaliyeti, Yakutlar kuzey bölgelere göç etmeden önce at yetiştiriciliği bağlamında yoğunlaşmıştı. Ayrıca Yakutların ata ayrı bir önem verdikleri de görülmektedir. Bu önem at eti ve kımıza verdikleri değerde, destan metinlerinde, Yakut Şamanizmi ile ilgili hayvanlara dair anlatılarda ve Yakut şamanı davulunun onun atı olarak algılanmasında görülmektedir. Aynı zamanda at, XX. yüzyılda bile Yakutlar arasında mülkiyetin en değerli unsurları arasında görülmektedir. At eti ve kımıza ek olarak, Yakutlar tarafından at postlarından ve derisinden elbiseler, ayakkabılar ve kaplar yapılmıştır. Bunların yanı sıra atlar taşıma ve işgücü vazifesi de görmüştür.³⁰⁸

Görsel 16: *Tundrada Yakutlar ve Atları. 1897-1902.*

³⁰⁶ Forsyth, *The Development of Siberia People and Resources*, 74-5.

³⁰⁷ Taşağıl, "TDV İslam Araştırmaları Merkezi", içinde *Yakutlar*, 2013.

³⁰⁸ Devlet, *Sibirya Araştırmaları*, 269-70.

Görsel 17: *Evin Yakınında Atlar ve Çitlerle Birlikte Bir Yakut Evi, 1897-1902.*

Yakutların hayvancılığı zamanla Rus etkisinin bir neticesi olarak bazı değişimlere uğramıştır. Özellikle XVII. yüzyılda Yakutlar arasında Orta Lena bölgesi ve Lena-Amga havzasında hayvancılık ekonomisi iyice yerleşmiş durumdadır.³⁰⁹ Seroşevski'ye göre büyükbaş hayvan besiciliğindeki bu artış, yerleşik hayata geçenlerin sayısında da bir artışı beraberinde getirmiştir. Bunun etkisiyle at besiciliğinin yerini inek, daha genel ifadeyle “boynuzlu sığırlar” almıştır.³¹⁰ Ata kıyasla Yakut ineklerinin gür ve uzun tüyle kaplı olmaları ve buldukları herhangi bir otla beslenebilmeleri, bu durumun sebeplerinden bazılarıdır.³¹¹ Yani W. Jochelson'un ifadesiyle, zamanla Yakut hayvan endüstrisinin boynuzlu sığırlara meylettiği ifade edilebilir.³¹² Yakutların bu konuda pratik davrandıkları da görülmektedir. Bu yeni ekonomik uğraş, bazı yeniliklere neden olmuştur. Bu yeniliklerin başında uzun ve sert kış gecelerinde kullanılan ve XIX. yüzyıl ortalarında ortaya çıktığı düşünülen kuru ot gelmektedir.³¹³ Kuru ot, kış aylarında hayvanları beslemek için yaz aylarında ot ve çayırlardan toplanır ve güneşte kurutulduktan sonra depolanır. Kuru ota ek olarak ahır ve ağıl gibi yapılar, Yakutların büyükbaş hayvan yetiştiriciliği yapmasını kolaylaştırmıştır.³¹⁴

³⁰⁹ M. M. Cherosov ve A. P. Isaev, *The Far North Plant Biodiversity and Ecology of Yakutia*, ed. E. I. Troeva, A. P. Isaev, ve N. S. Karpov (New York: Springer, 2010), 275.

³¹⁰ Seroşevsky, *Saka Yakutlar*, 69-70.

³¹¹ Devlet, *Sibirya Araştırmaları*, 269-70.

³¹² Jochelson, *Anthropological Papers of The American Museum Of Natural History Volume XXXIII Part II*, 188.

³¹³ Seroşevsky, *Saka Yakutlar*, 72.

³¹⁴ Balzer ve Skoggard, “Culture Summary: Yakut”.

Görsel 18: *Tarla Süren Yakut Çifti*, 1902.

Büyükbaş hayvan besiciliğine ek olarak, Yakutların avcılık yaptıkları da görülmektedir. Avlanan hayvanlar arasında ayı, tavşan, sincap, ördek, kaz³¹⁵, tilki, geyik, Ren geyiği, samur vs. sayılabilir. Ancak zamanla bu faaliyetin önemini yitirdiği görülmektedir. Modern endüstriyel üretimin yaygınlaşması ve av hayvanlarının azalması, bunun sebepleri arasında gösterilmektedir. Rusların avcılığa katkıları ise, Yakutların avlanma da kullandıkları teknikler bağlamında gelişmiştir.³¹⁶ Yakutistan'da balık yönünden zengin birçok göl ve nehir (Lena, Vilyü, Olekma, Kolıma vs.) bulunmaktadır. Bu durum Yakutların balıkçılıktan da ekonomik bir uğraş olarak yararlanmalarını sağlamıştır.³¹⁷ Ancak Seroşevski'nin yorumuna göre balıkçılık, halkın çoğu için ana geçim kaynağından ziyade daha çok bir ek kaynak olarak görülmektedir.³¹⁸ Avcılığa ek olarak, Yakutların tundradan yemeye uygun besinleri (kök ve yemiş) topladıkları da ifade edilmektedir.³¹⁹

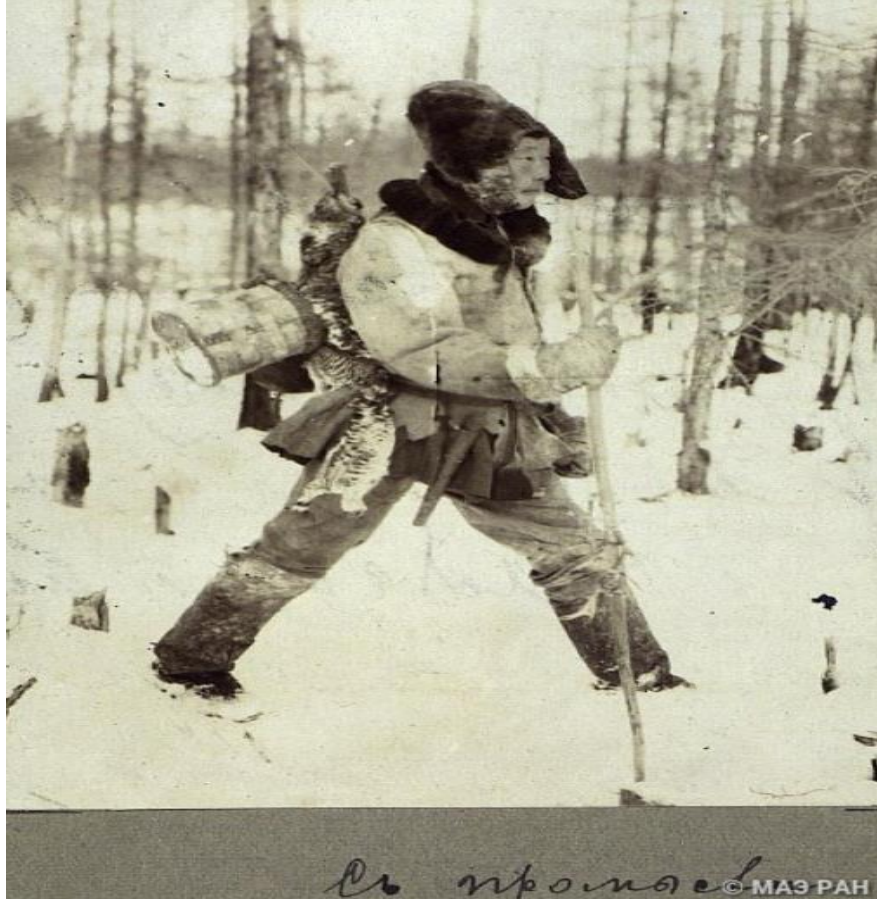
³¹⁵ Devlet, *Sibirya Araştırmaları*, 271.

³¹⁶ Seroşevsky, *Saka Yakutlar*, 77-8.

³¹⁷ Devlet, *Sibirya Araştırmaları*, 271.

³¹⁸ Seroşevsky, *Saka Yakutlar*, 74-75.

³¹⁹ W. Bruce Lincoln, "*Vahşi Batı*" *Sibirya ve Ruslar*, 42.

Görsel 19: *Yakut Avcı*, XX. yüzyılın ilk yarısı.

Görsel 20: *Ağ Şamandırısı Yapan Yakut Balıkçı*, XX. yüzyılın ilk yarısı.

Görsel 21: *Yakut Balıkçı ve Kanosu, 1897-1902.*

Yakutların bir başka geçim faaliyeti ise, tarımdır. Onların tarım konusunda bazı geleneksel mahsuller yetiştirdikleri ifade edilmektedir.³²⁰ Rusların 1630’lu yıllardan itibaren bölgeye yerleşmeleri neticesinde tarım faaliyeti, yeni teknolojilerle birlikte daha etkili bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır.³²¹ Bu bağlamda ziraat alanında “çavdar, buğday, arpa, fasulye, nohut, karabuğday, yulaf, lahana, havuç, patates” vs. ekimi yapılmıştır. Bunlar arasında buğday, arpa, fasulye, nohut ve patates gibi ürünlere Yakutlara dışarıdan gelmiştir.³²² Sibirya bölgesinin tarıma uygun zirai alanları şunlardır: Sibirya’nın batısındaki Kazak bozkırlarına komşu ormanlık bozkırlardaki Altay, Yenisey’deki Minusinsk Havzası ve *Blagoveşçensk’e* bitişik olan alanlardır. Bu bölgeler Sibirya’nın tahıl açısından zengin bölgelerine dönüşmüştür.³²³

Rus istilasından önce Yakutların tükettikleri besinlerin çeşitliliğinin fazla olmadığı görülmektedir. Onların kuzeye göç etmeden önce besinleri esasen at eti ve kısrak sütünden oluşmaktaydı.³²⁴ Atın neredeyse her organını besin olarak tüketmekteydiler.³²⁵ Kımızın korunmasında ve taşınmasında yaşanan zorluk, zamanla Yakutların inek sütüne yönelmesindeki sebeplerden biri olmuştur. Ayrıca onlar bu süttan kaymak ve yağ gibi besinler de elde etmekteydi.³²⁶ Buna ek olarak balıkçılık, avcılık ve ren geyiği besiciliğinden elde

³²⁰ Cherosov ve Isaev, *The Far North Plant Biodiversity and Ecology of Yakutia*, 261-62.

³²¹ Balzer ve Skoggard, “Culture Summary: Yakut”.

³²² Topsakal, *Sibirya Tarihi*, 119-20.

³²³ Topsakal, *Kökler Yay Çeken Kavimlerin Şafağı III. Cilt Antropoloji ve Etnografya*, 29.

³²⁴ Seroşevsky, *Saka Yakutlar*, 79.

³²⁵ Göher ve Vural, *Saha, Tuva ve Hakasya Müzik Kültürü Tarihsel ve Etnografik Bulgular Işığında*, 153-54.

³²⁶ Seroşevsky, *Saka Yakutlar*, 82-3.

edilen ürünlerin (et, süt ve deri) Yakutlar için önemli olduğu görülmektedir.³²⁷ Yakutlar arasında sığır eti başta olmak üzere et ürünlerinin yaygın olarak tüketildiği bilinmektedir.³²⁸ Rusların Yakut mutfağına etkilerinden bahsedilecek olursa, bunların başında XIX. yüzyılda Yakutların tüketimine giren ve onların damak zevkini de etkileyen tuz, şeker, çay, ekmek³²⁹ ve votka başta olmak üzere alkollü içecekleri sayılabilir.³³⁰

Görsel 22: Hasat Yapan Bir Yakut, XX. yüzyılın ilk yarısı.

2.1.1. Yakutlarda Madencilik

Çarlık Rusya'nın Sibirya bölgesinde yayılmaya başlaması ve daha sonra Sovyetlerin baskıcı politikalarıyla birlikte Yakutların gündelik hayatlarında yaşanan değişim, onların ekonomilerini de etkilemiştir. Rusların bu etkisi, Yakutların yeraltı kaynaklarını da kapsamıştır. Bu bağlamda Sibirya bölgesinde sistemli bir şekilde madenciliğin temelleri XIX. ve XX. yüzyılda atılmıştır.³³¹ Bilhassa Sovyet döneminde Yakutların ülkesinden çıkartılan emtianın çeşitliliği artmıştır. Bununla ilgili olarak, XX. yüzyılda Aldan bölgesinde geniş altın rezervleri keşfedilmiştir.³³² XX. yüzyıl ortaları itibariyle ise Yakut ülkesinde demire ek olarak

³²⁷ A. J. Haywood, *Siberia A Cultural History*, 34; Forsyth, *The Development of Siberia People and Resources*, 74.

³²⁸ Seroşevsky, *Saka Yakutlar*, 82-3.

³²⁹ Seroşevsky, *Saka Yakutlar*, 85-6.

³³⁰ Ahmet Caferoğlu, *Türk Kavimleri* (İstanbul: Enderun Kitabevi, 1988), 2. Alkollü içeceklerin başında votka gelmektedir. Votka için kendi dillerinde, Arapça kökenli olan ve birçok dilde alkollü içki olarak kullanılan *arkhi* sözcüğüne çok benzeyen *argi* sözcüğünü kullanıyorlar. (Seroşevski, 2007, 85-6). Y. Vasilyev ise sözlüğünde votka kelimesine karşılık olarak *vodra* ifadesini vermektedir. (Vasilyev, 1995, 292).

³³¹ Jochelson, *Anthropological Papers of The American Museum Of Natural History Volume XXXIII Part II*, 163-64.

³³² Cherosov ve Isaev, *The Far North Plant Biodiversity and Ecology of Yakutia*, 263.

kömür, elmas, altın, gaz, gümüş ve bakır da çıkarılmaya başlanmıştır. Bunlar arasında bilhassa elmas, Yakutlar için önemlidir.³³³ Sistemli bir şekilde maden işletmelerinin kurulması, bölgede nitelikli işçilere ihtiyacı beraberinde getirmiştir. Bu ihtiyacı karşılamak için meslek okulları kurulmuş ve mesleki eğitim merkezleri açılmıştır.³³⁴

Görsel 23: Yakut Maden Arayıcıları, XX. yüzyılın ilk yarısı.

Yakutistan’da çıkartılan madenlerin Rusya’ya taşınması sorunu büyük çoğunlukla Sibirya Demiryolu projesi ile çözülmüştür. Bu proje, XIX. yüzyılda Sibirya’nın kolonizasyonuna olan ilgiyi arttırmıştır.³³⁵ Mezkûr proje 1891 yılında Çar III. Aleksandr’ın emri ile başlamıştır. Sibirya demiryolu sadece bölgedeki işadamlarının işine yaramamış aynı zamanda Rusya’nın Sibirya bölgesini daha rahat kontrol etmesine olanak tanımıştır.³³⁶ 1916 yılında proje tamamlandığında projenin toplam maliyetinin 770 milyon ila 1 milyar Amerikan doları arasında olduğu tahmin edilmektedir.³³⁷ Bu proje, Yakutların sosyo-kültürel ve ekonomik hayatlarında bazı değişikliklere neden olmuştur. Örneğin yerli halkın inşaat işlerinden anlamaması, bölgeye yapılan Rus göçlerini arttırmıştır. Bu yeni gelenler ise, daha çok demiryolu hattı civarına yerleşmiştir. Ayrıca “kömür madenciliği, tren yolu fabrikaları, gemi sanayi, inşaat ve kereste işletmeleri” gibi yeni iş kolları ortaya çıkmıştır.³³⁸ Bu durum ise,

³³³ Taşağıl, “TDV İslam Araştırmaları Merkezi”, içinde *Yakutlar*, 2013.

³³⁴ Topsakal, *Sibirya Tarihi*, 40-41.

³³⁵ W. H. Zawadzki, *The Cambridge Encyclopedia of Russia and the Soviet Union*, ed. Archie Brown vd. (New York: Cambridge University Press, 1982), 463.

³³⁶ Topsakal, *Sibirya Tarihi*, 147-48.

³³⁷ Mote, *Siberia Worlds Apart*, 51.

³³⁸ Topsakal, *Sibirya Tarihi*, 150-51.

Yakutların ekonomik hayatlarında bazı değişikliklere neden olmuştur. Avcılık ve balıkçılık gibi daha geleneksel uğraşların geri plana itilmesi, bu değişikliklerden bazılarıdır.

Görsel 24: Trans-Mançurya, Trans-Moğol ve Baykal-Amur Hattının Güzergâhlarını İçeren Trans-Sibirya Demiryolunun Haritası, 2015.

2.2. Yakutların Kullandıkları Eşyalar

Yakutların kullandıkları eşyalar ve bu eşyaların imal edildiği malzemeler, yaşadıkları coğrafya ile uyumludur. Özellikle taygadan yararlanarak ağaçlardan imal edilen malzemeler Yakutlar arasında yaygın olarak kullanılmaktadır. Ağacın yanı sıra Yakutlar besiciliğini yaptıkları at ve inek gibi hayvanların derilerini kıyafet yapımında kullanmaktadır. Ayrıca Yakut şaman cübbe ve davullarında farklı hayvan kürkleri, derileri ve parçaları kullandıkları da bilinmektedir. Bu derilerin işlenmesi ve kurutulması gibi teknikler, Yakutlar tarafından uygulanmaktadır. Deriye ek olarak metaller Yakutlar için önemli bir hammaddedir. Metaller arasında ise demir, bilhassa önemlidir. Bu öneme binaen demircilik, Yakutlar arasında gelişmiştir. Yakutların kullandıkları eşyaların bazılarında Rus etkisi görülmektedir. Bu etkiye örnek olarak tabure ve masa verilebilir.

Yakutların ev eşyası ve alet yapımında kullandıkları malzemelerden bazıları şunlardır: “Ahşap, ağaç kabuğu, kil, demir, bakır, kemik, boynuz, kumaş, deri, hayvan dışkısı, taş,

gümüş, kalay, kurşun, boya, yağ, cam, tuz, altın”.³³⁹ Yakutlar eşya yapımı ve ulaşım konusunda çeşitli ağaçlar (Huş, Çam, Karaağaç vs.)dan faydalanırlar. İmal ettikleri ve kullandıkları ulaşım eşyaları arasında Sibirya’nın bataklık yollarında atlar, rengineyikleri ve köpekler tarafından çekilen kızaklar ve yaz aylarında Lena ve Vilyüy nehirlerinde seferler yapan küçük gemiler sayılmaktadır.³⁴⁰

Görsel 25: *Yakutların Kullandıkları Kımız Kabı*, 1910.

Eşya yapımında hammadde olarak ağacın yanı sıra derinin kullanıldığı da görülmektedir. Deri işleme teknikleri ise, bölgeler arasında çok fazla bir farklılık göstermemektedir.³⁴¹ Yakutlar toprak ocaklarda deri ve kürkleri yumuşatabilmek ve istenilen şekli verebilmek için dumanlama tekniğini kullanarak derileri işlemektedir.³⁴² Seroşevski’nin ifadelerine göre, atın derisinin yanında kılı, genellikle halat yapımında kullanılır. Eski zamanlarda beyaz ve boyalı at kollarının giysi yakalarında süs niyetiyle kullanıldığı da düşünülmektedir.³⁴³

Yakutlar eşya yapımında metalleri de kullanmaktadır. Onlar arasında metal kullanımının, çevresindeki diğer halklara göre daha yaygın ve gelişmiş olduğu ifade edilmektedir.³⁴⁴ Demir, bakır, gümüş, kalay, kurşun, altın ve alaşımla elde ettikleri tunç, bu metaller arasındadır.³⁴⁵

³³⁹ Seroşevsky, *Saka Yakutlar*, 104.

³⁴⁰ Jochelson, *The Yakut* (New York: The American Museum Of Natural History, 1933), 187.

³⁴¹ Seroşevsky, *Saka Yakutlar*, 106.

³⁴² Lincoln, *The Conquest of a Continent Siberia and the Russians* (New York: Random House, 1994), 53.

³⁴³ Seroşevsky, *Saka Yakutlar*, 108.

³⁴⁴ Okladnikov, *Yakutia Before Its Incorporation In The Russian State*, 390.

³⁴⁵ Jochelson, *The Yakut*, 163.

Bunlar arasında yaygınlığı ile demir, ön plana çıkmaktadır.³⁴⁶ Seroşevski'nin ifadelerine göre, Yakutlar arasında demire ek olarak bakırın da yaygın olarak kullanıldığı ve süs için ise en çok rağbet gören metalin altından ziyade gümüştür. Yakutların güzelliğin en üst düzeyini ifade edebilmek için “gümüş gibi” ifadesini kullandıkları onların gümüşe verdiği değer olarak yorumlanabilir.³⁴⁷ Metaller ek olarak Yakutların kemik, boynuz ve taştan tarak, kaşık, tütün kabı gibi nispeten daha önemsiz eşyalar yapmakta oldukları ve taştan ise ekseriyetle değirmen taşı yapımı için istifade ettikleri düşünülmektedir.³⁴⁸

Yakutlarda eşya yapımında sık olarak kullanılan hammaddeler ile ilgili zanaatlar nüfusun yoğun olduğu bölgelerde ayrı iş kolları haline gelmeye başlamıştır. Bu iş kollarına örnek olarak marangozluğu, çömlekçiliği, demirciliği ve ağaç kabuklarından eşya yapımı verilebilir. Yapılan işler konusunda ise kadın ve erkeklerin kabaca ayrıldıkları görülmektedir. Balta ve bıçak yardımıyla ağaçtan yapılan tüm eşyaları erkekler yaparken dikilen, örtülen, yapıştırılan tüm nesneleri ise kadınlar ve yaşlı kişiler imal ederler.³⁴⁹ W. Jochelson'a göre, çömlek yapımında ise kadınlar ve erkekler ortak çalışmaktadır. Erkekler yapım için uygun kili bulurken, kadınlar kapları yapmaktadır.³⁵⁰

Rusların bilhassa XVII. yüzyılda Sibiryâ bölgesini istila etmesi ve bunun neticesinde buralara Rus göçlerinin artmasıyla birlikte Yakutların gündelik yaşamlarında bazı değişiklikler olmuştur. Yakutların kullandıkları tabure ve masa bu değişikliklerden bazılarıdır. Yakutlar, Ruslardan önce zemine yerleştirilen, bacakları olmayan veya tahtadan yapılan masalar kullanırlardı ve bunlara *sandaly* derlerdi. Bu masalar ziyaretçilerin önüne de konurdu.³⁵¹

2.3. Yakutların Kullandıkları Giysiler

Ruslar Lena ve Vilyüy bölgesine gelmeden önce Yakutlar, günlük kıyafetlerini genellikle deriden ve kürkten imal etmekteydiler.³⁵² XVII. yüzyıl boyunca Yakutların kullandıkları giysilerin çoğunun kürkten yapıldığının düşünülmesine karşın net bir tanımlama, kıyafetlerin düzgün bir şekilde korunamamasından dolayı yapılamamaktadır.³⁵³ Bu düşünceye ek olarak Yakutların ısı yalıtımında etkin olmasından dolayı gündelik hayatlarında geyik kürkünden

³⁴⁶ Seroşevsky, *Saka Yakutlar*, 117.

³⁴⁷ Seroşevsky, *Saka Yakutlar*, 110-11.

³⁴⁸ Seroşevsky, *Saka Yakutlar*, 116-7.

³⁴⁹ Seroşevsky, *Saka Yakutlar*, 117-8.

³⁵⁰ Jochelson, *The Yakut*, 157.

³⁵¹ Jochelson, *The Yakut*, 138. Yakutlar sandalye kelimesinin karşılığı olarak *oloppos* tabirini kullanırlar. (Vasilyev, 1995, 229). Masa kelimesi için ise, *ostuol* tabiri verilmektedir. (Vasilyev, 1995, 183).

³⁵² Devlet, *Sibiryâ Araştırmaları*, 271.

³⁵³ Romanova ve Duchesne, “Yakut Clothes of the 17th and 18th centuries, archaeology and restitution”, 135.

imal edilmiş kıyafetler giymişlerdir.³⁵⁴ Yakutların kıyafetlerindeki kesim biçimlerinden süslemelerine kadar birçok unsur, içinde bulundukları iklim şartlarını ve farklı topluluklarla tarihi ve kültürel etkilenmeleri yansıtmaktadır.³⁵⁵ Okladnikov'a göre bir giysinin erkeğe mi kadına mı ait olduğu, XVIII. yüzyılın başlangıcında uzunluğu ve genişliği sayesinde saptanabilmektedir.³⁵⁶

Yakutların kullandıkları giysilerdeki birçok özellik, gündelik hayatlarını idame ettirirken kendilerine kolaylık sağlaması bakımından pratik yöntemlerden (imal malzemeleri, kesim biçimleri, eldivenlerin kollara takılması gibi kullanma yöntemleri vs.) kaynaklanmaktadır. Bu duruma bir örnek olarak, Yakutlara özgü olduğu ifade edilen ve birbirine bağlanmış sincap kuyruklarından yapılan omuzluk (*mooyturuk*) verilebilir. Bunun işlevi yüzü, boğazı ve göğüs kısmını Sibirya'nın soğuşundan korumaktır.³⁵⁷

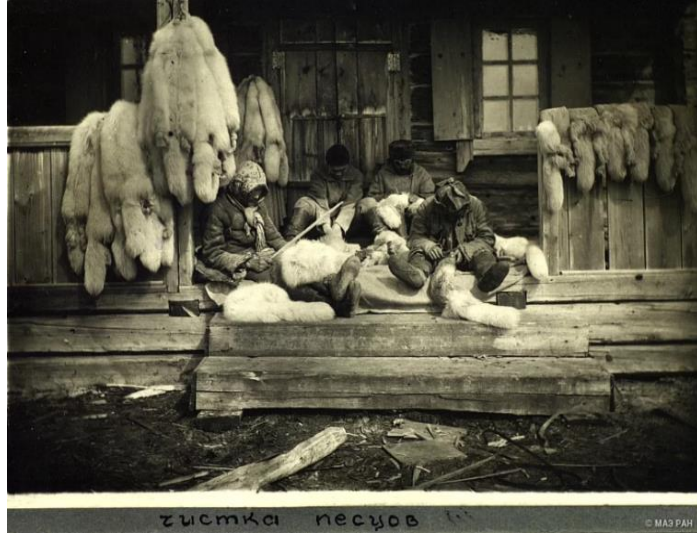
Görsel 26: Deri İşleyen Yakut Erkekleri, XX. yüzyılın ilkyarısı.

³⁵⁴ Göher ve Vural, *Saha, Tuva ve Hakasya Müzik Kültürü Tarihsel ve Etnografik Bulgular Işığında*, 149; Edward Harding, *The Costume Of The Russian Empire* (Londra: William Miller, 1803), 193.

³⁵⁵ Okladnikov, *Yakutia Before Its Incorporation In The Russian State*, 253.

³⁵⁶ Okladnikov, *Yakutia Before Its Incorporation In The Russian State*, 253.

³⁵⁷ Okladnikov, *Yakutia Before Its Incorporation In The Russian State*, 257-58.

Görsel 27: Kutup Tilkisi Derisini Temizleyen Yakutlar, XX. yüzyılın ilkyarısı.

Görsel 28: Havalandırmaya Bırakılan Deriler, XX. yüzyılın ilkyarısı.

Görsel 29: Elbise Diken Yakut Kadını, XX. yüzyılın ilk yarısı.

Bazı kaynaklara göre, Yakutların geleneksel giyim tarzının oluşumu tarihsel olarak birkaç aşamada gerçekleşmiştir. Bu aşamalardan ilki XVIII. yüzyılın ortalarına kadar devam eden dönemdir. Bu dönemde antik ritüel kıyafetleri, geleneksel ritüel kültürünün başlıca unsurudur. Bu dönemde ayrıca inanç ile giyim birbirleriyle yakın ilişki içerisindeydi: “Boynuzlu başlık, kartal tüyleriyle kaplanmış kürk ceketler, vb.”³⁵⁸ Bilhassa XVIII. yüzyıllarda Yakutların karışık formda ve çeşitli renklerde kürk parçalarından yapılmış kıyafetleri vardı. Giysinin tüm dikiş yerlerinde ve etrafında bir el genişliğinde beyaz rengeyiği kürkü bulunmaktaydı. Bu yüzyıllardaki Yakutların giysilerini Georgi³⁵⁹ şöyle tanımlamaktadır:

“Tüm giysi dar kolları, önü bağcıklı ve dizlere kadar uzanan bir dış paltodan oluşur. Yazlık süetin yakası ve kenarları, hayvan sinirleri kullanılarak iki veya üç parmak genişliğinde güzel desenler ve figürlerle işlenir. Etek kısmı ise, bir avuç genişliğinde beyaz at kılı veya başka bir kıl ile kenarlar süslenir. Aynı şekilde omuz kısımları da süslenir. Dikişler arasına pullar asarlar veya mavi ve kırmızı boya ile çizgiler yaparlar.”³⁶⁰

Görsel 30: Y. D. Strellov ve I. D. Novgorodov'un Kazılarında Çıkarılan Geleneksel Yakut Giyimi, XVIII. yüzyıl.

³⁵⁸ Romanova ve Duchesne, “Yakut Clothes of the 17th and 18th centuries, archaeology and restitution”, 135-36.

³⁵⁹ *Opisaniye vsekh obitayushchikh v Rossiyskom gosudarstve narodov* (Rus İmparatorluğunda Yaşayan Tüm Halkların Tanımı) isimli eserini 1799 yılında yazmıştır.

³⁶⁰ Okladnikov, *Yakutia Before Its Incorporation In The Russian State*, 294.

Görsel 31: *Yakut Kadın Giysisi*, XVIII. yüzyıl.

İkinci aşama XVIII. yüzyılın ortasından XX. yüzyıla kadar olan döneme denk düşmektedir. Bu dönemde gelişen ticaret ağları ile kıyafetlerde farklı toplulukların kültürel etkilerini daha belirgin bir şekilde görmekteyiz. Örneğin bu etkiler giysilerin kesimlerinde kendisini göstermektedir. Yaka, cep, puf ve manşet bunlardan bazılarıdır. Bu sayılanlara ek olarak cam boncuklar, pamuklu ve yünlü kumaş, ipek, Çin pulları, çizme düğmeleri, diki iğneleri, vs. bazı yeni metaların giysi yapımında ve süslemesinde kullanıma girmiştir. Bu tarz materyaller aynı zamanda zenginliğin göstergesi olarak da düşünülmektedir. Bütün bu etkilere ve yeniliklere karşın bu yüzyılda Yakutların giysilerinin büyük ölçüde geleneksel (şekillerde ve kesimlerde) kaldığı da ifade edilmektedir.³⁶¹

XIX. yüzyılın ortalarından itibaren ise, Yakut giysilerinde Rus etkisi belirgin hale gelmiştir. Üçüncü aşamada -XX. yüzyılın başlarından itibaren- kamusal alanın genişlemesiyle birlikte giysinin dekoratif bir anlam kazanmaya başladığı düşünülmektedir. Örneğin, “soğuktan

³⁶¹ Romanova ve Duchesne, “Yakut Clothes of the 17th and 18th centuries, archaeology and restitution”, 135-36.

korumayı amaçlayan kürkün orijinal öğeleri ortadan kaybolmuştur.” Yani, dekoratif kaygılarla kürkün imal edilme sebepleri göz ardı edilmeye başlamıştır.³⁶²

Görsel 32: Geleneksel Kıyafetiyle Bir Yakut Kadını, 1803.

Yakutlarla, bilhassa Ruslar olmak üzere, diğer halkların kültürel etkileşiminin artmasıyla XVIII. yüzyıldan itibaren Yakutların giysi yapım biçimlerinde ve süslemelerinde değişimler meydana gelmiştir. XIX. yüzyıl sonları ile ilgili bir alıntıda bu durum Seroşevski tarafından şöyle ifade edilmektedir: “Şimdi bezler, basmalar, ipekler, çuhalar aldı başını gidiyor; eski Saha giysileri ise, tilki, samur, vaşak, kunduz derisindendi... daha eskilerde ise at ve sığır derilerinden yapılırdı.”³⁶³ Bu ifadelerle giysi yapımında bir değişimin yanı sıra kullanılan hayvan derilerinin ve kürklerinin zamansal olarak öncelik ve sonralığına da işaret edilmektedir.

Yakut giysilerinde birden fazla hayvanın kürkü kullanılmaktadır ve bu tür giysiler çok katmanlı bir yapıdadır.³⁶⁴ Örneğin bazı Yakut erkeklerinin giydikleri palto benzeri giysilerde at ve tavşan kürklerinin kullanıldığından ancak alt kısımlarında samur kürkünün tercih

³⁶² Iya Pokatillova vd., “Traditions of Yakut Winter Clothing”, *Advances in Social Science, Education and Humanities Research*, sy 374 (2019): 152.

³⁶³ Seroşevsky, *Saka Yakutlar*, 88.

³⁶⁴ Iya Pokatillova, “Traditions of Yakut Winter Clothing”, 152-53.

edildiğinden söz edilmektedir. Ayrıca bu tarz paltolar tilki, geyik, kunduz ve vaşak derisinden de imal edilebilmektedir. Paltonun astarı yapılırken ise daha dayanıklı olması nedeniyle sincap ve gelincik derisi kullanılmaktadır.³⁶⁵

Yakut kadınlarının giysilerine özel olarak değinecek olursak, XVIII. yüzyıla kadar arkeolojik olarak kadın giysilerinden haberdar değiliz. Bu yüzyıldan sonra gerçekleşen arkeolojik kazılarda kadınlara ait süs eşyalarının çok sık kullanıldığı ceketler bulunmuştur. Aynı zamanda bu ceketlerin at üzerinde hareket serbestliği sağlaması açısından alt kısımlarının genişletildiği veya yırtıldığı tespit edilmiştir.³⁶⁶ Bunlara ek olarak Yakut kadınlarının bilhassa tören ve davetlerde gümüşten bir başlık, uzun bir kolye, taç, küpe, uzun elbiseler ve bunların üzerlerine giyilen yelekler taktıkları ve giydikleri düşünülmektedir.³⁶⁷ Rusça *parcha* kelimesinden türetildiği düşünülen ve *parchevoi sanayax* adını taşıyan çok katmanlı (astarı gelincik kürkündendir ve kara su samuruyla kaplanmıştır. Etek kısmı ise vaşak tüyüyle süslenmiştir) bir Yakut kadın ceketinden de söz edilmektedir.³⁶⁸

XVIII. yüzyıldan kaldığı düşünülen *tygalsy* ya da *sanayak* isminde bir kadın giysisinden de bahsedilir. Bu giysinin tanımı şöyledir: “Çeşitli renklerdeki Çin pullarıyla süslenmiş ve üzerine gümüş ve bakır plakalar asılmış kırmızı renkle kaplı uzun bir kürk manto.” Yakutlar arasında Hristiyanlık yayılmadan önce bu giysi, çoğu Yakut kadını tarafından tercih edilirdi. Bu giysinin hazırlanması ise yaklaşık ekonomik nedenler başta olmak üzere bazı nedenlerden dolayı üç yıl kadar sürebilirdi.³⁶⁹ İlk olarak Lindenau’nun eserinde geçtiği söylenen ve *tyhylyk* adı verilen ve göğüs tarafına giyilen bir kadın önlükten bahsedilmektedir. XIX. yüzyılla birlikte bu önlüğün yavaş yavaş ortadan kaybolduğu da ifade edilmektedir. *Tyhlyk* ile bağlantılı olarak çeşitli metallerden bükülerek yapılmış ve boyun kısmına asılan boyun süslemelerinden (kolyelerden) de haber verilmektedir.³⁷⁰

Yakutların kullandığı geniş kürk ve mont benzeri giysilerin çoğu dış tarafı tüylü olmakla birlikte iç kesimleri kürkle kaplıdır. Bu durumun ise, giysiyi giyenin hareketini kolaylaştırdığı düşünülmektedir. Bu giysiler bazı durumlarda Yakutların kendilerinin ürettikleri bakır ve gümüşten metalik öğelerle süslenmiştir. Bu tarz giysilerin daha özenilerek hazırlanmış örneklerini Yakut şaman cübbelerinde görmekteyiz.³⁷¹ Yakutlar XVIII. yüzyıl ortalarından

³⁶⁵ Romanova ve Duchesne “Yakut Clothes of the 17th and 18th centuries, archaeology and restitution”, 137.

³⁶⁶ Romanova ve Duchesne “Yakut Clothes of the 17th and 18th centuries, archaeology and restitution”, 142.

³⁶⁷ Göher ve Timur, *Saha, Tuva ve Hakasya Müzik Kültürü Tarihsel ve Etnografik Bulgular Işığında*, 149.

³⁶⁸ Jochelson, *The Yakut*, 148.

³⁶⁹ Okladnikov, *Yakutia Before Its Incorporation In The Russian State*, 255.

³⁷⁰ Okladnikov, *Yakutia Before Its Incorporation In The Russian State*, 257.

³⁷¹ Romanova ve Duchesne, “Yakut Clothes of the 17th and 18th centuries, archaeology and restitution”, 135-36.

itibaren Ruslarda gördükleri yelek, kravat, fanila, mendil, ipek mendil gibi bazı giysi ve aksesuarlar da kullanmaktadırlar.³⁷²

Görsel 33: *Kışlık Kıyafetiyle Yakut Kadını, 1901.*

Görsel 34: *Kürk Manto ve Şapkalarıyla Yakutlar, XIX. yüzyıl sonu.*

³⁷² Seroşevsky, *Saka Yakutlar*, 96-97.

Görsel 35: *Yakut Erkek Giyimi Ön ve Arkadan Görünüm, XX. yüzyılın ilk yarısı.*

Görsel 36: *Yakut Kadın Giyimi Ön ve Arkadan Görünüm, XX. yüzyıl sonu.*

Görsel 37: Yakut Çocuk Giyimi Ön ve Arkadan Görünüm, XX. yüzyıl sonu.

Yakutlara özgü günlük giysiler arasında yer alan *son*³⁷³ veya *suon* adı verilen giysiler, “dolgun”, “şişman” ve “tombul” gibi anlamlara gelmektedir. Nispeten fakir insanlar bu giysinin ters çevrilmiş at, inek veya buzağı derisinden yapılan türünü giyerler.³⁷⁴ *Son*’un tanımı şu şekildedir:

“Dizlere kadar inen bir tür cübbe olup, yüzeyi muhtelif kumaşlarla, astarı ise tavşan, tilki kürkü veya pamukla kaplanmaktadır. Bu giysi çoğu zaman (kürk kısmı her zaman içeride olmak kaydıyla) doğrudan çıplak vücuda giyilmektedir. Yakutların milli giysisi haline geldiği de söylenen *son* tek yakalı olup, ikisi arka ve ikisi ön taraf için olmak üzere eşit boylardaki dört parçadan müteşekkildir.”³⁷⁵

Son’un haricinde Yakutların uzun yolculuklarda kürkten yapılmış, *sangjyah* adı verilen uzun bir palto giydikleri de ifade edilmektedir.³⁷⁶ Bu giysinin XVIII. yüzyıldan daha geriye kadar götürüleceği düşünülmektedir.³⁷⁷ Kadınların törenlerde giydiği *sangjyah* ise “gümüşten

³⁷³ Y. Vasilyev Yakutça sözlüğünde palto kelimesine karşılık yukarıda da zikrettiğimiz *son* tabirini vermektedir. (Vasilyev 1995, 212).

³⁷⁴ Jochelson, *The Yakut*, 145.

³⁷⁵ Seroşevsky, *Saka Yakutlar*, 89-90.

³⁷⁶ Pokatilova “Traditions of Yakut Winter Clothing”, *Advances in Social Science, Education and Humanities Research*, 152.

³⁷⁷ Okladnikov, *Yakutia Before Its Incorporation In The Russian State*, 253.

plakalar, boncuklar ve saçaklarla süslü” dır.³⁷⁸ Bu giysiye Rusça *dokha* denilmekte ve uzun bir gocuk olarak da tanımlanmaktadır. Bu kelimenin sözlükteki karşılığı da “kürk” ve “gocuk” olarak geçmektedir.³⁷⁹ Ancak bu kıyafetin kesim açısından zamanla değiştiği düşünülmektedir.³⁸⁰ Kuzey bölgelerinde özel kostüm bulunmadığı durumlarda, erkek Yakut şamanları kadın *sangıyahı* giyerek ayinlerini gerçekleştirirlerdi. Buna karşın güney bölgelerinde *sangıyahı*ın giderek seyrek görüldüğü de ifade edilmektedir.³⁸¹ Aynı zamanda bu giysi, ölen kişiye giydirilebildiği gibi evlenen gençler de bu giysiyi giyebilirler.³⁸²

Görsel 38: Eski Yakut Kadın Sangıyahı, XVIII. yüzyıl.

İmkânı olan her Yakut tarafından *ırbahı*³⁸³ denilen ve iç çamaşır işlevini gören bir tür iç gömleği kullanıldığı ifade edilmektedir. Bu gömleğin kadın ve erkekler için kesiminde bir farklılık bulunmadığı ve genellikle mavi renkte olduğu bilinmektedir.³⁸⁴ Gömleğe ilişkin bir

³⁷⁸ Göher ve Vural, *Saha, Tuva ve Hakasya Müzik Kültürü Tarihsel ve Etnografik Bulgular Işığında*, 150.

³⁷⁹ E. M. E. Mustafaev ve V. G. Serbinin, *Büyük Rusça - Türkçe Sözlük* (İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları, 1996), 202.

³⁸⁰ Seroşevsky, *Saka Yakutlar*, 89-90.

³⁸¹ Seroşevsky, *Saka Yakutlar*, 92-93.

³⁸² Okladnikov, *Yakutia Before Its Incorporation In The Russian State*, 253.

³⁸³ Y. Vasilyev sözlüğünde gömlek için *ırbahı* kelimesini vermektedir. (Vasilyev, 1995, 99).

³⁸⁴ Seroşevsky, *Saka Yakutlar*, 92-93.

kayıt Amerikalı seyyah G. Kennan'ın eserinde geçmektedir. Kennan, Yakutların -40 derece sadece bir gömlek ve bir koyun postu ceket giydikleri halde üşümediklerini hayretle anlatmaktadır.³⁸⁵ Buna ek olarak Yakutların, kaftan üzerine yaygın olarak kemer (Yakutça *kur*)³⁸⁶ kullandıkları bilinmektedir. Kemerler esasen iki parmak genişliğinde deriden yapılır ve üzerine bol bol bakır ve gümüş süslemeler bulunur.³⁸⁷ Deri parçalarıyla süslenmiş kemerler, giysilere asılan metal disklerle birlikte Yakutlar (kadın ve erkekler için) arasında giysi dekorasyonunda kullanılan önemli unsurlardır.³⁸⁸

Görsel 39: Yakut Kadın Kemer, XX. yüzyılın ilk yarısı.

Yakutlar *soğoluobak*, *aat*, *şlöm*³⁸⁹ ve *bashlyk*³⁹⁰ gibi isimlerle adlandırdıkları başlıklar kullanılmaktadır. Yakutlar arasında farklı biçimlerde ve çok sayıda başlık çeşitlerinden söz edilmektedir. Bunlar arasında eski olduğu herkesçe kabul edilen başlık hem erkekler hem de kadınlar tarafından kullanılmaktadır. Bu başlık,

“kırmalı kumaştan (bir zamanlar ise geyik kürkünden) yapılan, iç tarafı kürkle kaplı, kenarları sincap ya da köstebek kürküyle süslü bir tür kalpaktır. Kenarları, şakaklar hizasında, uzuyor ve kulaklık oluşturuyor. Her tarafta, özellikle şehir civarlarında

³⁸⁵ Kennan, *Tent Life In Siberia*, 324.

³⁸⁶ Yuriy Vasilyev, “Türkçe - Sahaca (Yakutça) Sözlük”, içinde *cehennem* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1995), 151.

³⁸⁷ Seroşevsky, *Saka Yakutlar*, 96-97.

³⁸⁸ Okladnikov, *Yakutia Before Its Incorporation In The Russian State*, 260.

³⁸⁹ Vasilyev, “Türkçe - Sahaca (Yakutça) Sözlük”, 28.

³⁹⁰ Okladnikov, *Yakutia Before Its Incorporation In The Russian State*, 258-9.

yaşayan Yakutlar arasında, kürk kulaklıklı veya kulaklıksız yuvarlak Rus (daha doğrusu Tatar) şapkaları çok yaygındır.”³⁹¹

Görsel 40: *Yakut Kadın Başlığı*, XIX. yüzyıl sonu.

Görsel 41: *Yakut Erkek Başlığı*, XX. yüzyıl sonu.

Bazı kaynaklar tarafından “boynuzlu, turna tüylü ve sorguç” (bazı kuşların tepesinde bulunan tüy demeti)lu erkek ve kadın başlıklarından bahsedilmektedir.³⁹² Aynı zamanda Yakut erkek ve kadınlarının çift başlık kullandıkları da ifade edilmektedir. Anlaşıldığı kadarıyla ilk başlık

³⁹¹ Seroşevsky, *Saka Yakutlar*, 88-9.

³⁹² Gömeç, “Saha Türkleri Üzerine Bir Özet”, 11.

olarak da ifade edilebilecek olan alt kısım kişinin kafasına sıkıca oturan kürkten oluşurken, üstteki kürk şapka ise görece ondan daha büyük olup ilk başlığın üstüne giyilmektedir.³⁹³ Yakutlar tarafından kullanılan başlıkların bazıları sivri uçludur ve sincap ve tilki kürkü ile şeritler halinde süslenmiştir. Başlığın yanlarında kulakları soğuktan korumak için parçalar bulunmaktadır. Başlıkların üzerindeki süslerden ve süs için kullanılan materyallerden kişilerin ekonomik durumları anlaşılabilmektedir.³⁹⁴ Aynı zamanda başlarına deriden yapılmış ve cam boncuklarla süslenmiş bir tür bant takan kadınların bekâr oldukları anlaşılmaktadır.³⁹⁵ Sivri uçlu başlıkların XIX. yüzyıldan önce daha yaygın olduğu düşünülmektedir. Ayrıca Yakutlar *Isiah* bayramına özel olarak uzun başlıklar giymektedir.³⁹⁶ Başlıkların yapımında genellikle kurt, tilki, siyah tay, samur ve “tilki pençesi” gibi hayvanlar kullanılmaktadır. Nispeten daha fakir olanlar ise başlıklarını ördek veya buzağı derilerinden imal etmektedir.³⁹⁷

Yakutların bilhassa soğuk havalarda başlıklara ek olarak eldiven kullandıkları da bilinmektedir. Bu eldivenlerin dış ve iç taraflarının kürk ile kaplı olduğu ifade edilmektedir. Eldivenler için tilki, kurt ve köpek gibi hayvanların tüyleri kullanılırken, astarın iç kısmı için tavşan, tilki ve sincabın kullanıldığı kimi kaynaklar tarafından vurgulanmaktadır.³⁹⁸ *Ütülük*³⁹⁹ denilen Yakut eldivenleri hep tek parmaklıdır. Beş parmaklı eldivenler, Rus eldiveni olarak adlandırılır. Yakut eldivenlerinin bilek kısmında yırtmaç bulunmaz. Bunun yerine kayıştan yapılmış bağcıklar vardır. Çalışma sırasında eldivenler çıkarılırken bu bağcıklara asılı vaziyette serbest bırakılır. Bu da insanlar için bir kolaylık sağlamaktadır.⁴⁰⁰ Yakutlar eldivenlerini süslerken “nebati süslemeler, dört yönü gösteren motifler ve bordürlerde ise geometrik diziler ve mozaik şekilleri” tercih etmektedirler. Buna karşın günlük eldivenler daha sadedir.⁴⁰¹

³⁹³ Pokatilova, “Traditions of Yakut Winter Clothing”, *Advances in Social Science, Education and Humanities Research*, 152-53.

³⁹⁴ Jochelson, *The Yakut*, 143-44.

³⁹⁵ Harding, *The Costume Of The Russian Empire*, 193.

³⁹⁶ Okladnikov, *Yakutia Before Its Incorporation In The Russian State*, 258-9.

³⁹⁷ Pokatilova, “Traditions of Yakut Winter Clothing”, *Advances in Social Science, Education and Humanities Research*, 152-53.

³⁹⁸ Pokatilova, “Traditions of Yakut Winter Clothing”, 154.

³⁹⁹ Vasilyev eldiven kelimesinin karşılığını *tarbax ütülük* ve *berçeecki* olarak vermektedir. (Vasilyev, 1995, 79).

⁴⁰⁰ Jochelson, *The Yakut*, 154; Seroşevsky, *Saka Yakutlar*, 96.

⁴⁰¹ Göher ve Vural, *Saha, Tuva ve Hakasya Müzik Kültürü Tarihsel ve Etnografik Bulgular Işığında*, 151.

Görsel 42/1: Yakut Eldiveni, XIX. yüzyıl sonu.

Görsel 42/2: Yakut Eldiveni, XIX. yüzyıl sonu.

Yakutlar ayakkabı için *atax tanaha*⁴⁰² kelimesini kullanmaktadır. Yakutlar arasında yaygın olarak kullanılan ayakkabılar her zaman kürk kısmı içeride olmak kaydıyla yapılmaktadır. *Sarı/sary* denilen işlenmiş deriden yapılan⁴⁰³ bu ayakkabılar genellikle üç parçadan müteşekkildir: “Arka kısım, burun kısmı ve taban. Burun kısmı her zaman yukarıya doğru kıvrılmıştır.” Yakutlar tarafından kullanılan ayakkabılar kullanım amaçlarına ve mevsimlere göre değişiklikler gösterebilmektedir. En karakteristik Yakut ayakkabısı *sary-eterbes* ya da “at derisi çizmesi” olarak adlandırılan ayakkabıdır. Bunlar at derisinin işlenmesinden imal edilir. Bu tür ayakkabıların rahat ve hafif oldukları söylenir.⁴⁰⁴ Yakutlar, çizme için ise *sappıki*⁴⁰⁵ tabirini kullanırlar. Kürkten yapılan ve *torbasa* denilen kışlık çizmeler, deriden imal edilme gibi ilkel özelliklerini muhafaza etmektedir. Bunlar kürk yüzeyi dışarıda kalmak kaydıyla,

⁴⁰² Vasilyev, “Türkçe - Sahaca (Yakutça) Sözlük”, 20.

⁴⁰³ Seroşevsky, *Saka Yakutlar*, 94-95.

⁴⁰⁴ Jochelson, *The Yakut*, 152-53.

⁴⁰⁵ Vasilyev, “Türkçe - Sahaca (Yakutça) Sözlük”, 55.

kısarak ya da geyiklerin bacak kısmından alınan deriden imal edilmektedir.⁴⁰⁶ Bazı kaynaklar Yakutların başlık kullanımında olduğu gibi iç içe iki ayakkabı giydiklerini ifade etmektedir. Bu çift ayakkabı, ana kürk ayakkabı ve onun üzerine giyilen nispeten daha kısa kürk ayakkabıdan oluşmaktadır.⁴⁰⁷

Görsel 43/1: *Yakutların Kullandığı Ayakkabıdan Bir Örnek, XIX. yüzyıl sonu.*

Görsel 43/2: *Yakutların Kullandığı Ayakkabıdan Bir Örnek, XIX. yüzyıl sonu.*

⁴⁰⁶ Seroşevsky, *Saka Yakutlar*, 94-95.

⁴⁰⁷ Pokatilova, "Traditions of Yakut Winter Clothing", 154.

Görsel 44: Kadın Kışlık Botu, XX. yüzyılın ilk yarısı.

Giyilen ayakkabılara ek olarak dana, tay ve yabani tavşan derisinden dikilmiş, uzun yolculuklar için vazgeçilmez olarak addedilen⁴⁰⁸ ve *ketençi*⁴⁰⁹ denilen çoraplar da ayakkabılarla aynı tarzda yapılmaktadır. Sadece çorapların burun kısmı yuvarlaktır.⁴¹⁰ Yakutların kullandıkları çoraplar, genellikle rengeyiği derisinden imal edilmektedir.⁴¹¹ Çoraplara ek olarak Yakutların giysilerinden daha kısa deri pantolonlar/*bürüüke*⁴¹² ile kıldan yapılmış dantelli kar veya rüzgâr gözlüklerin kullandığı da ifade edilmektedir.⁴¹³ Yakutların kullandıkları gözlüklerle ilgili olarak bazı kaynaklar, Kuzey Halkları Tarihi ve Kültürü Devlet Müzesi'nden XIX. yüzyıla ait kar gözlükleri bulunduğunu belirtmektedir. Onlara göre bu

⁴⁰⁸ Pokatilova, "Traditions of Yakut Winter Clothing", 154.

⁴⁰⁹ Vasilyev *çulku* ve *naskı* kelimelerini vermiştir. (Vasilyev, 1995, 55).

⁴¹⁰ Seroşevsky, *Saka Yakutlar*, 94-95.

⁴¹¹ Gömeç, "Saha Türkleri Üzerine Bir Özet", 11.

⁴¹² Vasilyev, "Türkçe - Sahaca (Yakutça) Sözlük", 212.

⁴¹³ Seroşevsky, *Saka Yakutlar*, 88-9.

gözlükler, “yoğun tipi altında ya da kardan yansıyan ışıktan korunmak için takılan eşyalardır.”⁴¹⁴

Görsel 45: İşlemeli Göz Korumalığı, XX. yüzyılın ilk yarısı.

Yukarıdaki paragraflarda kürkü konusunda değinilen bazı hayvanlara Yakutların destan ve efsanelerinde de rastlanmaktadır. Bunların başında Yakut dilinde *sahıl*⁴¹⁵ olarak adlandırılan tilki, *buobura*⁴¹⁶ olarak adlandırılan kunduz ve *kiis*⁴¹⁷ olarak adlandırılan samur gelmektedir. Bu hayvanlara ve daha başkalarına *Culuruyar Nurgun Bootur* destanında, birkaç yerde rastlanmaktadır:

“... bir kenarda boynuzlu kara tilki derisinden bir kalpak, bir kenarda da samurun ense derisinden koyu renk üzerine açık hatlı astarı olan bir kulaklık görmüş...” (4158).⁴¹⁸

“...vaşağın kara çizgili ön ayak derisinden, kunduzun kürkünün en iyisinden, tilkinin postunun en kırmızısından, samurun sırt postundan...” (466-469).⁴¹⁹

“üç samurun derisinden ayakkabılı, vaşağın derisinin en iyi yerinden çoraplı, çok esnek ve görkemli kutsal kamçılı, iki alaca geyiğin taşıyabileceği kadar çeyizli, üç duvarlı ambarda büyümüş...” (2410-2414).⁴²⁰

⁴¹⁴ Göher ve Vural, *Saha, Tuva ve Hakasya Müzik Kültürü Tarihsel ve Etnografik Bulgular Işığında*, 151.

⁴¹⁵ Vasilyev, “Türkçe - Sahaca (Yakutça) Sözlük”, 272.

⁴¹⁶ Vasilyev, “Türkçe - Sahaca (Yakutça) Sözlük”, 170.

⁴¹⁷ Vasilyev, “Türkçe - Sahaca (Yakutça) Sözlük”, 228.

⁴¹⁸ Murat Ersöz, *Culuruyar Nurgun Bootur* (Ankara: Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı, 2010), 367.

⁴¹⁹ Ersöz, *Culuruyar Nurgun Bootur*, 161.

⁴²⁰ Ersöz, *Culuruyar Nurgun Bootur* 269.

Y. Vasilyev tarafından verilen *Er Sogotoh* destanında kahramanın yaşadığı yer anlatılırken hayvanlardan örnekler verilir. Bu örnekler Yakutların hemhal oldukları ve yaşadıkları coğrafya da bulunan hayvanları tanıyabilmemiz açısından önemlidir:

“... O’nun zengin ormanı arslanlı, vahşi ayılı, mavi kurtlu, budaklı boynuzlu gergedanlı, ren geyikli, çizgili samurlu, benekli vaşaklı, kara sincaplı, kahverengi tilkilidir. Kışı olmayan geniş, büyük ülkesinde kartallar çığlık atar, beyaz turna dans eder, şakrak kuşu öter, bülbül şarkı söyler, çayır kuşu nağmeler mırıldanır, serçe havalanır, makas kanatlı kuşlar inip kalkarlar, ... bitkileri sararmaz, iğne yaprakları dökülmez, kozalağı düşmez.”⁴²¹

Yine aynı destan metninde *Er-Sogotoh*’un giyiminden bahsederken bu sefer hayvanlardan kürkleri bağlamında söz edilmektedir:

“O’nun giyim-kuşamı ise; içi kıymetli samur kürk paltolu, mavi kurt kürkü abalı, obur kunduz kürkü şapkalı, güderi pantolonlu, ipekli kalçalıklı, gümüş kenarlı, süslü çizmeli, işlemeli çoraplı, gümüş kayışlı, ipek kumaşlı, Çin atlası çantalı, çuha tütün keseli, kolyeli, çakmak taşlı ve kavlı, pençesiyle, başıyla, yumuşak vaşak derisi tüyünden yataklı, kara tüyünden yorganlı, kuğu tüyü yastıklı.”⁴²²

Kus Debiliye destanında sazan balığından ve samurdan arka arkaya bahsedilmektedir:

“Sazan balığının karaciğeri gibi yumuşayın, samur derisi gibi rahat şeylere alışın.”⁴²³

Ucurğay Baatır isimli destan metninde ise yaşlı bir adam tasvir edilirken, hayvan deri ve kürklerinden bahsedilmektedir:

“...sincabın sırt derisinden yapılmış mantolu, karın derisinden yapılmış pantolonlu, tüylü şapkalı, ön ayaklarının derisinden yapılmış eldivenli, arka ayaklarının derisinden yapılmış şapkalı yaşlı bir adam varmış.”⁴²⁴

Yukarıda verilen *Er Sogotoh*, *Culuruyar Nurgun Bootur*, *Kus Debiliye* ve *Ucurğay Baatır* destan metinlerinde geçen hayvanlara bakıldığında, daha çok bu hayvanlardan sahip oldukları kürklerin insanlar tarafından çeşitli giysilerin yapımı için kullanılması yönüyle bahsedildiği anlaşılmaktadır. Bu durum, Yakutların ve Yakut şamanlarının kostüm yapımında ve bunların

⁴²¹ Vasilyev, Kirişçioğlu, ve Killi, *Saha (Yakut) Halk Edebiyatı Örnekleri*, 14.

⁴²² Vasilyev, *Saha (Yakut) Halk Edebiyatı Örnekleri*, 16.

⁴²³ Doğan Çolak, ed., *Saha Destanları Kus Debiliye Destanı* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2022), 65.

⁴²⁴ M. Fatih Kirişçioğlu ve Doğan Çolak, *Türk Dünyası Masal Araştırmaları*, ed. Fatma Ahsen Turan ve Mehmet Naci Önal (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, 2023), 614.

süslemesinde kullandıkları hayvan kürk ve derileri konusunda bazı veriler sağlayabilir. Yakutların kürk ve besin için avladıkları hayvanlar esasen, Yakut şamanlarının kostümlerinde gerek parçalarıyla gerekse de bu hayvanları temsil eden çeşitli pendentiflerle yer almaktadır. Bu hayvanlar aynı zamanda Yakut destan metinlerinde de yer almaktadır.

3. BÖLÜM: YAKUT ŞAMANİZMİ

3.1. Yakut Şamanizminin Genel Özellikleri ve Yakut Mitolojisi

Yakutlar şamanlar için *ojun/oyun* kelimesini kullanır. Ancak kadın şamanların *udagan*, *ödegön* veya *utagan* olarak adlandırıldıkları da bilinmektedir.⁴²⁵ Bunlara ek olarak bazı kaynaklar, Yakut şamanizminde ak ve kara şaman ayrımından da bahsetmektedir. Buna göre, ak şamanlar için *ajy ojuna* ve kara şamanlar için ise *abasy ojuna* tabirleri kullanılmaktadır.⁴²⁶

Yakut şamanlarına insanların başvurma sebepleri, Yakut Şamanizmi hakkında bizlere ipuçları verebilir. Yakut şamanizmine dair gözlemlerini XIX. yüzyılın ortalarında yazmış Seroşevski'ye göre bu sebepler arasında ileride olabilecek ve/veya olmuş olayları öğrenmek için fal bakmak, kayıpları bulmak, bereket dilemek, kötü ruhların insanın bedenini istila etmesiyle oluşan hastalıkları sağıltmak⁴²⁷, düğün ve *Isiah* gibi festivallere katılmak sayılabilir.⁴²⁸

Tüm toplumlarda bahar mevsimini karşılamak için festivaller, kutlamalar ve törenler düzenlemek yaygındır. Yakutların geleneklerinde bahar kutlamaları yazın karşılanması anlamına gelen *Isiah* yani “kımız bayramı” olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bayram *Isöch*, *Isök* ve *Uüsöch* gibi değişik isimlerle de anılmaktadır.⁴²⁹ *Isiah* bayramında “tören alanına yarım ay şeklinde genç “Ak Ağaç”lar dikilir. Alanda ateşler yakılır.”⁴³⁰ Bunun ardından *Ürün Ayı Toyon*’nun şerefine dokuz bardak kımız içilir.⁴³¹ *Isiah* sadece bahar mevsiminde değil aynı zamanda düğün öncesinde, barış yapılırken veya herhangi bir sevinçli olayla ilgili de

⁴²⁵ Holmberg, *Mythology of All Races*, 4:498-9.

⁴²⁶ Troshchanskii, *Shamanism In Siberia Russian Records of Indigenous Spirituality*, ed. Andrei A. Znamenski (New York: Springer-Science+Business Media, B.V., 2003), 116-17.

⁴²⁷ Troshchanskii, *Shamanism In Siberia Russian Records of Indigenous Spirituality*, 106.

⁴²⁸ Seroşevsky, *Saka Yakutlar*, çev. Arif Acaloğlu (İstanbul: Selenge Yayınevi, 2007), 222.

⁴²⁹ Muvaffak Duranlı, “Yakov İvanoviç (Jakob İogann) Lindenau ve Onun Çalışmalarında Yakutlar”, *The Journal of Siberian Studies* 1, sy 1 (2013): 15. Bazı kaynaklarda “at doğurganlığı şenliği” olarak bahsedilmektedir. (Sinor ed., 2000, 129). Pekarskiy’in sözlüğünde “serpme, ruhani ayinde kımız serpmesi, ilkbaharın (mayıs sonunda) veya yazın (haziran nihayetinde) kısrağ sütünün bol olduğu sıralarda *ayığ* veya *Ağr Toyon*’un şerefine tertip edilen büyük kımız bayramı” olarak tanımlanmıştır ve bu şenlikler esnasında ateşe kımız serpiştirildiği ifade edilmiştir. (Pikarskiy, 1945, 423).

⁴³⁰ Yaşar Kalafat, *Türk Halk İnançlarında Renkler* (Ankara: Berikan Yayınevi, 2012), 51-2.

⁴³¹ Yusuf Ziya Yörükhan, *Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri Şamanizm* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2014), 57.

düzenlenebilir.⁴³² Buna örnek olarak, aşağı dünya ruhlarıyla mücadeleyi konu edinen *Culuruyar Nurgun Bootur*⁴³³ destanı verilebilir. Bu destanda *Isiah*, kahramanı büyük bir savaşa göndermek amacıyla ya da kahramanın savaştan zaferle dönmesi şerefine kutlanır.⁴³⁴ Toplumun da aktif olarak iştirak ettiği bu bayramlarda danslar edilir, yarışmalar yapılır ve şarkılar söylenir.⁴³⁵ Bu bayramda şamanlar da yer almakta ve bazı kaynaklara göre bunlar bayramı yönetmektedir.⁴³⁶ Bu durumu Potapov şöyle anlatmaktadır:

“*Isiah* 9 delikanlı ve 8 iffetli kızın katılımıyla yapılır; ayini Ak şaman veya muhterem yaşlı kam yapar. Tanrılara dualı yönelme (*algıs*) esnasında, o, sağ elini delikanlılara, sol elini kızlara dokundurur (üzerlerine koyar). Hepsi de yüzleri doğuya dönük olarak ayakta dururlar, ellerinde ise, içinde *kumis* olan kaplar vardır ve kamın söylediklerini tekrar ederler.”⁴³⁷

Görsel 46: Kırmızı Festivalinde Yapılan Dans, 1902.

Isiah bayramı, XIX. yüzyıl sonlarında Seroşevski'nin gördüğü kadarıyla “çay ve votka” gibi farklı kültürlerden etkilenilerek kullanıma giren ürünlerden dolayı bir çöküş yaşamaktadır. Ancak burada mantalitenin değişmiş olabileceği de göz önünde bulundurulmalıdır. Aynı

⁴³² Seroşevsky, *Saka Yakutlar*, 148-51.

⁴³³ Ersöz, *Culuruyar Nurgun Bootur*, 84. İngilizce baskısına bir önsöz yazan Vasily Ivanov, bu destan metninin Yakut yazar, bilim adamı ve *olonhohut* olan Platon A. Oyunskiy tarafından 1930-32 yılları arasında kaydedildiğini ve ilk defa tam metin olarak Rusça 1975 yılında yayımlandığını ifade etmektedir. (Oyunsky, 2014, vii).

⁴³⁴ Ersöz, *Culuruyar Nurgun Bootur*, 99.

⁴³⁵ Kalafat, *Türk Halk İnançlarında Renkler*, 50.

⁴³⁶ Ahmet Yaşar Ocak, *Alevi ve Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2010), 176.

⁴³⁷ Leonid Pavloviç Potapov, *Altaylılar Etnik Yapıları ve Kültürel Varlıkları Makaleler*, çev. Atilla Bağcı (Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 2014), 79.

zamanda kimi kaynaklar tarafından XX. yüzyılın ortalarında *Isıah*'ın Hıristiyanlığın da tesiriyle, “milli ittihad bayramı”na ve eğlenceye dönüştüğü ifade edilmektedir.⁴³⁸

Görsel 47: “Ysyakh” Festivali, 1910.

Yakut Şamanizminin genel özelliklerinden diğeri Yakut şamanlarının “üst” ve “alt” şamanlar olarak iki kategoride değerlendiren yaklaşımdır. Bu kategorizasyona ek olarak şamanlar zayıf, orta ve üstün derecede güç sahibi olarak da sınıflara ayrılabilir. ⁴³⁹ V. M. Mikhailovski bu sınıflandırmanın şamanların yardımcı ruhlarından olan *amagat*larının gücüne göre olduğunu söylemektedir.⁴⁴⁰ Bu durumun bir göstergesi de her şamanın istediği her şeyi yapamayacağıdır. Örneğin bazı kaynaklara göre “zayıf (aşağı)” şamanlar, esasen şaman olmaktan ziyade “isterik ve acayip” kimselerdir. Bunlar rüya tasvir edebilirler ve fal bakabilirler. “Orta” şamanlar, büyü gücüne sahiptirler. “Üstün (ulu)” şamanlar ise, “fevkalade kudretiyle” sıvrılmış kimselerdir.⁴⁴¹

Tüm şaman geleneklerinde olduğu gibi Yakut şamanlarının da ruhlarla olan münasebetinden bahsedebiliriz. Yakut şamanlarının yukarıda bahsettiğimiz çeşitli nedenlerle yaptıkları

⁴³⁸ İnan, *Eski Türk Dini Tarihi*, 50-51; Ziya Gökalp, *Türk Medeniyeti Tarihi*, ed. İsmail Aka ve Kazım Yaşar Koprıman (İstanbul: Kültür Bakanlığı Ziya Gökalp Yayınları, 1976), 66.

⁴³⁹ V. Vasilyev, “Saha Halkının Kamlığı,” *Yaşayan Eski Türk İnançları Bilgi Şöleni: Bildiriler* içinde, ed. Ülkü Çelik Şavk vd., çev. Timur B. Davletov (Ankara: Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2007), 26.

⁴⁴⁰ V. M. Mikhailovski, “Sibirya ve Avrasya’da Şamanizm II”, içinde *Sibirya’dan Balkanlara Şamanlar ve Cadılar Cilt I*, ed. Ceren Sungur (İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2022), 97.

⁴⁴¹ Mikhailovski, “Sibirya ve Avrasya’da Şamanizm II”, 97.

ayinlerde ruhlar, ayin esnasında kendilerine yardımcı olmaktadır.⁴⁴² Hatta Yakut şamanlarının ayinlerini, bu ruhlar aracılığıyla gerçekleştirdikleri ifade edilmektedir.⁴⁴³

Çoğu şaman geleneğinde olduğu gibi şamanların kendine özgü kostüm ve aksesuarları bulunur. Prokofyeva XX. yüzyılın ortalarında yaptığı gözlemlerle Yakut şamanlarının kostümünün “kaftan, davul, tokmak, şapka, eldiven, pantolon ve göğüslükten” ibaret olduğunu ifade etmektedir. Şamanların sahip olduğu bu kostüm parçalarının sayısı, coğrafyaya göre değişebilmektedir. Şaman, “çok önemli olmayan hallerde kostüm giyinmeden tören yapar veya sadece göğüslük takar veyahut da tay derisinden yapılan genç kıy kürkü (örneğin, Kolımsk Yakutları) giyinir.”⁴⁴⁴ Her Yakut şamanı, burada sayılan bütün aksesuarlara sahip olmamasına karşın belli başlı eşyaları bulunmaktadır. Buna ek olarak, Yakut şaman kostümlerinde coğrafi ve iklimsel özelliklerin yanı sıra ekonomik ve sosyo-kültürel gibi birtakım durumlar neticesinde ortak olarak kullanılan bazı pendentifler (cübbe de bulunan *amagat*, güneş ve ay gibi) de bulunmaktadır.

Yakutların şamanizm bağlamındaki evren anlayışına dair Eliade, Vasilyev ve Pekarskiy gibi çeşitli kaynaklarda etnolojik derlemeler dağınık şekilde bulunmaktadır. Bazı kaynaklar, Yakutlarda sekiz köşeli bir evren tasarımdan⁴⁴⁵ söz eder. Evrenin dikey (gök-yer-yeraltı) ve yatay (literatürde karşılığı daha kısıtlıdır) olmak üzere iki eksende tasvir edildiği de bilinmektedir.⁴⁴⁶ Dikey yani üç katmanlı evren düşüncesinin en üst katında “ak yaratıcı” ve “beyaz efendi” olarak da adlandırılan *Ürüng-Ayığ-Toyon*⁴⁴⁷ ve buna bağlı *ayı* adı verilen iyilik kaynağı olan ruhlar bulunmaktadır.⁴⁴⁸ Orta dünya, üçlü katmanın ortasında yer alır. Bu dünyanın en büyük ruhu, insanların ve hayvanların yardımına koşan ve tabiatın iyiliği için çaba harcayan iyi kalpli *Aan Alahçın Xotun*’dur.⁴⁴⁹ Yeraltı dünyasında ise karşımıza, ihtiyar bir insan olarak tasvir edilen *Arsan Duolay* çıkmaktadır.⁴⁵⁰ *Arsan Duolay*’a bağlı kötücül karakterdeki ruhlar, *abaahı* kelimesi ile karşılanmaktadır.⁴⁵¹ Yukarıda bahsedilen iyi ve kötü

⁴⁴² Alekseyev, *Türk Dilli Sibiry Halklarının Şamanizmi*, 98-99.

⁴⁴³ Alekseyev, *Türk Dilli Sibiry Halklarının Şamanizmi*, 98-99.

⁴⁴⁴ Yekaterina Dmitriyevna Prokofyeva, *Sibiry Halklarının Şaman Kostümleri*, çev. Atilla Bağcı (Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 2014), 39.

⁴⁴⁵ Fuzuli Bayat, *Türk Mitolojik Sistemi I* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2007), 45; Uno Holmberg, *Mythology of All Races*, c. 4 (New York: Cooper Square Publishers, Inc., 1964), 308.

⁴⁴⁶ Bayat, *Türk Mitolojik Sistemi I*, 54.

⁴⁴⁷ *Ürüng-Ayığ-Toyon* kelimesi için yararlandığımız çalışmalarda *Yürüng Ayı Toyon*, *Ürün Ayı Toyon*, *Ürüng Ayı*, *Ürüng Ayı Toyon*, *Ürün Aar Toyon*, *Aar Toyon* ve *Ürüng-Ayığ-Toyon* ifadeleri geçmektedir. Biz her kaynağın tercih ettiği şekli vermeye çalıştık.

⁴⁴⁸ İbrahim Dilek, *Türk Mitoloji Sözlüğü* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2021), 129.

⁴⁴⁹ Vasilyev, “Sahalarda Tanrılar ve Ruhlar”, *TÖMER Dil Bilgisi Türkoloji Özel Sayısı*, 1994, 89.

⁴⁵⁰ Dilek, *Türk Mitoloji Sözlüğü*, 19.

⁴⁵¹ Dilek, *Türk Mitoloji Sözlüğü*, 19.

ruhları (iyeleri) bazı kaynaklar *iççi* kelimesiyle tanımlamaktadır.⁴⁵² Yakut mitolojisinde ruhlarla çok sık karşılaşılmaktadır. Yakutların inanışına göre tabiattaki var olan her şeyin bir ruhu yani sahibi vardır.⁴⁵³ Örnek verecek olursak, bunlardan biri *U iççite* veya *Ukulaan Toyon* olarak adlandırılan su ruhudur.⁴⁵⁴

Yakut Şamanizmi ile ilgili önemli olan bir başka motif ise, ağaçtır. Ağaç ile farklı toplumların mitolojik anlatılarında çoğu zaman ortak bir unsur olarak karşılaşılmaktadır. Yakut mitolojisinde ağaç motifi, J. P. Roux'un bahsettiği menşe mitine⁴⁵⁵ ek olarak, insanların ruhlarının kuş biçiminde ağacın dallarında yer almasına⁴⁵⁶ ve tanrının ilk şamanı gökte yarattıktan sonra onun evinin kapısına sekiz kollu bir ağaç dikmesine⁴⁵⁷ kadar farklı bağlamlarda karşımıza çıkmaktadır. Özellikle Yakut destanlarında bahsedilen yaşlı kutsal ağaç ve bu ağacın kökünde bulunan bengu suyundan çokça bahis vardır.⁴⁵⁸

Kozmogonik figürler olarak güneş ve ay motiflerine yüklenen anlamlar, Yakut mitolojisi ve şamanizmi hakkında bizlere ipuçları verebilir. Güneş *kün*⁴⁵⁹ olarak adlandırılmakta ve antropomorf bir varlık biçiminde düşünülmektedir. *Kün Kübey Hotun* olarak bilinen güneş, yukarıda değindiğimiz yaratıcı tanrı *Yüryüng Ayu Toyon*'un hatunu olarak düşünülür. *Iy*⁴⁶⁰ olarak adlandırılan ay ise bu durumda *Yüryüng Ayu Toyon*'a denk düşmektedir.⁴⁶¹ Yakutlar'ın yıldızlar ile ilgili düşünceleri ise, onların soğuk ve sıcak havalarla birlikte anılmaları bağlamında gelişmektedir.⁴⁶² Şamanların “soğuk getiren yıldızlarla savaşmaları”na dair anlatılar bulunmaktadır.⁴⁶³ Genel olarak Yakut mitolojik anlatılarında ve destanlarda “Yer Ana”, canlı bir varlık olarak betimlenen,⁴⁶⁴ besleyici gücüyle ön plana çıkan ve bolluk-bereket ile özdeşleşen bir varlıktır.⁴⁶⁵

⁴⁵² Dilek, *Türk Mitoloji Sözlüğü*, 407.

⁴⁵³ Dilek, *Türk Mitoloji Sözlüğü*, 407; Roux, *Orta Asya'da Kutsal Bitkiler Ve Hayvanlar*, 35; Seroşevski *Saka Yakutlar*, 253-4.

⁴⁵⁴ Fuzuli Bayat, *Türk Mitolojik Sistemi 2* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2018), 245.

⁴⁵⁵ Roux, *Orta Asya'da Kutsal Bitkiler Ve Hayvanlar*, 358.

⁴⁵⁶ Yaşar Çoruhlu, *Türk Mitolojisinin ABC'si* (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 1999), 121.

⁴⁵⁷ Rövsen Alizade, *Türk Mitolojisinde Kültler* (İstanbul: İstanbul Aydın Üniversitesi, 2012), 55.

⁴⁵⁸ Vasilyev, Kirişçioğlu, ve Killi, *Saha (Yakut) Halk Edebiyatı Örnekleri*, 13-15.

⁴⁵⁹ Yuriy Vasilyev, “Türkçe - Sahaca (Yakutça) Sözlük”, içinde *kün* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1995), 103.

⁴⁶⁰ Vasilyev, “Türkçe - Sahaca (Yakutça) Sözlük”, içinde *Iy* 20.

⁴⁶¹ Bayat, *Türk Mitolojik Sistemi 1*, 301-2.

⁴⁶² Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi II. Cilt* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014), 261.

⁴⁶³ Ksenofontov, *Yakut Şamanlığı*, 285.

⁴⁶⁴ Süheyla Sarıtaş, *Türk Mitolojisine Giriş*, ed. Fatma Ahsen Turan ve Meral Ozan (Ankara: Gazi Kitabevi, 2015), 56.

⁴⁶⁵ Alizade, *Türk Mitolojisinde Kültler*, 46.

Yakut mitolojisindeki yön tasavvurlarında ise, güney yönü “cennet yanı” olarak tasavvur edilmektedir.⁴⁶⁶ Böyle düşünülmesine dair bir yorum, Yakutların Lena boylarına (yani Baykal’ın kuzeyine) göç etmeden evvel, yaşadıkları güney bölgelerine verdikleri önem ile ilişkilidir. Kuzey, soğuk rüzgârların estiği, insan ve hayvanların barınmadığı bir diyar olarak kabul görmektedir.⁴⁶⁷ Başka bir ifadeyle, “doğu ve batı iyi ruhların yeri; kuzey ise kötü ruhların yeridir.”⁴⁶⁸ Son olarak Yakut mitolojisindeki ölüm tasvirine bakacak olursak, U. Holmberg gibi araştırmacıların öne sürdüğü ruhlarla ilgili bir anlatı çıkmaktadır. Bu anlatıda özetle, kişide üç tür ruh (her nesnede bulunan ruh, *ör* ve *kut*) bulunduğu ve kişinin ölmesi için bu üç ruhunda yok olması gerektiği ifade edilmektedir. Ancak bu görüşe karşı çıkan Potapov⁴⁶⁹ gibi etnograflar da bulunmaktadır.

3.2. Yakutların Tanrı, Ruh ve Ölümle İlgili İnanışları ve Defin Adetleri

Yakutların inancısında yaratıcı olan büyük bir tanrının varlığı görülmektedir. Ancak bunun yanında iyi ve kötü olmak üzere çeşitli ruhlar ve varlıklar da bulunmaktadır. Bu ruhlar insanlardan tamamen bağımsız bir şekilde yaşamamakta, tam aksine insanlara musallat olabilmekte, onları hastalandırabilmekte ve hatta öldürebilmektedir. Yakutlardaki ölüm inancı da bu kötü ruhlarla ilişkili bir şekilde değerlendirilmektedir. Yakut şamanlarının hastalıkları sağaltırken de bu temel motivasyon, karşımıza çıkmaktadır. Yakutların ölümlerle ilişkisine bakıldığında ise, korkuyla birlikte saygının olduğu görülmektedir. Ölünün ruhundan korkulduğu için bazen ölen kişiyi çadırında bırakıp terk ederlerken bazen de ölünün etrafta başıboş dolaşan ruhunu ölümler diyarına “göçürülmesi” için şamanlara başvurumaktadırlar. Bu durum aynı zamanda Yakut şamanlarının toplumsal görevlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yakutlarda “tanrı” kelimesinin karşılığı olarak *tangara*⁴⁷⁰ *tanara*⁴⁷¹ ve *toyon*⁴⁷² gibi çeşitli tabirler verilmektedir. Evrenin üst katmanında kaim olan, Yakutların en büyük tanrısı olarak

⁴⁶⁶ Ögel, *Türk Mitolojisi II. Cilt*, 395.

⁴⁶⁷ Vasilyev, Kirişcioğlu, ve Killi, *Saha (Yakut) Halk Edebiyatı Örnekleri*, 29.

⁴⁶⁸ Margaret Stutley, *Şamanizm*, çev. Sinan Köseoğlu (İstanbul: Say Yayınları, 2023), 87.

⁴⁶⁹ L. P. Potapov, *Altay Şamanizmi*, çev. Metin Ergun (Konya: Kömen Yayınları, 2012), 115.

⁴⁷⁰ Harun Güngör, *Türkler Ansiklopedisi*, 3: 463-64. *Tangara* terimine kaynakların yükledikleri anlamlara değinilecek olursa F. Bayat, Yakutlarda *tangara* teriminin semavi ruhları bildirdiğinden söz etmektedir. Yazar aynı zamanda bu terimin “Yakut Türklerinde kullanım genişliği kazanmış ve ışıklı gök ruhlarının adına dönüşmüştür” de demektedir. Yazara göre bu terim “tanrı adının ilkel gök anlamı kapsamında gelişme sergilemiş” ve genellikle iyi olan gök ruhlarına verilen bir ad olabilir. (Bayat, *Türk Mitolojik Sistem I*, 31, 359). Holmberg ise, Yakutların kullandığı *tangara* kelimesinin “cennet, gökyüzü” tabirlerine karşılık geldiğini söylemektedir. Yazar buna ek olarak Yakutların mezkûr kelimeyi odun, taş gibi farklı nesneleri ifade etmek için de kullandıklarını ifade etmektedir. (Holmberg, 1964, 391). H. Tanyu, bu kelimenin Yakutça’daki “ses ayrışımı” hadisesi ile “Tanrı” kelimesinden dönüştüğünü ileri sürmektedir. (Hikmet Tanyu, *İslamlıktan Önce Türklerde Tek Tanrı İnancı* (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1980, 7). U. Harva, XX. yüzyıl başlarında Yakutların

bahsedilen ve her şeyin yaratıcısı olan *Ürün Ayu Toyon*'dur.⁴⁷³ Rusların Yakutlar üzerindeki Hristiyanlaştırma politikaları neticesinde Yakutların büyük yaratıcısı kiliselerde şerefine dua edilen, mum yakılan ve ibadet törenleri yapılan Ortodoks tanrısıyla karıştığı ve bütünleşerek yeni bir anlam kazandığı ifade edilmektedir. Örneğin, Yakutlar zamanla onu *Nikola*, bazen “kutsal ihtiyar” (*Tangara*, *Ai-Tangara*) olarak adlandırırlar.⁴⁷⁴ Yakutların tanrıları “yukarıdaki” ve “aşağıdaki” olarak ikiye ayırdıkları da ifade edilmektedir. Buna göre yukarıdaki tanrılar, nispeten edilgendir ve insanlarla ilgilenmezler. Aşağıdaki tanrılar ise, yeryüzü ve insanlar ile daha çok alakadar olurlar.⁴⁷⁵ Ayrıca Yakutların dünya yaratılış efsanesinde de tanrı ve şeytan ikilemi gözükmemektedir.⁴⁷⁶

Yaratıcı tanrının dışında iyi ve kötü ruhlar, Sibiryalı halklarının neredeyse tamamında çeşitli hayvan kurbanları ile memnun edilmeye çalışılmıştır. Bu ruhların bazıları (*ayuu*) evreni ve doğayı korurken diğerleri (*abasy*) insanlar ve hayvanlara zarar verebilmektedir.⁴⁷⁷ Yakutlar arasında *Ürün Ayu Toyon* haricinde en çok tanınan varlık, Yakutların bereket kültürünün temel figürü olan *Ayzıt* ya da *Ayısıt*'tır.⁴⁷⁸ Bu varlık, *Umay* kültürünün Yakutlardaki karşılığı olarak kabul edilmektedir.⁴⁷⁹ İnanişâ göre *Ayzıt*, göğün doğu kısmında güneş doğduğu yerde yaşar.

tangara kelimesini, Hristiyan tanrıları ve ikonlardaki azizler için kullandıklarını söylemektedir. Bu kelimenin gökyüzü anlamındaki kullanımının ise halk şiiri ve destanlarda kaldığını ifade etmektedir. (Harva, 2015, 113). İ. Kafesoğlu, Ü. Günay ve H. Güngör kitaplarında Altaylıların *tös* dedikleri şeye Yakutların bazen “keçeden, paçavradan, kayın ağacı kabuğundan, bazıları da hayvan derilerinden yapılan sembollere *tangara*” dediklerini söylemektedir. Bu semboller torbalarda muhafaza edilerek duvarlara asılabilmektedir. Yakutlar ava veya yolculuğa çıkmadan önce iyi şans dilemek amacıyla bu sembollerin üzerlerine saçı saçar ve onları yağlarlardı. Ü. Günay ve H. Güngör'e göre, Yakutlar bunları kuş ve daha özelinde ise kartal sembolü ile özdeşleştirmişlerdir. Kartalın Gök-Tanrı'nın sembolü sayıldığına dair görüş, bunda etkili olmuş olabilir. (Kafesoğlu, 2014, 90); (Ü. Günay ve H. Güngör, 2003, 81-2). A. İnanişâ ise bu terime *tanara* adını vermektedir. (İnanişâ, 2017, 4).

⁴⁷¹ Vasilyev, “Türkçe - Saha (Yakutça) Sözlük”, içinde *tanara*, 260.

⁴⁷² Maria Kosko, *Shamanism an Encyclopedia of World Beliefs, Practices, and Culture*, 608-9; Ümit Şahin, “Saha (Yakut) Türklerinin Geleneksel İnanişâlarında Hristiyanlık İzleri”, 272. A. İnanişâ *Toyon* kelimesi için şu anlamı vermektedir: “Bu kelime büyük ilahlara (iyi ve kötü tanrılara) sıfat olarak kullanılıyor.” (İnanişâ, *Makaleler Ve İncelemeler II. Cilt*. 1991, 368). Kirişçiöğlu ve Çolak Pekarskiy (*Yakut Dili Sözlüğü* İstanbul 1945) 'in bu kelimenin “muhtar, efendi ve hükümdar” manalarında da kullanıldığını ve ayrıca bir sıfat olarak ayı ve kartala verilebildiğini de söylemektedir. Kartal için *toyon kul* “hayvanların efendisi” tabiri kullanılmaktadır. (Kirişçiöğlu ve Çolak, 2023, 622). Ögel, *toyon* kelimesine “rahip, şaman” gibi anlamların da verilebileceğini ifade etmektedir. (Ögel, 2014, 463-4).

⁴⁷³ Vasilyev, “Sahalarda Tanrılar ve Ruhlar”, 1994, 90.

⁴⁷⁴ Seroşevsky, *Saka Yakutlar*, 237.

⁴⁷⁵ Nevill Drury, *Şamanizm* (İstanbul: Okyanus Yayıncılık, 1996), 37.

⁴⁷⁶ Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi I. Cilt* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014), 482. Ögel'in verdiği metin Middendorf (*Reisen in den äussersten Norden und Osten Sibiriens*, I-IV, St. Pbg., 1851-1875) tarafından derlenmiştir.

⁴⁷⁷ Forsyth, *The Development of Siberia People and Resources*, 77.

⁴⁷⁸ Seroşevsky, *Saka Yakutlar*, 254. Pekarskiy sözlüğünde bu kelime için “yaratan, feyz ve inbat ilahlarının genel adı olup insanların, yılkıların, sığırların, köpeklerin ve tilkilerin türemesine yardım eder ve tesir eder. Çocukların türemesine vasıta olan, lohusaların hamisi (doğum ilahesi) ve umumiyetle insanlara ve bilhassa kadınlara iyilik eden (ilahe)” demektedir. (Pekarskiy, 1945, 49). Bir başka kaynak tarafından *ayzıt* şöyle tanımlanır: “gökyüzünde oturan, çocuk sahibi olmak veya doğum sancılarını azaltmak için dua edilen” dişi bir tanrıça. (Harva, 2015, 134).

⁴⁷⁹ Çoruhlu, *Türk Mitolojisinin ABC'si*, 43-4.

Aynı zamanda *Isiah* bayramında *ayzit* için kadeh kaldırılır.⁴⁸⁰ Yakut kadınları, çocuklarının olması için bu varlığa yakarır ve onun bir putunu yaparlar.⁴⁸¹ Yakut şamanlarının ise bu varlığa tören yaptıkları ifade edilmektedir.⁴⁸²

Yakutların inanişına göre tabiattaki var olan her şeyin bir ruhu/sahibi vardır. Her çalı, ağaç, dağ, taş, kaya, ırmak, orman, göl, hatta açgözlülük gibi insana ait bazı özellikler bile birer ruha sahiptirler.⁴⁸³ Yakutlar'ın ölüm inanişi da ruhla ilişkilendirilmektedir. Bu ilişkide kişinin üç gölgesi ve üç ruhu olduğu ve ölümün bu ruhların bir şekilde zarar görmesiyle gerçekleştiği düşünülmektedir.⁴⁸⁴ Bu zararın genellikle kötü olan ruhlar (*abası*)dan kaynaklandığına inanılmaktadır. İnanişına göre üç ruh olgusundaki ilk ruh her nesne de bulunmaktadır. İkinci ruh, *ör* veya *sür*⁴⁸⁵ olarak adlandırılır ve bu ruh sadece canlı varlıklarda vardır. *Kut*⁴⁸⁶ olarak adlandırılan üçüncü ruh ise sadece insanda, büyükbaş hayvanlarda ve atlarda vardır.⁴⁸⁷ Bu üç ruh “yer, su ve ana ruh” olarak da sıralanmaktadır.⁴⁸⁸ Bu anlatılanlara karşın Potapov Yakutlarda üç ruh anlayışının tam olarak kanıtlanmadığı ve bu konuda birbirine zıt fikirlerin bulunduğu söyler.⁴⁸⁹

Yakutların ölüm inancına dair görüşleri hakkında sık karşılaşılan bir başka konu ise, ölen kişinin ruhunun ne olduğuyla ilgilidir. Bazı kaynaklara göre mezarında rahat olmayan ölünün ruhu insanlara zarar verebilmektedir. Bu ruhlar XIX. yüzyıl sonu ile XX. yüzyıl başlarında Yakutlarda *üer*⁴⁹⁰ ya da *yüer* olarak adlandırılmaktadır. Yakutların inanişında bu tarz varlıklar, “intihaar edenlerin, delilerin ve insanlara kötülük eden şamanların kötü ruhları olarak bilinir.”⁴⁹¹

⁴⁸⁰ Okladnikov, *Yakutia Before Its Incorporation In The Russian State*, 36.

⁴⁸¹ Çoruhlu, *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*, 57.

⁴⁸² Seroşevsky, *Saka Yakutlar*, 254-55.

⁴⁸³ Dilek, *Türk Mitoloji Sözlüğü* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2021), 407; Roux, *Orta Asya'da Kutsal Bitkiler Ve Hayvanlar*, 35.

⁴⁸⁴ Uno Holmberg, *Mythology of All Races*, c. 4 (New York: Cooper Square Publishers, Inc., 1964), 472; Hutton, *Shamans Siberian Spirituality and the Western Imagination*, 61.

⁴⁸⁵ Bu kelime için “korkunç görünüm” tanımlaması da yapılmaktadır. (Roux, 1999, 114).

⁴⁸⁶ Bir başka anlam ise, “İnsanın doğumundan önce yüce tanrı tarafından gönderilen ruh (yani canlı insanın ikizi)” (Potapov, 2012, 70).

⁴⁸⁷ Seroşevsky, *Saka Yakutlar*, 250; L. P. Potapov, “Etnografik Verilerin Işığında Eski Türklerin Tanrısı Umay”, çev. Muvaffak Duranlı, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, sy 1 (1996): 229.

⁴⁸⁸ İsmail Taş, *Türk Düşüncesinde Kozmogoni-Kozmoloji* (Konya: Kömen Yayınları, 2002), 83.

⁴⁸⁹ Potapov, *Altay Şamanizmi*, 115.

⁴⁹⁰ “Ölülerin ruhları, *sür*. Herhangi bir sebepten dolayı rahatlık bulamayan ve dirilere çeşitli rahatsızlıklar veren ölü ruhu.” (Dilek, 2021, 866). *Üöz* olarak da adlandırılan bu ruh, kişinin ölümüyle birlikte etrafta rastgele dolaşmaktadır. (Ü. Günay ve H. Güngör, 2003, 105). Bu ruhun *yör*, *abasi* (Roux, 2021, 251) veya XX. yüzyılın ilk yarısında ecelden önce ölen anlamında *yüyör* tabiri de kullanılmaktadır. (Ksenofontov, 2011, 251).

⁴⁹¹ Bayat, *Türk Mitolojik Sistemi 2*, 281; Alekseyev, *Türk Dilli Sibirya Halklarının Şamanizmi*, 82.

Yakutların ölü bedene ne yaptıkları konusunda farklı uygulamalar görülmektedir. Bunlar şöyle sıralanabilir: Ölü bedeni bir platform üzerine koyma, toprağa gömme, çadırda veya evin bir köşesinde bırakma ve yakma.

Ölülerin bir platform üzerine koyularak defnedilmesine *arangas*⁴⁹² ismi verilmektedir. Ormanlık bölgelerde yaşayan Yakutlar'ın ölülerinin cesetlerini ağaç kabuğuna sararak ya da sadece tekne biçiminde bir tabuta koyarak toprağa gömmeden zeminin üzerine öylece bıraktıkları görülmektedir.⁴⁹³ *Arangas* ismine bir alternatif olarak Yakut mezarlarına *bastınga* adı da verilmektedir.⁴⁹⁴ Yakut şaman mezarları da bu konuda bize bilgi verebilir. “*Oyun mengete*” olarak isimlendirilen bu mezarlar, *arangas* tipindedir.⁴⁹⁵ Yakutlar özellikle “önemli ve büyük bir şamanı toprağa gömmezler, açık havada özel bir yapının- ‘*arangas*’ içine koyarlar.” Belli bir süre sonra (*arangas* çürüyüp yıkıldığında) ölmüş şaman için “kemik kaldırma” denilen bir tören düzenlenir.

Bu törende ölmüş şamanın kemikleri birbiri arkasından üç, altı ya da dokuz şamanın yardımıyla üç kere kaldırılır. Bu “kemik yükseltme” ayinin tamamlanmasından sonra kızıl renkli bir ineği ve aynı renkli atlardan birini kurban olarak sunarlar.⁴⁹⁶ Ölüünün doğaya geri döndüğü düşüncesi, şaman ölülerinde yapıldığı söylenen “yükseltme/kaldırma” ayini ve toprağın donmuş yapısından dolayı mezar kazılmasında yaşanan güçlük, bu geleneğin uygulanmasındaki en önemli sebepler arasındadır.

⁴⁹² Pekarskiy sözlüğünde *aranğas* olarak verdiği kelimenin anlamını şöyle açıklar: “zahire ambarı, kiler, ormanda veya açık bir yerde çardak biçiminde bir nevi türbedir ki kadim Yakutlar hürmet ettikleri kimselerin cesetlerini bir tabut içinde onun üzerine korlardı.” (Pikarskiy, 1945, 27). Holmberg bedenin yırtıcı hayvanlar tarafından tahrip edilmemesi için alınan önlemlerden biri olarak yapılan bir platforma koyma uygulamasından bahseder. (Holmberg, 1964, 479-80). U. Harva Yakutların “cenazelerini dört direk üzerine oturtulan ağaçtan oyulma veya tahtadan yapılma tabutlar üzerine defnederler” demektedir. Aynı zamanda yazar, Troschtschanskiy’in “eski bir *Aranga*’nın yanında eyer, balta, yay, yedi adet ok, av bıçağı, av çantası gibi eşyalar gördüğünü anlatır.” Bu tarz eşyalar şaman olmayan kişilerin mezarında da bulunabilir. (Harva, 2015, 255). Seroşevski, Yakutların ölülerini ağaç dalları üzerinde ya da iki yüksek direk üzerine kurulmuş platformlara defnettiklerini de ifade etmektedir. Yazar *arangas* olarak adlandırılan bu defin yönteminin yer yer XX. yüzyıla kadar ormanlık bölgelerde görülmekte olduğunu söylemektedir. (Seroşevski, 2007, 206).

⁴⁹³ Harva, *Altay Panteonu*, 256.

⁴⁹⁴ Leonid Pavloviç Potapov, *Altaylılar Etnik Yapıları ve Kültürel Varlıkları Makaleler*, çev. Atilla Bağcı (Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 2014), 74.

⁴⁹⁵ Ksenofontov, *Yakut Şamanlığı*, 178.

⁴⁹⁶ Ksenofontov, *Yakut Şamanlığı*, 55.

Görsel 48: Yerüstü Yakut Mezarı, XX. yüzyılın ilk yarısı.

Bir başka gelenek ise, ölünün toprağa veya ağacın dibine gömülmesidir. Bu defin geleneğinde ölünün eşyaları ve çeşitli yiyecekler ölüyle birlikte mezara konulmaktadır.⁴⁹⁷ J. P. Roux'un ifadelerine göre bu gelenek, "Rus istilasından sonra diğer geleneklerin yerini almaya başlamıştır". Aynı zamanda defin yeri, Yakutlar tarafından en güzel ağacın altı olarak seçilmektedir.⁴⁹⁸

Ölü bedeninin gömülmesi ile ilgili olarak XIX. yüzyılda Seroşevski'nin aktardığına göre, ölü giysileri giydirildikten sonra üç gün bekletildikten sonra mezar kazanlar ve taşıyıcılar tarafından ölü mezara götürülür. Onlar hızlıca işleri bitirip evlerine dönerler. Eve dönerken ateşin üzerinden geçerler. Kuzey bölgelerinde ölümlerin kullanması ve dirilere zarar vermemesi için mezarın üzerine kap kakak, bıçak, vb. eşyalar bırakılır.⁴⁹⁹

Yakutların ölümlerini çadırda veya evin içerisinde özel bir oda hazırlayarak ya da kulübelerine öylece terk ederek bıraktıklarına dair bilgiler de bulunmaktadır.⁵⁰⁰ 1889 yılında Seroşevski'nin Nam oymağına mensup bir kişiden kaydettiği bilgiye göre Yakutların defin adetleri şöyle tanımlanır: "Biz Sahalar eskiden ölümlerimizi toprağa gömmezdik. Evin *bilirk* bölümünde küçük bir evcik ya da kayın kabuklarından perde yaparak, en iyi giysiler giydirilmiş olan ölüyü onun arkasına yerleştirdik böylece orada yavaş yavaş çürür ve yabani

⁴⁹⁷ Nejat Diyarbekirli, *Türkler Ansiklopedisi*, 3:1593.

⁴⁹⁸ Jean-Paul Roux, *Altay Türklerinde Ölüm*, çev. Aykut Kazancıgil (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 1999), 223.

⁴⁹⁹ Seroşevsky, *Saka Yakutlar*, 203-4.

⁵⁰⁰ Holmberg, *Mythology of All Races*, 4:479-80.

hayvanlara yem olmazdı (Nam oymağı, 1889).”⁵⁰¹ Genellikle ölünün, etrafında cereyan eden şeyleri duyduğuna inanılması ve evine döneceğinden endişe edilmesi, bu geleneğin uygulanma sebepleri arasındadır. Ölünün ruhu şaman tarafından özel bir ayin “*kut süyüdüüüte* (ölenin *kutunun* ölüm diyarına ayrılışı)”⁵⁰² ile yerin altına götürülünceye kadar evde dolaşmaya devam eder. Bundan dolayı bazı kaynaklar şamanın görevleri arasında ölen kişinin ruhunun insanların yaşadıkları dünyadan “göçürülmesi” olduğuna değinir.⁵⁰³

Görsel 49: Yakut Evi, 1897-1902.

Yakutların bir başka ölü gömme geleneği ise ölü bedeninin yakılmasıdır. Zengin bir kimsenin ölümünde öteki dünyada kendisine hizmet etmesi için hizmetkârlarının da yakıldığı ifade edilmektedir.⁵⁰⁴ Buna karşın Yakutların ölümlerini yaktıklarına dair ayrıntılı bilgi bulunmadığı da söylenmektedir.⁵⁰⁵ Bütün bu sayılanların haricinde Yakutlarda birkaç defin geleneği (yakma, ağaç üzerine koyma, kulübede terk etme)nin birlikte var olduğunu da düşünülmektedir.⁵⁰⁶

3.3. Yakut Kozmogonisinin Özellikleri Hakkında Görüşler

Yakutların kozmogonisine dair bazı yorumlar bulunmaktadır. Bunlar arasında en meşhuru evrenin dikey olarak konumlanmasına dairdir: “Evrende üst üste üç büyük katman vardır ve bunlar bir eksen ile birbirlerine bağlıdır. Bu eksen, katmanlar arasında yolculuk yapabilmeyi

⁵⁰¹ Seroşevsky, *Saka Yakutlar*, 206.

⁵⁰² Potapov, *Altay Şamanizmi*, 71.

⁵⁰³ Diyarbekirli, *Türkler Ansiklopedisi*, 3:108-9; Holmberg, *Mythology of All Races*, 4:479-80; Roux, *Altay Türklerinde Ölüm*, 104.

⁵⁰⁴ Zeynep Korkmaz, ed., *Prof. Dr. Sadettin Buluç Makaleler* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2007), 387.

⁵⁰⁵ Harva, *Altay Panteonu*, 257.

⁵⁰⁶ J Roux, *Altay Türklerinde Ölüm*, 223.

mümkün kılmaktadır.”⁵⁰⁷ Bu yorum sadece Yakutlar bağlamında değil, evrensel bir düzeyde görülmektedir.⁵⁰⁸ Bu evren düşüncesine Yakut *olonholarında* da rastlanmaktadır.⁵⁰⁹ Örneğin *Culuruyar Nurgun Bootur* destanının konusu, *Ürün Aar Toyon* tarafından *ayı* savaşçılarının en güçlüsü olan *Nurgun Bootur*’un aşağı dünya *abaahılarıyla* yaptığı mücadelelerdir.⁵¹⁰ Bir başka örnek, *Kus Debiliye* isimli Yakut destanında görülmektedir. Bu destan normalde üst dünyada yaşayan *Kus Debiliye* isimli ana kahramanın orta dünyaya sürgün edilmesini ve orta dünya halkının *Arsan Duolay*’ın kızı olan *Saraxana Küükennik*’in alt dünyadan orta dünyaya gelip insanlara rahatsızlık vermesine karşı ondan yardım istemesini konu edinir.⁵¹¹ Dikey evren tasavvuruna ek olarak bazı tarihçiler, Yakutlarda yatay evren inancının da olabileceğini ifade etmektedir. Bu inanca göre, “doğuda ve güneyde iyi ruhlar, batıda ve kuzeyde kötü ruhlar” yaşamaktadır.⁵¹²

3.3.1. Üçlü Evren Tasavvuru

Yakutlar’ın göğü *xallaan* ve *xallaan küöx*⁵¹³ kelimeleri ile karşıladıkları görülmektedir. Evrenin bu katmanı, Yakutların en ulu tanrısı ve insanlar için iyi olan şeylerin yaratıcısı olarak bilinen⁵¹⁴ *Ürün Ayı Toyon*’un hamisi olduğu ve ona yardımcı olan⁵¹⁵ *ayı* boyunun yaşadığı katmandır.⁵¹⁶ Bu ruhlar, insanlara saadet ve refah getirmektedir. Aynı zamanda bunlar iyilik ve temizlik kaynaklarıdır.⁵¹⁷ Bazı kaynaklar üst dünyada *abası* ruhların da *ayı*larla birlikte bulunduğu bahseder.⁵¹⁸ Üst dünyanın katmanların sayısı⁵¹⁹ farklı olarak verilebilmektedir. Buna karşın göğün katlarına dair bazı yorumlar da bulunmaktadır:

⁵⁰⁷ Eliade, *Şamanizm*, 325-26; Esther Jacobson, *The Deer Goddess of Ancient Siberia* (New York: Brill, 1993), 229.

⁵⁰⁸ Eliade, *Şamanizm*, 331-32.

⁵⁰⁹ Alina A. Nakhodkina, “The Image of the North in the Yakut Heroic Epic Olonkho”, *Journal of Siberian Federal University*, sy 11 (2018): 580-81.

⁵¹⁰ Ersöz, *Culuruyar Nurgun Bootur*, 84. İngilizce baskısına bir önsöz yazan Vasily Ivanov, bu destan metninin Yakut yazar ve *olonhohut* olan Platon A. Oyunskiy tarafından 1930-32 yılları arasında kaydedildiğini ve ilk defa tam metin olarak Rusça 1975 yılında yayımlandığını ifade etmektedir. (Oyunsky, 2014, vii).

⁵¹¹ Çolak, *Saha Destanları Kus Debiliye Destanı*, 21-22. *Kus Debiliye* destanı, 1941 yılında gazeteci olan Stepan Konstantinoviç Dyakonov tarafından bir *olonhohut* olan Nikolay Petroviç Burnaşov’dan derlenmiştir. “Bu destan ilk olarak SSCB’nin Sibirya şubesine bağlı Yakut bilim Merkezi tarafından yayımlanıp arşivlenmiştir (Komisyon 1993, s. 326).” (Çolak, TDK: 21).

⁵¹² Çoruhlu, *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*., 82; Bayat, *Türk Mitolojik Sistemi 1*, 54.

⁵¹³ Vasilyev, “Türkçe - Sahaca (Yakutça) Sözlük”, içinde *gök* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1995), 99.

⁵¹⁴ Vasilyev, “Sahalarda Tanrılar ve Ruhlar”, 90.

⁵¹⁵ Alekseyev, *Türk Dilli Sibirya Halklarının Şamanizmi*, 36.

⁵¹⁶ Korkmaz, *Prof. Dr. Sadettin Buluç Makaleler*, 378; Harva, *Altay Panteonu*, 25.

⁵¹⁷ İnan, *Eski Türk Dini Tarihi*, 37-8; Dilek, *Türk Mitoloji Sözlüğü*, 129.

⁵¹⁸ Atilla Bağcı, *Kökler Yay Çeken Kavimlerin Şafağı III. Cilt Antropoloji ve Etnografya*, ed. Sergen Çirkin (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2021), 157.

⁵¹⁹ “Gökyüzü katlarının 3, 7, 8, 9 olarak değişiklik göstermesi üst dünya tasarımındaki bir farklılık olarak değerlendirilmemelidir. *Olonho* metinlerinde kullanılan rakamlar/sayılar nitelik ve nicelik bildirmemekte aliterasyona uygun olarak seçilmektedir.” (Keser, 2023, 42-3). Göğün katları konusunda 7 ve 9 sayısı nispeten daha fazla zikredilmektedir. (Bayat, 2007, 51) ve (Ögel, 2014, 218-9).

“Yakutlar göğü üst üste gerilir birçok deri tabakalarından müteşekkil olarak tasavvur ederler.”⁵²⁰ Bu görüş, göğün birden fazla katlara ayrıldığına bir işaret olarak görülebilir. *Ayu* ve *abası* ruhlara Yakut destan ve efsanelerinde de denk gelmekteyiz. Örneğin, *Kus Debiliye* destanında şaman *Kün Küögelcin*’in “parlak gök”e çıkıp *ayu* ruhlardan istekte bulunmuştur. Başka bir yerde de şaman *Aytalun*’ın *abaahı*ların yaptığı kötülüğü tutsüleyip kovması istenmektedir.⁵²¹

*Ürüng Ayıng Toyon*⁵²², Yakut tanrılarının en tepesinde bulunmaktadır.⁵²³ Bu tanrının eşi olarak *Kün Kübey Katun* ismi geçmektedir.⁵²⁴ Kâinatı, dünyayı, yeri, havayı ve insanları, *Ayu Toyon* yaratmıştır. Dünyayı idare eden de o’dur. O, insanların özel işlerine karışmaz. İnsanların şahsi dileklerini de dinlemez. Yakutlar bu yaratıcıya canlı kurban (hayvanları başıboş bırakmak) verirler.⁵²⁵ Buna karşın bu tanrı için Yakutların ak renkli atları diri diri yakarak kurban ettikleri de söylenmektedir. Bu kurban törenlerini ise ak şamanlar veya toplum tarafından saygı gören ihtiyarlar yönetirler.⁵²⁶ Yakutların bu yaratıcısının birlikte anıldığı bazı motifler bulunmaktadır. Şimşek, gök gürültüsü, kartal, güneş, kırmızı saçısı gibi motifler bunlardan bazılarıdır. Aynı zamanda bu varlığın şamanla da bir ilişkisi bulunmaktadır. Buna göre onun “sesi, şaman davulunun veya çingırağının sesidir.”⁵²⁷ Bazı *olonholarda Ayu Toyon*, destanın kahramanını *abası* ruhlardan kurtaran altın saçlı kurtarıcı olarak geçmektedir.⁵²⁸

Yerin altında olarak tasavvur edilen alt dünya ile “cehennem” teması çoğunlukla birlikte zikredilmektedir. “Cehennem” kelimesi sözlükte *aad* ve *allaraa doydu*⁵²⁹ şeklinde geçmektedir. “Yeraltı”⁵³⁰ kelimesi ise *sir annınaağı* ve *kistelen legal’naya suox*⁵³¹ olarak

⁵²⁰ Korkmaz, *Prof. Dr. Sadettin Buluç Makaleler*, 378; Harva, *Altay Panteonu*, 25.

⁵²¹ Çolak, *Saha Destanları Kus Debiliye Destanı*, 145-46.

⁵²² Sözlükte *ayığ* kelimesi için “varlık, yaratılış, yaratıcılık, yaratıcı unsur” *Ürüng ayığ toyon* için ise, “bütün *ayığ*ların fevkinde olan âli varlık, iyi ruh, kâinatı yaratan, bütün dünyayı idare eden, yaratıcı kuvvetiyle evlatlar bahşeden, yerin verimli olmasına, hayvanların artmasına umumi bir tesiri olan (beyaz yaratıcı efendi)” gibi tanımlar geçmektedir. (Pikarskiy, 1945, 47). Bu ismin bir başka yorumu ise şu şekildedir: *Ürüng* beyaz, *Ayng* (*Ayu*), yaratan ve *Toyon* ise tanrı, efendi manalarına gelmektedir. (Ögel, 2014, 463-4).

⁵²³ Bağcı, *Kökler Yay Çeken Kavimlerin Şafağı III. Cilt Antropoloji ve Etnografya*, 157.

⁵²⁴ Okladnikov, *Yakutia Before Its Incorporation In The Russian State*, 274.

⁵²⁵ Ögel, *Türk Mitolojisi I. Cilt*, 463-64. J. P. Roux, insanların işleriyle alakadar olmayan Tanrı hakkında şunları zikreder: “Geleneksel Türk din tarihinde Gök-Tanrı’nın dünyaya müdahaleden uzaklaşarak pasifleşmesi ve böylece *deus otiosus* konumunu almasını, bu tarih içerisinde imparatorlukların kurulması ve dağılması olaylarına bağlı bir süreçtir.” (Ü. Günay ve H. Güngör, 2003, 71).

⁵²⁶ Potapov, *Altay Şamanizmi*, 322.

⁵²⁷ Dilek, *Türk Mitoloji Sözlüğü*, 869-70.

⁵²⁸ Okladnikov, *Yakutia Before Its Incorporation In The Russian State*, 280.

⁵²⁹ Vasilyev, “Türkçe - Sahaca (Yakutça) Sözlük”, 46.

⁵³⁰ Vasilyev’e ek olarak Alekseyev Yakutların yeraltı kelimesi için şu kelimeleri kullandıklarını söylemektedir: “*Ketit Ütügen* (geniş cehennem) veya *Üeden Tüsege* (cehennemin dibi).” (Alekseyev, 2013, 63). *Kus Debiliye* destanında *abaahı* kabileleri toplanıp “inatçı *Ütügen*’in dibine, yedi katlı dökme demir ambara...” bir kişiyi attıklarını anlatmaktadır. (Çolak, 2022, 134). *Ütügen* ile ilgili F. Bayat şunları söyler: “Türk ve Moğol halklarının kutsal vatan veya yer anası olarak biçimlenen Ötüken, Yakutların mitolojik tasavvurunda *Ütügen* veya *Yütyügen*

adlandırılmaktadır. Bu kelimelerle ilgili olarak destanlarda da bazı bilgiler bulunmaktadır. Örneğin *Culuruyar Nurgun Bootur* destanında, kahramanların yeraltına “*timir culuo aartık/aattih* (demir kaygan geçit) ve *culurğa hara artık/aattih* (kaygan kara geçit)” adı verilen geçitlerden indikleri anlatılmaktadır.⁵³²

Sekiz katlı olduğu söylenen⁵³³ yeraltı dünyası, insanların yaşadığı dünya ile benzer bir şekilde tasavvur edilmektedir.⁵³⁴ Yeraltı dünyasında bulunan ay ve güneş, genellikle “kertikli” ve ağaçların demirden olarak düşünülmektedir.⁵³⁵ Buradaki hayvanlar, tıpkı orta dünyada olduğu gibi, orada yerleşmiş ruhların yiyeceği olduğu söylenmektedir.⁵³⁶ Yeraltı dünyasının sıklıkla kuzey bölgesi⁵³⁷ ile ilişkilendirildiği de görülmektedir.⁵³⁸

Yeraltı dünyasında *abaahı/abası* olarak adlandırılan kötü ruhlar bulunmaktadır. *Arsan Duolay*’a bağlı olan *abasılar*⁵³⁹ insanların ve hayvanların hastalanmasına ve ölümüne sebebiyet verebilmektedir.⁵⁴⁰ *Abasılar*, sekiz bacaklı şeytani varlıklar olarak temsil edilmektedir.⁵⁴¹ Bu kötücül ruhların Yakut şamanları ile ilişkisi, çoğunlukla hastalık sağaltımı üzerinden olmaktadır.⁵⁴² Bu ruhların başında ise *Arsan Duolay* yer almakta ve yeraltı dünyasının tanrısı olarak zikredilmektedir. Bu tanrı, ihtiyar bir insan olarak tasavvur edilmektedir.⁵⁴³ Onun *Ala Buuray Hatun* isminde karısı ve yedi oğlu olduğu söylenmektedir.⁵⁴⁴ Yeraltı ile ilgili Yakut destan ve efsanelerinde de bilgiler bulunmaktadır. Örneğin, Vasilyev tarafından verilen *Tümeti’nin Udağanı* isimli metinde *Xallay Kumaxtaağa* adlı yaşlı bir kadının düşmanlarından kaçarken, yeri delip girmeye çalıştığı görülmektedir. Bu durum Yakut şamanlarının ayin sırasında yeraltına yaptıkları yolculukları anımsatmaktadır.⁵⁴⁵

adıyla yeraltı dünyasına verilen ada çevrilmiştir.” (Bayat, 2018, 42). Ancak yazar bu geçişin nasıl, neden ve ne zaman meydana geldiğine dair herhangi bir görüş belirtmez.

⁵³¹ Vasilyev, “Türkçe - Saha (Yakutça) Sözlük”, 302.

⁵³² İbrahim Dilek, “Sibirya Türk Destanlarında Kahramanın Yeraltı ve Gökyüzü Dünyalarıyla İlişkileri Üzerine Bazı Tespitler”, *Milli Folklor*, sy 85 (2010): 48.

⁵³³ Bayat, *Türk Mitolojik Sistemi 1*, 55.

⁵³⁴ Gökalt, *Türk Medeniyeti Tarihi*, 82.

⁵³⁵ Alekseyev, *Türk Dilli Sibirya Halklarının Şamanizmi*, 63.

⁵³⁶ Holmberg, *Mythology of All Races*, 4:310.

⁵³⁷ Yakutların inanışında kuzey, “ayın sadece ters dönmüş olarak kendini gösterdiği ve ölümler ülkesinin bulunduğu yerdir.” (Eliade, 2018, 265).

⁵³⁸ Harva, *Altay Panteonu*, 281.

⁵³⁹ Pikarskiy, “Yakut Dili Sözlüğü (A-M)”, 2; Dilek, *Türk Mitoloji Sözlüğü*, 19.

⁵⁴⁰ Theresa Bane, *Encyclopedia of Giants and Humanoids* (North Carolina: McFarland & Company, Inc., Publishers, 2016), 9.

⁵⁴¹ Okladnikov, *Yakutia Before Its Incorporation In The Russian State*, 278.

⁵⁴² Jean-Paul Roux, *Türklerin Ve Moğolların Eski Dini*, çev. Aykut Kazancıgil (İstanbul: Dergah Yayınları, 2021), 251.

⁵⁴³ Bayat, *Türk Mitolojik Sistemi 1*, 346.

⁵⁴⁴ Bayat, *Türk Mitolojik Sistemi 1*, 346.

⁵⁴⁵ Vasilyev, *Saha (Yakut) Halk Edebiyatı Örnekleri*, 35-36.

Orta dünya, insanların yaşadıkları katman olarak bilinmektedir. Burası etrafı denizlerle çevrilmiş bir ada olarak da tasavvur edilmektedir.⁵⁴⁶ Buna ek olarak sekiz köşeli⁵⁴⁷ ve çember şeklinde bir yeryüzü tasarımı da söz konusudur.⁵⁴⁸ Sözlükte “dünya” kelimesi için *aan doydu* ve *eyge*⁵⁴⁹ ifadeleri geçmektedir. Orta-Dünya kelimesi için bir başka anlam ise: “Orta doydu” ifadesidir. “Doydu” kelimesinin, “Çince *Tai-tu* yani büyük başkent sözünden geldiği”ne dair bir yorum bulunmaktadır.⁵⁵⁰ Orta dünyada insan ve hayvanların yanı sıra çok fazla ruhun yaşadığına inanılmaktadır. Bu ruhların en büyüğü olarak *Aan Alahçın Xotun* gösterilmektedir. O, insanların, hayvanların, tabiatın iyi olması için özen gösterir, onlara yardım eder, iyi kalplidir.”⁵⁵¹ Bu varlık aynı zamanda saygın ve zenginlik sahibi bir varlıktır.⁵⁵² Aynı zamanda bu dünyada, alt dünyanın ana unsurlarından olan *abasılar* da yaşamakta ve hastalıklar yaymaktadır.⁵⁵³

3.4. Yakutlarda Bazı Önemli Kültler ve Motifler

Yakutlarda ağaç kültü gibi bazı kültler, Yakut şamanizmi ve kozmogonisi açısından önemli olduğu gibi birçok tema ile de ilişkilidir. Bu temalardan bazıları bolluk-bereketlilik, menş (köken) ve şamandır. Bunlar aşağıda ayrıntılı bir şekilde incelenmeye çalışılmıştır. Ağaç ile ilgili olarak en çok karşılaştığımız motif, onun bolluk ve bereketliliğidir. Bu bereketliliğe bir örnek olarak, Yakutlarda çocuğu olmayan kadınların çam ağacına dua ederek, istekte bulunmasını verebiliriz.⁵⁵⁴ Ağaçtan çocuk dileme inancında kuş ve şaman motifinin de canlı olduğu görülmektedir. Buna göre gökyüzünde bulunan kutsal bir ağacın altına şamanlar tarafından insanların ruhları getirilir ve bunlar kuş donunda yaşarlar.⁵⁵⁵ Bir insan doğduğu zaman buradan bir ruh uçar ve o insana can verir.⁵⁵⁶

“Kutlu, hayat ağacı” olarak da ifade edilen *Uluu Aal Luuk Mas* isimli bir ağaca, oğlunu veya kızını evlendirmek veya geleceğe dair soru sormak isteyenler başvurmaktadır.⁵⁵⁷ Yukarıdaki

⁵⁴⁶ Alper Keser, “Saha (Yakut) Türklerinin Sözlü Kültür Ürünlerinde Evren Tasarımı”, *Dünya Dilleri, Edebiyatları ve Çeviri Çalışmaları Dergisi* 4, sy 1 (2023): 46.

⁵⁴⁷ Holmberg, *Mythology of All Races*, 4:308; Bayat, *Türk Mitolojik Sistemi I*, 45; Harva, *Altay Panteonu*, 14-15.

⁵⁴⁸ Harva, *Altay Panteonu*, 14-5.

⁵⁴⁹ Vasilyev, “Türkçe - Sahaca (Yakutça) Sözlük”, 75.

⁵⁵⁰ Ögel, *Türk Mitolojisi II. Cilt* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014), 316. Yakutların inancında canlı dişi bir varlık olarak tasavvur edilen “yer ana”, *Doidu iccita* yani “yeryüzü hâkimi” olarak adlandırılır. (Harva, 2015, 203-4). Yer ana bolluk ve bereketliliğin (Saritaş, 2015, 56) yanı sıra bitkilerin büyümesi ve çocukların kolayca doğması ile birlikte anılmaktadır. (Harva, 2015, 203-4) ve (Roux, 2005, 54).

⁵⁵¹ Vasilyev, “Sahalarda Tanrılar ve Ruhlar”, 89.

⁵⁵² Okladnikov, *Yakutia Before Its Incorporation In The Russian State*, 278.

⁵⁵³ Alekseyev, *Türk Dilli Sibirya Halklarının Şamanizmi*, 82.

⁵⁵⁴ İnan, *Makaleler Ve İncelemeler I. Cilt*, 477.

⁵⁵⁵ Harva, *Altay Panteonu*, 133-34.

⁵⁵⁶ Çoruhlu, *Türk Mitolojisinin ABC’si*, 121.

⁵⁵⁷ Dilek, *Türk Mitoloji Sözlüğü*, 845.

cümlelerde değinilenlerle paralel olarak ağaçtan istenen bazı dilekler, ona karşı yapılan yakarılarla ifade edilmektedir. Bu konu ile ilgili J. P. Roux şöyle bir örnek vermektedir: “Beyaz hayvanlarımı büyüttün, siyah hayvanlarıma göz kulak oldun, kuşlarımı ve av hayvanlarımı ve karanlık sulardaki balıklarımı korudun.”⁵⁵⁸ Bir başka yakarış örneğini, Y. Vasilyev’in verdiği *Er-Sogotox* isimli kahramanın yakarışı olarak sunulan metinde şu şekilde görmekteyiz: “Kutsal ağacımın kadın ruhu! Kâinatın ebe ruhu! Ben yetimi sen beslemişsin, küçükken büyütmüşsün, beyaz atlarımı yetiştirmişsin, kara atlarıma bakmışsin, kuşlarımı hayvanlarımı çoğaltmışsin, kara denizin balığını bir araya toplamışsin...”⁵⁵⁹ Bir nevi dua olarak da değerlendirebileceğimiz bu metinlerde ağaç ile bereket motifini bir arada görmekteyiz. Ağaca karşı yapılan yakarıların karşılık bulması ve dileklerin yerine gelmesi için kurban sunma âdeti görülmektedir: “Yakutlar yaşlı ve güzel ağaçları kutlu sayıyor, hatta onlara kurban kesiyorlardı.”⁵⁶⁰

Yakutların inanışında ağacın bereketliliğine ek olarak, ağaç ile ilgili bir köken efsanesi de bulunmaktadır. Yakutlarda ağacın dünya ağacının bir varyantı, menşe mitinin bir kalıntısı olduğu ve bir “ongon” olarak kabul edildiği söylenmektedir.⁵⁶¹ Ağacın yer aldığı Yakutların menşe mitini Roux, Harva’dan⁵⁶² alarak özetle şu şekilde vermektedir:

“Dünyanın göbeğinde sekiz dallı yeşil bir ağaç bulunur... ağacın tepesinden köpüklü sarı renkli ilahi bir sıvı akar... oradan geçenler bunu içtiklerinde yorgunlukları kaybolur ve açlıkları gider. Bu ağacın bulunduğu yer ilk erkeğin yerleştiği yerdir. İlk erkek dünyaya geldiğinde neden orada bulunduğunu öğrenmek istedi. Tepesi göğü delip geçen ve dallarında, içine mutluluk veren bir kaynak akan ağacın yanına gitti. Tam bu sırada harikulade ağacın gövdesinde birdenbire bir oyuğun belirdiğini ve içinde kendisine, dünyaya insan soyunun atası olmak için geldiğini söyleyen ve yalnızca beline kadar kendini gösteren bir kadının olduğunu gördü.”⁵⁶³

Yukarıdaki alıntıda geçen “dünyanın göbeğinde sekiz dallı yeşil bir ağaç” tabirinden dünya ağacının bir varyantı olarak bahsedilebilir. Yakutlarda ağaç kültü ile ilgili anlatılara baktığımızda bu anlatıların bir kısmının şaman ile doğrudan bağlantılı olduğunu görmekteyiz. Örneğin yukarıdaki metinde “tepesi göğü delip geçen...” ifadesi, Yakutların üçlü evren

⁵⁵⁸ Roux, *Orta Asya'da Kutsal Bitkiler Ve Hayvanlar*, 360.

⁵⁵⁹ Vasilyev, M. Fatih Kirişçioğlu, ve Gülsüm Killi, *Saha (Yakut) Halk Edebiyatı Örnekleri*, 17.

⁵⁶⁰ Roux, *Orta Asya'da Kutsal Bitkiler Ve Hayvanlar*, 62.

⁵⁶¹ Bayat, *Türk Mitolojik Sistemi 1*, 180. Bu bağlamda dünyanın merkezinde sekiz dallı yeşil bir ağaç bulunduğu dair inanış bulunmaktadır. (Roux, 2021, 148).

⁵⁶² *Die religiösen Vorstellungen der Altaischen Völker*, Helsinki, 1938.

⁵⁶³ Roux, *Orta Asya'da Kutsal Bitkiler Ve Hayvanlar*, 358; Roux, *Türklerin Ve Moğolların Eski Dini*, 148.

tasavvurundaki üst dünyayı hatırlatmaktadır. Aynı zamanda Yakut şamanları ayinlerinde bu dünyaya seyahat yapabilmekteydi. Şamanlar ile ağaç arasındaki bir başka bağlantı ise, “Tanrı gökte ilk şamanı yarattığı zaman onun evinin kapısının önüne sekiz dallı ağaç dikmişti”⁵⁶⁴ ifadesinde görülmektedir. Bu bağlantı hakkındaki diğer bir örnek ise şöyledir: “Yakutlarda güçlü şamanları kartallar, yumurta şeklinde kayın veya karaçam ağacına koyarlar. Bu yumurtadan çıkan çocuğu hayvanlar koruyup besler ve bu çocuk geleceğin şamanı olur.”⁵⁶⁵ Bu ifade aynı zamanda şamanların inisiyasyon töreninin simgesel bir şekli olarak da yorumlanmaktadır.

Yukarıdaki menşe mitinde geçen “sarı renkli ilahi bir sıvı” ibaresini, Y. Vasilyev’in verdiği destan metninde de görmekteyiz. Verilen bu Yakut destan metninde ağaca daha özelinde ise kayın ağacına ve Yakut şamanlarının da ayinlerinde seyahat ettiği göğün katlarına doğrudan atıflar vardır:

“Çadırın doğuda bulunan kapısında dışarıya bakmak için çıktığında geniş yeşil alanın ortasında tahmin edilemeyecek kadar yaşlı kutsal ağacı görür. Bu ağaç, yerin dört kat altına kadar girmiş köklü, dokuz kat göğün dokuzuna varan dallı, yedi kulaç yapraklı, dokuz kulaç kozalaklıdır. Onun kökünün altından kutsal bengu suyu akar... kurumuş kayın ağacı gibi sağlam bilekli... kayın ağacını yakaladığında ikiye ayırır...”⁵⁶⁶

Yakut şamanizmi ve kozmogonisi ile ilgili önemli olan bir başka kült ise, sudur. Yakutlar su iyesine *U iççite*⁵⁶⁷ veya *Ukulaan Toyon* adını vermişlerdir. Yakutlar bu ruhu av sebebiyle hatırladıkları gibi “ilkbaharda balık avına başlarken *U iççite*’ye henüz buzağılamamış bir inek kurban eder, ayrıca balık ve içki sunarlar.”⁵⁶⁸ Yakutların inanışındaki su kültürünün Yakut şamanları ile ilişkisi, ayin esnasındaki bazı yolculuklarında şamanın suları geçmesi ile ilgilidir. Bu geçiş Yakut şamanının cübbelerinde metalden imal edilen pandantifler arasında gördüğümüz balık simgeleriyle gerçekleşmektedir.⁵⁶⁹ Buna ek olarak nispeten okyanusa daha yakın yerlerde yaşayan Yakutlar için su kuşları (ak turna, martı ve pupla gibi)nın daha önemli

⁵⁶⁴ Alizade, *Türk Mitolojisinde Kültler*, 55.

⁵⁶⁵ Korkmaz, *Prof. Dr. Sadettin Buluç Makaleler*, 343; Anna-Leena Siikala ve M. Hoppal, *Studies on Shamanism* (Budapeşte: Akademiai Kiado, 1992), 8.

⁵⁶⁶ Vasilyev, Kirişçioglu, ve Killi, *Saha (Yakut) Halk Edebiyatı Örnekleri*, 13-15.

⁵⁶⁷ Pekarskiy’in sözlüğünde *iççi* kelimesi “hâkim ruh, muayyen şeylerde ve tabiat tezahüratında bulunan hususi varlıklar, herhangi bir şeyde bulunan dâhili gizli kuvvet, varlık, muhteviyat” olarak tanımlanır. (Pikarskiy, 1945, 434). İ. Dilek *iççi* kelimesini “iye” olarak tanımladıktan sonra kelimeyi şöyle açıklar: “İye. Tabiat unsurları veya herhangi bir nesneyle bütünleşik olarak düşünülen görünmez, koruyucu ruh.” Yakutların inanışında her nesnenin “hatta ağgözlülük gibi insana ait bazı özellikler” bile bir iyeye sahiptir. (Dilek, 2021, 407).

⁵⁶⁸ Bayat, *Türk Mitolojik Sistemi* 2, 245; Korkmaz, *Prof. Dr. Sadettin Buluç Makaleler*, 382; Harva, *Altay Panteonu*, 325-26; Yaşar Çoruhlu, *Türk Sanatında Hayvan Sembolizmi 2* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2019), 116.

⁵⁶⁹ Şahin, “Saha (Yakut) Türklerinin Geleneksel İnanışlarında Hristiyanlık İzleri”, 200.

olduğu söylenmektedir. Bu kuşları simgeleyen pendentifler Yakut şaman cübbelerinde görülmektedir.⁵⁷⁰

Ağaç ve su kültüne ek olarak Yakutlar yeraltı kaynakları konusunda demir madeninden, imal ettikleri aletlerde ve Şaman kostümü pendentiflerinde çokça yararlanmışlardır. Demir madeni Yakutların hayatına Hunlar devrinde girmeye başlamıştır.⁵⁷¹ 1885-1886 yıllarında Sibirya'ya seyahat etmiş olan Amerikalı seyyah G. Kennan, Rus kâşifler tarafından Yakutlara “demir adam” yakıştırması yapıldığını ve bu yakıştırmayı da hak ettiklerini ifade etmektedir.⁵⁷² Hayatlarına bu kadar müdahil olmuş bir metanın ustaları olan demirciler de Yakutlar arasında kutsal sayılmış ve saygı görmüşlerdir.⁵⁷³ Onların hastalıkları iyileştirmeleri, gelecekte haber verebilmeleri⁵⁷⁴ ve ateşe söz geçirebilmeleri, bu saygının sebepleri arasındadır.⁵⁷⁵

Yakut inanışına göre demirciler güçlerini, yeraltı dünyasının baş demircisi ve demircilerin hamisi⁵⁷⁶ olan ve ruhani bir varlık olarak tasavvur edilen *K'daai Maksin/Kıday Bahsı*'dan almıştır.⁵⁷⁷ Yakutlar *Kıday Bahsı* için “kahverengi bir inek keserler ve kanını demircilik aletlerine sürer, hayvanın kalbi ve karaciğeri demirci ocağında kızartılıp, örsün üzerine konarak tamamen ezilene kadar dövülür.”⁵⁷⁸ Ayrıca *Ürüng Ayı Toyon*'un üçüncü oğlunun adı olarak geçen⁵⁷⁹ *Kıday Bahsı*'nın *olonholardaki* kahramanlar için “ateşe dayanıklı silahlar” yaptığına da inanılmaktadır.⁵⁸⁰

Yakut şamanları ile demircileri arasında bir ilişki kurulmaktadır. Bu ilişki, demirciliğin önem bakımından şamanlığın hemen akabinde geldiğine dair inanç ile ifade edilebilir.⁵⁸¹ Yakutlar arasında, şamanın cübbesini süslemeye yardım edenler, demirci gibi, yarı-büyüsel bir pozisyonu işgal eden kimselerdir. Bu kimselerin “özel parmaklar” a sahip olduklarına inanılır. Miras yoluyla gelen demircilerin aletleri, kendi kendilerine sesler çıkarabilen “ruhlara” sahiptir ve bunlara “*ıççılak*” denir.⁵⁸² Aynı zamanda Yakutlar arasında dokuzuncu kuşaktan bir

⁵⁷⁰ Gürçan, “Avrupa Müzelerinde Türk Şaman Elbiseleri”, 421-22.

⁵⁷¹ Naumov, *The History of Siberia*, 32.

⁵⁷² Kennan, *Tent Life In Siberia*, 324.

⁵⁷³ Jochelson, *Anthropological Papers of The American Museum Of Natural History Volume XXXIII Part II*, 163-64.

⁵⁷⁴ Eliade, *Şamanizm*, 106-7.

⁵⁷⁵ Eliade, *Şamanizm*, 572.

⁵⁷⁶ Pikarskiy, “Yakut Dili Sözlüğü (A-M)”, 492.

⁵⁷⁷ Eliade, *Şamanizm*, 570-71.

⁵⁷⁸ Harva, *Altay Panteonu*, 328.

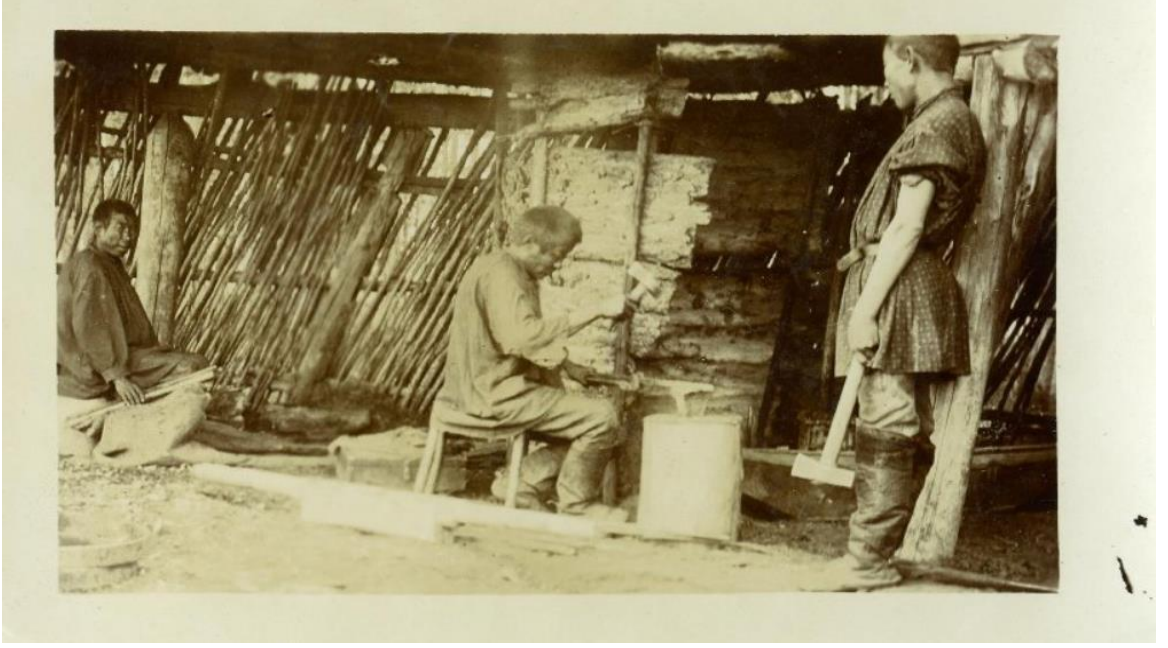
⁵⁷⁹ Ergun, *Yakut Destan Geleneği ve Er Sogotoh*, 181.

⁵⁸⁰ İnnokentiy Vasiliyeviç Puhov, *Yakut Kahramanlık Destanı Olonho Genel Tipler*, çev. Metin Ergun (Konya: Kömen Yayınları, 2015), 33-34.

⁵⁸¹ Eliade, *Şamanizm*, 106-7.

⁵⁸² M. A. Czaplicka, *Shamanism In Siberia* (Londra: Forgotten Books, 2007), 50-51.

demircinin doğaüstü güçleri olduğuna inanılır. Bu nedenle Yakut şaman cübbelerindeki pendentifleri bu demirciler imal eder.⁵⁸³ Yani her demircinin şaman pendentifi yapmasına izin verilmez.⁵⁸⁴ Yakut destanlarında da demirci-şaman ilişkisine değinilmektedir. Bu anlatılarda *Kıday Bahsı*'dan “şamanları eğiten, onların sırra ermesini sağlayan, yer altı dünyasının baş ruhlarından” bir tanesi olarak söz edilir.⁵⁸⁵

Görsel 50: *Bir Demirci Ocağında Çalışan Üç Yakut Demircisi, 1904.*

3.5. Yakutlarda İnsanın Yaratılışı Efsanesi ve Yakut Şamanizmi

Yakutların insanın yaratılışı ve bu ilk insandan kendilerinin türeyişi hakkında bazı efsaneleri bulunmaktadır. Bunlar arasında en meşhuru *Er-Sogotoh Elley Bootur* efsanesidir. Bu efsane, aynı zamanda Yakutların milli destanı ve köken anlatısıdır. *Er-Sogotoh* konu bakımından bir türeyiş ve yaratılış destanı olarak da kabul edilmektedir.⁵⁸⁶ *Er- Sogotoh* destanı, birkaç ayrı seyyah ve etnograf (Middendorf, İ. A. Hudyakov, N. Gorohov ve O. Böhtling)⁵⁸⁷ tarafından derlenmiştir.⁵⁸⁸ Bizim yararlandığımız destan metni, Alman dilbilimcisi olan O. Böhtling⁵⁸⁹ tarafından XIX. yüzyıl ortalarında derlenmiştir. Böhtling'in Sibirya'da seyahatlere katılmış ve

⁵⁸³ J. Özlem Oktay Çerezci, “Türklerde Demir Eşyanın Sembolizmi”, *Alet İşler Dünyamızı Biçimlendiren Nesneler*, (2022): 139.

⁵⁸⁴ Priklonskii, *Shamanism In Siberia Russian Records of Indigenous Spirituality*, 100-101.

⁵⁸⁵ Bayat, *Türk Mitolojik Sistemi 1*, 349.

⁵⁸⁶ Vasilyev, Kirişcioğlu, ve Killi, *Saha (Yakut) Halk Edebiyatı Örnekleri*, 161-62.

⁵⁸⁷ Mezkur araştırmacıların derledikleri destan metinleri için bk. Y. Vasilyev, M. F. Kirişcioğlu vd. *Saha (Yakut) Halk Edebiyatı Örnekleri*, Ankara: 1996, 161-174.

⁵⁸⁸ Ögel, *Türk Mitolojisi I. Cilt*, 109.

⁵⁸⁹ *Über die Jakutischen Sprache*, I-II, (Leipzig: 1851).

Yakut Türkçesi ile de ilgilenmiş olması, aşağıdaki açıklaması yapılan metnin seçilme nedenleri arasındadır.⁵⁹⁰

Bu destan metninin bizim konumuz açısından önemi Yakutlar, Yakut Şamanizmi ve bu şamanizm bağlamındaki Yakut mitolojisi hakkında bazı temalar ve motifler barındırmasıdır. Bunların en başında ağaca ve kayın ağacına yapılan vurgu gelmektedir. Yakutların inanışında ağacın bolluk ve bereketlilikle karşılandığı ifade edilmektedir.⁵⁹¹ Ağacın altındaki “hayat suyu”⁵⁹² da ağacın bereketlilik özelliğine bir katkı yapmış gibi durmaktadır. Buna ek olarak bilhassa çocuğu olmayan kadınların ağaca yakarmakta ve dileklerini söylemekte olduğu bilinmektedir.⁵⁹³ *Er Sogotoh*’un babası, Yakut mitolojisinde karşımıza çıkan ve en büyük yaratıcı olan *Ürüing Ayu Toyon* olarak geçmektedir. Metinde geçen ve Yakut Şamanizm’i ile bağlantılı olan bir başka motif ise, Yakutların üçlü dünya (üst-orta-alt) tasavvurunda alt dünyaya denk gelen “cehennem” motifidir. Metinde geçen “kuzeyde ise büyü yapan ve dualar okuyan kadın şamanlar bulunmuş...” tabiri Yakutlarda *udagan* olarak adlandırılan kadın şamanların varlığına bir işaret olarak görülebilir. *Er Sogotoh*’un bedensel özelliklerinin sayıldığı kısımda ineğe vurgu yapılması, Yakutların ekonomik aktiviteleri olarak hayvancılığına atıf olarak değerlendirilebilir. O. Böhtling, destanın geçtiği eserini 1850’li yıllarda derlemiştir. Bu yüzyılda Yakutlar arasında büyükbaş hayvan besiciliğinde atın yerini, herhangi bir otlarla beslenebilen ineğe bırakmaya başladığı bilinmektedir.⁵⁹⁴ Son olarak metinde geçen “ineğin kürek kemiği” tabiri, şamanların kürek kemiği ile fal bakma uygulamasını hatırlatmaktadır.

3.6. Yakutlarda Şaman Olmaya ve Şamanların Statüsüne Dair

Kadın (*udagan*) ve erkek (*ojun*) şamanlara sahip olan⁵⁹⁵ Yakutlar arasında bir kişinin şaman olabilmesi için iki yolun olduğu görülmektedir: 1) kalıtsal olarak şaman olma. 2) kalıtsal

⁵⁹⁰ Ögel, *Türk Mitolojisi I. Cilt*, 103. Destan metninin tamamı için bkz. (Ögel, 1971, 103-4).

⁵⁹¹ İnan, *Makaleler Ve İncelemeler I. Cilt*, 477.

⁵⁹² Bu suyla ilgili olarak bazı Yakut destan ve efsanelerinde bilgiler bulunmaktadır. Örneğin, “Sarı renkli ilahi bir sıvı” ibaresini *Culuruyar Nurgun Bootur* destanında, “sarı *ilge* bereketli” ifadeleri ise, *Kus Debiliye* destanında geçmektedir. Sarı *ilge* tabiri için şu anlam verilmektedir: “Tanrısal su; bahadırlara güç vermesi için Tanrıların armağanı; Kutsal Aal Kuduk Mas ağacından yontularak çıkarılan mucizevi sıvı. Sarı *ilge*: Yağ ve yağdan yapılan ürünler.” (Çolak, 2022, 28).

⁵⁹³ Roux, *Orta Asya’da Kutsal Bitkiler Ve Hayvanlar*, 360.

⁵⁹⁴ Devlet, *Sibirya Araştırmaları*, 269-70.

⁵⁹⁵ Holmberg, *Mythology of All Races*, 4:498-9. Yakut destan metinlerindeki şaman temalarına baktığımızda da kadın şamandan bahsedildiğini görmekteyiz. Örneğin Vasilyev’in verdiği *Tümeti’nin Udağanı* başlıklı metin, *udagan* tabirinden ötürü önemlidir. (Ersöz, 2010, 71). Bir başka destan olan *Culuruyar Nurgun Bootur* destanında iki adet kadın şaman bulunmaktadır: *Ayu Umsuur* ile *Ituk Hahaydaan*. Bunların her ikisinin de davulu vardır. (Ersöz, 2010, 107). Bir başka kadın şaman motifini *Kus Debiliye* destanında görmekteyiz. Bu destanda kadın şamandan “görmekli” olarak bahsedilmektedir. (Çolak, 2022, 60).

olmayan şamanlık.⁵⁹⁶ Kaynakların bu iki görüş arasında ayrıldığı ifade edilebilir. Kişinin şaman olma süreci sadece seçilmesi ile sınırlı değildir. Şaman adayı, şaman olmadan önce bazı süreçlerden geçmektedir. Bu süreçlerin en önemlisi, inisiyasyon olarak da adlandırılan şaman hastalığıdır.

Şaman olma konusunda kalıtsallığı öne çıkartan görüşe göre, şaman olacak kişide olağanüstü bir niteliğin olması gerektiği kabul edilir.⁵⁹⁷ Bu noktada şaman olacak kişide çocukluktan itibaren bir farklılaşma olduğu ifade edilmektedir.⁵⁹⁸ Bu görüş aynı zamanda “şaman çağrısını aileden miras alınan bir hastalık” olarak görme eğilimi ile de örtüşmektedir.⁵⁹⁹ İkinci görüşe göre ise, “ölü bir şamanın ruhunun (*emeget*) klanının bir üyesinin içine girerek onu şaman olmaya zorlaması” zorlaması şeklinde açıklanır.⁶⁰⁰ Bu görüşte bir kalıtsallık arayışı olmamasına rağmen, yeni şaman olacak adayın aynı klan içerisinde olmasına dikkat edildiği görülmektedir. Her iki görüşe karşın ailelerin çocuklarının şaman olmasını isteme ve şamanlıktan alıkoyma gibi girişimlerde bulunduğu da ifade edilmektedir.⁶⁰¹

Kimi kaynaklar tarafından bir inisiyasyon, sır-ra-erme süreci ya da “*menerik* hastalığı”⁶⁰² olarak adlandırılan şaman hastalığı, kişinin şaman olmadan önce deneyimlemesi gereken zorunlu bir süreç olarak görülmektedir. Bu sürecin süresi ve içeriği ise zamana ve zemine göre değişiklik gösterebilmektedir. *Abaasy* ve hayvan ana ruhları bu hastalık için önemli unsurlar arasındadır. Şaman ağacının tepesinde duran ve demir tüylü bir kuş donunda olan hayvan ana, şamana kendisini tören boyunca gösterir. İnaniş’a göre bu kuş, acemi şamanın ruhunu içeren bir yumurtanın üstüne kuluçkaya yatmıştır ve şaman yumurtadan çıkana kadar da orada duracaktır.⁶⁰³ Bu hastalık esnasında bazı normal olarak karşılanmayan bazı olaylar yaşanmaktadır. Örneğin, bazı kişiler baygınlıklar ve sinir krizleri geçirip etrafa kayıtsız bir şekilde bakarlar.⁶⁰⁴ Bu baygınlıklar esnasında kişi, günlerce ölü gibi yatıp kalabilir.⁶⁰⁵ Bazen ise bu kişiler kendilerini ormana gizleyebilir, suya ve ateşe atabilir ve keserek yaralayabilir.

⁵⁹⁶ Julian Baldick, *Animal and Shaman* (New York: I.B. Tauris Publishers, 2000), 77.

⁵⁹⁷ Czaplicka, *Shamanism In Siberia*, 5.

⁵⁹⁸ Harva, *Altay Panteonu*, 366.

⁵⁹⁹ Diakonova, *Shamanism In Siberia Russian Records of Indigenous Spirituality*, 139.

⁶⁰⁰ Seroşevski, *Shamanism In Siberia Russian Records of Indigenous Spirituality*, 106.

⁶⁰¹ Şahin, “Saha (Yakut) Türklerinin Geleneksel İnanişlarında Hristiyanlık İzleri”, 167.

⁶⁰² Korkmaz, *Prof. Dr. Sadettin Buluç Makaleler*, 356.

⁶⁰³ Siikala ve Hoppal, *Studies on Shamanism*, 8.

⁶⁰⁴ Alekseyev, *Türk Dilli Sibiry Halklarının Şamanizmi*, 119. Ksenofontov’un (*Legendi i Rasskazi o Şamanah. İrkutsk*, 1928) adlı eserinde Yakutlarda şaman olmadan önce hastalık geçiren kişilerin bir listesinin tutulduğu söylenmektedir. (Alekseyev, 2013, 119).

⁶⁰⁵ Mihaly Hoppal, *Studies On Mythology And Uralic Shamanism* (Budapeşte: Akademiai Kiado, 2000), 133-34.

Şaman hastalığının nihayete ermesi ise, şamanın ayin yapmaya başlamasıyla birlikte gerçekleşir.⁶⁰⁶

Kimi toplumlarda “uzmanlaşma” ve “karşıtlık” örneği⁶⁰⁷ olarak yorumlanan ak ve kara şaman ayrımı, Yakut şamanlarının statüsüne dair yapılan en önemli yorumların başında gelmektedir. *Ajy ojuna*⁶⁰⁸ olarak da adlandırılan ak şamanlar da görünen özellikler şunlardır: İnsanlara hizmet eder, onlara zarar vermez, iyiliksever varlıklarla muhatap olur, özel bir şaman kıyafeti ve davulu yoktur⁶⁰⁹ (ak şamanların davullarının olduğunu söyleyenler de vardır), gündüz ayin yapar, göğün ruhlarına hizmet eder, hayvan kurban ederken beyaz hayvanları tercih eder⁶¹⁰, törenlerde “beyaz tay derisinden yapılmış bir kürk giyerler”, bu kürke demirden pendentif takmazlar ve iki tip başlık kullanırlar.⁶¹¹ Bunun yerine ak şamanlar, beyaz renkli kıyafetlerine gümüşten ziller ve çingiraklar asarlar.⁶¹²

*Abasy ojuna*⁶¹³ olarak adlandırılan kara şamanların özellikleri ise şunlardır: Kötü ruhlar ve insanlar arasında bir aracı rolündedir, kötü ruhların sebep olduğu hastalıkları iyileştirir, insanlara zarar verebilir⁶¹⁴, gece ay ışığında ayin yaparlar, ana aksesuarları cübbedir, hastalık getiren ruhlara hizmet ederler, hayvan kurbanlarında siyah renkli hayvan tercih ederler⁶¹⁵, “histero-epileptik nöbetlere yatkın” bireyler olarak tanımlanırlar ve insanlara yardım edebilirler.⁶¹⁶ Kara şamanların Yakutlar arasında daha önemli olduğuna dair fikirler de bulunmaktadır.⁶¹⁷ Burada ak ve kara şaman ayrımının sayılan özelliklerine ek olarak, Yakutların “halkın inanişinde kara şaman vurgusunun daha belirgin” olduğu ifade edilmektedir. Aynı zamanda her iki kavram (ak ve kara)ın da birbiri ile rekabet halinde olduğu da düşünülmektedir.⁶¹⁸

⁶⁰⁶ M. Hoppal, *Shamans and Traditions* (Budapeşte: Akademiai Kiado, 2007), 29. Şaman hastalığına dair hikâyeler için bkz. (Ksenofontov, 2011, 52 ve 71).

⁶⁰⁷ Eliade, *Şamanizm*, 242.

⁶⁰⁸ Eliade, *Şamanizm*, 241-42.

⁶⁰⁹ Jochelson, *The Yakut*, 107.

⁶¹⁰ Hoppal, *Shamans and Traditions*, 25. Ak ve kara şamanların davulları arasında ada bazı farklar bulunduğu ifade edilmektedir. Örneğin, “yaşlı bir şaman olan Yakut kadını ak şaman davulunun iç tarafında kasnağa bağlanmış at kılı (muhtemelen beyaz at kılı) bulunduğu” ifade edilmektedir. (Çoruhlu, 2020, 134).

⁶¹¹ Alekseyev, *Türk Dilli Sibiryâ Halklarının Şamanizmi*, 188-89.

⁶¹² Okladnikov, *Yakutia Before Its Incorporation In The Russian State*, 276.

⁶¹³ Eliade, *Şamanizm*, 241-42.

⁶¹⁴ Jochelson, *The Yakut*, 107.

⁶¹⁵ Hoppal, *Shamans and Traditions*, 25.

⁶¹⁶ Vainshtein, *Shamanism In Siberia Russian Records of Indigenous Spirituality*, 116-17; Baldick, *Animal and Shaman*, 78.

⁶¹⁷ Troshchanskii, *Shamanism In Siberia Russian Records of Indigenous Spirituality*, 116-17.

⁶¹⁸ Vainshtein, 116-17; Julian Baldick, *Animal and Shaman*, 78.

Yakutlarda şamanların ak ve kara olarak ayrıldığına katılmayan bazı görüşler de bulunmaktadır. Örneğin Troşanskiy böyle bir ayrımın varlığını reddederek onun geçmişte var olduğunu kabul etmek gerektiği görüşünü ifade etmektedir.⁶¹⁹ Bu görüşe ek olarak “Yakut kabilelerinde Ak ve Kara olmak üzere iki değişik şamanın olmadığı, aynı şamanın hem yeraltı hem de yerüstü varlıklarıyla ilişki kurdukları” da ifade edilmektedir.⁶²⁰

Bazı kaynaklara göre ise, ak ve kara şaman ayrımı “geç dönemlere ait ikincil bir olgudur.”⁶²¹ Bundan hareketle Yakut Şamanizminde görünen bu ayrım, İran gibi farklı kültürlerin tesiriyle açıklanmaktadır.⁶²² İran etkisine ek olarak, bilhassa XVI. yüzyılda Budizm’in Moğolistan bölgesindeki etkisi ile bu tarz ayrımı açıklayan görüşler de vardır.⁶²³

3.7. Yakut Şamanlarının Toplumsal Görevleri

Yakutların şamanlara başvurma nedenleri çeşitlidir. İleride olacakları veya olmuş olayları öğrenmek ve hastalık sağaltımı, bu sebepler arasında en yaygın olanlarıdır. Bunlara ek olarak, bereket dilemek ve *Isiah* gibi bazı bayramlara iştirak etmeleri de sayılabilir.⁶²⁴ Yakutlar şamanlara çoğunlukla hastalık sağaltımı için başvurmaktadır. Yakutların inanışında hastalıkların oluşmasındaki ana unsur ruhlar, daha özelde ise kötücül ruhlardır. İnanişaya göre kötü olan ruhların kişinin içine girmesiyle⁶²⁵ ya da kişinin ruhunun kaçmasıyla⁶²⁶ hastalık meydana gelir. Bu tarz durumlarda şamana başvurulur. Şamanın tedavi yöntemindeki ana hedefi ya kötü ruhları korkutarak uzaklaştırmak, onlarla anlaşmak ya da kaçıp kaybolan ruhu bularak bedene tekrar geri getirmektir.⁶²⁷ Yakut destan ve efsanelerinde hastalıklarla ilgili bazı renkler ön plana çıkmaktadır. Bu renklerden ikisi kara ve yeşildir. Örneğin, Y. Vasilyev’in verdiği *Er Sogotox* destanında bu renklerden şöyle bahsedilmektedir: “Güneş doğmadan

⁶¹⁹ Prokofyeva, *Sibirya Halklarının Şaman Kostümleri*. 38.

⁶²⁰ Harva, *Altay Panteonu*, 389.

⁶²¹ Eliade, *Şamanizm*, 241

⁶²² İbrahim Kafesoğlu, “Eski Türk Dini”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, sy 3 (1972): 18.

⁶²³ Yönsiyebü Rinchen, “White, Black and Yellow Shamans Among the Mongols”, *University of Toronto Press* 4, sy 2 (1981): 98-100.

⁶²⁴ Seroşevsky, *Saka Yakutlar*, 222.

⁶²⁵ Seroşevski, *Shamanism In Siberia Russian Records of Indigenous Spirituality*, 106; V. M. Mikhailovski, *Sibirya’dan Balkanlara Şamanlar ve Cadılar Cilt I*, ed. Ceren Sungur (İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2022), 83.

⁶²⁶ İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar*, 113-15.

⁶²⁷ Seroşevski, *Shamanism In Siberia Russian Records of Indigenous Spirituality*, 106; Bazı kaynaklarda Yakutların kadın şamanlara daha çok akıl hastalıklarının tedavisi konusunda müracaat ettikleri söylenmektedir. Bütün bu söylenenlere karşın zamana ve zemine göre istisnalar bulunabileceği de ifade edilmektedir. (Znamenski ed., 2003, 102).

kalkıp kara hastalık bulaşmasın diye kara denizin suyuyla, yeşil hastalık bulaşmasın diye yeşil denizin suyuyla tümüyle temizlenerek...”⁶²⁸

Yakut şamanlarının hastalık sağaltımı uygulamalarında bazı ortak bazı noktalar bulunmaktadır. Örneğin eğer kişi kötü bir ruh yüzünden hastalanmışsa genellikle şaman, ayin esnasında yardımcı ruhlarını çağırdıktan sonra bu ruh ile anlaşmaya çalışır. Onun istediği bir hayvanı kurban olarak sunabilir. Buna ek olarak, hastalığa sebep olmuş olan ruhları kendi içine ya da bir hayvan veya ahşaptan heykelciğe aktarabilir.⁶²⁹ Hastalığın sebebi kişinin ruhunun kaçması ise bu sefer şaman, yardımcı ruhları ile birlikte katmanlar arasında bir seyahate çıkar ve kayıp olan ruhu aramaya başlar.⁶³⁰

Farklı kaynaklar tarafından verilen Yakut şaman ayinlerinde benzer unsurlar bulunmaktadır. Görebildiğimiz kadarıyla bu benzerlikler şunlardır: Yakut şaman ayinleri genellikle gün batımından sonra düzenlenir, ayin esnasında ateş ve ağaç bulunur, şaman at veya kısarak derisinden yapılmış bir mindere oturur, ayin sırasında şamanların kullandıkları kendilerine özgü bir dilleri vardır ve ayin şamanın ruhlarını çağırmasıyla başlar.⁶³¹ Bazı kaynaklar Yakut şamanlarının özel dillerinden kastın, kuşlar başta olmak üzere çeşitli hayvanların seslerinin taklidi olduğunu ifade etmektedir.⁶³²

Yakutların şamanlara başvurma sebeplerinden biri de onların fal bakma yani kehanette bulunma yeteneğidir. Yakutlar esasen geçmişte olmuş olayları, gelecekte olacakları ve bilhassa avın başarılı geçip geçmeyeceğini öğrenmek ve kaybolmuş eşyaları bulmak için fal baktırmaktadır.⁶³³ J. P. Roux gibi bazı araştırmacılar Yakutlarda şamanların falcılık özelliğinin onların asıl görevi olduğunu da söylemektedir.⁶³⁴ Hastalık sağaltımı kadar önemli olduğu anlaşılan bu görevin farklı yapılmış şekilleri mevcuttur. Bunlardan en yaygın olanı kemiği, özel olarak ise kürek kemiğini ateşte kızdırarak oluşan izleri yorumlamayla bakılan fallardır.⁶³⁵ Yakut şamanlarının kemik haricinde fal bakmak için kullandıkları başka nesneler

⁶²⁸ Vasilyev, Kirişcioğlu, ve Killi, *Saha (Yakut) Halk Edebiyatı Örnekleri*, 17. Buna karşın yeşil renk toprak ana ile birlikte de anılmaktadır. *Kus Debiliye* destanında buna dair örnek vardır: “Toprak anamın yemyeşil ayıllı dualı sarı bağrında harap olan güzel adım.” (Çolak, 2022, 75).

⁶²⁹ İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar*, 113-15; Mikhailovski, “Sibirya ve Avrasya’da Şamanizm I”, 49; Margaret Stutley, *Şamanizm*, çev. Sinan Köseoğlu (İstanbul: Say Yayınları, 2023), 125.

⁶³⁰ Stutley, *Şamanizm*, 36.

⁶³¹ Alekseev, *Shamanic Worlds*, 50; Alekseyev, *Türk Dilli Sibirya Halklarının Şamanizmi*, 243-44; Julian Baldick, *Animal and Shaman*, 78-79; Mikhailovski, “Sibirya ve Avrasya’da Şamanizm I”, 48-49; Potapov, *Altay Şamanizmi*, 80; Harva, *Altay Panteonu*, 432.

⁶³² Baldick, *Animal and Shaman*, 78-79; Nevill Drury, *Şamanizm*, 69.

⁶³³ Seroşevsky, *Saka Yakutlar*, 222.

⁶³⁴ Jean-Paul Roux, *Eski Türk Mitolojisi*, çev. Musa Yaşar Sağlam (Ankara: BilgeSu, 2011), 118.

⁶³⁵ Ocak, *Alevi ve Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri*, 153.

de bulunmaktadır. Örneğin, “şaman, bir yüzük veya akçeyi alıp onu sanki muayene ediyormuş gibi çeşitli yönlerde gezdirerek soru soran kişinin avucunun ortasına tutar ve gelecekte haber verir.”⁶³⁶ Yakutların destan ve efsanelerinde falcılıkla ilgili bazı motifler bulunmaktadır. Örneğin, Y. Vasilyev tarafından derlenen “Yakutların Cedlerinin Lena’ya Gelmeleri-Omogoy Bay, Elley Botur” isimli destan metninde bir şaman, *Omogoy Bay* için fal bakmaktadır.⁶³⁷

3.8. Yakut Şamanlarının Ruhlar ve Hayvanlarla Münasebeti

Yakut şamanlarının ruh inancı kısaca “canlılık” (animizm) olarak tanımlanmaktadır.⁶³⁸ Bu tanımdan “ruhsal varlıkların varlığına inanmaya dayalı dini veya ritüel uygulama” kastedilmektedir. Bu bakış açısı, “materyal dünyanın unsurlarının ruhlara sahip olduğunu ve ölümlerin ruhlarının hayaletler olarak varlıklarını sürdürdüğünü varsayar. Bu tür ruh varlıkları ağaçları, nehirleri, kayaları veya ateşi işgal edebilirler; bireyin veya evin koruyucuları olabilirler.”⁶³⁹

Yakut şamanlarının ruhlarla en yakın ilişkisi, muhtemelen, ayin esnasında gerçekleşmektedir. Şaman ayinlerinin yardımcı ruhlar sayesinde gerçekleşmesi, bunun en önemli sebebidir. Ayin esnasında şaman tarafından çağrılan yardımcı ruhlar, ölümlü insanlara görünmeyecek şekilde ve farklı kılıklarda/donlarda gelirlerdi.⁶⁴⁰ Şamanın yardımcı ruhları arasında sahip olduğu bir “ana/ata ruh”tan bahsedilmektedir. Bu *ie-kıla*, *eye kıla*, *ija-kyl* ve *ijakıl* şeklinde adlandırılabilir.⁶⁴¹ Bu ruh, çoğunlukla şamanın en güçlü ruhu olarak görülmektedir.⁶⁴² Aynı zamanda Yakut şamanları “hayvan-ana” donunda birbirleri ile savaşılabilmektedir. Bu savaş bazen yıllarca sürebilir. Şaman hasta olması, onun savaşa girdiğine işarettir. Bu hayvanların öldürülmesi ile de şamanların öleceğine inanılır.⁶⁴³

“Hayvan-ana” dışında Yakut şamanları için önemli olan bazı hayvanlar bulunmaktadır. Çeşitli balık ve kuş türlerinin yanı sıra at bunların en önemlileri arasındadır. Kuş türleri içerisinde ise kartal ön plandadır. Yakutlarda “üstün varlık” ile karşılaştırılabilen kartal⁶⁴⁴, güneşin efendisi

⁶³⁶ Mikhailovski, “Sibirya ve Avrasya’da Şamanizm I”, 86.

⁶³⁷ Vasilyev, Kirişçioğlu, ve Killi, *Saha (Yakut) Halk Edebiyatı Örnekleri*, 29.

⁶³⁸ Roux, *Orta Asya’da Kutsal Bitkiler Ve Hayvanlar*, 2005.

⁶³⁹ Robert H. Winthrop, “Dictionary of Concepts in Cultural Anthropology”, içinde *Animism* (New York: Greenwood Press, 1991), 10.

⁶⁴⁰ Alekseyev, *Türk Dilli Sibirya Halklarının Şamanizmi*, 98-99.

⁶⁴¹ Mircea Eliade, *Şamanizm*, 130; Mikhailovski, “Sibirya ve Avrasya’da Şamanizm II”, 101; Gökalp, *Türk Medeniyeti Tarihi*, 287; Holmberg, *Mythology of All Races*, 4:507; İnan, *Makaleler Ve İncelemeler I. Cilt*, 458.

⁶⁴² Alekseyev, *Türk Dilli Sibirya Halklarının Şamanizmi*, 98-99.

⁶⁴³ Siikala ve Hoppal, *Studies on Shamanism*, 9; Harva, *Sibirya’dan Balkanlara Şamanlar ve Cadılar Cilt II*, 63; Ocak, *Alevi ve Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri*, 225. Ksenofontov buna dair hikayeleri eserinde anlatmaktadır. Bknz. (Ksenofontov, 2011, 274).

⁶⁴⁴ Roux, *Orta Asya’da Kutsal Bitkiler Ve Hayvanlar*, 87.

ile de ilişkilendirilmektedir.⁶⁴⁵ Kartal'ın bazı Yakut kabileleri tarafından ata olarak seçildiği de görülmektedir.⁶⁴⁶ Kartal'ın şaman ile ilişkisi, şaman adayının ruhunu yemesi ve bu ruhu kutsal ağacın üstüne yumurta biçiminde taşımasıyla başlamaktadır.⁶⁴⁷ Bu ilişkinin bir başka boyutu ise, ilk şaman kadının bir kartaldan gebe kaldığına dair olan inançtır.⁶⁴⁸

Yakut şamanları için önemli olan bir diğer hayvan ise bazı Yakut inançlarına göre “gök tanrının çocuğu sayılan” attır.⁶⁴⁹ At, şaman ayinlerinde bir ölüm hayvanı ve “ruh göçürücü” olarak karşımıza çıkmaktadır. Yani at, şamanın mistik yolculuğunu gerçekleştirmesinde önemli bir konumdadır. Aynı zamanda bu hayvan, öleni öbür dünyaya taşımaktadır. Yani bu dünyadan başka dünyalara geçişi sağlamaktadır.⁶⁵⁰ Kartal ve ata ek olarak, Yakutlar arasında ayı pençelerinin uğurlu nesnelerden kabul edildiği ve ayının diş ve tırnaklarından koruyucu muskalar yapıldığı da ifade edilmektedir.⁶⁵¹

Yakut şamanları için önemli olan bir diğer ruh ise, *amagat/emegettir*. Bu ruh pendentif şeklinde Yakut şaman cübbelerinde de görülmektedir. Bu kelime için çeşitli manalar verilmektedir. Bunlardan biri, *amagan* kelimesinin çoğulu olup “ataerkil anneler” anlamına gelmektedir.⁶⁵² Bir başka anlam ise, sondaki -gat ve -gan gibi Moğolca veya Tunguzca'dan alınmış olabilecek edatların kelimeye dişilik anlamı vermiş olabileceğine yöneliktir.⁶⁵³

Kaynakların *amagat* hakkında bazı ortak görüşleri bulunmaktadır. Bunların biri Yakut şamanının yardımcı ruhları içerisinde en önemli ruhu olduğudur.⁶⁵⁴ Bu ruh genellikle daha önceden yaşamış bir şamanın ruhu olarak düşünülmektedir.⁶⁵⁵ *Amagat* insan şeklinde tasvir edilmekte ve şu şekilde tanımlanmaktadır: “Uzunluğu itibariyle şahadet parmağı, genişliği itibariyle (el) ayasının yarısı kadardır. Ayaklı, elli, başlı, gözlü ve kulaklı bir adam şeklinde tersim edilmiştir.”⁶⁵⁶ Bu ruhu simgeleyen bir pendentif Yakut şaman cübbelerinde

⁶⁴⁵ Shternberg, *Shamanism In Siberia Russian Records of Indigenous Spirituality*, 252.

⁶⁴⁶ Çoruhlu, *Türk Sanatında Hayvan Sembolizmi 1*, 86.

⁶⁴⁷ Shternberg, *Shamanism In Siberia Russian Records of Indigenous Spirituality*, 252.

⁶⁴⁸ Hoppal, *Avrasya'da Şamanlar*, 261-62.

⁶⁴⁹ Alekseyev, *Türk Dilli Sibirya Halklarının Şamanizmi*, 189.

⁶⁵⁰ Eliade, *Şamanizm*, 566.

⁶⁵¹ Feyzan ve Timur, *Saha, Tuva ve Hakasya Müzik Kültürü Tarihsel ve Etnografik Bulgular Işığında*, 16.

⁶⁵² Nahodil, *Popular Beliefs and Folklor Tradition in Siberia*, 465. Direnkova bu tanımına ek olarak *amagat* denilen oyuncak bebeklerden de bahseder. Bunlar şaman cübbelerinde tüylü başlı olarak tasvir edilebilmektedir. Aynı zamanda bu bebekler ailenin koruyucu kadınları olarak da görülebilmektedir. (ed. V. Dioszegi, 1968, 465).

⁶⁵³ Gökalp, *Türk Medeniyeti Tarihi*, 122-23.

⁶⁵⁴ Celal Beydili, *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük* (Ankara: Yurt Kitap-Yayın, 2004), 194; Seroşevski, *Shamanism In Siberia Russian Records of Indigenous Spirituality*, 106.

⁶⁵⁵ Dilek, *Türk Mitoloji Sözlüğü*, 305.

⁶⁵⁶ Pikarskiy, “Yakut Dili Sözlüğü (A-M)”, içinde *emeget* (İstanbul: Ebuzziya Matbaası, 1945), 281.

görülmektedir. Bu pendantif metalden (genellikle bakır) imal edilmekte ve cübbenin göğüs kısmına (kalp hizasına) asılmaktadır.⁶⁵⁷

Yakut şamanlarının hayvan ruhları ve *amagat* haricinde farklı ruhları da bulunmaktadır. Bunlardan biri *yekyua* olarak adlandırılan bir ruhtur. Bu ruhun karlar eridikten sonra ortaya çıktığı düşünülmektedir. Bu ruhların en tehlikeli olanları ise kadın şamanlar ile ilişkilendirilmektedir.⁶⁵⁸ Bu yardımcı ruhlar genellikle hayvan olarak tasvir edilmesine rağmen ölü bir şaman olarak da görüldüğü, bazı kaynaklarda geçmektedir.⁶⁵⁹ Bunlar şamanın gücüne göre değişiklik göstermektedir. Bu ruha ek olarak *keleni/kalani* olarak adlandırılan ve şamana yardım eden başka bir ruh daha vardır. Bir görüşe göre, bunun görünüşü “karanlıkta kötü varlığa, kız olarak tasavvur edilen şeytana veya küçük boylu şeytanlara benzer.”⁶⁶⁰ Bu ruhun şamana ayin esnasındaki yolcuğu sırasında refakat ettiği düşünülmektedir.⁶⁶¹

4. BÖLÜM: YAKUT ŞAMANLARININ KUTSAL NESNELERİ

Yaşanılan coğrafya, içinde bulunulan iklim, bireysel farklılıklar, etkileşime geçilen kültürler ve şamanın derecesi (küçük, orta, büyük ve ak-kara şaman) Yakut şaman kostümlerini yapım, kesim ve süsleme gibi açılardan etkilemektedir. Bu durum da ise kullanılan kutsal nesnelerin kategorizasyonunu zorlaştırmaktadır. Buna karşın Yakut şaman cübbelerinde bazı ortak noktaların olduğu da görülmektedir.⁶⁶² Ayrıca yeni şaman olmuş birinin kostümünü kullanabilmesi için bazı törenler gerçekleştirmesi gerekmektedir. Farklı isimlerle adlandırılabilmesine karşın, genellikle bu törenlere “canlandırma törenleri” denmektedir.

Yakut şamanlarının bütün bir kostümü tanımlanırken bazı kaynaklar şunları sıralar: “Kaftan, davul, davul tokmağı, şapka, ayakkabı, eldiven, pantolon, göğüslük”. Ancak bu sayılanların tamamının şaman tarafından edinilmesi gerekli görülmemektedir. Bazı durumlarda şamanların kostümsüz⁶⁶³ (sadece göğüslük veya kürkle) ayin yaptıkları da ifade edilmektedir.⁶⁶⁴ Yakut

⁶⁵⁷ A. Hultkrantz, *Shamanism in Siberia*, ed. V. Dioszegi ve M. Hoppal (Budapeşte: Akademiai Kiado, 1978), 38; Holmberg, *Mythology of All Races*, 4:498; Gürçan, “Türk Töresinin Hazinelele Kutsal Şaman Elbiselerle İkonografisi”, *International Journal of Cultural and Social Studies*, sy 3 (2017): 468; Pikarskiy, “Yakut Dili Sözlüğü (A-M)”, 281.

⁶⁵⁸ Stutley, *Şamanizm*, 81.

⁶⁵⁹ Hutton, *Shamans Siberian Spirituality and the Western Imagination*, 64.

⁶⁶⁰ Bayat, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2006), 149.

⁶⁶¹ Harva, *Altay Panteonu*, 371.

⁶⁶² Prokofyeva, *Sibirya Halklarının Şaman Kostümleri*, 8.

⁶⁶³ İnan, “geleneğe uygun cübbe hazırlamak pahalıya mal olduğu için bazı kamlar, ruhlarının özel müsaadesiyle, birkaç yıl cübbesiz ayin yaparlar. Fakat cübbesiz kamlar kötü ruhlara karşı fazla cesaret gösteremezler” demektedir. (İnan, 2017, 57).

şaman kostüm parçalarının imal edildiği nesnelerin hammaddesi, çoğunlukla farklı hayvanların “uygun hale getirilmiş” derileridir.⁶⁶⁵

Yakut şamanları edindikleri kostümleri kullanmadan önce bir tören yaparlar. Bunlara genellikle “canlandırma törenleri” denmesine karşın bazı özel isimler verildiği de olmuştur. Örneğin, Prokofyeva bu törenlere *malyasın* denildiğini söylemektedir. Bu törenin içeriği ise, kısaca şöyledir:

“Bir hayvan kurban olarak kesilir ve bu hayvanın kanıyla yeni şamanın bütün kostümü ve kostüm üzerindeki pandomtifleri sıvanır. Bu törenin yapıma amacı ise, ruhların kostümün yeni iyesini (ruhunu) tanımaları ve onu himaye etmeleridir. Törenin sonunda eski şaman, yeni şamanı bir dağa veya başka bir alana götürür ve kendi elleriyle yeni kostümünü giydirir.”⁶⁶⁶

4.1. Yakut Şaman Cübbesi

Öncelikle Yakut şaman cübbelerinin gündelik hayatta ve herkes tarafından kullanılmadıklarını ifade etmeliyiz. Bu cübbeler şamanın şahsına münhasır olduğu gibi bazı durumlarda başkaları tarafından dokunulması dahi hoş karşılanmamaktadır. Yakut şaman cübbelerinin özel ismi için bazı tabirler verilmektedir. *Kumu*⁶⁶⁷ ve *oyun tangasa* gibi tabirler, bunlardan bazılarıdır.⁶⁶⁸ Yakut şaman cübbesi imal edilirken aksesuar olarak birtakım kozmik figürlere (güneş, ay, bulut ve yıldız) rastlanmaktadır. Bunlara ek olarak, bazı hayvanların örnek alındığı da görülmektedir. Başka bir ifadeyle şaman bu hayvanların donuna girmek istemektedir. Bunlar arasında kuş, at, ayı ve geyik en sık karşılaşılanlarıdır. Bunların haricinde cübbede pandomtif olarak bulunan balık, kunduz, samur ve tilki gibi çeşitli hayvan parçaları veya bu hayvanları temsil eden pandomtifler bulunmaktadır.⁶⁶⁹ Bu başlık altında kuş, at ve ayı motifleri Yakut şaman cübbeleri özelinde incelenmiştir.

Kuş, at ve ayı simgeleri arasında Yakut şamanlarının cübbe yapımında en çok örnek aldığı hayvan kuş, daha çok ise kartaldır.⁶⁷⁰ Bununla ilgili olarak, Sibirya’daki kaya resimlerinin çoğunda kuş başlı olarak yorumlanan figürler bulunmaktadır. Bu figürler, “Sibirya’daki kuş

⁶⁶⁴ Prokofyeva, *Sibirya Halklarının Şaman Kostümleri*, 45.

⁶⁶⁵ Holmberg, *Mythology of All Races*, 514.

⁶⁶⁶ Prokofyeva, *Sibirya Halklarının Şaman Kostümleri*, 39; Alekseyev, *Türk Dilli Sibirya Halklarının Şamanizmi*, 143; Harva, *Altay Panteonu*, 401.

⁶⁶⁷ Pekarskiy’in sözlüğünde *kumu* kelimesinin fazla kullanılmadığını söyledikten sonra bu kelime için şu anlamları verir: “umumiyetle *tanğas* yahut *kığrar tanğas* denilen şaman kaftanı, şaman cübbesi; şamanlar kendi elbiselerine *ösük sağabıt* yahut daha doğrusu *ösük sağahpıt* demektedirler.” (Pikarskiy, 1945, 557).

⁶⁶⁸ İnan, *Eski Türk Dini Tarihi*, 57.

⁶⁶⁹ Ögel, *Türk Mitolojisi II. Cilt*, 157.

⁶⁷⁰ Eliade, *Şamanizm*, 207-8.

tipi şamanların bilindik olması” durumuna bağlanmaktadır.⁶⁷¹ Kimi kaynaklar kuş sembolizminin çok sık kullanılmasını, onun uçuş yeteneğine atfetmektedir.⁶⁷² Kuşun bu özelliği kuş donuna giren şamana ayin sırasında üst dünyaya çıkması açısından avantaj sağlamaktadır.⁶⁷³ Bu tarz şaman cübbelerinde kanatları sembolize eden tüylerle süslenmiş püskül ve saçaklar nispeten daha fazladır.⁶⁷⁴ Bu püskül ve saçaklar bir yoruma göre, kuşun kanatlarını temsil etmektedir.⁶⁷⁵ Genellikle püskül ve saçaklar dana ve geyik derisinden imal edilir ve cübbenin kol altı ve/veya etek uçlarında yoğun şekilde yer alır.⁶⁷⁶ 4 ila 25 cm uzunluğunda metalden yapılmış saçaklar da bulunmaktadır. Bu saçaklar, “uçları bıçak formunda ya da içi boş tüpler” biçiminde olabilmektedir.⁶⁷⁷ Cübbenin sırt tarafına asılan saçaklar ise Yakutlarda, büyüsel gücü olduğuna inanılan saç ifade ettiği düşünülmektedir.⁶⁷⁸ Saçakların daha geç dönemlerde ise, kanat-tüy anlamını kaybedip yılanı simgelediği ifade edilmektedir.⁶⁷⁹

Kuş sembolizmine ek olarak, Yakut şaman cübbesinin atı sembolize ettiği de ifade edilmektedir. Buna gerekçe olarak ise, cübbenin gökyüzü ve yeraltını simgelediği düşünüldüğü için atın bu katmanlar arasında yolculuk yapabiliyor olması (atın “ruh göçürücü” özelliğine bir atıf) gösterilmektedir.⁶⁸⁰ Metalden imal edilmiş at figürlerine Yakut şaman cübbelerinde rastlanmaktadır. Ayrıca at, Yakutların destanlarında da önemli bir rol oynamaktadır: “O, kahramanın danışmanı, arkadaşı ve yoldaşdır; akıl, basiret, asalet ve tevazu bakımından ondan üstündür. Çoğu zaman tanrılar katında efendisi adına ricada bulunmaktadır.”⁶⁸¹

Yakut şaman cübbelerinde ayı sembolizmi de görülmektedir. Ayının seçilmesinin nedenleri arasında onun güçlü ve korkulan bir hayvan olması olabilir. Aynı zamanda ayı, Yakutlar ve Altaylılar için orman ruhlarının temsilcisi olarak görülmektedir.⁶⁸² Bazı kaynaklar tarih ve coğrafya belirtmeksizin Yakut şamanlarının “yekpare ayı postundan dikilmiş” cübbelere sahip

⁶⁷¹ M. Hoppal, *Şamanlar ve Semboller*, çev. Fatih Sel (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2016), 54.

⁶⁷² Prokofyeva, *Sibirya Halklarının Şaman Kostümleri*, 43.

⁶⁷³ M. J. Zornickaja, *Shamanism in Siberia*, ed. V. Dioszegi ve M. Hoppal (Budapeşte: Akademiai Kiado, 1978), 304; S. M. Shirokogoroff, *Psychomental Complex of the Tungus* (London: Kegan Paul, 1935), 296.

⁶⁷⁴ Hoppal, *Avrasya’da Şamanlar*, 206.

⁶⁷⁵ Holmberg, *Mythology of All Races*, 4:514.

⁶⁷⁶ Gürçan, “Avrupa Müzelerinde Türk Şaman Elbiseleri”, 419-20; Prokofyeva, *Sibirya Halklarının Şaman Kostümleri*, 42.

⁶⁷⁷ Göher ve Vural, *Saha, Tuva ve Hakasya Müzik Kültürü Tarihsel ve Etnografik Bulgular Işığında*, 22-24.

⁶⁷⁸ Hoppal *Avrasya’da Şamanlar*, 9-10.

⁶⁷⁹ Prokofyeva, *Sibirya Halklarının Şaman Kostümleri*, 8.

⁶⁸⁰ Baldick, *Animal and Shaman*, 78.

⁶⁸¹ Seroşevsky, *Saka Yakutlar*, 67.

⁶⁸² Murat Uraz, *Türk Mitolojisi* (İstanbul: Mitologya Yayınları, 1992), 151.

olduklarını söylemektedir. Aynı zamanda “ayının başından çıkartılan deri” de başlık olarak kullanılmaktadır.⁶⁸³ Ayıya “ata, baba, ana, kardeş” gibi isimler veren Yakutların⁶⁸⁴, şaman cübbelerinde bu hayvanı temsil eden metalden figürlere rastlanmaktadır.⁶⁸⁵ (Görsel 53/6 ve 55/ 5).

Yakut şaman cübbelerinin diğer halkların şaman cübbelerinden ayıran bazı özellikleri bulunmaktadır. Bunların başında *amagat* olarak adlandırılan insan şeklindeki pendentif gelmektedir.⁶⁸⁶ Buna ek olarak, bu cübbelerde bulunan saçaklar da Yakut şaman cübbelerindeki ayırıcı özelliklerden biridir. *Amagat* ve saçaklara ek olarak, “hayvan sembolizmi, iskelet sembolizmi, evren sembolizmi ile saldırı ve savunma araçları”,⁶⁸⁷ “çan ve çingiraklar, metal plakalar, zırh görünümlü metal plakalar, yassı ve burgulu metal plakalar, kayık şeklinde metal unsurlar, metalden yapılmış hayvan figürleri, dizgin, güneş, ay ve halka”⁶⁸⁸ da Yakut şaman cübbelerinde ortak olarak görülen özelliklerdir. Bu sayılanlar arasında metalden yapılan süslemelerin cübbede geniş bir yer tuttuğu söylenebilir.⁶⁸⁹

Yukarıdan sayılan pendentifler cübbenin ön, arka ve yan taraflarında olabilmektedir. Özel olarak cübbenin arka kısmında bulunan bazı ortak pendentiflere de rastlanmaktadır. Bunlardan biri tören esnasında kendinden geçen şamanı dengede tutmak için cübbeye eklenen *tesiiin* olarak adlandırılan kemerler/dizginlerdir.⁶⁹⁰ Bir diğeri ise, “4-5 cm genişliğinde, sırtı yatay olarak boydan boya kaplayan, göğün katlarını simgelediği düşünülen dokuz adet deri şerittir.” Bu şeritlerin işlevi, çan, çingirak, “tel ve demir parçaları”⁶⁹¹ gibi pendentiflerin cübbe üzerinde asılı durmasını sağlamaktır.⁶⁹²

Yaşayan bir varlık olarak kabul edilen Yakut şaman cübbesi ve bu cübbedeki pendentiflerin ne işe yaradıkları konusunda bazı görüşler mevcuttur. Bu görüşlerden en çok zikredilene şudur: “Cübbedeki pendentifler (hayvan figürleri vs.) ayın sırasında şamana yardım edecek ruhları temsil etmektedirler.” Bu görüşün açıklaması olarak şunlar söylenebilir:

⁶⁸³ Prokofyeva, *Sibirya Halklarının Şaman Kostümleri*, 43.

⁶⁸⁴ Bayat, *Türk Mitolojik Sistemi* 2, 168.

⁶⁸⁵ Gürçan, “Türk Töresinin Hazineleri Kutsal Şaman Elbiseleri İkonografisi”, 467.

⁶⁸⁶ Pikarskiy, “Yakut Dili Sözlüğü (A-M)”, 281.

⁶⁸⁷ Şahin, “Saha (Yakut) Türklerinin Geleneksel İnanışlarında Hristiyanlık İzleri”, 189.

⁶⁸⁸ Gürçan, “Avrupa Müzelerinde Türk Şaman Elbiseleri”, 419-20. Metalden kasıt, genellikle demirdir. (Prokofyeva, 2014, 41).

⁶⁸⁹ Franz, “A Gathering of Names: On the Categories and Collections of Siberian Shamanic Materials in Late Imperial Russian Museums, 1880–1910” (Doktora Tezi, Toronto Üniversitesi, 2019), 173-4.

⁶⁹⁰ Alekseyev, *Türk Dilli Sibirya Halklarının Şamanizmi*, 174.

⁶⁹¹ Seroşevski, *Shamanism In Siberia Russian Records of Indigenous Spirituality*, 107-8.

⁶⁹² Şahin, “Saha (Yakut) Türklerinin Geleneksel İnanışlarında Hristiyanlık İzleri”, 198.

“Giyside yer alan kuş figürü şamanın ayin esnasındaki gökyüzüne uçmasına yardımcı olmaktadır. Balığı temsil eden daireler de şamana alt dünyaya indiğinde yardımcı olan ruhlardır. Cübbenin göğüs kısmındaki insan şeklinde olan bakır plaka *amagatı* temsil eder. *Amagat*, şamana yolculuğu esnasında yardım eder. Giyside yer alan disk, güneşi temsil eder ve şamanın yeraltına indiğinde onun ışığı olur. Halkalar yeryüzü sembolü olarak yorumlanır. Kostümdeki kayışlar, ayin esnasında insanların şamanı dengede tutmaları için vardır. Kostümdeki sayısız demir plakalar, şamanı düşman ruhlara karşı korumaktadır.”⁶⁹³

Yakut şaman cübbesinin yapımında kullanılan malzemeler, bu malzemelerin uygun hale getirilmesi ve kesim teknikleri hakkında bazı tasvirler bulunmaktadır. Ancak çoğu konuda olduğu gibi bu konuda da standart bir uygulamadan bahsedilememektedir. Şaman cübbesi kumaşın⁶⁹⁴ yanı sıra çoğunlukla deriden imal edilmektedir.⁶⁹⁵ Cübbe için deri tedarik edildikten sonra yapım işlemi şöyle devam eder:

“Cübbe için öldürülen hayvanın erkekler tarafından derisi yüzüldükten sonra, kadınlar tarafından giyilecek hale getirilir. Deri, iyice gerilir ve gerildikten sonra ise uzun deri kayışların yardımıyla uzatılır. Derinin kenarlarına eşit mesafelerde delikler ve uzun deri kayışa da dişler açılır. Hava sıcaksa deri bir gün, değilse iki gün kurutulur. Deri kuruduktan sonra bir kadın onu ayırır, zemine yayar, etli taraf üzerindeki ince tabakayı kazıyarak çıkartır. O, deriyi ayaklarıyla sıkıştırır ve onun ince tabakasını oval, içbükey bir bıçakla sıyrır.”⁶⁹⁶ “Deriler, bir saat kadar tütsülenir. Bu süre sonunda renkleri sarıya döner. Bundan sonra kesim işlemi başlar. Cübbe yapabilmek için üç adet tamamlanmış (uygun hale getirilmiş) rengeyiği derisine ihtiyaç vardır. Bunlardan birincisinden cübbenin iki ön tarafı (sol ve sağ) yapılır. İkincisinden arka taraf yapılır. Üçüncüsünden yaka ve sağ ve sol yen/kol kısmı yapılır.”⁶⁹⁷

Yakut şaman cübbelerinde kullanılan kesim tekniklerine değinilecek olursa, cübbenin sırt ve etek kısımları ayrı olarak kesilmektedir. Aynı zamanda bu tarz cübbelerin bel kısmı daha dar olarak yapılmaktadır.⁶⁹⁸ Bu haliyle şaman cübbeleri, Yakutların gündelik kıyafetlerinden ayrılmaktadır. Cübbenin genişçe bir yaka kısmı bulunmaktadır. Cübbenin ön tarafı arka kısmına nazaran daha kısadır. Verilen bu tasvire karşın, tek tip bir Yakut şaman cübbe

⁶⁹³ Pekarskii ve V. N. Vasilyev, *Shamanism In Siberia Russian Records of Indigenous Spirituality*, 93-4.

⁶⁹⁴ Siikala ve M. Hoppal, *Studies on Shamanism*, 10.

⁶⁹⁵ Hoppal, *Avrasya'da Şamanlar*, 89; Prokofyeva, *Sibirya Halklarının Şaman Kostümleri*, 40.

⁶⁹⁶ Dioszegi, *Popular Beliefs and Folklor Tradition in Siberia*, 248.

⁶⁹⁷ Dioszegi, *Popular Beliefs and Folklor Tradition in Siberia*, 258.

⁶⁹⁸ Prokofyeva, *Sibirya Halklarının Şaman Kostümleri*, 85-86.

kesiminden bahsedilemez. Coğrafi şartlar bu durumda etkili olmaktadır. Örneğin, “boyu-
endamı belde kesilen kaftanlar vardır. Bu model kaftanlar Yakutların kuzey-batı gruplarında
yaygındır. Merkez Yakutlarda (Viluy, Kangal) sırtı düz kesim modeli vardır.”⁶⁹⁹

4.1.1. Yakut Şaman Cübbelerinde Değişim

Bu tez çalışmasındaki Yakut şaman kostümleri (**Görsel 50, 51, 52, 54 ve 55**) dikkate
alındığında, bunların zaman içerisinde fazla bir değişikliğe uğramadan kaldığı
görülmektedir. Örneğin V. Dioszegi ve Y. D. Prokofyeva gibi araştırmacılar, Yakut şaman
cübbesinin yapımında kullanılan farklı hayvanların derilerinden ve deri işleme tekniklerinden
bahsetmektedir.⁷⁰⁰ Aşağıda yer alan ve XIX. yüzyıl sonu ile XX. yüzyılın ilk yıllarına
tarihlenen Yakut şaman cübbeleri de tilki, inek ve rengineyiği gibi çeşitli hayvanların
derilerinden imal edildiği kataloglarında yer almaktadır.

Yakut şamanlarının geleneksel öğretilere ve inançlarına gösterdikleri bağlılığın yanı sıra
toplumsal hayattaki ekonomik şartları, onlara şaman kostümü edinme ve bu kostümü süsleme
konusunda bir kısıtlılık getirmektedir. Bu kısıtlılık farklı kültürel etkilerin şaman kostümlerine
yansımaları engellemekte ya da sınırlamaktadır. Bu noktada gelenek ve inançtan kastedilen,
Yakut şaman cübbesinin model ve kumaş bakımından temel çizgilerinde bir değişikliğe maruz
kalmadan nesiller boyu aktararak devam ettirildiğine dair yapılan yorumdur. Bu aktarılma
sürecine cübbe üzerindeki bazı pandantifler de dâhildir. Ayrıca, şamanın kostümünü
kullanmaya başlamadan önce yapılan ve birkaç günlük bir bayram olarak icra edilen
“canlandırma töreni”, gelenek bağlamında değerlendirilebilir. Sibiryalı halklarının şaman
cübbeleri hakkında araştırma yapmış olan Prokofyeva (1902-1978)’nin tespiti bu konuyla
ilgili önemli bilgiler sunmaktadır:

“Ölen kamın ailesi kostüm üzerindeki temel aksesuarları alarak ailede yeni bir kamın
ortaya çıkışına kadar saklamaktadır. Bir kısım aksesuarları ise kamın bedeni ile
gömüyorlar. Böylece kam kostümü hem kadim kutsal model çizgilerini hem de tasvir
sembollerini koruyarak muhafaza edilmiş olmaktadır.”⁷⁰¹

Buna rağmen bazı kaynaklar, davul ve davul tokmağı gibi birtakım şaman aksesuarlarının
şamanın ölümü ile birlikte tahrip edildiğini ifade etmektedir.⁷⁰² Şamanın bazı aksesuarlarının

⁶⁹⁹ Prokofyeva, *Sibiryalı Halklarının Şaman Kostümleri*, 40.

⁷⁰⁰ Dioszegi, *Popular Beliefs and Folklor Tradition in Siberia*, 248; Prokofyeva, *Sibiryalı Halklarının Şaman Kostümleri*, 40.

⁷⁰¹ Prokofyeva, *Sibiryalı Halklarının Şaman Kostümleri*, 7.

⁷⁰² Bayat, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, 274.

tahrip edilme durumu, ruh inancı ile açıklanmaktadır. İnanca göre, ölen şamanın ruhlarından bazıları davulun içinde bulunmaktadır. Bu ruhların dışarıya çıkmaları için davulun deri kısmı ortadan ikiye yarılır ve davul tokmağı, kırılır. Bazı durumlarda ise, şamanın davul gibi bazı kutsal nesneleri ya da çaydanlık gibi daha sıradan eşyaları mezarının yanındaki ağaca asılır.⁷⁰³

Yakut şaman cübbelerinin farklı kültürel etkilere rağmen fazla bir değişikliğe uğramamasının nedenlerinden diğeri de Yakut şamanlarının toplumsal hayattaki ekonomik durumlarının pek parlak olmamasıdır. Ayin yapmak için farklı yerlere seyahat etmek zorunda kalmaları, modernizasyon ve küreselleşme, bu durumun nedenlerinden bazılarıdır. Yakut şamanları, uzak ve yakın bölgelerdeki insanlar tarafından çeşitli sebeplerle evlere davet edilebiliyordu. Örneğin, II. Dünya savaşı sırasında insanlar savaşa giden akrabalarından haber alabilmek için şamanları evlerine çağırıyordu.⁷⁰⁴ Yakut şaman ayini tasviri yapan birçok kaynak (Alekseyev⁷⁰⁵, Vitashevski⁷⁰⁶, Mikhailovski⁷⁰⁷, Czaplicka⁷⁰⁸, vs.) şamanların farklı bir bölgeden davet edildiğini ifade etmektedir. Bu durum onların belirli bir işi düzenli bir şekilde yapmalarının önündeki en önemli engeller arasındadır. Modernizasyon ve küreselleşme konusunda ise bilhassa, II. Dünya Savaşı sonrasında Sovyetler'in eğitim ve tıp alanındaki politikaları ve Yakut şamanlarına karşı yapılan propaganda sayesinde yeni nesiller şamanları insanları kandıran kişiler olarak görmeye başladı. Bu durum, onların geçmişte toplum içerisinde var olan itibarlarını baltaladı.⁷⁰⁹

Özel şaman kostümleri, oldukça yüksek ücretlere imal edilmektedir.⁷¹⁰ Bununla ilgili kaynaklarda bazı bilgiler bulunmaktadır. Örneğin, Yakut şamanizmi üzerine çalışmalar yapmış Priklonskii Sibirya bölgesindeki şamanların 1880'li yıllarda genellikle fakir insanlar olduklarından hatta bazılarının evlerinin dahi bulunmadığından bahsetmektedir. Bunlardan çoğu hayatlarını bağışlarla sürdürmektedir. Aynı zamanda onlar evlerini geçindirme konusunda veya ayin için malzeme edinmesi gerektiğinde insanlar tarafından verilen erzak ve malzemeleri kullanmak zorundadır.⁷¹¹ Örneğin, Rus etnolog N. A. Vitahevski'nin 1918

⁷⁰³ Hoppal, *Avrasya'da Şamanlar*, 264-5.

⁷⁰⁴ Marjorie M. Balzer, *Religious Policy in the Soviet Union*, ed. Sabrina Petra Ramet (USA: Cambridge University Press, 1993), 235-6.

⁷⁰⁵ Alekseev, *Shamanic Worlds*, 50.

⁷⁰⁶ Vitashevskii, *Shamanism In Siberia Russian Records of Indigenous Spirituality*, 126.

⁷⁰⁷ Mikhailovski, "Sibirya ve Avrasya'da Şamanizm I", 48-49.

⁷⁰⁸ Baldick, *Animal and Shaman*, 78-79.

⁷⁰⁹ Forsyth, *The Development of Siberia People and Resources*, 81-82.

⁷¹⁰ Prokofyeva, *Sibirya Halklarının Şaman Kostümleri*, 39.

⁷¹¹ Priklonskii, *Shamanism In Siberia Russian Records of Indigenous Spirituality*, 100-101.

yılındaki eserini⁷¹² atıf olarak gösteren N. A. Alekseyev çalışmasında⁷¹³ şamanı hastalık sağaltımı için çağıran ev sahipleri, onun doğaüstü yardımcılarının önceden bildirildiği şekilde isteklerine bağlı olarak ruhların ikramı için çeşitli yiyecekler hazırlardı.⁷¹⁴ Bir başka örnekte ise, hastalık durumunu sağaltmak için Yakut şamanı eve çağrıldığında ayin öncesinde şamana yemekler ikram edilir.⁷¹⁵

Birçok dekorasyon ve aksesuar içermesi şaman kostümünün masraflı olmasının en önemli nedenleri arasındadır. Bu durum da her şamanın kostüm edinmemesine yol açmaktadır.⁷¹⁶ Ekonomik durumu iyi olan şamanlar, kostümlerini üç ay içerisinde edinirken nispeten fakir olanlar kostümlerini edinmek için üç yıl kadar beklemektedir.⁷¹⁷ Bazı şamanlar ayinler karşılığında kürk veya hayvan gibi ücretler alsa da bu durum sürekli değildir.⁷¹⁸ Ayrıca bu tarz ödemeler de genellikle sembolik kalmaktadır.⁷¹⁹ Bazı kaynaklar da Yakut şamanlarının birtakım ekonomik uğraşlarla meşgul oldukları vurgulanmaktadır. Örneğin, Sibirya şamanizmi hakkındaki çalışmalarıyla tanınan Alekseyev (1938-2010) Yakut şamanlarının da sıradan aileler gibi “hayvancılık, avcılık ve balıkçılık” ile meşgul olabildiklerini ifade etmektedir. Buna ek olarak yazar, şamanların yaptıkları törenlerden ücret aldıklarını ve toplu balık avından kendilerine belirli bir payın ayrıldığını da belirtmektedir. Hatta bu durum, Tokarev (1899-1985)⁷²⁰ gibi bazı araştırmacıların şamanları, çalışmadan gelir elde eden sömürgeci *toyon* tabakası içerisine yerleştirmektedir.⁷²¹ Ancak bu durum bazı kaynaklarda, şamanların ayinler karşılığında düşük ücretler almasına rağmen, Sovyetler Birliği’nin şamanları halka karşı sömürgeci olarak gösterme çabaları olarak da değerlendirilmektedir.⁷²²

Bazı kaynaklar, Sibirya bölgesine gelen sıradan insanlardan Çarlığın üst düzey yöneticilerine kadar kimi Rusların şamanlardan korktuklarını hatta bazı Ortodoks rahiplerin şamanlara başvurduklarını ifade etmektedir. Örneğin 1679 tarihinde Andrey Barnaşlov isminde bir Rus yöneticisi, görevden alınmaması için bir şamana başvurmuştur. Aynı zamanda bölgede Rusya adına görev yapan yöneticilerden ve rahiplerden bazılarının hastalık sağaltımı için şamanlara başvurdukları ifade edilmektedir. Bunlara ek olarak, bazı Yakut şamanizmine ait kült ve

⁷¹² *İz Nablyudeniy nad Yakutskimi Şamanskimi Deystviyami*, Sb. MAE AN SSSR, 1918.

⁷¹³ *Traditsionnye religioznye verovaniia Iakutov v XIX nachale XX vv.* (Novosibirsk: Nauka, 1975).

⁷¹⁴ Alekseev, *Shamanic Worlds*, 50; Alekseyev, *Türk Dilli Sibirya Halklarının Şamanizmi*, 243-44.

⁷¹⁵ İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar*, 113-15.

⁷¹⁶ Priklonskii, *Shamanism In Siberia Russian Records of Indigenous Spirituality*, 100-101.

⁷¹⁷ Anokhin, *Shamanism In Siberia Russian Records of Indigenous Spirituality*, 59.

⁷¹⁸ Vainshtein, *Shamanism In Siberia Russian Records of Indigenous Spirituality*, 266.

⁷¹⁹ Smoliak, *Shamanism In Siberia Russian Records of Indigenous Spirituality*, 336.

⁷²⁰ *Şamanstvo u Yakutov v XVII v.* Sov. Etnografiya, 1939.

⁷²¹ Alekseyev, *Türk Dilli Sibirya Halklarının Şamanizmi*, 271-72.

⁷²² Balzer, *Religious Policy in the Soviet Union*, 235.

motiflerin bölgedeki Ruslar tarafından hürmet gösterildiği ifade edilmektedir. Örneğin, Rus işçi ve tacirler arasında yaşadıkları bölgede kaim olduğuna inanılan ruhlara adak adama geleneği yaygınlaşmıştır. Hatta Seroşevski'nin ifadesine göre, XVIII. yüzyılda Ruslar arasında kendi şamanları bulunmaktadır.⁷²³ Bazı kaynaklara göre Sibiry'a giden Ruslar buradaki ticaret ve evlilik gibi bazı konulardaki adetlere uyum sağlamışlardı. Ayrıca, 1820'li yıllarda Yakutsk'ta bulunan Rusların büyük çoğunluğunun Yakutça konuştukları da ifade edilmektedir.⁷²⁴

⁷²³ Alekseyev, *Türk Dilli Sibiry Halklarının Şamanizmi*, 271.

⁷²⁴ Figes, *Nataşa'nın Dansı Rusya'nın Kültürel Tarihi*, 349.

4.1.2. Yakut Şaman Cübbesi Örnekleri

Görsel No: 51/ 1, 2, 3, 4, 5 ve 6.

Bulunduğu Yer: Danimarka Ulusal Müzesi, Kopenhag.

Envanter numarası: K.2-402a.

Ait Olduğu Topluluk: Yakutlar.

Dönem: 1927.

Sefer: Eugen Alexander.

Malzeme: Epidermisi (deriyi oluşturan üç tabakadan en dıştaki) olmayan tüysüz deri: Tanımlanmamış memeli.

Ölçüler: Ön uzunluk 60 cm, bilekten bileğe 12 cm.

İnternet Sitesi: <https://skinddragter.natmus.dk/Clothing/Details/1304>.

Açıklama:

Cübbenin genel görüntüsüne bakıldığında ilk olarak *kisan*⁷²⁵ adı verilen ve metalden yapılan süslemeler dikkat çekmektedir. Bilhassa cübbenin arka kısmında yoğun bir şekilde bu pendentifler kullanılmıştır. (Görsel 51/ 4). Bazı kaynaklar bu metalleri, kemik sembolizmi ile açıklamaktadır.⁷²⁶ Buna örnek olarak (Görsel 51/ 1) ve (Görsel 51/ 5)'de sol omuz ve sağ göğüs kısmında bulunan metal levhalar verilebilir. Bu metal pendentiflerin bazı özel isimleri de vardır. Örneğin, “bant” şeklinde olanlarına, Pekarskiy ve Vasilyev “insan kemikleri” (omuz kol arasındaki kısım) tanımına karşılık gelen *akimal* kelimesini söylemiştir.⁷²⁷ Cübbenin sağ kol kısmında bulunan demirden parça, kaynakların bahsettiği ve *dabıdal*, “kuşların kanat kemiği”, olarak adlandırılan levha olabilir.⁷²⁸ İnaniş'a göre bunlar şamanı kötü ruhun göz ve nefes darbelerinden korumaktadır.⁷²⁹

⁷²⁵ Jochelson, *The Yakut*, 109. *Kiasaan* olarak da adlandırılan bu demir levhalar, bazen üçer dörder olarak birleştirilerek şaman cübbelerine takılırlardı. Bunların büyük bir bölümü şaman cübbesinin arka tarafında bulunurdu ve şamanın zırh çeşitlerinden birini sergilediği düşünülürdü. Buna dair bir başka yorum ise, şamanın bu boruların içine kötü ruhlar tarafından geri verilen hastasının *kutunu* veya kendi *kutunu* saklamasıdır. *Kiasaan* hakkındaki diğer bir yorum ise şudur: “*Kiasaan*, giysinin sırtına ve kollarına takılan çingirak ve demir levhalardır. Onlar farklı şekil ve boyutlarda olup kuş teleklerini ve bıçak ile balıkları simgelemekteydiler.” (Aleksyev, 2013, 175).

⁷²⁶ Harva, *Altay Panteonu*, 408.

⁷²⁷ Jochelson, *The Yakut*, 110-11.

⁷²⁸ Pikarskiy, “Yakut Dili Sözlüğü (A-M)”, içinde *dabıdal*, 247.

⁷²⁹ Aleksyev, *Türk Dilli Sibiryalı Halklarının Şamanizmi*, 179.

Kaynaklarda karşılığını bulabildiğimiz Yakut şaman cübbesindeki önemli bir pandantif ise, *Amagat*'tır. İnsan şeklinde olan ve genellikle bakırdan imal edilen bu pandantif, hemen hemen kalp hizasında yer almaktadır. Bazı kaynaklar bu pandantifin şamanın en önemli ruhunu temsil ettiğini ifade etmektedir.⁷³⁰ (Görsel 51/ 2). *Amagat*'ın alt kısmında bulunan ve metalden yapılan bazı kuş figürleri bulunmaktadır. (Görsel 51/ 2). Yakut şaman cübbelerinde şamana ayakçılık yaptığı ve ulak olarak hizmet ettikleri düşünülen kuşlar bilhassa önemlidir. Cübbelerde pandantif olarak karşılığı olan kuş türlerinden bazıları şunlardır: “*Kuohas* (pupla), *kıtalık* (beyaz turna), *kuba* (kuğu), çift başlı kartal”,⁷³¹ “martı, kaz, guguk kuşu, kuzgun, baykuş ve su çulluğu.” Bu sayılanların hepsinin tek bir cübbede bulunduğu söylenemez. Genellikle kuşu temsil eden pandantiflerin sayısının 3 ila 7 arasında değişmekte olduğu ifade edilmektedir. Aşağıdaki cübbede de 6 adet kuş figürü pandantifi görülmektedir. (Görsel 51/ 2). Bu durum, şamanların sahip oldukları yardımcı ruhların sayısı ile açıklanmaktadır.⁷³² Yukarıda sayılanlar arasında martı, leylek ve dalgıç kuşunun üst dünya ile birlikte anıldığı, W. Jochelson tarafından zikredilmektedir.⁷³³ Aynı zamanda bunlar su kuşları olarak da adlandırılmakta ve okyanusa yakın yerlerde yaşayan Yakutların, bunlara nispeten daha aşina oldukları ifade edilmektedir.⁷³⁴ Benzer şekilde Moğolistan ve Çin'e yakın olan güney bölgelerde yaşayan Yakutların şaman cübbeleri derinin yanı sıra ipek ve diğer tekstil ürünlerinden imal edilmektedir.⁷³⁵ Bu gibi durumlar coğrafi şartların ve komşu halkların kültüre etkisi olarak yorumlanabilir.

Yakut şaman cübbelerindeki kozmik figürlere bakacak olursak, *kün*⁷³⁶ olarak adlandırılan güneş ve *ıy*⁷³⁷ olarak ifade edilen ay figürü cübbenin sırt kısmında görülmektedir. Bu figürler,

⁷³⁰ Hultkrantz, *Shamanism in Siberia*, 38; Holmberg, *Mythology of All Races*, 4:498; Gürçan, “Türk Töresinin Hazineleri Kutsal Şaman Elbiseleri İkonografisi”, 468; Pikarskiy, “Yakut Dili Sözlüğü (A-M)”, 281.

⁷³¹ Prokofyeva, *Sibirya Halklarının Şaman Kostümleri*, 42.

⁷³² Alekseyev, *Türk Dilli Sibirya Halklarının Şamanizmi*, 177. Burada sayılan hayvanlar, şamanların sahip oldukları güç ile de ilişkilendirilmektedir. Örneğin, “Büyük şamanların koruyucuları öküz, aygır, geyik, kara ayı veya kurt olarak görünebilir; daha zayıf şamanların ruhları köpek veya guguk kuşu biçimindedir.” (Stutley, 2023, 37).

⁷³³ Jochelson, *The Yakut*, 109-110.

⁷³⁴ Gürçan, “Avrupa Müzelerinde Türk Şaman Elbiseleri”, 421-22. (Görsel 51/ 2)'de bulunan kuş pandantiflerinin hangi kuşları simgelediklerini kesin olarak söylenememesine karşın bazı pandantif isimleri verilmektedir. *Çökçöngö* (Su çulluğu): “Bu, kuşun yandan görünüşünün tasviri şeklindeki ince yassı bir demir parçasıdır. Kabanın yan tarafına veya omuz kısmına takılırdı. Bu tasvirin tahta modeli şamanın mezarı başına bırakılırdı. İnanca göre bu kuş, ayın sırasında sahibinin kutunu Üst Dünya'ya taşırdı.” Pupla: “Giysinin ön tarafına takılırdı. Şaman, Alt Dünya'daki ölüm nehri üzerinden geçerken bu kuşa başvururdu.” Kuzgun: “O da kabanın ön tarafında bulunurdu. Üst Dünya'ya *menerik*lerin ataları olan tanrılara yapılan ayın sırasında şamana yardım eder. Kuzgun; göğün, bulutun oğludur.” Kuzgunun Yakutlar arasında sevilen bir hayvan olduğu ifade edilmektedir: “Yakın yerde kuzgun bağırırsa, ava gidenler başarılı döner.” (Alekseyev, 2013, 181).

⁷³⁵ Franz, “A Gathering of Names: On the Categories and Collections of Siberian Shamanic Materials in Late Imperial Russian Museums, 1880–1910”, 173-4.

⁷³⁶ Vasilyev, “Türkçe - Sahaca (Yakutça) Sözlük”, 103.

ortası delik olan pendentif ve yanındaki diğer bir pendentif ile temsil edilmektedir. (Görsel 51/ 4). Güneş figürü bazen ay ile birlikte cübbede yuvarlak, bazen ise yarım daire (*kaltahai yi*) şeklinde bulunabilir.⁷³⁸ Bazı kaynaklara göre bunların cübbede bulunmasının sebebi, şamanın üst ve alt dünyaya yaptığı yolculuklarda ona yardımcı olmasıdır.⁷³⁹ Yani bu figürler, “ayın esnasında şamanın yolunu aydınlatmaktadır.”⁷⁴⁰ Ortası delik olan pendentifin “Güneş-buz deliği”⁷⁴¹, “*Aan iye doıdu*”⁷⁴² ve “yeryüzünün duman deliği”⁷⁴³ olarak da adlandırıldığı, kaynaklarda geçmektedir. Bu plakaların anlamına dair bir başka yorum ise, Yakutların ortası delik olarak tasarladıkları dünya tasavvurudur.⁷⁴⁴ Yakut şamanlarının bu delikten yeraltı dünyasına geçip yine aynı delikten orta dünyaya çıktıklarına inanılmaktadır.⁷⁴⁵ Aynı zamanda bunların Yakutların yaratıcı tanrısı olan *Kün Toyon*’u sembolize ettiği de ifade edilmektedir.⁷⁴⁶

(Görsel 51/ 3) ve (Görsel 51/ 6)’da cübbenin alt kısımlarında ve (Görsel 51/ 1) ve (Görsel 51/ 4)’te cübbenin kol kısımlarında görülen saçaklar da Yakut şaman cübbelerinde bulunan önemli bir özelliktir. Bunların anlamlarına dair çeşitli yorumlar bulunmaktadır. Örneğin bazı kaynaklara göre, cübbenin kol kısımlarında ve alt bölümünde bulunan saçaklar, kuşun kanatlarını ve teleklerini simgelemektedir.⁷⁴⁷ Cübbenin sırt tarafına asılan saçakların ise, büyüsel gücü olduğuna inanılan saçı ifade ettiği vurgulanmaktadır.⁷⁴⁸

⁷³⁷ Vasilyev, “Türkçe - Sahaca (Yakutça) Sözlük”, 20. *Iy* kelimesine ek olarak F. Bayat’ın E. İ. Ubryatova (*Voprosı Tyurkologi*, 1965.)’dan aldığı bilgiye göre, bu kelime Yakut Türkçesinde “yaratıcı, türeten” anlamlarında kullanılmaktadır. (Bayat, *Türk Mitolojik Sistem I*, 275).

⁷³⁸ Prokofyeva, *Sibirya Halklarının Şaman Kostümleri*, 41-42; Çoruhlu, *Türk Mitolojisinin ABC’si*, 75.

⁷³⁹ Alekseyev, *Türk Dilli Sibirya Halklarının Şamanizmi*, 187.

⁷⁴⁰ Hoppal, *Avrasya’da Şamanlar*, 114; Gürçan, “Türk Töresinin Hazineleeri Kutsal Şaman Elbiseleri İkonografisi”, 471.

⁷⁴¹ Seroşevski, *Shamanism In Siberia Russian Records of Indigenous Spirituality*, 107-8.

⁷⁴² Mehtap Solak Sağlam, “Saha (Yakut) Kamlarının Kıyafet Adları ve Sembolize Ettiği Anlamlar”, *Sibirya Araştırmaları Dergisi* 2, sy 5 (2014): 65.

⁷⁴³ Harva, *Altay Panteonu*, 18.

⁷⁴⁴ Ögel, *Türk Mitolojisi II. Cilt*, 328.

⁷⁴⁵ Harva, *Altay Panteonu*, 18.

⁷⁴⁶ Ünver Günay ve Harun Güngör, *Başlangıçlardan Günümüze Türklerin Dini Tarihi* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2003), 71. Antropomorf olarak tasavvur edilen güneşin, *Kün Toyon*’un karısı *Kün Kübey Hotun*’u simgelediği de düşünülmektedir. Bu yorumu yapan araştırmacılar, baş tanrının da ayı sembolize ettiğini ifade etmektedir. (Bayat, 2007, 301-2).

⁷⁴⁷ Holmberg, *Mythology of All Races*, 4:514.

⁷⁴⁸ Hoppal, *Avrasya’da Şamanlar*, 209-10.

Görsel 51/1: *Yakut Şaman Cübbesi Önden Görünüm, 1927.*

Görsel 51/2: *Yakut Şaman Cübbesi Ayrıntı, 1927.*

Görsel 51/3: *Yakut Şaman Cübbesi Ayrıntı, 1927.*

Görsel 51/4: *Yakut Şaman Cübbesi Arkadan Görünüm, 1927.*

Görsel 51/5: *Yakut Şaman Cübbesi Ayrıntı, 1927.*

Görsel 51/6: *Yakut Şaman Cübbesi Ayrıntı, 1927.*

Görsel No: 52/ 1, 2, 3, 4 ve 5.

Bulunduğu Yer: Kunstkamera.

Özel koleksiyoncu: Sleptsov Petr (1880-1932).

Müze odası: MAE No. 4128-431.

Ait Olduğu Topluluk: Yakutlar.

Dönemi: 19. yüzyılın sonları 20. yüzyılın başları.

Malzeme: Deri, tendon ipliği, çelik, bakır, tilki kürkü, rengeyiği kılı ve cam boncuklar.

Ölçüleri: Toplam uzunluk – 142.0; parka uzunluğu – 73.0; omuz genişliği – 55.0; kol uzunluğu – 50.0; önlüğün uzunluğu – 70.0’dır.

İnternet Sitesi: <http://collection.kunstkamera.ru/entity/OBJECT?fund=19>.

Açıklama:

Aşağıda verilen Yakut şaman cübbesinde birçok farklı unsur bulunmaktadır. Öncelikle metal pandantiflerin (*kisan*) yoğun bir şekilde cübbede bulunduğu görülmektedir. (Görsel 52/ 5, 4 ve 6). Örneğin, cübbenin bilhassa arka kısmında boş demir borular ve bıçak benzeri pandantifler bulunmaktadır. Bıçak benzeri pandantiflerin “saldırı ve savunma araçları” olması nedeniyle şamanı kötü ruhlardan koruyucu bir özelliği vardır.⁷⁴⁹ (Görsel 52/ 6). Bu pandantiflerin kemik sembolizmi ile ilişkili olduğuna dair bir yorum da bulunmaktadır. Bilhassa cübbenin kol kısımlarında bulunan metal çubuk ve plakalar, “üst kol, dirsek ve ön kol kemiklerini temsil ederler.”⁷⁵⁰ (Görsel 52/ 4 ve 6). Ayrıca (Görsel 52/ 5)’de göğüs kısmında görünen ızgara biçimindeki metal pandantifin, kaburga kemiğini sembolize ettiği düşünülmektedir.⁷⁵¹ Kemik sembolizminin haricinde metal objelere verilen bir diğer anlam ise, bunların “şamanın kalkanı” vazifesi görmeleridir. Bu kalkanın işlevi, ayin esnasında şamanın vücudunun zayıf bölgelerini kötü ruhların darbelerinden korumaktır.⁷⁵²

Kozmik figürler de bu cübbede belirgin bir şekilde görülmektedir. (Görsel 52/ 6). Cübbenin arka tarafında bulunan yuvarlak metal plakalar, güneş ve ayı sembolize etmektedir. Bu iki

⁷⁴⁹ Şahin, “Saha (Yakut) Türklerinin Geleneksel İnanışlarında Hristiyanlık İzleri”, 189.

⁷⁵⁰ Harva, *Altay Panteonu*, 408.

⁷⁵¹ Şahin, “Saha (Yakut) Türklerinin Geleneksel İnanışlarında Hristiyanlık İzleri”, 201.

⁷⁵² V. M. Mikhailovski, *Sibirya’dan Balkanlara Şamanlar ve Cadılar Cilt I*, ed. Ceren Sungur (İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2022), 69; Ivanov, *Shamanism In Siberia Russian Records of Indigenous Spirituality*, 148.

pendantif cübbede çoğunlukla yan yana asılı durmaktadır.⁷⁵³ Bu figürler, bazen yarım daire şeklinde de bulunabilmektedir.⁷⁵⁴ Buna ek olarak cübbenin kol ve alt kısımlarında bulunan ve kuşun teleklerini simgelediği düşünülen saçaklar da önemli bir yer tutmaktadır.⁷⁵⁵ (Görsel 52/ 5). Son olarak cübbenin bel kısmında çeşitli renkteki boncuklardan yapılmış zikzak şeklinde bir motif bulunmaktadır. Yakutlar giysi süslemelerinde bu şekli çok sık kullanmaktadır.⁷⁵⁶ (Görsel 52/ 3 ve 4).

⁷⁵³ Alekseyev, *Türk Dilli Sibirya Halklarının Şamanizmi*, 180.

⁷⁵⁴ Jochelson, *The Yakut*, 112.

⁷⁵⁵ Holmberg, *Mythology of All Races*, 4:514.

⁷⁵⁶ Okladnikov, *Yakutia Before Its Incorporation In The Russian State*, 389.

Görsel 52/1: *Yakut Şaman Cübbesi Önden Görünüm, XIX. yüzyıl sonu.*

Görsel 52/2: *Yakut Şaman Cübbesi Ayrıntı*, XIX. yüzyıl sonu.

Görsel 52/3: *Yakut Şaman Cübbesi Ayrıntı*, XIX. yüzyıl sonu.

Görsel 52/4: *Yakut Şaman Cübbesi Ayrıntı*, XIX. yüzyıl sonu.

Görsel 52/5: *Yakut Şaman Cübbesi Arkadan Görünüm, XIX. yüzyıl sonu.*

Görsel No: 53/ 1, 2, 3, 4, 5, 6 ve 7.

Bulunduğu Yer: SMB Berlin Devlet Müzeleri.

Koleksiyoncu: : E. Pfizenmayer.

Arşiv No: I.A. 3302.

Ait Olduğu Topluluk: Yakutlar.

Arşiv Kayıt Yılı: 1902.

Materyal: Deri, kumaş ve metal.

Malzeme: Deri/hayvan derisi, metal (demir ve bakır alaşımları), tekstil, hayvan veya bitki lifleri ve hayvan kılları.

Ölçüler: Uzunluk x genişlik 133 x 147 cm (kol uzunluğuyla birlikte).

Nesne Açıklaması: Şaman cübbesi. Cübbenin arka kısmında deri halkalar veya iplikle tutturulmuş metal kolye vardır.

İnternet Sitesi: <https://id.smb.museum/object/622089/schamanengewand>.

Açıklama:

Bu cübbenin sadece arkadan görünümüne erişebildik. Görüldüğü üzere çok yoğun olarak metalden pendentifler iç içe geçmiş bir şekilde durmaktadır. (Görsel 53/ 2). Kol ve omuzlarda bulunan pendentiflerin kemiği sembolize ettiğine dair yorumdan bahsedilmişti. (Görsel 53/ 6 ve 7). Buna ek olarak, net bir şekilde görülmemesine karşın şamanın yardımcı ruhlarından olduğu düşünülen bir hayvanın (muhtemelen ayı) cübbenin sol kol kısmında bulunmaktadır. Genellikle metalden bir pendentif olarak cübbede bulunan ayının⁷⁵⁷ Yakutlar tarafından orman ruhlarının temsilcisi olarak kabul edildiği ifade edilmektedir.⁷⁵⁸ Buna ek olarak (Görsel 54)'de görülen ve neredeyse bütün Sibirya halklarında inanca dair tipik bir nesne olarak açıklanan bir ayı heykelciği, cübbedeki pendentife benzemektedir. Ayrıca yoğun bir şekilde bulunan metal pendentiflerin aralarında çeşitli hayvan figürlerine de rastlanmaktadır.

Kozmik figürlere dair bazı aksesuarları, aşağıdaki cübbenin sırt kısmında görebilmekteyiz. Güneş ve ayı simgeleyen yuvarlak plakalar, bu bağlamda değerlendirilebilir. Ayrıca yarım daire şeklinde bulunan plaka dikkat çekmektedir. *Kaltahai yi* olarak adlandırılan bu

⁷⁵⁷ Gürçan, "Türk Töresinin Hazinesi Kutsal Şaman Elbiseleri İkonografisi", 467.

⁷⁵⁸ Uraz, *Türk Mitolojisi*, 151.

pendantifin “kertikli ayı” ifade ettiği düşünölmektedir. Bu nesne ise alt dünya ile ilişkilendirilmektedir.⁷⁵⁹ (Görsel 53/ 2). Bu pendantiftten hareketle cübbenin sahibi olan şamanın alt dünyaya yolculuk yapabildiği ifade edilebilir. Kozmik figörlere ek olarak, saçak ve çingiraklar da bu cübbede görölmektedir. Saçakların sadece cübbenin alt kısmında bulunup, kollarda bulunmaması da ayrıca dikkat çekicidir. (Görsel 53/ 1). Şamanın yardımcı ruhlarını çağırarak için yararlandığı düşünölen⁷⁶⁰ çan ve çingiraklar ise, cübbenin omuz kısımlarında görölmektedir. (Görsel 53/ 6).

⁷⁵⁹ Jochelson, *The Yakut*, 112.

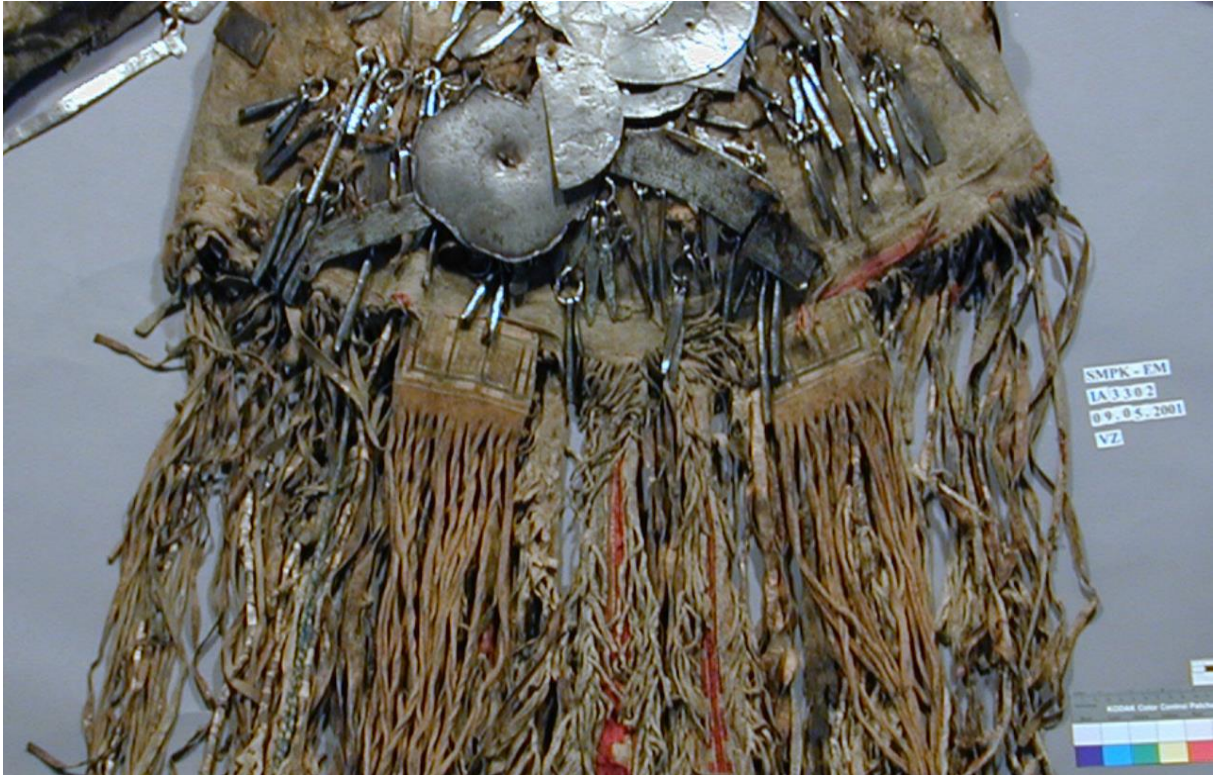
⁷⁶⁰ Alekseyev, *Türk Dilli Sibirya Halklarının Şamanizmi*, 180.

Görsel 53/1: *Yakut Şaman Cübbesi Arkadan Görünüm, 1902.*

Görsel 53/2: *Yakut Şaman Cübbesi Ayrıntı, 1902.*

Görsel 53/3: *Yakut Şaman Cübbesi Ayrıntı, 1902.*

Görsel 53/4: *Yakut Şaman Cübbesi Ayrıntı, 1902.*

Görsel 53/5: *Yakut Şaman Cübbesi Ayrıntı, 1902.*

Görsel 53/6: *Yakut Şaman Cübbesi Ayrıntı, 1902.*

Görsel 53/7: *Yakut Şaman Cübbesi Ayrıntı, 1902.*

Görsel 54: *Krasnoyarsk Bölgesinden Ayı Heykelciği.*

Görsel No: 55/ 1, 2, 3, 4, 5 ve 6

Bulunduğu Yer: Kunstkamera.

Arşiv No: 1871-3.

Materyal: Deri ve metal.

Ait Olduğu Topluluk: Yakutlar.

Dönemi: XVIII. yüzyıl.

Ölçüler: Genişlik, 68 cm, Etek ucu genişlik: 136 cm, Boy: 163 cm, kol boyu: 56 cm, kol ağzı genişliği: 13 cm, yaka açıklığı: 22 cm, omuz genişliği: 13 cm, omuzdan omuza genişlik: 46 cm, etek ucu saçak boyu: 55 cm.

Fotoğraf: Kevser Gürcan.

Açıklama:

Aşağıda yer alan fotoğraflar, Kevser Gürcan Yardımcı'nın doktora tezinden alınmıştır.⁷⁶¹ Bu cübbenin kol ve omuzlarında bulunan metal figürler hakkındaki yorumlardan en yaygını şamanın kemikleriyle ilişkilendirilenidir. (Görsel 55/ 1 ve 6). Cübbenin arka tarafında metalden imal edilmiş çeşitli figürler görülmektedir. Bunlar hem boru hem de bıçak şeklindedir. Bu metaller cübbeye sonradan eklendiği düşünülen ve bir askı görevi gören 9 adet *tesiiin* ile cübbeye tutturulmuştur. (Görsel 55/ 2). Cübbenin ön yüzünde sol üst tarafında belirgin bir şekilde Yakut şamanının yardımcı ruhlarından olan *amagat* görülmektedir. Bu figür bir insan şeklinde tasvir edilip cübbeye yerleştirilmiştir. (Görsel 55/ 1). Cübbenin ön sağ alt kısmında hayvan sembolizmine ait bazı pendentifler bulunmaktadır. Bunlardan en üstteki bir balığı anımsatırken, onun altındakiler birtakım kuşları andırmaktadır. En alttaki uzun dikdörtgen plaka ise, şamanın ayın sırasında suları geçmek için kullandığı kayığı simgelemektedir. (Görsel 55/ 5). Güneş ve ayı simgelediği düşünülen tam daire şeklindeki pendentiflerin cübbenin arka kısmında ve bel bölgesinde olduğu görülmektedir. (Görsel 55/ 2 ve 3). Buna ek olarak, yine cübbenin sırt kısmında yoğun bir şekilde çan ve çingiraklar, alt

⁷⁶¹ Gürcan, “Avrupa Müzelerinde Türk Şaman Elbiseleri”, 220.

kısımlarında ise kuşu simgelediği düşünölen saçaklar bulunmaktadır. (Görsel 55/ 2 ve 6).

Görsel 55/1: *Yakut Şaman Cübbesi Önden Görünüm, XVIII. yüzyıl.*

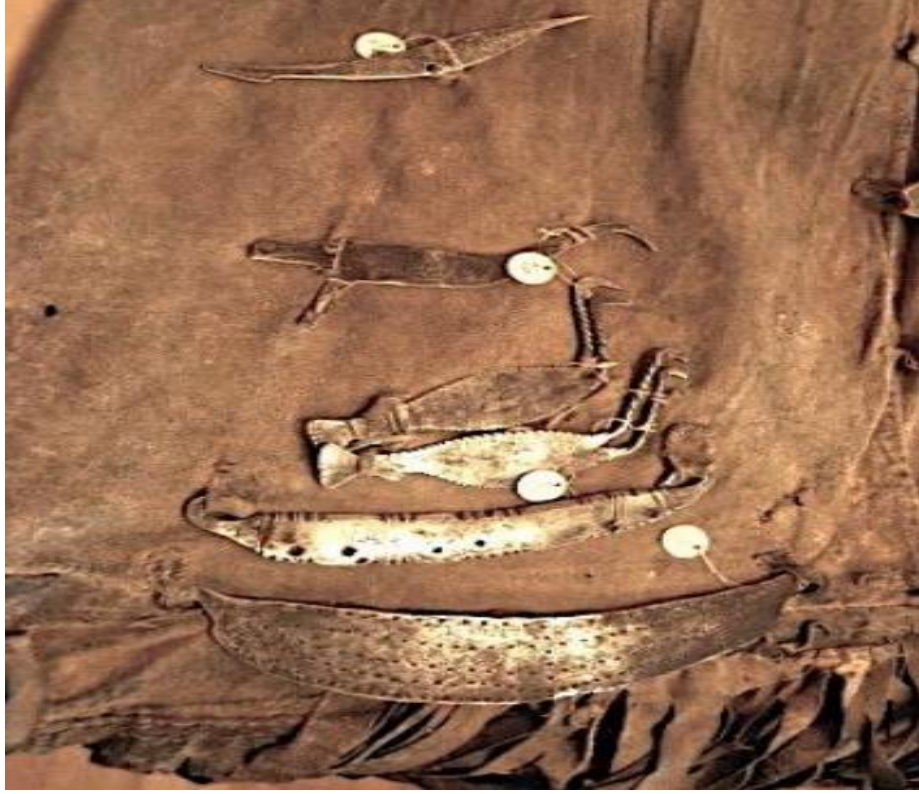
Görsel 55/2: *Yakut Şaman Cübbesi Arkadan Görünüm, XVIII. yüzyıl.*

Görsel 55/3: *Yakut Şaman Cübbesi Ayrıntı, XVIII. yüzyıl.*

Görsel 55/4: *Yakut Şaman Cübbesi Ayrıntı, XVIII. yüzyıl.*

Görsel 55/5: *Yakut Şaman Cübbesi Ayrıntı*, XVIII. yüzyıl.

Görsel 55/6: *Yakut Şaman Cübbesi Ayrıntı*, XVIII. yüzyıl.

Görsel No: 56/ 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 ve 8.

Bulunduğu Yer: : SMB Berlin Devlet Müzeleri

Koleksiyoncu: Wassili L. Priklonski

Arşiv No: I.A. 732.

Materyal: Deri, kumaş ve metal

Ait Olduğu Topluluk: Yakut

Arşiv Kayıt Tarihi: 1885

Ölçüler: Genişlik 60 cm, uzunluk: 130 cm, kol boyu: 65 cm, omuzdan omuza genişlik: 42 cm, yaka açıklığı 24 cm, etek ucu genişliği: 120 cm.

Fotoğraf: Kevser Gürcan

Açıklama:

Aşağıda yer alan fotoğraflar, Kevser Gürcan Yardımcı'nın doktora tezinden alınmıştır.⁷⁶² Cübbenin ön ve arka kısmında yoğun bir şekilde metal aksesuarların olduğu görülmektedir. (Görsel 56/ 1 ve 2). Cübbenin kol kısmının alt taraflarında ve omuz bölgesinde bulunan uzun yassı metal plakalar, kemik sembolizmi ile yorumlanmaktadır. (Görsel 56/ 9). Cübbede hayvan sembolizmi ile ilişkilendirilebilecek bazı pendentifler de bulunmaktadır. Bu hayvanlar arasında metalden imal edilmiş kuş tasvirleri ön plandadır. (Görsel 56/ 3 ve 6). Çoğu Yakut şaman cübbesinde olduğu gibi bu cübbede de güneş ve ayı simgeleyen yuvarlak metal pendentifler görülmektedir. (Görsel 56/ 2 ve 4). Cübbedeki saçaklar ise, kol bölgesinde bulunmazken, alt kısımda yoğun bir şekilde görülmektedir. (Görsel 56/ 2). Cübbede bulunan çingiraklar ise, bıçak benzeri metalden pendentiflerin hemen üst kısmında, cübbenin sırt bölümünde yer almaktadır. (Görsel 56/ 2 ve 5).

⁷⁶² Gürcan, “Avrupa Müzelerinde Türk Şaman Elbiseleri”, 228.

Görsel 56/1: *Yakut Şaman Cübbesi Önden Görünüm, 1885.*

Görsel 56/2: *Yakut Şaman Cübbesi Arkadan Görünüm, 1885.*

Görsel 56/3: *Yakut Şaman Cübbesi Ayrıntı, 1885.*

Görsel 56/4: *Yakut Şaman Cübbesi Ayrıntı, 1885.*

Görsel 56/5: *Yakut Şaman Cübbesi Ayrıntı, 1885.*

Görsel 56/6: *Yakut Şaman Cübbesi Ayrıntı*, 1885.

Görsel 56/7: *Yakut Şaman Cübbesi Ayrıntı*, 1885.

Görsel 56/8: *Yakut Şaman Cübbesi Ayrıntı*, 1885.

4.2. Diğer Şaman Nesneleri

Yakut şamanlarının kullandıkları cübbe haricinde başka kutsal nesneleri daha vardır. Başlık, davul ve davul tokmağı, bunlardan öne çıkanlarıdır. Yakut şaman başlıkları güderiden⁷⁶³, deriden, demirden⁷⁶⁴ ve at tüyünden⁷⁶⁵ yapılabilmektedir. Bazı şaman başlıklarının üst kısmına geyik boynuzun tasvir eden bir parça takılır. Bazı başlıkların boynuz kısımlarının aralarında da kuş tasvirleri bulunmaktadır. Yakut şaman başlıklarında, boynuz olması şart değildir. Başlığın alt ön kısmına kısa saçaklar dikilebilir. Yanlarına ise güderiden püsküller eklenebilir. Bazı kaynaklar böyle bir baş giysisinin ayinin zor anında giyildiğini ifade etmektedir.⁷⁶⁶ Buna ek olarak, nakıştan süslemeler de çok sık kullanılmaktadır.⁷⁶⁷

Görsel 57: Yakut Şaman Başlığı, XIX. yüzyıl sonu.

Demirden imal edilmiş başlıklara, kuzeyde yaşayan Yakutlar arasında daha sık görüldüğü ifade edilmektedir. At tüyünden yapılan başlıklar ise genellikle ak şamanlar tarafından kullanılmaktadır. Bu başlığın içeriği şu şekildedir: “Şapkanın iç kısmı yumuşak tay derisiyle kaplanırdı. Şapkanın arkasına beyaz, açık boz veya kır renkli at yelesinin tüyleri takılırdı.”

⁷⁶³ Genellikle geyik ya da keçi derisinden yapılmış yumuşak ve mat meşin.

⁷⁶⁴ Prokofyeva, *Sibirya Halklarının Şaman Kostümleri*, 44.

⁷⁶⁵ Alekseyev, *Türk Dilli Sibirya Halklarının Şamanizmi*, 192.

⁷⁶⁶ Prokofyeva, *Sibirya Halklarının Şaman Kostümleri*, 43-4.

⁷⁶⁷ Okladnikov, *Yakutia Before Its Incorporation In The Russian State*, 297.

Bazı kaynaklar tüy sayısının şamanın yaşı ile alakalı olarak yorumlamıştır.⁷⁶⁸ Yakutlar giysi süslemelerinde zikzak motiflere daha çok önem vermektedir. Aşağıdaki başlıkta da bu tarz motifler görülmektedir. (Görsel 56).⁷⁶⁹ Prokofyeva gibi kimi kaynaklar, bilhassa Güney Yakut şamanlarının başlıklarının bulunmadığını söylemektedir.⁷⁷⁰

Yakut şamanlarının bir başka kutsal nesnesi davuludur. Yakut şaman davulunun ismi konusunda birbirine yakın kelimeler verilmektedir: *düñgür*⁷⁷¹, *tüñgür*⁷⁷², *dünür* ve *tünür*.⁷⁷³ Davulun yapımında ve süslenmesinde kullanılacak deriler ve pendentifler şamanlar tarafından ruhlardan aldığı bilgilere göre ayrıntılı bir şekilde söylenmektedir.⁷⁷⁴ Davulun yapımında bazı hayvan derileri daha çok tercih edilmektedir. Boğa⁷⁷⁵, boğa buzağısı⁷⁷⁶ ve sığır veya dana bu hayvanlardan bazılarıdır.⁷⁷⁷ Davulun şekline dair de bazı yorumlar bulunmaktadır. Oval⁷⁷⁸, elips⁷⁷⁹, yumurta şekli⁷⁸⁰ ve uzatılmış çember, bu şekillerin başlıcalarıdır.⁷⁸¹ Her yerde geçerli olan bir ölçüyü ifade etmese de bazı kaynaklar davulun boyuna çapını 53 cm, kenar genişliğini ise 11 cm olarak vermektedir.⁷⁸² Davulun iç tarafına şamanın tutması için demirden imal edilen ve *bıarık*⁷⁸³ denilen çapraz parçalar⁷⁸⁴ veya sıkıştırılmış deri ipler⁷⁸⁵ yerleştirilmektedir. Bunlar genellikle haç biçimindedir.⁷⁸⁶ Davulun çeşitli yerlerinde çan, çingirak, zil, demir ve kemikten pendentifler bulunmaktadır.⁷⁸⁷ Bunlara ek olarak, davulun

⁷⁶⁸ Alekseyev, *Türk Dilli Sibirya Halklarının Şamanizmi*, 192.

⁷⁶⁹ Okladnikov, *Yakutia Before Its Incorporation In The Russian State* (London: McGill-Queen's University Press, 1970), 389.

⁷⁷⁰ Prokofyeva, *Sibirya Halklarının Şaman Kostümleri*, 38.

⁷⁷¹ Alekseyev, *Türk Dilli Sibirya Halklarının Şamanizmi*, 171; E. K. Pikarskiy, "Yakut Dili Sözlüğü (A-M)", içinde *düñgür*, 270. Pekarskiy bu kelimeyi *tüñgür* olarak da parantez içinde vermektedir.

⁷⁷² Saadettin Yağmur Gömeç, *Şamanizm ve Eski Türk Dini* (Ankara: Berikan Yayınevi, 2011), 57.

⁷⁷³ Jochelson, *The Yakut*, 118.

⁷⁷⁴ Stutley, *Şamanizm*, 62.

⁷⁷⁵ Jochelson, *The Yakut*, 118.

⁷⁷⁶ Seroşevski, *Shamanism In Siberia Russian Records of Indigenous Spirituality*, 107-8.

⁷⁷⁷ Alekseyev, *Türk Dilli Sibirya Halklarının Şamanizmi*, 171. Pekarskiy *bıarık* kelimesi için "şaman tefinin demir halka veya haç şeklindeki kulpu; ayinlerde şaman, tefin bu kulpundan tutmaktadır." (Pikarskiy, 1945, 92).

⁷⁷⁸ Jochelson, *The Yakut*, 118.

⁷⁷⁹ Alekseyev, *Türk Dilli Sibirya Halklarının Şamanizmi*, 171. Pekarskiy *bıarık* kelimesi için "şaman tefinin demir halka veya haç şeklindeki kulpu; ayinlerde şaman, tefin bu kulpundan tutmaktadır." (Pikarskiy, 1945, 92).

⁷⁸⁰ Seroşevski, *Shamanism In Siberia Russian Records of Indigenous Spirituality*, 107-8.

⁷⁸¹ Mikhailovski, "Sibirya ve Avrasya'da Şamanizm I", 68.

⁷⁸² Jochelson, *The Yakut*, 118.

⁷⁸³ Alekseyev, *Türk Dilli Sibirya Halklarının Şamanizmi*, 171. Pekarskiy *bıarık* kelimesi için şunları söylemektedir: "Şaman tefinin demir halka veya haç şeklindeki kulpu; ayinlerde şaman, tefin bu kulpundan tutmaktadır." (Pikarskiy, 1945, 92).

⁷⁸⁴ Mikhailovski, "Sibirya ve Avrasya'da Şamanizm I", 68.

⁷⁸⁵ Seroşevski, *Shamanism In Siberia Russian Records of Indigenous Spirituality*, 107-8.

⁷⁸⁶ Rauf Kerimov, "Geleneksel Saha (Yakut) Müzik Aletleri Üzerine Organolojik Bir Araştırma", *Akademik Bakış Dergisi*, sy 64 (2017): 198.

⁷⁸⁷ Mikhailovski, "Sibirya ve Avrasya'da Şamanizm I", 68; Seroşevski, *Shamanism In Siberia Russian Records of Indigenous Spirituality*, 107-8.

etrafında boynuzları ifade ettiği düşünölen ve *muos kuraakhtaakh* olarak adlandırılan yaklaşık on iki adet çıkıntı da bulunmaktadır.⁷⁸⁸

Yakut şaman davulunun simgelediğini anlam, çoğunlukla at motifi ile açıklanmaktadır. Yakut, Buryat ve Tuva gibi halkların ekonomilerinde at yetiştirmeye daha fazla vurgu yapmaları, bu durumun başlıca sebepleri arasındadır. Yakut şaman davulunun bu bağlamda bir atı temsil ettiğini düşünölmektedir.⁷⁸⁹ Ata ek olarak Yakut şaman davulu, şamanın seyahati açısından bir kuş ve tekne, düşman ruhları vurmak için ok ve yay ve şamanları düşman ruhlardan koruyan kalkanlar ve zırhlar olarak da yorumlanmaktadır.⁷⁹⁰ Ksenofontov’un *Verhne-Vüüy* Ulusu, *Kentin Naslegi*’den 1925 yılında haber verdiğine göre, “kötü şaman bir, iyi şaman üç tane yaya sahip olmalıymış.” Bu yaydan kastın ise davul olduğu düşünölmektedir.⁷⁹¹ Yakut şaman davulunun bu sembolizmine ek olarak, onun ruhlarla olan bir ilişkisi de bulunmaktadır. “Altaylılarla Yakutlarda şaman, ruhları davulun içinde toplar.” Bu durumdaki ruhların şaman ayininin başlangıcında şaman tarafından çağrılan yardımcı ruhlar olduğu ifade edilmektedir.⁷⁹²

Görsel 58/1: Yakut Şaman Davulu Dış Yüzeyi, XX. yüzyılın ilk çeyreği. (Sol).

Görsel 58/2: Yakut Şaman Davulu İç Yüzeyi, XX. yüzyılın ilk çeyreği. (Sağ).

⁷⁸⁸ Okladnikov, *Yakutia Before Its Incorporation In The Russian State*, 233; Jochelson, *The Yakut*, 118. Alekseyev bu çıkıntıları “pul” olarak adlandırır ve sayısını 5 veya daha fazla olarak verir. (Alekseyev, 2013, 171).

⁷⁸⁹ Ivanov, *Shamanism In Siberia Russian Records of Indigenous Spirituality*, 146; Siikala ve Hoppal, *Studies on Shamanism*, 9; Korkmaz, ed., *Prof. Dr. Sadettin Buluç Makaleler*, 365.

⁷⁹⁰ Ivanov, *Shamanism In Siberia Russian Records of Indigenous Spirituality*, 146.

⁷⁹¹ Ksenofontov, *Yakut Şamanlığı*, 82.

⁷⁹² Korkmaz, *Prof. Dr. Sadettin Buluç Makaleler*, 365.

Genellikle Yakut şamanlarının davulu ile birlikte zikredilen davul tokmağının ismine dair bazı tabirler verilmektedir. *Bylayax*⁷⁹³ ve *bula-ayah* bunlardan bazılarıdır. Uzunluğu 32-34 cm arasında değişen bu tokmaklar, genellikle geyik boynuzu veya kayın ağacından yapılır⁷⁹⁴ ve sığır⁷⁹⁵, at veya geyik gibi hayvanların bacak kısmından alınan deri ile kaplanır.⁷⁹⁶ Şaman, derinin kaplandığı kısım ile davula vurur. Tokmaklar, ince bir kürek kemiği ya da bir hayvanı andıracak şekilde hazırlanabilir.⁷⁹⁷ Bu hayvanlardan bir tanesi *börö meyiite* olarak adlandırılan tokmağın alt kısmında bulunan kurt kafası figürüdür.⁷⁹⁸ Son olarak, tokmağa farklı tonlarda tınılar vermesi amacıyla boncuk ve çingiraklar da takılabilir.⁷⁹⁹ Siikala'ya göre Yakut şaman davulunun bir at olarak görüldüğü durumlarda davul tokmağına da davulla uyumlu bir şekilde bir kamçı vazifesi yüklenmektedir.⁸⁰⁰

Görsel 59: Yakut Şaman Davul Tokmağı, 1914.

⁷⁹³ Jochelson, *The Yakut*, 119.

⁷⁹⁴ Gömeç, *Şamanizm ve Eski Türk Dini*, 60.

⁷⁹⁵ Jochelson, *The Yakut*, 119.

⁷⁹⁶ Seroşevski, *Shamanism In Siberia Russian Records of Indigenous Spirituality*, 107-8.

⁷⁹⁷ Alekseyev, *Türk Dilli Sibiry Halklarının Şamanizmi*, 171.

⁷⁹⁸ Göher ve Vural, *Saha, Tuva ve Hakasya Müzik Kültürü Tarihsel ve Etnografik Bulgular Işığında*, 15.

⁷⁹⁹ Kerimov, “Geleneksel Saha (Yakut) Müzik Aletleri Üzerine Organolojik Bir Araştırma”, 198.

⁸⁰⁰ Siikala ve Hoppal, *Studies on Shamanism*, 9.

SONUÇ

Rus istilas1 öncesi dönemde Sibirya bölgesi ve Yakutlar hakkında yazılı fazla bir kaydın tutulmadığı görölmektedir. 1552 yılında Kazan Hanlığı'nın Rusların eline geçmesinin ardından 1558-1582 yılları arasında yapılan savaşlar neticesinde Sibir Hanlığı ortadan kalkmıştır. Bununla birlikte 1590'lı yıllardan sonra, Ruslar Sibirya üzerinde siyasi olarak hâkimiyet kurmuşlardır. XVII. yüzyılla birlikte Rusya'dan Sibirya bölgesine yapılan göçler ve bölgede kurulan şehir ve kaleler Sibirya'nın demografik yapısını değiştirdiğı gibi Rusları siyasi olarak da bölgede kalıcı hale getirmiştir. Bunlara ek olarak, bilhassa XVIII. yüzyılda I. Petro (1672-1725)'nın teşvikleriyle Sibirya'nın keşfedilmesi, bölgenin doğal kaynaklarının araştırılması, Çarlık Rusya'sı için yeni koloni alanlarının oluşturulması ve yerli kültürlerin tanınması amacıyla bölgeye sistematik bir şekilde keşif gezileri düzenlenmiştir. Bu seferler neticesinde Rusya'nın Sibirya bölgesi üzerindeki bilgisi ve kontrolü artmıştır.

Rusların siyasi olarak Sibirya bölgesine hâkim olması, bölge üzerinde ekonomik ve sosyo-kültürel etkiyi de beraberinde getirmiştir. Sibirya'nın yerüstü kaynaklarından olan kürk hayvanlarının aşırı avlanmadan ötürü yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalması ekonomik etkiye bir örnek olarak verilebilir. Çarlık Rusya'sı tarafından XIX. ve XX. yüzyıllarda Sibirya'nın yeraltı kaynaklarının ele geçirilmesi için sistemli bir madenciliğin temellerinin atılması, bir başka ekonomik faaliyet olarak gösterilebilir. Bununla paralel olarak ise elmas, kömür, altın ve demir gibi çeşitli kaynakların Rusya'ya taşınması ve bölge üzerindeki kontrolün arttırılması amacıyla Sibirya Demiryolu Projesinin yapımına başlandı ve bu proje 1916 yılında tamamlandı. Bu projeye birlikte kömür madenciliğı, tren yolu fabrikaları, gemi sanayi, inşaat ve kereste işletmeleri gibi yeni iş endüstrileri ortaya çıktı. Bu yenilikler Yakutların ekonomik hayatlarında değişime neden olan durumlardan bazılarıdır.

Yakutların sosyo-kültürel hayatları, siyasi olarak bağımsızlıklarını kaybetmeleriyle eş zamanlı bir şekilde birtakım değişikliklere uğramaya başlamıştır. Örneğin geçim kaynaklarında at besiciliğinin yerini boynuzlu sığırlar almıştır. Bu değişiklikle birlikte gelen büyükbaş hayvan besiciliğindeki artış, Yakutların yerleşik hayata geçmelerindeki en önemli nedenler arasındadır. Ayrıca Rus göçleriyle birlikte Sibirya'nın çeşitli bölgelerinde tarım faaliyeti yapılmaya başlandı. Bunlara ek olarak bilhassa XIX. yüzyılda Yakutların tüketimine tuz, şeker, çay ve votka gibi yeni ürünler dâhil oldu. Yakutların kullandıkları eşyalar ve giysiler bağlamında da bazı etkilere maruz kaldıkları görölmektedir. Tabure, masa, kerpiç evler, vs. gibi yenilikler, eşyalar bağlamında örnek olarak verilebilir. Giyim açısından bakıldığında ise,

XVII. yüzyılın ilk yıllarına kadar Yakutların çoğunlukla kürkten imal edilmiş giysiler kullandığı görülmektedir. XVIII. yüzyılın ortalarından itibaren ise, farklı toplulukların kültürel etkileri hissedilmektedir. Bu etkiler, yeni giysilerde ve var olan giysilerin kesimlerinde ve süslemelerinde görülmektedir. Yelek, kravat, fanila, yaka, cep, puf, pamuklu ve yünlü kumaşlar, cam boncuklar, Çin pulları, vs. bunlardan bazılarıdır. XIX. yüzyıl ortalarından itibaren ise, Yakutların giyim tarzlarında hissedilen Rus etkisi belirgin bir hal almaya başlamıştır.

Bu tez çalışmasının ikinci kısmını Yakut şamanizmi oluşturmaktadır. Yakut şamanizmi esasen ruhlara olan inanç bağlamında açıklanabilir. Yakutların ölüm inançları, üçlü evren tasavvuru, bazı kült ve motifleri, şaman olmaya dair gelenekleri, şamana başvurma nedenleri, şaman kostümünün hazırlanması ve şaman kostümü üzerindeki pandomtifler bir şekilde ruhlarla bağlantılıdır. Ruhlara olan inanç bağlamında geliştirilen gelenekler Yakutlara özgü olmayıp, evrensel düzeyde görülmektedir. Yakutların ölüm inançlarında kişi, kendisinde var olan ruhların bir şekilde zarar görmesi neticesinde ölmektedir. Üçlü evren tasavvurunda gök, yer ve yeraltı iyi (*ayı*) ve kötü (*abası*) ruhlar tarafından doldurulmuştur. Ruh inancı bazı kültler açısından değerlendirildiğinde örneğin, Yakutlar başarılı bir av için su ruhuna bir kurban sunarlar. Bazı motiflerden örnek verilecek olursa, örnek olarak yön motifine bakılabilir. Bu bağlamda doğu ve batı bölgelerinin iyi ruhların yeri; kuzey bölgesinin ise kötü ruhların mekânı olarak düşünülmektedir. Bir kişinin şaman olabilmesinde de ruhların önemli olduğu görülmektedir. Buna göre kişi, ruhlar tarafından şaman olmaya zorlanır ve olumsuz yanıt verdiği takdirde “şaman hastalığı” denilen bir hastalığa tutulur. Bu hastalıktan kurtulmasının yolu ise, ruhların isteklerini yerine getirmektir. Yakutların şamanlara başvurma nedenlerinde de ruhlar önemli bir rol oynamaktadır. Buna göre Yakutlar çoğunlukla şamanlara hastalık sağaltımı nedeniyle başvurmaktadır. Bu bağlamda kötü bir ruhun kişinin içine girmesi ya da kişinin içindeki ruhun kaçması, hasta olma sebeplerinin başlıcalarıdır. Ruhların önemi, Yakut şaman kostümlerinde de görülmektedir. Bu kostümler Yakutların gündelik kıyafetlerinden farklıdır. İnanişâ göre kostümler, Yakut şamanlarının ruhlardan aldığı talimata göre imal edilmektedir. Aynı zamanda bu kostümler üzerindeki pandomtiflerin bir kısmı da şamanın yardımcı ruhlarını temsil etmektedir.

Çoğunluğunun XIX. yüzyıl sonu ile XX. yüzyılın ilk yılları arasına tarihlenen ve farklı ülkelerdeki müzelerde muhafaza edilen Yakut şamanlarının cübbeleri başta olmak üzere aksesuarlarının tespiti, cübbelerin üzerinde asılı duran pandomtiflerin anlamlarına dair yorumlar, bu yorumların Yakutların ekonomik ve sosyo-kültürel hayatlarındaki karşılıkları ve

Rusya ve Çin başta olmak üzere farklı kültürlerin etkilerinin Yakut şaman cübbelerine ne ölçüde yansıdığı, bu çalışmanın ana bulguları arasındadır.

Genelinin belli bir tarih aralığına sıkıştığı Yakut şaman cübbe ve aksesuarlarının tespiti önemlidir. Bu tez bağlamında Yakut şamanlarının kutsal nesnelerinin tespiti, müzelerde ve bazı yazılı kaynaklarda bulunan fotoğraflar sayesinde gerçekleşmiştir. Çarlık ve Sovyet Rusya'sının Yakutlar da dâhil olmak üzere Sibirya'nın yerli halklarının inançlarına uyguladığı baskı ve yasaklamalar neticesinde dini kıyafet ve aksesuarların yakılarak imha edilmesi, bu tespiti önemli kılan ana sebeplerdendir.

Yakut şaman cübbelerinin üzerinde asılı duran pendentiflerin anlamlarına dair yorumlardan bahsedilecek olursa, öncelikle bu yorumların zaman ve mekân gözetilerek değerlendirilmeye çalışıldığı ifade edilmelidir. Bu pendentiflerin yorumları Yakut şamanlarının balık, kuş, at, ayı ve geyik başta olmak üzere çeşitli hayvanlardan, *amagat* gibi farklı biçimlerde tasavvur edilen yardımcı ruhlarına ve Yakut şamanizmi bağlamındaki üçlü evren tasavvuru, ağaç ve su kültü gibi Yakut mitolojisine kadar çeşitli unsurları içermektedir.

Yakut şaman cübbelerinde temsil edilen pendentiflerin, Yakutların ekonomik ve sosyo-kültürel hayatlarında bir karşılığı bulunmaktadır. Örneğin Yakut şamanlarının en önemli yardımcı ruhlarından olan hayvanlar, Yakut şaman cübbelerinde gerek kürk ve parçalarıyla gerekse de metalden ve kumaştan imal edilen figürleriyle karşılık bulmaktadır. Bu hayvanlar, Yakutların yaşadıkları coğrafyanın özellikleri ve iklimi ile uyumludur. Esasen yardımcı ruhlar olarak görülen hayvanların çoğu, Yakutların kürk ve besin için avladıkları hayvanlardır. Başka bir örnek Yakutların sosyo-kültürel hayatları ile ilgilidir. Yakutların halk edebiyatına dair örnekleri (destan, bilmece, atasözü, dualar, vs.) Yakut şamanının yardımcı ruhlarının önemli bir kısmını oluşturan ve Yakutlar tarafından avlanan hayvanlarla benzerdir. Bir başka örnek olarak Yakutların evren tasavvurları verilebilir. Güneşin, ayın ve üçlü evren motifinin karşılığı Yakut şaman cübbelerindeki metalden imal edilmiş belirli pendentifler aracılığıyla temsil edilmektedir.

Bu tez çalışmasının ana bulgularının sonuncusu olarak, kültürel etkileşim ile Yakut şaman cübbelerinde zaman içerisinde yaşanan değişime rağmen bazı unsurlarında süreklilikten söz etmek mümkündür. Gelenek, inanç ve ekonomik dinamiklere bağlı olarak ölen bir şamanın kostümü üzerindeki temel aksesuarların muhafaza edilerek bir sonraki şamana aktarıldığı söylenebilir. Yakut şamanlarının şaman kostümü elde edebilecek kadar varlıklı olmaması, bu durumun ekonomik boyutudur. Bu durum Priklonskii gibi bazı kaynaklarda ifade

edilmektedir. Geleneksel ve ekonomik nedenlerle birlikte, tasarım bağlamında Yakut şaman cübbelerinde Rus etkisiyle oluşturulan yeni motiflere bu tez çalışmasında rastlanmamıştır. Her ne kadar XVIII. – XX. yüzyıllar arasında Yakutların gündelik giysilerinde farklı toplulukların kültürel etkileri (yaka, cep, manşet, vs.) görülse de bu etki Yakut şaman giysilerine büyük ölçüde yansımamış gibi durmaktadır.

Yakut şaman cübbelerine işlevsellik açısından bakıldığında benzer özellikler görülmektedir. Bazı kaynakların belirttiğine göre, Yakut şaman cübbeleri gündelik hayatta ve herkes tarafından kullanılamamaktadır. Yani cübbeler ekseriyetle, belirli ritüeller çerçevesinde kullanılagelmiştir. Görülebildiği kadarıyla Rus ve Çin etkisiyle birlikte Yakut şaman cübbelerinde cam boncuklar, kumaş ve ipek gibi bazı tekstil ürünlerinin cübbe süslemesine dâhil edilmesi, kültürel etkileşime bağlı değişimin başlıca örnekleri arasındadır. Nispeten bu yeni unsurlar, cübbenin süslemesinde yaygın olarak hâlihazırda kullanılan hayvan kürklerinin, parçalarının ve çeşitli metallerden imal edilen pendentiflerin yanı sıra ek olarak kullanılmıştır.

KAYNAKÇA

Acun, Fatma. *Tarih Nasıl Yazılır?*. Ed. Ahmet Şimşek. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2018.

Akbaba, Yusuf. “Sibirya Araştırmalarının Unutulan Öncüsü Gerard Friedrich Müller”. *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*. 4/2 (2022): 617-624.

Alekseyev, Nikolay. *Shamanic Worlds*. Ed. M. M. Balzer. New York: ME Sharpe, 1997.

-----, *Türk Dilli Sibirya Halklarının Şamanizmi*. Çev., Metin Ergun. Konya: Kömen Yayınları, 2013.

American Museum of Natural History. “Jesup North Pacific Expedition”. Erişim 5 Mayıs, 2024. <https://www.amnh.org/research/research-library/virtual-resources/jesup>.

Arctic Council Russian’s Chairmanship. “Republic Of Sakha (Yakutia)”. 14 Mart, 2023. <https://as.arctic-russia.ru/en/useful/regions/respublika-sakha-yakutiya/>.

Baldick, Julian. *Animal and Shaman*. New York: I.B. Tauris Publishers, 2000.

Baldino, Susan Davis. *The Oxford Encyclopedia Of The Modern World*. Ed. P. N. Stearns. İngiltere: Oxford University Press, 2008.

Balzer, Marjorie. *Horizons of Shamanism*. Ed. P. Jackson. İsviçre: Stockholm University Press, 2016.

-----, *Religious Policy In The Soviet Union*. Ed. S. P. Ramet. USA: Cambridge University Press, 1993.

-----, “eHRAF World Cultures”. *Culture Summary: Yakut*. Erişim 6 Mayıs, 2024. <https://ehrafworldcultures.yale.edu/cultures/rv02/summary>.

Bane, Theresa. *Encyclopedia Of Giants And Humanoids*. North Carolina: McFarland & Company, Inc., Publishers, 2016.

Barnard, Alan ve Jonathan Spencer. “Material Culture”. *Encyclopedia of Social and Cultural Anthropology*. 612. New York: Routledge, 1997.

Barthold, Wilhelm. “Sibir ve İbir”. *İslam Ansiklopedisi*. 10: 585. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1964.

Bayat, Fuzuli. *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2006.

- , *Türk Mitolojik Sistemi 1*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2007.
- , *Türk Mitolojik Sistemi 2*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2018.
- Beydilli, Celal. *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük*. Ankara: Yurt-Kitap Yayın, 2004.
- Caferoğlu, Ahmet. *Türk Kavimleri*. İstanbul: Enderun Kitabevi, 1988.
- Carpini, Plano. *Moğolistan Seyahatnamesi*. Çev., Ergin Ayan. İstanbul: Kronik Kitap, 2018.
- Chamberlin, William. *The Russian Revolution Volume II 1918-1921*. New Jersey: Princeton University Press, 1987.
- Christian, David. *A History Of Russia, Central Asia And Mongolia Volume II Inner Eurasia From The Mongol Empire To Today, 1260-2000*. USA: Wiley Blackwell, 2018.
- Czaplicka, M. A. *Shamanism In Siberia*. Londra: Forgotten Books, 2007.
- Çandarlıoğlu, Gülçin. *İslam Öncesi Türk Tarihi ve Kültürü*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 2019.
- Çerezci, J. Özlem Oktay. “Türklerde Demir Eşyanın Sembolizmi”, *Alet İşler Dünyamızı Biçimlendiren Nesneler*, (2022): 136-149.
- Çirkin, Sergen. *Güney Sibiryası Arkeolojisi ve Şamanizm*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2022.
- Çolak, Doğan. *Saha Destanları Kus Debiliye Destanı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2022.
- Çoruhlu, Yaşar. *Türk Mitolojisinin ABC'si*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 1999.
- , *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2020.
- , *Türk Sanatında Hayvan Sembolizmi 1*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2019.
- Devlet, Nadir. *Çağdaş Türk Dünyası*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları, 1989.
- , *Sibiryası Araştırmaları*. Ed. Emine Gürsoy-Naskali. İstanbul: Simurg Kitapçılık ve Yayıncılık, 1997.
- Dilek, İbrahim. “Sibiryası Türk Destanlarında Kahramanın Yeraltı ve Gökyüzü Dünyalarıyla İlişkileri Üzerine Bazı Tespitler”. *Milli Folklor*. Sy 85 (2010): 46-56.
- , *Türk Mitoloji Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2021.

Dioszegi, Vilmos. *Popular Beliefs and Folklor Tradition in Siberia*. Budapeşte: Akademiai Kiado, 1968.

Diyarbakirli, Nejat. “Eski Türklerde Kültür ve Sanat”. *Türkler Ansiklopedisi*. 3: 1514-1608. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.

Dmytryshyn, Basil, Crownhart-Vaughan ve Thomas Vaughan. *Russia's Conquest Of Siberia*. USA: The Press Of The Oregon Historical Society, 1985.

Dönmez, Yusuf. *Türk Dünyası El Kitabı*. Ankara: Ayyıldız Matbaası A.Ş., 1976.

Drury, Nevill. *Şamanizm*. İstanbul: Okyanus Yayıncılık, 1996.

Duranlı, Muvaffak. “Saha (Yakut) Türklerinin Hristiyanlaştırılma Sürecine Genel Bir Bakış”. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*. Sy 2 (2008): 81-86.

-----, “Vatslav Leopold Seroşevski’nin ‘Yakutskie Rasskazi’ Adlı Eseri”. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*. Sy 1 (2011): 63-77.

-----, “Yakov İvanoviç (Jakob İogann) Lindenau ve Onun Çalışmalarında Yakutlar”. *The Journal of Siberian Studies*. Sy 1 (2013): 1-17.

-----, *Türk Dünyası Masal Araştırmaları (Tastarakay’dan Keloğlan’a)*. Ed. İsa Özkan. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 2015.

-----, *Saha (Yakut) Büyü Masalları* Kömen Yayınları: Konya, 2010.

Eliade, Mircea. *Şamanizm*. Çev., İsmet Birkan. Ankara: İmge Kitabevi, 2018.

Encyclopedia Britannica içinde. “Ashmolean Museum”. Erişim 6 Nisan, 2023. <https://www.britannica.com/topic/Ashmolean-Museum>.

----- içinde. “Aleksandr Mikhaylovich Sibiryakov”. Erişim 8 Nisan, 2024. <https://www.britannica.com/biography/Aleksandr-Mikhaylovich-Sibiryakov>.

----- içinde. “Continental Subarctic Climate”. Erişim 16 Mayıs, 2023. <https://www.britannica.com/science/continental-subarctic-climate>.

----- içinde. “Cossack”. Erişim 16 Nisan, 2024. <https://www.britannica.com/topic/Cossack>.

----- içinde. “Georg W. Steller”. Erişim 28 Mayıs, 2024. <https://www.britannica.com/event/Great-Northern-Expedition>.

----- içinde. “Gulag”. Erişim 19 Mayıs, 2023.
<https://www.britannica.com/place/Gulag>.

----- içinde. “Nikolay Przhevalsky”. Erişim 5 Mayıs, 2024.
<https://www.britannica.com/biography/Nikolay-Przhevalsky>.

----- içinde. “Peter Simon Pallas”. Erişim 5 Mayıs, 2024.
<https://www.britannica.com/biography/Peter-Simon-Pallas>.

----- içinde. “Turkic Languages”. Erişim 3 Nisan, 2023.
<https://www.britannica.com/topic/Turkic-languages>.

----- içinde. “Vasily Nikitich Tatishchev”. Erişim 22 Mayıs, 2023.
<https://www.britannica.com/biography/Vasily-Nikitich-Tatishchev>.

----- içinde. “Vitus Bering”. Erişim 28 Mayıs, 2024.
<https://www.britannica.com/biography/Vitus-Bering>.

Ergin, Muharrem. *Orhun Abideleri*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 2017.

Ergun, Metin. *Yakut Destan Geleneği ve Er Sogotoh*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2013.

Erkan, Mustafa. “İnan, Abdülkadir”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 22: 261-262. Ankara: TDV Yayınları, 2000.

Erkoç, Hayrettin İhsan. *Yenisey’den Seyhun’a Türkler*. İstanbul: Kronik Kitap, 2021.

Ersöz, Murat. *Culuruyar Nurgun Bootur*. Ankara: Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı, 2010.

-----, “Olonho Metinlerinin Derlenmesi ve Yayınlanmasıyla İlgili Çalışmaların Tarihi”. *Gazi Türkiyat*. Sy 1 (2009): 519-40.

Esin, Emel. *İslamiyetten Önceki Türk Kültür Tarihi ve İslama Giriş*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası, 1978.

Faculty of Arts, University of Helsinki. “Anna-Leena Siikala”. Erişim 20 Nisan, 2024.
<https://375humanistia.helsinki.fi/en/humanists/anna-leena-siikala>.

Federation Council Of The Federal Assembly Of The Russian Federation. “Republic of Sakha (Yakutia)”. Erişim 14 Mart, 2023. <http://council.gov.ru/en/structure/regions/SA/>.

Feyziyev, Cavanşir. *Türk Devletleri Tarihi 3. Kitap*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2019.

Figes, Orlando. *Nataşa'nın Dansı Rusya'nın Kültürel Tarihi*. Çeviren Figen Dereli. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2017.

Forsyth, James. *A History Of The Peoples Of Siberia Russian's North Asia Colony 1581-1990*. New York: Cambridge University Press, 1996.

-----, *The Development of Siberia People and Resources*. Ed. Alan Wood ve R. A. French. London: Palgrave Macmillan, 1989.

Franz, Marisa Karyl. "A Gathering of Names: On the Categories and Collections of Siberian Shamanic Materials in Late Imperial Russian Museums, 1880–1910". Doktora Tezi, Toronto Üniversitesi, 2019.

Freed, Stanley. Ruth S. Freed, ve Laila Williamson. "Capitalist Philanthropy and Russian Revolutionaries: The Jesup North Pacific Expedition (1897-1902)". *American Anthropologist* 90. Sy 1 (1988): 7-24.

French, R.A. *The Cambridge Encyclopedia of Russia and the Soviet Union*. Ed. Archie Brown, John Fennell, Michael Kaser ve H. T. Willetts. New York: Cambridge University Press, 1982.

Gavriliyev, Çokuur. "The Development Of Russian Federalism And The Republic of Sakha (Yakutia)". Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi, 2020.

Gedikli, Fethi. "Yasa". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 43: 336-340. Ankara: TDV Yayınları, 2013.

Golden, Peter B. *Türk Halkları Tarihine Giriş*. Çeviren Osman Karatay. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2018.

Google Arts & Culture. "Platon Oyunskiy". Erişim 25 Haziran, 2023. <https://artsandculture.google.com/story/3gUBTQa-YoQcIw>.

Google Arts & Culture. "Yermak's Conquest of Siberia". Erişim 24 Mayıs, 2024. <https://artsandculture.google.com/asset/yermak-s-conquest-of-siberia/TQHTi4jZ6YCqFA?hl=en>.

Göher, Feyzan ve Timur Vural. *Saha, Tuva ve Hakasya Müzik Kültürü Tarihsel ve Etnografik Bulgular Işığında*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2021.

- Gökalp, Ziya. *Türk Medeniyeti Tarihi*. Ed. İsmail Aka ve Kazım Yaşar Koprıman. İstanbul: Kültür Bakanlığı Ziya Gökalp Yayınları, 1976.
- Gömeç, Saadettin Yağmur. *Şamanizm ve Eski Türk Dini*. Ankara: Berikan Yayınevi, 2011.
- Guignes, Joseph. *Hunların , Türklerin, Moğolların ve Daha Sair Batı Tatarlarının Tarih-i Umumisi I*. Çev., Hüseyin Cahit Yalçın. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2018.
- Gumilev, L. N. *Avrasyadan Makaleler-1*. Çev., Ahsen Batur. Selenge Yayınları: İstanbul, 2006.
- , *Eski Türklerin Tarihi*. Çev., Ahsen Batur. İstanbul: Selenge Yayınları, 2003.
- Günay, Ünver ve Harun Güngör. *Başlangıçlardan Günümüze Türklerin Dini Tarihi*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2003.
- Gürcan, Kevser. “Avrupa Müzelerinde Türk Şaman Elbiseleri”. Doktora Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2016.
- , “Türk Töresinin Hazineleri Kutsal Şaman Elbiseleri İkonografisi”. *International Journal of Cultural and Social Studies*. Sy 3 (2017): 461-75.
- Güvenç, Bozkurt. *İnsan ve Kültür*. İstanbul: Boyut Yayıncılık, 2018.
- Harding, Edward. *The Costume Of The Russian Empire*. Londra: William Miller, 1803.
- Harva, Uno. *Altay Panteonu*. Çev., Ömer Suveren. İstanbul: Doğu Kütüphanesi, 2015.
- , “Şaman Kostümü ve Önemi”. *Sibirya’dan Balkanlara Şamanlar ve Cadılar Cilt II* içinde, ed. Ceren Sungur. İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2022.
- Haywood, Anthony. *Siberia A Cultural History*. İngiltere: Oxford University Press, 2012.
- Herodotos. *Tarih*. Çev., Muntekim Ökmen. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2021.
- Holmberg, Uno. *Mythology of All Races*. C. 4. New York: Cooper Square Publishers, Inc., 1964.
- Hoppal, Mihaly. *Shamans and Traditions*. Budapeşte: Akademiai Kiado, 2007.
- , *Avrasya’da Şamanlar*. Çev., Bülent Bayram ve H. Ş. Çağatay Çapraz. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2012.

-----, *Studies On Mythology And Uralic Shamanism*. Budapeşte: Akademiai Kiado, 2000.

-----, *Şamanlar ve Semboller*. Çev., Fatih Sel. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2016.

Hultkrantz, Ake. *Shamanism in Siberia*. Ed. V. Dioszegi ve M. Hoppal. Budapeşte: Akademiai Kiado, 1978.

Hutton, Ronald. *Shamans Siberian Spirituality and the Western Imagination*. New York: Hambledon Continuum, 2001.

Indiana University Bloomington. “Jesup North Pacific Expedition”. Erişim 7 Mayıs, 2024. <https://libraries.indiana.edu/jesup-north-pacific-expedition>.

İnan, Abdülkadir. *Eski Türk Dini Tarihi*. Ankara: Altınordu Yayınları, 2017.

-----, *Makaleler Ve İncelemeler I. Cilt*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1987.

-----, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*. Ankara: Altınordu Yayınları, 2017.

Jochelson, Waldemar. *The Yakut*. New York: The American Museum Of Natural History, 1933.

Jacobson, Esther. *The Deer Goddess of Ancient Siberia*. New York: Brill, 1993.

JStor Global Plants. “Messerschmidt, Daniel Gottlieb (1682-1735)”. Erişim 5 Mayıs, 2024. <https://plants.jstor.org/stable/10.5555/al.ap.person.bm000383165>.

Kafesoğlu, İbrahim. *Türk Milli Kültürü*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2018.

-----, “Eski Türk Dini”. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, sy 1 (1972): 1-34.

-----, “Türkler”. *İslam Ansiklopedisi*. 12: 142-280. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1988.

Kalafat, Yaşar. *Türk Halk İnançlarında Renkler*. Ankara: Berikan Yayınevi, 2012.

Kavas, Ahmet “Türk Tarihçisi Jean Paul Roux’nun (1925-2009) Ardından”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy 19 (2009): 203-208.

Kemaloğlu, İlyas. “Sibir Hanlığı”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Ek. 2-505-506. Ankara: TDV Yayınları, 2019.

Kennan, George. *Tent Life In Siberia*. New York: G. P. Putnam & Sons, 1872.

Kerimov, Rauf. “Geleneksel Saha (Yakut) Müzik Aletleri Üzerine Organolojik Bir Araştırma”. *Akademik Bakış Dergisi*, sy 64 (2017): 188-208.

Keser, Alper. “Saha (Yakut) Türklerinin Sözlü Kültür Ürünlerinde Evren Tasarımı”. *Dünya Dilleri, Edebiyatları ve Çeviri Çalışmaları Dergisi* 4/1 (2023): 38-52.

Kirişcioğlu, Fatih. “Olonkho Metinlerinin Toplanması ve Araştırılması”. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. Sy 13 (2003): 227-33.

-----, ve Doğan Çolak. *Türk Dünyası Masal Araştırmaları*. Ed. Ahsen Turan ve Mehmet Naci Önal. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, 2023.

-----, “Sahalar (Yakutlar) ve Saha Türkçesi”. *Türkler Ansiklopedisi*. 20: 228-243. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.

Korkmaz, Zeynep. ed. *Prof. Dr. Sadettin Buluç Makaleler*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2007.

Kosko, Maria. *Shamanism an Encyclopedia of World Beliefs, Practices, and Culture*. Ed. Mariko N. Walter ve Eva Jane N. Fridman. USA: ABC CLIO, 2004.

Ksenofontov, G. V. *Yakut Şamanlığı*. Çev., Atilla Bağcı. Konya: Kömen Yayınları, 2011.

Lantzeff, George V. *Siberia In The Seventeenth Century*. London: University of California Press, 1943.

Lauridsen, Peter. *Vitus Bering: The Discoverer of Bering Strait*. Chicago: S. C. Griggs & Company, 1889.

Library of Congress. “Opisanie zemli Kamchatki”. Erişim 10 Mayıs, 2024. <https://www.loc.gov/item/2018694160/>.

Lincoln, V. Bruce. *The Conquest of a Continent Siberia and the Russians*. New York: Random House, 1994.

-----, “Vahşi Batı” *Sibirya ve Ruslar*. Çev., Mehmet Harmancı. İstanbul: Sabah Kitapları, 1996.

- Magray, Ahsan Ul Haq. “Fyodor Dostoevsky: A Stylistic Study of The House of the Dead as a Document of Prison Literature”. *Language Forum*. 45/1 (2019): 40-48.
- Menz, Astrid ve Vladimir Monastirev. *The Turkic Languages*. Ed. Lars Johanson ve Eva A. Csato. New York: Routledge, 2021.
- Mikhailovski, V. M. “Sibirya ve Avrasya’da Şamanizm I”. *Sibirya’dan Balkanlara Şamanlar ve Cadılar Cilt I* içinde, ed. Ceren Sungur. İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2022.
- , “Sibirya ve Avrasya’da Şamanizm II”. *Sibirya’dan Balkanlara Şamanlar ve Cadılar Cilt I* içinde, ed. Ceren Sungur. İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2022.
- Morgan, D. A. “The Encyclopedia of Islam”. *Yasa* içinde, Leiden: Brill, 2002.
- Mote, Victor L. *Siberia Worlds Apart*. USA: Westview Press, 1998.
- Mustafaev, E. M. E. ve V. G. Serbinin. *Büyük Rusça - Türkçe Sözlük*. İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları, 1996.
- Müller, G. F. ve Peter Simon Pallas. *The Conquest of Siberia and The History of the Transactions Wars, Commerce, &C. & C. Carried on Between Russia and China, From The Earliest Period*. Londra: Smith, Elder, And Co. Cornhill, 1842.
- Nahya, Z. Nilüfer. “Bir Kadın Antropoloğun Hayatı ve Antropolojisi: Maria A. Czaplicka’nın Sibirya’sı ve Türkler”. *Antropoloji Dergisi*. Sy 34 (2017): 83-106.
- Nakhodkina, Alina. “The Image of the North in the Yakut Heroic Epic Olonkho”. *Journal of Siberian Federal University*. Sy 11 (2018): 579-89.
- Naumov, Igor. *The History of Siberia*. Editör David N. Collins. New York: Routledge, 2006.
- Noack, Christian. “Batı Bozkırları: Rus Egemenliği Altında İdil-Yayık Bölgesi, Sibirya ve Kırım”. *İç Asya Tarihi Cengizliler Çağı* içinde, Ed. Nicola Di Cosmo, Allen J. Frank, ve Peter B. Golden. Çev., Altay Tufan Özcan ve Mustafa Uyar. İstanbul: Kronik Kitap, 2022.
- Ocak, Ahmet Yaşar. *Alevi ve Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2010.
- Okladnikov, Alexey. *Ancient Population of Siberia and Its Cultures*. Massachusetts: The Peabody Museum Cambridge, 1959.

-----, *Yakutia Before Its Incorporation In The Russian State*. London: McGill-Queen's University Press, 1970.

-----, "Tarihin Şafağında İç Asya". *Erken İç Asya Tarihi* içinde, çev., Alaeddin Şenel, ed. Denis Sinor. İstanbul: İletişim Yayınları, 2000.

Ögel, Bahaeddin. *Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi I. Cilt*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2015.

-----, *Türk Kültür Tarihine Giriş VI*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2022.

-----, *Türk Mitolojisi I. Cilt*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1971.

-----, *Türk Mitolojisi I. Cilt*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014.

-----, *Türk Mitolojisi II. Cilt*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014.

Pakendorf, Brigitte. V. A. Spitsyn, ve A. Rodewald. "Genetic Structure of a Sakha Population from Siberia and Ethnic Affinities". *Human Biology*. 71/2 (1999): 231-44.

Pearsall, Judy ve Bill Trumble. "pendant". *Oxford Advanced Learner's Dictionary Of Current English* içinde. İngiltere: Oxford University Press, 1996.

Pikarskiy, E. K. *Yakut Dili Sözlüğü (A-M)*. İstanbul: Ebuzziya Matbaası, 1945.

Potapov, L. Pavloviç. *Altay Şamanizmi*. Çev., Metin Ergun. Konya: Kömen Yayınları, 2012.

-----, *Altaylılar Etnik Yapıları ve Kültürel Varlıkları Makaleler*. Çev., Atilla Bağcı. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 2014.

Prokofyeva, Y. Dmitriyevna. *Sibirya Halklarının Şaman Kostümleri*. Çev., Atilla Bağcı. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 2014.

Puhov, İnnokentiy Vasiliyeviç. *Yakut Kahramanlık Destanı Olonho Genel Tipler*. Çev., Metin Ergun. Konya: Kömen Yayınları, 2015.

Radloff, Wilhelm. *Sibirya'dan I/1*. Çev., Ahmet Temir. İstanbul: Maarif Basımevi, 1974.

Rasonyi, Laszlo. *Tarihte Türklük*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1971.

Rinchen, Yönsiyebü. "White, Black and Yellow Shamans Among the Mongols". *University of Toronto Press*. 4/2 (1981): 94-102.

- Romanova, L. ve S. Duchesne. “Yakut Clothes Of The 17th And 18th Centuries, Archaeology And Restitution”. *Vestnik Arheologii, Antropologii i Etnografii*. Sy 4 (2020): 131-47.
- Roux, Jean-Paul. *Altay Türklerinde Ölüm*. Çev., Aykut Kazancıgil. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 1999.
- , *Eski Türk Mitolojisi*. Çev., Musa Yaşar Sağlam. Ankara: BilgeSu, 2011.
- , *Orta Asya’da Kutsal Bitkiler Ve Hayvanlar*. Çev., Aykut Kazancıgil ve Lale Arslan. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2005.
- , *Türklerin Tarihi*. Çev., Aykut Kazancıgil ve Lale Arslan. İstanbul: Dergah Yayınları, 2020.
- , *Türklerin Ve Moğolların Eski Dini*. Çev., Aykut Kazancıgil. İstanbul: Dergah Yayınları, 2021.
- Sağlam, Mehtap Solak. “Saha (Yakut) Kamlarının Kıyafet Adları ve Sembolize Ettiği Anlamlar”. *Sibirya Araştırmaları Dergisi*. 2/5 (2014): 55-73.
- Selçuk, Hava. *Selenge’den Tuna’ya Türk Kültür Tarihine Dair Notlar*. İstanbul, 2020.
- Seroşevski, V. Leopold. *Saka Yakutlar*. Çev., Arif Acaloğlu. İstanbul: Selenge Yayınevi, 2007.
- Shirokogoroff, S. M. *Psychomental Complex of the Tungus*. London: Kegan Paul, 1935.
- Siikala, Anna-Leena ve M. Hoppal. *Studies on Shamanism*. Budapeşte: Akademiai Kiado, 1992.
- Sleptsov, Platon. *Culture Incarnate Native Anthropology from Russia*. Ed. Marjorie M. Balzer. ABD: M. E. Sharpe, 1995.
- Smele, Jonathan. *Civil War In Siberia*. New York: Cambridge University Press, 2006.
- Stanford University Press. “Journal of a Voyage With Bering, 1741-1742”. Erişim 2 Haziran, 2024. <https://www.sup.org/books/title/?id=3113>.
- Steller, G. Wilhelm. *Journal of a Voyage With Bering 1741-1742*. Editör O. W. Frost. California: Stanford University Press, 1988.
- Stutley, Margaret. *Şamanizm*. Çev., Sinan Köseoğlu. İstanbul: Say Yayınları, 2023.

Şahin, Ümit. "Saha (Yakut) Türklerinin Geleneksel İnanışlarında Hıristiyanlık İzleri". *Kökler Yay Çeken Kavimlerin Şafağı III. Cilt Antropoloji ve Etnografya* içinde, ed. Sergen Çirkin. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2021.

Taagepera, Rein. *Russian Colonial Expansion to 1917*. Ed. Michael Rywkin. London and New York: Mansell Publishing Limited, 1988.

Tanyu, Hikmet. *İslamlıktan Önce Türklerde Tek Tanrı İnancı* Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1980.

Taşagıl, Ahmet. *Göktürkler I-II-III*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2018.

------. "Yakutlar". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 43: 295-296. Ankara: TDV Yayınları, 2013.

------. *Kök Tengri'nin Çocukları*. İstanbul: Bilge Kültür sanat, 2020.

Tekin, Talat ve Mehmet Ölmez. *Türk Dilleri Giriş*. İstanbul: Simurg Kitapçılık ve Yayıncılık, 1999.

Temir, Ahmet. Çev. *Moğolların Gizli Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2016.

The New York Public Library Archives & Manuscripts. "George Kennan Papers". Erişim 14 Mayıs, 2024. <https://archives.nypl.org/mss/1630?iamaselector=>.

Thyret, Isolde. "The Esipov Chronicle and the Creation of the Concept of Siberia as a Special Sacred Space". *Russian History*. 44/4 (2017): 594-607.

Togan, Zeki Velidi. *Umumi Türk Tarihine Giriş Eski Devirlerden 16. Asra Kadar*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2020.

Topsakal, İlyas. "An Analysis of Studies on Siberian History, Culture, Archeology and Civilization". *The Journal of Siberian Studies*. 2/6 (2014): 1-22.

------. *Sibiry Tarihi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2020.

----- ve Mustafa Tanrıverdi. *Rusya'daki Türkler*. İstanbul: Türk Dünyası Vakfı, 2015.

Uraz, Murat. *Türk Mitolojisi*. İstanbul: Mitologya Yayınları, 1992.

Ünal, Fatih. "Çarlık Döneminde Rusların Sibiry Araştırmaları". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 8/41 (2015): 613-47.

Ünal, Mustafa, “Shamanism Under The Pressure Of The Universal Religions An Historical Outlook”. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*. Sy 19 (2013): 351-57.

Vainshtein, S. I. *Shamanism In Siberia Russian Records of Indigenous Spirituality*. Ed. Andrei A. Znamenski. New York: Springer-Science+Business Media, B.V., 2003.

Vasilyev, Valery. “Saha Halkının Kamlığı,” *Yaşayan Eski Türk İnançları Bilgi Şöleni: Bildiriler* içinde, ed. Ülkü Çelik Şavk vd., çev. Timur B. Davletov, 23-27. Ankara, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2007.

Vasilyev, Yuriy ve Ali Abbas Çınar. “Yakutistan’da Folklor Faaliyetleri”. *Milli Folklor*. 3/23 (1994): 37-41.

-----, M. Fatih Kirişçioglu, ve Gülsüm Killi. *Saha (Yakut) Halk Edebiyatı Örnekleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1996.

-----, “Sahalarda Tanrılar ve Ruhlar”. *TÖMER Dil Bilgisi Türkoloji Özel Sayısı*. (1994): 89-92.

-----, *Türkçe - Sahaca (Yakutça) Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1995.

Vernadsky, George. *A History of Russia*. London: Yale University Press, 1944.

Winthrop, Robert. “Animism”. *Dictionary of Concepts in Cultural Anthropology*. New York: Greenwood Press, 1991.

Wood, Alan. *Russian’s Frozen Frontier*. New York: Bloomsbury Academic, 2011.

Yakutia Travel. “Yakutia Economy”. Erişim 6 Mayıs, 2024. <https://www.yakutiatravel.com/facts-about-yakutia/economy>.

Yıldırım, Elvin. *Türk Bozkır Kültürünün Doğuşu Andronovo Kültürü*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2020.

Yıldız, Dilber. “Giysilerin Tarihsel Sürecine Genel Bir Bakış”. *The Journal of Social Science*. 6/11 (2022): 170-90.

Yörükhan, Yusuf Ziya. *Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri Şamanizm*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2014.